

**ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ –
SUSTAINABLE DEVELOPMENT –
Debiut naukowy 2018 – t. 10**

Redakcja naukowa: Henryk A. Kretek

Racibórz 2019

Rada Wydawnicza Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu:
prof. dr hab. inż. arch. Jacek Włodarczyk, prof. zw. dr hab. Władysław Łosiak,
dr hab. Jarosław Cholewa, dr hab. Leszek Karczewski, dr hab. inż. Bogdan Wysogład,
dr hab. Franciszek Nieć, dr Jacek Mołęda

Recenzenci artykułów: dr hab. Robert Geisler, prof. UO (Uniwersytet Opolski);
dr Maria Kopsztein (Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu); dr Henryk Kretek
(PWSZ w Raciborzu)

Opracowanie techniczne: Janusz Krajewski
Foto na okładce: qimono/pixabay

Druk i oprawa: ATB Studio,
43-410 Zebrzydowice, ul. Ks. Janusza 17

Dystrybucja:
- „Skrypczarnia”, 47-400 Racibórz, ul. Słowackiego 55
- www.pwszrac.pl (podstrona „Wydawnictwo”)

ISBN 978-83-951494-5-0

Copyright © by

Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Raciborzu, Racibórz 2018

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Rozdział I - Biznes, finanse i strategie globalnej gospodarki	
Joanna Frydel , Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, <i>Zrównoważony rozwój Norwegii. Strategia rządowa i realizacja jej założeń</i>	11
Lic. Klaudia Musiał , Politechnika Częstochowska, <i>Czy każde przedsiębiorstwo musi upaść? – sprawozdanie finansowe jako podsta- wa zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa w aspekcie ekonomicznym</i>	23
Rozdział II – Prawo i polityka instrumentami procesów zmian	
Liliana Podwika , Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, <i>Zrównoważony rozwój w Polsce w latach 2010-2015 – wybrane aspekty</i>	33
Maksymilian Sitarski , Uniwersytet Warszawski, <i>Zrównoważony rozwój w teoretycznym zwierciadle oraz jego istota in action we współczesnej refleksji prawnej</i>	43
Rozdział III - Socjologia, demografia, czyli aspekt społeczny i kulturowy w procesach transformacji	
Adam Matecki, Olaf Miller , Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Naro- dowej w Krakowie, <i>Badanie ankietowe dotyczące świadomości społeczeństwa polskiego w zakresie zrównoważonego rozwoju – wybrane aspekty</i>	55
Aleksander Zbirański , Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, <i>Rola kultury i humanistów w zrównoważonym rozwoju</i>	69
Patryk Wasieła , Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, <i>Zaangażowanie społecznie odpowiedzialnych przedsiębiorstw we współpracę z podmiotami ekonomii społecznej jako szansa na poprawę usług w zakresie ak- tywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną</i>	77
Rozdział IV - Zrównoważony rozwój wyzwaniem wobec edukacji, sportu i turystyki	
Adrian Gawor , Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, <i>O potrzebie innowacyjnej modernizacji systemu obrony cywilnej?</i>	91
Albert Łukasik , Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, <i>Rola psychologii w edukacji</i>	101
Anna Pudrzyńska , Uniwersytet Śląski <i>Zaburzenia w zakresie nadpobudliwości psychoruchowej a funkcjonowanie w grupie rówieśniczej uczniów klas wczesnoszkolnych.</i>	109

Beniamin Szmelcer, Collegium Medicum UMK w Bydgoszczy,
Najwybitniejsi polscy reprezentanci podczas Igrzysk Paraolimpijskich 119

Rozdział V - Aspekty środowiskowe i przestrzenne w kontekście zrównoważonego rozwoju

Agata Grabałowska, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
Globalny kryzys środowiskowy 131

Patryk Łyko, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu,
Bezpieczeństwo przeciwpowodziowe województwa śląskiego w kontekście zrównoważonego rozwoju, na przykładzie zbiornika retencyjnego „Racibórz Dolny” 141

Michał Majewski, Politechnika Wrocławska,
Mikro-architektura jako metoda zrównoważonego kształtowania przestrzeni publicznych w ośrodkach miejskich w Polsce 151

Aleksandra Mirończuk, Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie,
Ogrody zbiorowe i działalność DIY jako alternatywne formy zrównoważonego rozwoju 161

Justyna Motyka, Politechnika Śląska,
Parki linearne jako czynnik sprzyjający zrównoważonemu rozwojowi miast 171

Janusz Patalas-Pośrednicki, Politechnika Poznańska,
Rekultywacja biologiczna obszarów śródmiejskich na podstawie projektu zielonej dzielnicy Jeżyce 179

Rozdział VI – Сталий розвиток – проблема інтердисциплінарна

Waleria Wowk, Вінницький національний аграрний університет / Winnicki Narodowy Uniwersytet Rolniczy,
Інноваційно-інвестиційна модель розвитку України у контексті досягнення пріоритетів сталого розвитку / Model innowacyjno-inwestycyjny rozwoju Ukrainy w kontekście realizacji priorytetów zrównoważonego rozwoju 199

WSTĘP

„Debiut naukowy – zrównoważony rozwój” to przedsięwzięcie realizowane od 2009 roku przez wyższe uczelnie, organizacje pozarządowe i biura posła do Parlamentu Europejskiego profesora Jerzego Buzka. Projekt ten promuje ponadczasowe pojęcie, jakim jest „zrównoważony rozwój”. W 2017 roku na zapytanie o przedmiotowe hasło, wyszukiwarka Google wskazała 1 320 000 wyników w 0,6 sekundy¹, po dwóch latach na takie same zapytanie otrzymujemy ok. 9 460 000 wyników w 0,25 sekundy!² To ponad siedmiokrotny wzrost. Z kolei dla źródłowego pojęcia, jakim jest *sustainable development*, w lutym 2017 roku zostało wskazanych 106 milionów wyników, natomiast po dwóch latach wyszukiwarka Google wskazuje 358 000 000 wyników w 0,44 s.³ W tym drugim przypadku odnotowujemy ponad trzykrotny przyrost wyników, z czego można wywnioskować, że potrzeba interdyscyplinarnego badania zakresu występowania przedmiotowego pojęcia została wybrana trafnie.

„Debiut naukowy”, będący połączeniem publikacji książkowej z międzynarodową konferencją naukową i stwarzający możliwość promocji zrównoważonego rozwoju, stał się narzędziem służącym do wspierania i promowania młodych naukowców. Dzięki korelacji zakresów obu pojęć, jak i założonych przez organizatorów przedmiotów rozważań, studenci, bądź już absolwenci studiów wszystkich trzech stopni, mogą dzięki udziałowi w tym przedsięwzięciu utorować sobie drogę do kariery naukowej

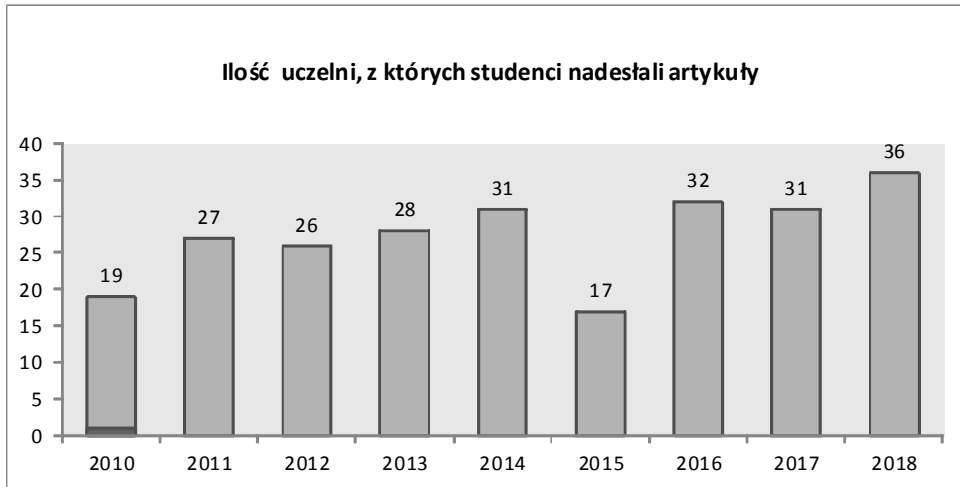
„Debiut naukowy – zrównoważony rozwój” to cykliczne przedsięwzięcie, które zdobywa popularność także wśród studentów studiujących w innych krajach, a edycja realizowana w 2016 roku spotkała się z zainteresowaniem młodych naukowców nawet w Indiach. Recenzenci współdziałali z redaktorami naukowymi, a w większości przypadków współpracowali z autorami artykułów nad ostateczną formą ich prac, wymieniając korespondencyjnie uwagi czy sugestie. Zatem zarówno teksty, jak i wystąpienia, przygotowane i zaprezentowane podczas międzynarodowej konferencji naukowej należy traktować jako zrecenzowane.

W projekcie „Debiut naukowy 2018” wzięło udział prawie siedemdziesiąt studentek i studentów oraz absolwentów studiów pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia z trzydziestu sześciu polskich i zagranicznych uczelni (w tym: uniwersytetów, politechnik, akademii, wyższych szkół zawodowych). W przeciągu dziewięciu edycji, uczestnicy reprezentowali 97 wyższych uczelni, głównie z Polski oraz z Ukrainy, Indii, Szkocji czy Słowacji.

¹ Zrównoważony rozwój w Internecie, zob.: J. Berezowski, H. A. Kretek (red.), *Zrównoważony rozwój – Sustainable development – debiut naukowy 2016*, <http://www.debiut.buzek.pl/wp-content/uploads/2018/02/Debiut2016.pdf>, [dostęp: 4.02.2018].

² Zrównoważony rozwój w Internecie, https://www.google.com/search?q=zr%C3%B3wnowa%C5%BCony+rozw%C3%B3j&rlz=1C1GGRV_enPL758PL758&oq=zr%C3%B3wnowa%C5%BCony+rozw%C3%B3j&aqs=chrome..69i57j69i61l2j69i59j0l2.7261j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8, [dostęp: 4.02.2018].

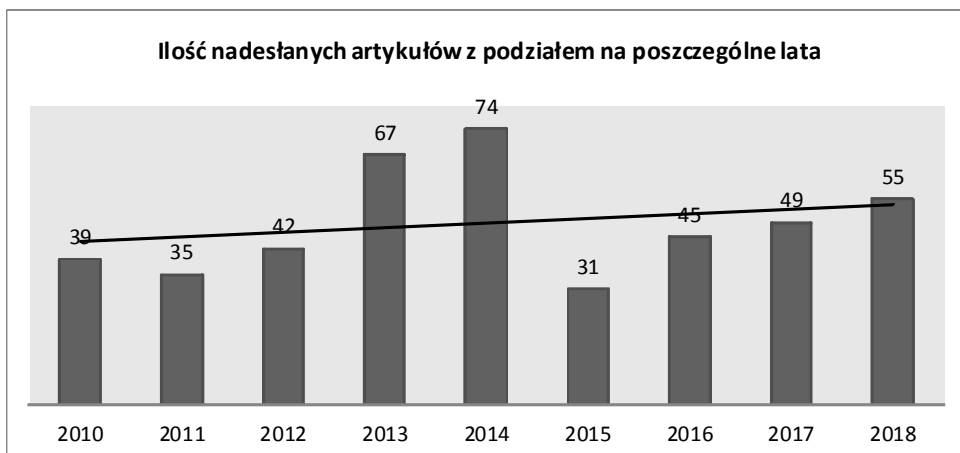
³ Sustainable development w Internecie, https://www.google.com/search?q=Sustainable+development&rlz=1C1GGRV_enPL758PL758&oq=Sustainable+development&aqs=chrome..69i57j69i61j0l4.3983j0j8&sourceid=chrome&ie=UTF-8, [dostęp: 4.02.2018].

Wykres 1. Wykaz ilościowy uczelni w latach 2010-2018, których studenci nadesłali prace

Źródło: Opracowanie własne.

Pogłębiona analiza jakościowa, wykazała, że w projekcie biorą udział głównie studenci uczelni publicznych (państwowych), w tym przede wszystkim z uniwersytetów.

Organizatorzy określili ramy dla publikacji, które zawierały wytyczne zarówno programowe, jak i kryteria późniejszej oceny artykułów przez Radę Naukową. W regulaminie sprecyzowano, jak należy rozumieć zrównoważony rozwój, zostawiając jednocześnie autorom możliwość odejścia od sugerowanych ram, tym bardziej, że zakres znaczeniowy pojęcia zmieniał się na przestrzeni lat w zależności od kontekstu politycznego, rozwoju społeczeństw, zmiany stosunków społeczno-politycznych.

Wykres 2. Zestawienie ilościowe nadesłanych artykułów w latach 2010-2018

Źródło: Opracowanie własne.

Objętość publikacji zawsze determinuje konieczność wybrania prac, które dostąpią zaszczytu znalezienia się w elitarnym gronie najlepszych. W okresie siedmiu lat nadesłano setki prac, z których opublikowano 437.

Należy podkreślić, że już sam udział w tym akademickim projekcie stanowi wyróżnienie, bowiem uczestnicy otrzymują kilka możliwości powiększania dorobku naukowego. Po pierwsze, to publikacja w recenzowanym sprawozdaniu z międzynarodowej konferencji naukowej lub w recenzowanym czasopiśmie naukowym. Drugą gratyfikacją jest potwierdzony udział w międzynarodowej konferencji naukowej, gdzie uczestnik otrzymuje możliwość wygłoszenia referatu. Po trzecie, to wartości niewymierne, w tym tak modne obecnie w środowisku i slangu studenckim „sieciowanie” (*networking*), które pozwala na zawieranie naukowych znajomości czy przyjaźni o zasięgu ponadnarodowym.

Od początku, czyli od roku 2010, w projekt zaangażowana była Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, która wspierała projekt, wydając większą część publikacji czy współorganizując coroczne konferencje. Dwie publikacje wydała Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie, gdzie również odbywały się międzynarodowe konferencje podsumowujące coroczne edycje „debiutu naukowego”. Duże zaangażowanie i wsparcie dla projektu organizatorzy znaleźli we władzach Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, czy Wyższej Szkole Administracji w Bielsku-Białej. Szczególnego wsparcia i gościnności projektowi udzielił Wydział Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej z siedzibą w Zabrze, a tamże wspólnie ze stowarzyszeniem Śląskie Centrum Etyki Biznesu i Zrównoważonego Rozwoju konferencje są organizowane od 2017 roku na przemian z konferencjami w PWSZ w Raciborzu.

Specjalne podziękowania należy złożyć członkom Rady Naukowej, a także recenzentom, którzy poświęcili swój czas wolny, aby pracować *pro publico bono* nad nadesłanymi artykułami. Trudno wymienić każdego z imienia i nazwiska, kto poświęcił swój czas i energię na to wiekopomne dzieło, dlatego, aby dotrzeć do nazwisk ludzi, którym dobro studenta a zatem i idee Janusza Korczaka leżą na sercu, należy dotrzeć do poszczególnych publikacji i we wprowadzeniu czy we wstępie odnaleźć tych, którzy wykuwali owe dzieła⁴, a w zasadzie nawet jedno niezwykle ważne, bowiem wspólne **dzieło**.

⁴ Zob.: *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2010*, (redakcja naukowa H. Kretek, T. Jemczura), Racibórz, Wydawnictwo PWSZ 2011. *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2011*, (redakcja naukowa H. Kretek, T. Jemczura), Racibórz, Wydawnictwo PWSZ 2012. *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2012*, (redakcja naukowa H. A. Kretek, T. Jemczura), Racibórz, Wydawnictwo PWSZ 2013. *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2013*, (redakcja naukowa H. A. Kretek, T. Jemczura), Racibórz, Wydawnictwo PWSZ 2014. *Сталуй Позвук – Науковий Дебют 2013. Sustainable Development – Scientific Debut 2013*. (red. S. Dawidziuk, H.A. Kretek, A. Kuzmińskij, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Menedżerskiej, Warszawa 2014. *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2014*, (redakcja naukowa H. A. Kretek, T. Jemczura), Racibórz, Wydawnictwo PWSZ Racibórz 2015. *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2015*, (redakcja naukowa: H. A. Kretek, J. Berezowski), Wydawnictwo PWSZ w Raciborzu 2016, *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2016*, (redakcja naukowa: H. A. Kretek, J. Berezowski), Wydawnictwo PWSZ w Raciborzu 2017. a także na stronie: <http://www.debiut.buzek.pl/archiwum/>, [dostęp: 14.02.2019], oraz w zakładce *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy* na stronie: <http://buzek.pl/node/7528>, [dostęp: 19.04.2017].

ROZDZIAŁ I

BIZNES, FINANSE I STRATEGIE GLOBALNEJ GOSPODARKI

Joanna Frydel¹

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ NORWEGII. STRATEGIA RZĄDOWA I REALIZACJA JEJ ZAŁOŻEŃ

Streszczenie: Artykuł dotyczy realizacji strategii zrównoważonego rozwoju w Królestwie Norwegii. Dostarcza informacji na temat wykorzystania przez Norwegów zasobów nieodnawialnych oraz odnawialnych. Prezentuje również stosunek społeczeństwa norweskiego do problemów ekologicznych.

Słowa kluczowe: Norwegia, strategia rozwoju, gospodarka

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN NORWAY. THE GOVERNMENTAL STRATEGY AND IMPLEMENTATION OF ITS ASSUMPTIONS

Abstract: The article refers to the strategy of sustainable development in the Kingdom of Norway. It provides information about the use of renewable and non-renewable energy sources. The article presents also the Norwegian society's attitude toward environmental issues.

Keywords: Norway, strategy of development, economy

Wstęp. Pojęcie zrównoważonego rozwoju

Koncepcja zrównoważonego rozwoju została opracowana przez Światową Komisję ds. Środowiska i Rozwoju (ang. *the World Commission on Environment and Development*), zwaną też „Komisją Brundtland”. Owoce pracy Komisji zostały przedstawione w raporcie pt. „Nasza wspólna przyszłość” opublikowanym w kwietniu 1987 roku.² Terminem tym określa się zatem sposób gospodarowania, w którym zaspokojenie potrzeb współczesnego pokolenia nie zmniejszy możliwości szans na zaspokojenie potrzeb kolejnych generacji.

Zrównoważony rozwój wprowadza się poprzez następujące działania:

- ograniczanie zużycia zasobów odnawialnych (wiatr, promieniowanie słoneczne, opady, pływy morskie, fale morskie i geotermia) do granic określonych możliwościami odtwarzania tych zasobów;

¹ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, filologia norweska z j. angielskim / Universitetet i Sørøst – Norge (w ramach stypendium z programu Erasmus +); Studentka filologii norweskiej z j. angielskim. Przyszła tłumaczka literatury. Interesuje się językiem, kulturą, historią i rozwojem Norwegii.

² https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/sustainable_development.html?locale=pl , 28.10.2018.

- ograniczanie zużywania zasobów nieodnawialnych (węgiel kamienny, węgiel brunatny, uran, torf, ropa naftowa, gaz ziemny) oraz zastępowanie ich odpowiednimi substytutami;
- stopniowe eliminowanie substancji niebezpiecznych i toksycznych z procesów gospodarczych;
- utrzymywanie emisji zanieczyszczeń w granicach wyznaczonych przez pojemność asymilacyjną środowiska;
- ochrona różnorodności biologicznej na płaszczyznach: krajobrazowej, ekosystemowej, gatunkowej oraz genowej;
- uspołecznienie procesów podejmowania decyzji dotyczących lokalnego środowiska przyrodniczego;
- zapewnienie poczucia bezpieczeństwa i dobrobytu obywatelom, rozumiane jako tworzenie warunków sprzyjających ich zdrowiu fizycznemu, psychicznemu i społecznemu.³

Norwegia – podstawowe informacje

Norwegia to państwo położone w Europie Północnej, obejmujące terytorium zachodniej i północnej części Półwyspu Skandynawskiego, Jan Mayen, Svalbard, Wyspę Bouveta i Lofoty. Łączna powierzchnia kraju wynosi 385 252 km². Norwegia liczy 5 258 317 mieszkańców (stan na 2017 r.)⁴. Stolicą, a zarazem największym miastem Norwegii, jest Oslo. Kraj graniczy między innymi ze Szwecją, jednak krótsze odcinki oddzielają go również od Finlandii i Rosji. Przez cieśninę Skagerrak Norwegia posiada granicę morską z Danią. Linia brzegowa państwa (uwzględniając fiordy i przybrzeżne wyspy) oraz linia terytoriów należących administracyjnie do Norwegii wynosi łącznie 83 281 km.⁵

Klimat Norwegii jest — w obrębie klimatów morskich — zróżnicowany. Jest to wynikiem znacznej rozciągłości równoleżnikowej. Umiarkowanie ciepło jest m. in. W południowej części kraju, umiarkowanie chłodno - w środkowej i północnej, natomiast na krańcach północno-wschodnich klimat stopniowo przechodzi w subpolarny. Warunki klimatyczne wybrzeża są łagodzone przez wpływ ciepłego Prądu Zatokowego; średnia temperatura w styczniu na południowym wybrzeżu wynosi 1–2°C, na północy - ok. –3°C, w górach, we wschodniej i północnej części kraju od –10°C do –15°C. W lipcu średnia temperatura wynosi od 10°C na północnym wybrzeżu do 14°C na południu i 18°C na południowym wschodzie Norwegii. Roczna suma opadów to ok. 300 mm w północnej części kraju i 500–800 mm w południowej do 2000–3500 mm na zachodnich i północno-zachodnich stokach Gór Skandynawskich⁶.

Najstarsze ślady działalności ludzi w Norwegii, pochodzące z ok. 9000 r. p.n.e. odkryto w okręgu Finnmark oraz Nordmøre. Ok. 10 000 lat później rozpoczęła się epoka wikingów, zapoczątkowana napadem na angielski klasztor Lindisfarne⁷. Norwescy najeźdźcy opanowali Wyspy Owcze, Hebrydy, Orkady, Szetlandy, wyspę Man, część wybrzeży Szkocji i Irlandii, skolonizowali Islandię i Grenlandię, a także dotarli do wybrzeży Ameryki Północnej. W tym okresie - za sprawą Haralda I Pięknowłosego, który opanował większość ziem norweskich - rozpoczął się również proces jednoczenia państwa, a także jego

³ <https://www.ekologia.pl/wiedza/slovniki/leksykon-ekologii-i-ochrony-srodowiska/zrownowazony-rozwoj>, 28.10.2018.

⁴ <https://snl.no/Norge>, 3.11.2018.

⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/no.html>, 3.11.2018.

⁶ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Norwegia-Warunki-naturalne;4574924.html>, 3.11.2018.

⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_Norwegii 4.11.2018.

chrystianizacja. W XIII wieku nastąpiła kodyfikacja prawa oraz zahamowanie handlu i żeglugi spowodowane wpływami Hanzy. W kolejnych latach zapanowała epidemia czarnej śmierci, powodując tym samym znaczny spadek liczby ludności. W 1397 roku Norwegia, Szwecja i Dania zawarły porozumienie, tzw. unię kalmarską. Szwecja wystąpiła z unii po ponad 100 latach, natomiast Norwegia – uzależniając się coraz bardziej od Danii – była członkiem porozumienia do 1814 roku. Następnie, na mocy konstytucji z Eidsvoll (17.05.1814), Norwegia związała się unią personalną ze Szwecją. Kraj uzyskał autonomię w wyniku referendum w 1905 r. Podczas pierwszej oraz drugiej wojny światowej Norwegia pozostała neutralna.

Królestwo Norwegii (norw. *Kongeriket Norge*) jest dziedziczną monarchią konstytucyjną o parlamentarnym i demokratycznym systemie rządów. Na mocy Konstytucji z 1814 roku król wybiera Radę Państwa (w tym premiera), egzekwuje podatki, mianuje urzędników cywilnych, kościelnych i wojskowych, jest naczelnym dowódcą sił lądowych i morskich, ma prawo łaski. W rzeczywistości król pełni głównie funkcję reprezentatywną, natomiast władzę wykonawczą sprawuje rząd, na czele którego stoi premier. Władzę ustawodawczą sprawuje jednoizbowy parlament (Storting), który ma prawo ogłaszania wotum nieufności wobec rządu oraz stawiania go w stan oskarżenia. Kontroluje także zatwierdzanie budżetu państwowego oraz uchwalanie legislacji. Storting liczy 169 deputowanych. Wybory odbywają się co cztery lata⁸.

Norwegia jest wysoko rozwiniętym krajem przemysłowym. Gospodarka Norwegii opiera się na wydobywaniu i eksporcie ropy naftowej - po Arabii Saudyjskiej i Rosji jest trzecim eksporterem na świecie. Istotnymi filarami norweskiej gospodarki są także: wydobywanie gazu ziemnego oraz rybołówstwo. Norwegia jest jednym z państw odznaczających się najwyższym standardem życia na świecie. Produkt krajowy brutto w Norwegii jest jednym z najwyższych na świecie, mianowicie według parytetu siły nabywczej na 1 mieszkańca wynosi ponad 50 tysięcy dolarów USA (stan na 2007 r.). Warto zwrócić uwagę na dynamiczny rozwój gospodarczy mający miejsce w latach 1993–2000. Był to pozytywny rezultat rządowego programu rozwoju ekonomicznego z roku 1992, opracowanego w celu przezwyciężenia kryzysu z drugiej połowy lat 80. W 2007 roku przemysł wytworzył 42,9% PKB, usługi 54,7%, natomiast rolnictwo zaledwie 2,4%. Rząd kontroluje w znacznym stopniu sektor naftowy i energetyczny (udział w naj-większych koncernach: Statoil — ok. 70%, Norsk Hydro — ok. 44%) lokując nadwyżki budżetowe w funduszu Statens pensjonsfond utland, stworzonym w 1990 roku w celu zrównoważenia ewentualnego obniżenia dochodów spowodowanego zmianami cen ropy oraz wyczerpywania się zasobów. Fundusz zgromadził ok. 250 mld dolarów USA (stan na 2006 r.), w większości inwestując je za granicą⁹.

Narodowa strategia zrównoważonego rozwoju

Rząd norweski opracował następującą strategię rozwoju państwa: „Nadrzędnym celem społeczeństwa norweskiego i społeczności globalnej jest rozwój, zrównoważony pod względem gospodarczym, społecznym i ekologicznym. Podstawa do dalszego wykorzystywania natury i jej zasobów musi zostać zachowana. W ramach tych założeń będziemy promować zdrowy rozwój gospodarczy oraz społeczeństwo żyjące na wysokim poziomie,

⁸ https://pl.wikipedia.org/wiki/Ustr%C3%B3j_polityczny_Norwegii .

⁹ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Norwegia-Gospodarka;4574909.html> , 6.11.2018.

a także przyczyniać się do zapewnienia wsparcia materialnego i podniesienia jakości życia ubogich na całym świecie”¹⁰.

Strategia została uwzględniona w planie działania rządu i dotyczy siedmiu obszarów:

- 1) Międzynarodowa współpraca na rzecz zrównoważonego rozwoju i zwalczania ubóstwa.
- 2) Klimat, warstwa ozonowa i zanieczyszczenia powietrza.
- 3) Różnorodność biologiczna i dziedzictwo kulturowe.
- 4) Zasoby naturalne.
- 5) Substancje chemiczne niebezpieczne dla zdrowia i szkodliwe dla środowiska.
- 6) Zrównoważony rozwój ekonomiczny.
- 7) Perspektywy Samów w zakresie zarządzania środowiskiem i gospodarowania zasobami naturalnymi.

Wskaźniki zrównoważonego rozwoju

W ramach realizacji narodowej strategii proponuje się zestaw wskaźników, które mają wykazać, że rozwój jest rzeczywiście zrównoważony. Działanie to ma ułatwić władzom odpowiednie wykorzystywanie zasobów, którymi zarządzają.

Tabela 1. Ocena wskaźników zrównoważonego rozwoju.

	Wskaźnik	Ocena
1.	Wsparcie rządowe ze strony Norwegii	zgodnie z założeniami
2.	Handel z krajami najslabiej rozwiniętymi	zgodnie z założeniami
3.	Emisja zanieczyszczeń powietrza	zgodnie z założeniami
4.	Sytuacja morza i wód przybrzeżnych	zgodnie z założeniami
5.	Emisja gazów cieplarnianych	niezgodnie z założeniami
6.	Sytuacja ekosystemu w kraju	zgodnie z założeniami, jednak z mało znaczącymi odstępstwami
7.	Stan obiektów chronionych	niezgodnie z założeniami
8.	Całkowite zużycie energii na jednostkę PKB (norw. <i>BNP – bruttonasjonalprodukt</i>)	zgodnie z założeniami
9.	Ilość ikry czterech gatunków ryb	zgodnie z założeniami
10.	Nieodwracalne wykorzystanie obszaru produkcyjnego	zgodnie z założeniami
11.	Potencjalne narażenie na substancje niebezpieczne dla zdrowia i szkodliwe dla środowiska	w znacznym stopniu niezgodnie z założeniami
12.	Dochód narodowy netto na mieszkańca	w znacznym stopniu niezgodnie z założeniami
13.	Postęp w dystrybucji dochodów	w znacznym stopniu niezgodnie z założeniami
14.	„Rachunki pokoleń” (zestawienie przedstawiające długoterminowe dochody i wydatki publiczne, wynikające z już podjętych decyzji politycznych i innych, możli-	w znacznym stopniu niezgodnie z założeniami

¹⁰ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-strategi-for-barekraftig-utvikl-2/id448574/>, 10.11.2018.

	wych do przewidzenia czynników)	
15.	Poziom wykształcenia	zgodnie z założeniami
16.	Stopa bezrobocia i procent pobierających zasiłki dla niezdolnych do pracy	w znacznym stopniu niezgodnie z założeniami
17.	Oczekiwana długość życia	zgodnie z założeniami

Źródło: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-1-20122013/id703470/sec1?q=indikator>

Istotnym wskaźnikiem jest np. kwestia przestrzegania założeń Protokołu z Kioto, nakazujących redukcję emisji gazów cieplarnianych. Innym wskaźnikiem jest ilość szkodliwych dla środowiska środków chemicznych wykorzystywanych w gospodarstwach domowych.

Tabela 1 prezentuje ocenę poszczególnych wskaźników pod kątem realizacji strategii zrównoważonego rozwoju Norwegii.

Gospodarka morska Norwegii

Badania dowodzą, że od 1990 roku emisje gazów cieplarnianych, których źródłem było norweskie rolnictwo, zmniejszyły się o około 13 procent, a w 2013 roku stanowiły ok. 8 procent gazów cieplarnianych emitowanych przez Norwęgę. Ministerstwo Rolnictwa i Żywności Norwegii (norw. *Landbruks- og matdepartementet*) stwierdziło, że po włączeniu emisji pochodzących z transportu, budownictwa i wykorzystywania gleby do 2030 r. emisje gazów cieplarnianych można zredukować o 20 procent. *Jest to ambitny, ale też ważny cel. W najbliższych latach konieczne jest podtrzymywanie debaty na temat zmian klimatycznych.* – tak skomentował założenie ówczesny norweski Minister Rolnictwa i Żywności, Jon Georg Dale (dziś tę funkcję sprawuje Bård Hoksrud).¹¹

Ponadto grupa projektowa odnotowuje, że produkcja żywności w Norwegii jest funkcją krajowej bazy surowcowej i że niemożliwe jest wytwarzanie produktów żywnościowych bez emisji gazów cieplarnianych. Biologicznych procesów w rolnictwie nie można zastąpić w taki sam sposób, jak dzieje się to w przypadku procesów opartych na surowcach nieodnawialnych i systemach produkcji wykorzystujących paliwa kopalne. W celu ograniczenia emisji gazów cieplarnianych przez sektor rolniczy należy zatem: zmniejszyć objętość i skład spożywanej żywności, zoptymalizować produkcję oraz ograniczyć emisję dwutlenku węgla generowanego w procesie wykorzystywania gleby i paliw kopalnych w rolnictwie.¹²

Norwegia ma ogromny potencjał umożliwiający przeciwdziałanie zmianom klimatycznym, mianowicie możliwość wykorzystywania zasobów leśnych. Według badaczy, zgodnie z zaleceniami IPCC (ang. *Intergovernmental Panel on Climate Change*) - Międzypaństwowego Zespołu ds. Zmian Klimatu, można znacznie zwiększyć rolę lasów jako pochłaniacza dwutlenku węgla poprzez proces zalesiania. Energia odnawialna, a także surowce z lasu mogą wyeliminować emisje pochodzące z paliw kopalnych w innych sektorach. Przykładem może być wykorzystywanie biopaliw w sektorze transportowym, wykorzystywanie bioenergii i materiałów w budownictwie oraz wykorzystywanie biowęgla jako reduktora w przemyśle.

Reasumując, zmiany klimatyczne mogą być źródłem nowych szans produkcyjnych, możliwych do późniejszego wykorzystania przez rolników. Zmiany te mogą także stwo-

¹¹ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/landbruk-og-klimaendringer/id2476389/>, 14.11.2018.

¹² <https://www.regjeringen.no/contentassets/416c222bde624f938710ff36751ef4d6/rapport-landbruk-og-klimaendringer-rapport-fra-arbeidsgruppe-190216.pdf>, 14.11.2018.

rzyć szanse dla branży leśnej, która jednak będzie musiała stawić czoła poważnym wyzwaniom w kontekście dostosowania produkcji – zwłaszcza, że leśnictwo zmusi brać pod uwagę długi cykl gospodarczy. W celu osiągnięcia sukcesu w kontekście rosnących wyzwań należy opracować zarówno innowacyjne technologie, jak i poszerzyć opartą na badaniach naukowych i praktycznej agronomii wiedzę na temat lasu. Norwescy badacze dowiedli jednak, że Norwegia jest lepiej przygotowana od innych krajów do stawienia czoła tym wyzwaniom, gdyż ma dostęp do wielu surowców, dysponuje rozległą wiedzą, a także jest odpowiednio zarządzana¹³.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż transport morski stanowi 29% transportu w całym kraju (40% transportu wewnętrznego w Europie odbywa się drogą morską). Kontrolowana przez Norwegię żegluga bliskiego zasięgu generuje rocznie wartość ponad 17 mld koron. Flota norweska składa się z prawie 1800 jednostek. Połowa statków nie operuje na norweskich wodach¹⁴. Norwegowie analizują więc możliwość ograniczenia przewozu towarów drogą lądową na rzecz transportu drogą morską¹⁵. W tym celu organizacja Centrum Promocji Żegluga Bliskiego Zasięgu w Norwegii (ang. *Shortsea Promotion Center Norway*) opracowała plan, którego celem jest usunięcie do 2030 roku 250 tysięcy ciężarówek z przyczepami z dróg oraz przeniesienie 4-5 milionów ton towarów przez nie przewożonych na statki. Inicjatywa ta pozwoliłaby także na ograniczenie ruchu ciężarówek między nadmorskimi miastami o jedną trzecią oraz znaczne zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych¹⁶. Dyrektor zarządzający Centrum, Hans Kristan Haram, wypowiada się o planach w następujący sposób: „Chcemy pokazać Europie, jak można to zrobić. Skupiamy się przy tym na towarach przewożonych wzdłuż wybrzeża”¹⁷.

Norweski przemysł nieustannie się rozwija, trwają więc poszukiwania innowacyjnych metod zaistnienia na dynamicznym rynku transportu morskiego. Imponującym projektem jest niewątpliwie, opracowana przez przedsiębiorstwo klasyfikacyjne DNV GL, koncepcja statku o nazwie ReVolt - bezzałogowej, napędzanej akumulatorami alternatywy na trasach bliskiego zasięgu dla tradycyjnie napędzanych statków. Koncepcja zakłada zasięg statku do 100 mil morskich na pojedynczym doładowaniu, przy wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii¹⁸.

„(...) Norwegia przechodzi liczne przemiany. Związane z morzem możliwości z pewnością stworzą nowe, bezpieczne miejsca pracy...” – mówiła premier Erna Solberg. Norwegia od dawna jest „narodem portowym”. Perspektywy rozwoju są jeszcze szersze, dlatego też rząd norweski zamierza zastanowić się nad możliwością rozwoju w obszarze morskim. 30 maja 2016 roku wspólnie z ministrem żywności oraz ministrem rybołówstwa premier otworzyła szczyt w Bergen poświęcony tematyce rybołówstwa i żegluga morskiej. „Współpraca >w poprzek< może przynieść znaczące możliwości rozwoju przemysłu morskiego, a także stworzyć nowe (...) gałęzie przemysłu...” - mówiła Monica Mæland, minister przemysłu spożywczego. Zasoby z morza i oceanu mogą przyczynić się do rozwiązania problemu głodu na świecie. „Ryby i owoce morza to ważna część [tego] rozwiązania. Osoby związane z rybołówstwem szukają obecnie sektora naftowego w celu zbadania możliwości wykorzystywania morskich technologii do rozwoju branży...” - wskazuje Per Sandberg, minister rybołówstwa.

¹³ <https://www.spcc.pl/node/18243> , 16.11.2018.

¹⁴ <https://www.spcc.pl/node/15756> , 16.11.2018.

¹⁵ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/regjeringen-lanserer-havstrategi/id2502018/> , 16.11.2018 .

¹⁶ <https://www.spcc.pl/node/15756> 16.11.2018.

¹⁷ Ibidem, 20.11.2018.

¹⁸ Ibidem, 20.11.2018.

Dziś przemysł naftowy jest motorem napędowym norweskiej gospodarki, z jej technologią i doświadczeniem. Jest największym współtwórcą wartości w Norwegii. „Na norweskim szelfie kontynentalnym wyprodukowaliśmy mniej niż połowę tego, co zakładamy, że można uzyskać. Będziemy mieli przemysł naftowy dający perspektywy na przyszłość. To zaowocuje także wzrostem zatrudnienia na obszarze całego kraju...” - mówiła minister ds. ropy naftowej i energii, Tord Lien. Perspektywy rozwoju są ogromne. Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju szacuje, że do 2030 r. gospodarka morska może się rozwinąć o ponad 200 procent. Celem inwestycji rządu w żeglugę morską jest zwiększenie zysków w przemyśle morskim (w strefie przybrzeżnej i na szelfie kontynentalnym), lepsze zarządzanie ekosystemami i zasobami w obszarach morskich, a także redukcja zanieczyszczeń wód, a w konsekwencji – uzyskiwanie zdrowszych owoców morza¹⁹.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż Norwegia posiada największe zasoby dorsza na świecie. Według norweskiego Ministerstwa ds. Rybołówstwa i Żeglugi Morskiej obecna biomasa ryb dennych odnotowana na Morzu Barentsa jest największa na przestrzeni ostatnich 50 lat. Norweski dorsz jest certyfikowany jako ryba pozyskana w zrównoważony sposób, według standardów Grupy Zarządzania Zasobami Morskimi (MSC), przy czym wszystkie największe norweskie łowiska zostały zatwierdzone. Standardy te obejmują wiele elementów, np. rozmiary sieci rybackich, a także metody połowu²⁰.

Nie bez znaczenia jest również fakt, iż Norwegia w północnej części kraju rozwija się dynamiczniej niż na pozostałym obszarze państwa. Rząd wspiera działania Dalekiej Północy i dąży do uczynienia jej jednym z najprężniej rozwijających się i zrównoważonych regionów. „(...) Tereny północne dają duże możliwości rozwoju, co ma znaczenie dla całego kraju. Owoce morza, ropa naftowa, żegluga i turystyka to gałęzie przemysłu, które nieustannie się rozwijają. Rząd przedstawia obecnie strategię, w jaki sposób możemy zapewnić dalszy wzrost. To ludzie, którzy mieszkają na północy, najlepiej wiedzą, jak wyzwalany jest ten potencjał. Polityka regionu północnego opiera się zatem na współpracy z przemysłem, instytucjami i reprezentantami Dalekiej Północy” - podkreśla premier, Erna Solberg²¹.

Strategia opiera się na pięciu następujących priorytetach politycznych:

- 1) współpraca międzynarodowa,
- 2) rozwój przemysłu spożywczego,
- 3) wiedza,
- 4) ochrona środowiska,
- 5) bezpieczeństwo i pozostawanie „w gotowości”²².

Tymczasem strategia Nowe Moduły Konstrukcyjne na Północy obejmuje następujące szczegółowe działania, które podejmie Norwegia:

- Pogłębianie wiedzy w dziedzinie klimatu i środowiska Dalekiej Północy;
- Poprawa systemów monitoringu, reakcji na nagłe wypadki i bezpieczeństwa morskiego na wodach północnych;

¹⁹ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/regjeringen-lanserer-havstrategi/id2502018/>, 22.11.2018.

²⁰ <https://www.spcc.pl/node/12775>, 22.11.2018.

²¹ <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/en-nordomradestrategi-for-et-fredelig-skapende-og-barekraftig-nord/id2550095/>, 22.11.2018.

²² https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/strategi_nord/id2550081/, 23.11.2018.

- Wspieranie zrównoważonego rozwoju w zakresie zasobów ropy naftowej wydobywanych na platformach wiertniczych oraz odnawialnych zasobów morskich (ryb i owoców morza)²³;
- Wspieranie rozwoju gospodarki na lądzie;
- Dalszy rozwój infrastruktury;
- Dalsze działania w zakresie korzystania z prawa do suwerenności oraz zacieśnienie współpracy na północy;
- Wsparcie ludności autochtonicznej poprzez ochronę kultury i miejsc pracy²⁴.

Oszczędzanie energii

Centra handlowe zużywają dużą ilość energii, toteż aby przeciwstawić się temu zjawisku, Norwegia postanowiła włączyć się do unijnego projektu CommONEnergy. City Syd jest centrum handlowym zbudowanym na przedmieściach Trondheim. Zostało otwarte w 1987 roku, a przebudowane w 2000 roku. Aktualnie zajmuje powierzchnię 38.000 m² i jest jednym z największych obiektów handlowych w środkowej Norwegii. W projekcie CommONEnergy nacisk położony został na wentylację naturalną, iBEMS (ang. *Intelligent Building Energy Management Solution*), a także oświetlenie naturalne i sztuczne:

- przeprojektowanie systemu oświetlenia, w tym wykorzystanie prostokątnego systemu oświetlenia do zaawansowanego światła dziennego, sztucznego oświetlenia i liczników w galerii centrów handlowych oraz sklepu Jens Hoff, a także kopuły i świetlówek w sklepie Jens Hoff w celu zmniejszenia zainstalowanej mocy dla całego systemu oświetlenia;
- wentylacja naturalna z automatycznymi systemami zasłaniania i monitorowania (ang. *Air Handling Unit* – centrala wentylacyjna na wspólnym obszarze);
- nowy system zarządzania i monitorowania energii umożliwia utrzymanie optymalnej kontroli wszystkich technologii, podejmując odpowiednie decyzje w celu zredukowania ilości zużytej energii²⁵.

Dyskusyjną kwestią jest także zużywanie energii przez systemy klimatyzacji. Badacze z SINTEF (norw. *Stiftelsen for industriell og teknisk forskning*) – Fundacji Badania Przemysłowego i Technicznego - zaproponowali, aby wykorzystać naturalne strumienie powietrza przepływającego przez budynek. W przypadku City Syd wymagało to zmiany kierunku powietrza - najpierw w górę, w kierunku otworów wentylacyjnych w suficie, i drzwi wyjściowych, a następnie regulowania jego temperatury w oparciu o warunki panujące na zewnątrz. „Ma to na celu zmniejszenie poziomu intensywności pracy klimatyzacji i wykorzystanie w większym stopniu powietrza z zewnątrz zamiast ciągłego chłodzenia powietrza wewnątrz budynku” - podkreśla Finn Dybdalen, dyrektor centrum. Planowano także wykorzystanie zaawansowanej gruntowej pompy ciepła (GSHP) o mocy 15 kW, która znajdować się miała w otworze wydrążonym w ziemi. Wszystkie zebrane dane wskazują na to, że nowy system zdaje się funkcjonować zgodnie z założeniami i być bardzo wydajny.

²³ <https://www.norway.no/en/usa/values-priorities/energy-marine-res/>, 24.11.2018

²⁴ <https://www.spcc.pl/node/12040>, 24.11.2018

²⁵ <http://www.commonenergyproject.eu/trondheim.html> 26.11.2018

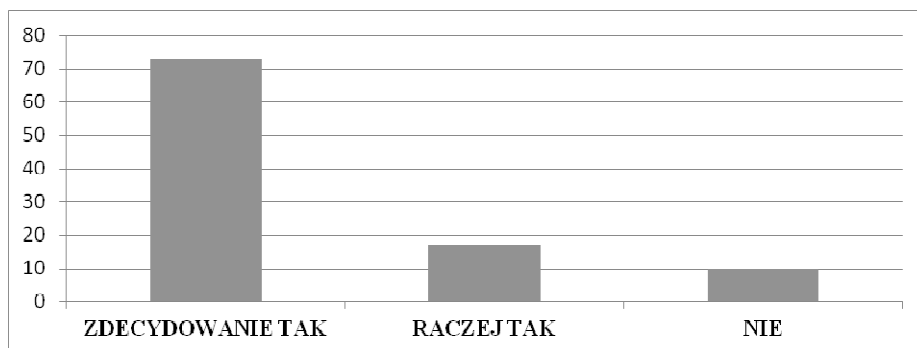
Zastosowanie idei zrównoważonego rozwoju w codziennym życiu

W celu zbadania świadomości mieszkańców Norwegii w kwestiach zrównoważonego rozwoju przeprowadziłam ankietę wśród 100 studentów Uniwersytetu w Południowo-Wschodniej Norwegii (norw. *Universitetet i Sørøst Norge*). Studenci musieli udzielić odpowiedzi na trzy pytania, mianowicie:

- 1) Czy – mimo że opłata za prąd w domach studenckich jest stała – oszczędzasz energię elektryczną (gasisz światło po wyjściu z pomieszczenia, odłączasz urządzenia elektroniczne po naładowaniu baterii, wyłączasz grzejniki podczas wietrzenia)?
- 2) Czy – mimo że opłata w domach studenckich jest stała – oszczędzasz wodę (nie zmywasz naczyń i nie myjesz zębów pod bieżącą wodą, używasz trybu „eco” podczas prania)?
- 3) W jaki sposób dojeżdżasz na uczelnię lub do pracy?

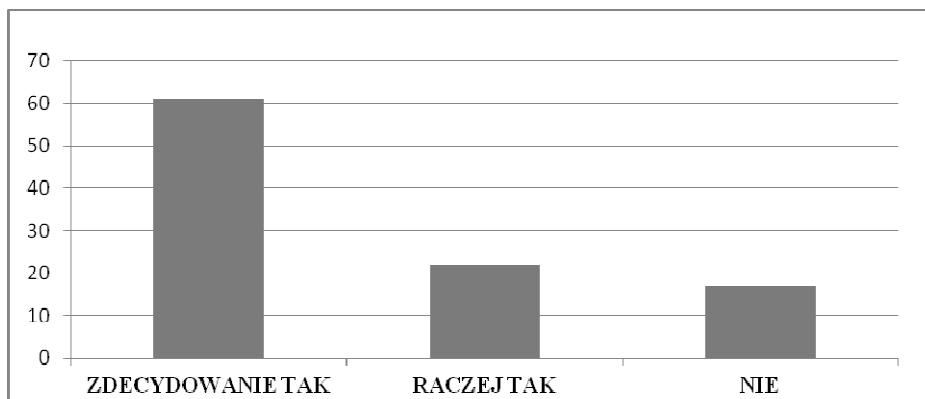
Wyniki przeprowadzonej ankiety zostały przedstawione na poniższych wykresach:

Wykres 1. Oszczędzanie energii elektrycznej przez Norwegów.

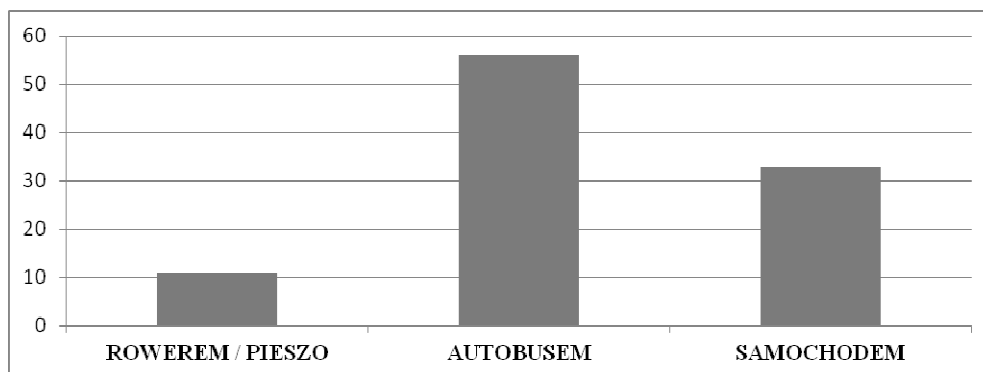

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 2. Oszczędzanie wody przez Norwegów.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 3. Dojazd na uczelnię lub do pracy przez Norwegów.

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki przeprowadzonego badania dowodzą, że Norwegowie nie pozostają obojętni wobec problemów ekologicznych. Biorąc pod uwagę fakt, że 83 % ankietowanych deklaruje oszczędzanie wody, a 90% zapewnia o oszczędzaniu energii elektrycznej, nie odnosząc jednocześnie żadnych korzyści finansowych, świadczy wyłącznie o bezinteresownej pracy na rzecz środowiska. Ponadto znaczna większość ankietowanych nie dojeżdża do pracy lub szkoły samochodem, przyczyniając się w ten sposób do zmniejszenia emisji spalin. Imponujące wyniki badania mogą być rezultatem licznych kampanii społecznych, odpowiedniego poziomu edukacji w dziedzinie ekologii, a także efektem powielania dobrych wzorców poprzednich pokoleń.

Podsumowanie

Zrównoważony rozwój, zakładający nieograniczanie możliwości na zaspokojenie potrzeb kolejnych generacji, zdaje się być istotną kwestią zarówno dla władz państw, jak i samych obywateli. Powyższa reguła ma zastosowanie również w Norwegii – królestwie o parlamentarnym systemie rządów, zróżnicowanym klimacie, łącznej powierzchni niemal 400 tys. km², zamieszkiwanym przez ponad 5 mln. mieszkańców.

W celu dbałości o przyszłe pokolenia, rząd norweski opracował efektywną strategię „zdrowego rozwoju gospodarczego”. Strategia dotyczy siedmiu obszarów: współpracy międzynarodowej, klimatu, różnorodności biologicznej, zasobów naturalnych, substancji chemicznych, ekonomii, a także społeczności Samów. Stopień realizacji założeń badano za pomocą określonych wskaźników, np. handlu ze słabo rozwiniętymi państwami, emisji zanieczyszczeń powietrza, sytuacji wód, jakości życia itd. Większość wskaźników wykazała, że plan jest realizowany zgodnie z założeniami.

Norwegia nieustannie podejmuje nowe, nierzadko innowacyjne działania, mające na celu rozwój państwa w myśl idei zrównoważonego rozwoju (norw. *bærekraftig utvikling*). Dba m. in. o zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych w rolnictwie, zapobieganie zmianom klimatycznym poprzez wykorzystanie zasobów leśnych, zastosowanie transportu morskiego, zrównoważone rybołówstwo oraz oszczędzanie energii elektrycznej.

Do odpowiedzialności za naturę i dobro przyszłych pokoleń poczuwają się jednak nie tylko rządzący, lecz całe społeczeństwo. Znaczna większość studentów Uniwersytetu w Południowo – Wschodniej Norwegii, zapytana o zużywanie wody i energii elektrycznej odpowiedziała, że oszczędza oba surowce. Przeważająca część ankietowanych dojeżdża

także na uczelnię lub do pracy korzystając z komunikacji miejskiej, wykorzystuje rower lub chodzi pieszo. Studenci dowiedli w ten sposób, że los kolejnych generacji nie jest im obojętny.

Nie ulega zatem wątpliwości, że Norwegia efektywnie realizuje założenia teorii zrównoważonego rozwoju, stanowiąc tym samym wzór do naśladowania dla wielu państw, których rozwój zmierza w nieodpowiednim, szkodliwym dla środowiska kierunku.

Bibliografia:

1. <https://www.visitnorway.pl/o-norwegii/zrownowazony-rozwoj/>
2. <https://www.regjeringen.no/no/id4/>
3. <https://www.fn.no/Tema/Fattigdom/Baerekraftig-utvikling>
4. https://pl.wikipedia.org/wiki/Zr%C3%B3wnowa%C5%BCony_rozw%C3%B3j
5. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Norwegia;4169114.html>
6. <https://ndla.no/nb/node/118666?fag=7>
7. <https://www.spcc.pl/niezbednik/polskie/skandynawskierozwiazania/zrownowazony>
8. <https://en.wikipedia.org/wiki/Norway>
9. <https://okologisknorge.no/>

*Klaudia Musiał*¹

CZY KAŻDE PRZEDSIĘBIORSTWO MUSI UPAŚĆ? SPRAWOZDANIE FINANSOWE JAKO PODSTAWA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU PRZEDSIĘBIORSTWA W ASPEKCIE EKONOMICZNYM²

Streszczenie: Zasadniczym celem niniejszego artykułu jest dokonanie oceny zagrożenia upadłością spółki CI Games S.A na podstawie sprawozdań finansowych z lat 2012-2016, a tym samym ukazanie, iż badana jednostka nie spełniła ekonomicznych założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju. W pierwszej kolejności nakreślono ramy teoretyczne na temat idei zrównoważonego rozwoju. W artykule omówiono także metodologię prowadzonych badań. Część empiryczną artykułu stanowiły badania z wykorzystaniem modeli dyskryminacyjnych oraz Quick Testu w spółce CI Games S.A. Przeprowadzone badania empiryczne wykazały słuszość zastosowania modeli dyskryminacyjnych w realizacji postawionego celu.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, modele dyskryminacyjne, upadłość przedsiębiorstw

DOES EVERY ENTERPRISE HAVE TO FALL? – FINANCIAL REPORT AS THE BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOP- MENT OF THE ENTERPRISE IN ECONOMIC ASPECT

Abstract: The main aim of this article is to make the assessment of the threat of bankruptcy of CI Games joint-stock company on the basis of the financial statements for the years 2012-2016. This allow to show if the company fulfil the economic assumptions of the concept of sustainable development. Firstly, the theoretical framework on the idea of sustainable development was outlined. In the article also the methodology of the conducted research was discussed. The researches using discriminative models and Quick Test in CI Games joint-stock company constituted the empirical part of the article. Conducted empirical researches have proved the right of using discriminatory models to achieve the assumed aim.

Keywords: sustainable development, discriminant models, enterprise bankruptcy

¹ Studentka I roku studiów magisterskich Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej na kierunku Finanse i Rachunkowość. Czynny członek studenckich kół naukowych: Menedżer Nieruchomości oraz Menedżer Ryzyka. Zainteresowania naukowe: analiza finansowa, badanie upadłości przedsiębiorstw, rachunkowość, finanse przedsiębiorstw, zarządzanie i marketing.

² Znaczna część artykułu pochodzi z pracy dyplomowej licencjackiej mojego autorstwa pt. „Sprawozdanie finansowe jako źródło oceny zdolności przedsiębiorstw z branży IT do kontynuowania działalności” obronionej na Wydziale Zarządzania Politechniki Częstochowskiej.

Wstęp

Rozwój przedsiębiorstwa jest jednym z podstawowych celów jego działania, ponieważ w istotnym zakresie decyduje on o jego dalszym efektywnym funkcjonowaniu oraz osiągniętych sukcesach gospodarczych. Niejednokrotnie jednak kadra zarządzająca przedsiębiorstwem skupia się bardziej na osiągnięciu wysokich zysków niż na inwestowaniu w dalszy rozwój podmiotu. Skutki swego rodzaju „stagnacji” działania jednostki gospodarczej, bądź też jej niekontrolowanego rozwoju, są coraz bardziej dotkliwe. Obserwując zarówno krajową, jak i światową gospodarkę, można się zastanawiać, dlaczego niektóre przedsiębiorstwa, niegdyś bardzo aktywne na rynku, ogłosiły swoją upadłość. Ważne jest poznanie przyczyn tego zjawiska, które miały istotny wpływ na brak możliwości kontynuacji działalności przez podmioty gospodarcze. Można wymienić wiele determinantów upadłości przedsiębiorstw, ale jednym z ważniejszych jest błędne zarządzanie nieuwzględniające idei zrównoważonego rozwoju. Dlatego też tak ważna jest analiza i ocena sprawozdania finansowego dostarczająca niezbędnych informacji, które powinny mieć wpływ na podejmowane decyzje i dalszy rozwój przedsiębiorstwa. Celem niniejszego artykułu jest dokonanie oceny zagrożenia upadłością spółki CI Games S.A na podstawie sprawozdań finansowych z lat 2012-2016, a tym samym ukazanie, iż badana jednostka nie stosowała założeń ekonomicznych koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Idea zrównoważonego rozwoju

Klasyczna definicja zrównoważonego rozwoju została opracowana przez Światową Komisję do spraw Środowiska i Rozwoju w 1983 roku i stwierdzała ona, iż jest to: „rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie”. W kolejnych latach definicja ta była często rozbudowywana poprzez położenie różnego nacisku na ochronę środowiska, dobrobyt społeczny oraz rozwój ekonomiczny³. Zasada zrównoważonego rozwoju zyskała w Polsce rangę konstytucyjną i została zapisana w Konstytucji RP w art. 5⁴. Natomiast szczegółowa definicja znajduje się w ustawie Prawo Ochrony Środowiska, w której zapisano, że jest to: „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”⁵. Główny cel tej idei to trwałe i zrównoważone podejście do działalności gospodarczej, odpowiedzialność za środowisko naturalne oraz postępek społeczny⁶. Szczegółowe cele uwzględniające wszystkie trzy wymiary tej koncepcji przedstawia tabela 1.

³ Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, „Prace geograficzne” nr 259, Warszawa 2017, s. 327.

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.), art. 5: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.”

⁵ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo Ochrony Środowiska (Dz. U. z 2018 r. poz. 1722 z poń. zm.) art. 3.

⁶ M. Sikora, *Systemowe podejście do zarządzania zrównoważonymi wydarzeniami*, [w:] *Współczesne problemy zarządzania organizacjami*, (red.) E. Piwonka-Krzeszowska, T. Małkus, Mfiles, Kraków 2014, s. 155.

Tabela 1. Cele zrównoważonego rozwoju w wymiarze środowiskowym, ekonomicznym oraz społecznym

Cele środowiskowe	Cele ekonomiczne	Cele społeczne
1. Zmniejszenie emisji szkodliwych substancji 2. Zmniejszenie zużycia zasobów naturalnych 3. Zmniejszenie ilości odpadów 4. Zachowanie stanu przyrody 5. Zmniejszenie ryzyka powstawania katastrof ekologicznych 6. Zastosowanie technik i technologii o mniejszym wpływie na środowisko	1. Zysk 2. Podnoszenie jakości produktów 3. Utrzymanie płynności 4. Zaspokojenie potrzeb klientów 5. Wzrost rentowności 6. Wprowadzanie innowacji 7. Powiększanie wartości w długim okresie	1. Działania na rzecz społeczności lokalnych 2. Tworzenie nowych miejsc pracy 3. Lepsze procesy komunikacji z wewnętrznymi i zewnętrznymi interesariuszami 4. Podnoszenie jakości pracy i życia w pracy 5. Budowa odpowiednich systemów motywacyjnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Paszkiewicz, A. Szadziwska, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2011, nr 668, s. 630.

Idea zrównoważonego rozwoju staje się coraz bardziej popularna w polskich podmiotach gospodarczych, jednak nadal nie jest ona tak rozpowszechniona jak w krajach Europy Zachodniej. Niektóre polskie przedsiębiorstwa sporządzają raporty zrównoważonego rozwoju, tworzą odpowiednie stanowiska, uruchamiają również zgodne z tą koncepcją działania i programy. Jednakże często są to pozorne działania, niespełniające wszystkich założeń tej idei, co powoduje, że przedsiębiorstwo nie rozwija się prawidłowo, nawet w branży IT i może borykać się z poważnymi problemami finansowymi⁷. Zrównoważony rozwój, rozpatrywany w układzie długookresowym, może być przyjmowany jako filozofia rozwoju organizacji, maksymalizacja wartości oraz zysku, a także rozwój i przetrwanie przedsiębiorstwa⁸.

Analiza dyskryminacyjna i *Quick Test* w ocenie zagrożenia upadłością przedsiębiorstwa

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele różnych narzędzi i metod predykcji upadłości przedsiębiorstw. Rozwój światowej gospodarki zrodził potrzebę konstruowania nowych, bardziej skutecznych i precyzyjnych metod monitorowania sytuacji finansowej podmiotów gospodarczych. W celu zbadania zdolności przedsiębiorstw do kontynuowania działalności, wykorzystuje się modele dyskryminacyjne, które na podstawie kilku wskaźników finansowych i przypisanych im wag określają, jaki jest stopień prawdopodobieństwa upadłości badanych jednostek. W modelach dyskryminacyjnych zawiera się analiza wskaźnikowa i klasyczna ekonometria⁹. Badane zmienne dzieli się na dwie lub więcej rozłącznych klas i na tej podstawie buduje się modele jednowymiarowe, które polegają na

⁷ J. Kronenberg, T. Bergiel, *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2010, s. 389.

⁸ T. Brzozowski, *Zrównoważony rozwój szansą dla organizacji obecnie i w przyszłości*, [w:] *Determinanty potencjału rozwojowego organizacji*, (red.) A. Stabryła, K. Woźniak, Mfiles, Kraków 2012, s. 24-25.

⁹ W. Dębski, *Teoretyczne i praktyczne aspekty zarządzania finansami przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 106.

porównywaniu wskaźników finansowych, a także modele wielowymiarowe opierające się na liniowej funkcji dyskryminacyjnej¹⁰.

Coraz bardziej popularnym systemem analizy wskaźnikowej dotyczącej bankructwa jest metoda opracowana przez austriackiego badacza Petera Kralicka¹¹ (*QT-Quick Test*), inaczej zwana też „szybkim testem”. Opiera się ona tylko na czterech wskaźnikach, jednak pozwala na ocenę kluczowych obszarów egzystencji przedsiębiorstwa. Poszczególnym wskaźnikom *Quick Testu* przyporządkowane są oceny z pięciostopniowej skali (1-najwyższa; 5-najniższa) wg specjalnych kryteriów. Najwyższa skala ocen charakteryzuje przedsiębiorstwa osiągające bardzo dobry poziom wskaźników, a najniższa przedstawia jednostki zagrożone upadłością¹².

Badania empiryczne

Charakterystyka badanego podmiotu

CI Games S.A. (CIG) istnieje już od 2002 roku, jednak pierwotnie działał pod nazwą City Interactive. Jest polskim producentem, dystrybutorem oraz wydawcą gier wideo zarówno na komputery, jak i konsole. Główna siedziba przedsiębiorstwa znajduje się w Warszawie, ale spółka posiada też swoje studio w Rzeszowie oraz kilka biur za granicą. Na koniec 2016 roku zatrudniała ponad 100 osób we wszystkich zlokalizowanych oddziałach¹³.

Przedsiębiorstwo na początku swojej działalności, kiedy funkcjonowało jeszcze jako City Interactive, koncentrowało się na niskobudżetowych produkcjach. Oferowano wtedy na rynku gry, które były w korzystnej cenie i można je było znaleźć m.in. w kioskach, salonach prasowych oraz dużych centrach handlowych. Dominowały wśród nich gry o uproszczonej mechanice, a także zręcznościowe symulatory lotu. Z czasem oferta ta została rozszerzona o *casualowe* gry przygodowe i logiczne. Jednakże dopiero 2010 rok okazał się dla przedsiębiorstwa przełomowym. Wtedy też za sprawą sukcesu jednej z wyprodukowanych gier (*Sniper: Ghost Warrior*) zaczęto myśleć o zmianie dotychczasowej strategii biznesowej i skoncentrowaniu się na wysokobudżetowych produkcjach. Dlatego też w 2012 roku zmieniła się zarówno nazwa przedsiębiorstwa na CI Games S.A. oraz strategia biznesowa¹⁴.

W czerwcu 2017 roku przedsiębiorstwo ogłosiło nową strategię, która zakłada produkcję oraz wydawanie różnorodnych gatunków gier. Według informacji prezesa z dnia 16 lutego 2018 roku, CIG zamierza do 2020 roku zrealizować przynajmniej trzy projekty o łącznej wartości 100 mln zł. Nastąpiła również restrukturyzacja wewnętrznego zespołu deweloperskiego, w którym zostało tylko 30 osób i będą one pracować nad kolejną grą komputerową, tym razem z gatunku *tactical shooter* oraz drugą częścią gry „Lords of Fallen”¹⁵.

¹⁰ B. Micherda, Ł. Górka, M. Szulc, *Zarządcza interpretacja sprawozdania finansowego*, Difin, Warszawa 2010, s. 188.

¹¹ P. Kralicek, F. Böhmendorfer, G. Kralicek, *Kennzahlen für Geschäftsführer: das Handbuch für Praktiker; Analyse-Methoden, Frühwarnsysteme, Aufdeckung von Gewinnpotentialen, Unternehmensbewertung, Balanced scorecard, Fallbeispiele*, Ueberreuter Wirtschaft; Auflage: 4, 2001.

¹² E. Nowak, *Rachunkowość kurs podstawowy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2016, s. 384-385.

¹³ Statut spółki CI Games SA, s. 8.

¹⁴ <https://www.gry-online.pl/firma.asp?ID=2282>, [data dostępu: 25.02.2018].

¹⁵ *ci-games-oglasza-dalsze-plany-rozwoju-strategicznej-restrukturyzacji-wewnetrznego-studia-deweloperskiego-1-milion-sprzedazy-sgw3*, <http://cigames.com>, [data dostępu: 25.02.2018].

W opublikowanej na lata 2017-2019 strategii rozwoju CIG informuje, że rezygnuje z produkowania gier klasy AAA i zamierza skoncentrować się na projektach o mniejszej skali, które obejmują niższe budżety produkcyjne i zrównoważone budżety marketingowe. Głównym powodem zmiany strategii było zdominowanie rynku tego typu gier coraz większymi produkcjami z wysokimi wydatkami marketingowymi¹⁶. Jednostka gospodarcza chce finansować produkcję następnych gier własnymi środkami, pochodzącymi ze sprzedaży produktów i świadczonych usług oraz zewnętrznych źródeł finansowania w zależności od możliwości lub bieżących potrzeb. Rozważa również dalszą produkcję gier, tym razem na platformy mobilne, które stanowiłyby uzupełnienie głównej działalności¹⁷.

Wyniki badań empirycznych

Postawiony w niniejszym artykule cel badawczy koresponduje z wyróżnionymi hipotezami. Pierwsza z nich (H1) stwierdza, iż wykorzystane modele dyskryminacyjne wskazują na złą kondycję finansową przedsiębiorstwa w badanym okresie. Natomiast druga hipoteza badawcza (H2) stanowi, że oceny uzyskane z *Quick Testu* w każdym analizowanym roku pokrywają się z wynikami uzyskanymi z modeli dyskryminacyjnych. Badania przeprowadzono wykorzystując wybrane modele dyskryminacyjne: Edwarda Altmana, Artura Hołdy, Jerzego Gajdki i Daniela Stosa, Elżbiety Mączyńskiej, jak również wykonując *Quick Test*.

Wyniki wybranych modeli dyskryminacyjnych dla przedsiębiorstwa CIG analizowanych latach przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Wyniki wybranych modeli dyskryminacyjnych dla badanych jednostek w latach 2012-2016

CI Games S.A.						
Model/Rok	Wartość graniczna modelu	2012	2013	2014	2015	2016
E. Altmana	Z < 2,675 duże zagrożenie upadłością Z > 2,675 niewielkie zagrożenie upadłością	5,585	6,228	5,528	9,359	6,688
A. Hołdy	Z < 0 duże zagrożenie upadłością Z > 0 niewielkie zagrożenie upadłością	1,495	1,877	2,659	1,547	1,541
J. Gajdki- D. Stosa	Z < 0,45 duże zagrożenie upadłością Z > 0,45 niewielkie zagrożenie upadłością	0,016	1,027	0,653	0,473	0,418
E. Mączyńskiej	Z < 0 duże zagrożenie upadłością 0 < Z < 1 słaba kondycja finansowa Z > 1 niewielkie zagrożenie upadłością	-7,423	4,139	4,256	-3,131	-3,291

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Notoria Serwis On-line*.

Przedsiębiorstwo CIG, na podstawie badań przeprowadzonych za pomocą modelu E. Altmana oraz A. Hołdy, charakteryzuje się niewielkim prawdopodobieństwem upadło-

¹⁶ *ci-games-rezygnuje-z-produkcji-gier-najwyzszej-klasy-aaa.html#ak11678*, <http://www.sii.org.pl/11678/aktualnosci/newsroom>, [data dostępu: 25.02.2018].

¹⁷ *CI-Games_Kierunki-rozwoju-2017-2019*, <http://cigames.com/app/uploads/2017/06/>, [data dostępu: 25.02.2018].

ści, a uzyskane wyniki nie wykazują określonego trendu w badanym okresie. W modelu E. Altmana najniższą wartość funkcji dyskryminacyjnej odnotowano w 2014 roku, na co wpływ miała regresja rynkowej wartości kapitału akcyjnego o ok. 18%. Z kolei wyniki uzyskane z modelu A. Hołdy wskazują, iż najgorszą sytuację finansową przedsiębiorstwo miało w 2012 roku. Zdeterminowane to było głównie niskim wskaźnikiem bieżącej płynności, który kształtował się na poziomie 0,91 oraz wyższym niż w kolejnych latach wskaźnikiem ogólnego zadłużenia wynoszącym 43,49%.

Wartość funkcji dyskryminacyjnej w przypadku modelu J. Gajdki - D. Stosa w 2012 roku oraz 2016 roku znajdowała się poniżej wartości granicznej i przedsiębiorstwo CIG było zagrożone upadłością. Istotny wpływ na to miała strata netto osiągnięta w tych latach, a także wysoki poziom zobowiązań krótkoterminowych w podmiocie gospodarczym. Wyniki otrzymane z modelu J. Gajdki - D. Stosa w latach 2013-2016 charakteryzowały się trendem malejącym, co może świadczyć o pogarszającej się z roku na rok sytuacji finansowej spółki CIG.

Tabela 3. Wyniki przeprowadzonego *Quick Testu* dla CI Games S.A. w latach 2012-2016

Wskaźnik	2012	2013	2014	2015	2016
Udział kapitału własnego w finansowaniu aktywów (w %)	56,51	80,02	81,42	79,10	69,93
Zadłużenie wyrażone w czasie (lata)	1,50	0,46	0,42	1,04	1,19
Rentowność operacyjna aktywów (w %)	-28,25	14,29	1,23	-11,59	-10,18
Nadwyżka finansowa w przychodach ze sprzedaży (w %)	-53,86	42,82	44,29	20,59	4,97
Nota/Ocena	2012	2013	2014	2015	2016
Udział kapitału własnego w finansowaniu aktywów	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)
Zadłużenie wyrażone w czasie	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)
Rentowność operacyjna aktywów	1 (b.dobry)	2 (dobry)	4 (zły)	5 (zagrożenie upadłością)	5 (zagrożenie upadłością)
Nadwyżka finansowa w przychodach ze sprzedaży	5 (zagrożenie upadłością)	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)	1 (b.dobry)	4 (zły)
Łączna ocena	2	1,25	1,75	2	2,75

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Notoria Serwis On-line*.

Podobną sytuację można zaobserwować w modelu E. Mączyńskiej, kiedy to w 2012 roku oraz w latach 2015-2016 przedsiębiorstwo CIG odznaczało się dużym prawdopodobieństwem upadłości. Główną przyczyną tego był ujemny wynik finansowy brutto (w 2012 roku strata wynosiła 22 609 tys. zł), wysoki poziom zobowiązań krótkoterminowych, a także niskie przychody ze sprzedaży. Lata 2013-2014 charakteryzowały się dobrą kondycją finansową. Oceny zdolności przedsiębiorstw z branży IT do kontynuowania dzia-

łałości dokonano również przy wykorzystaniu *Quick Testu*, którego wyniki przedstawiono w tabeli 3.

Na podstawie przeprowadzonego *Quick Testu* można stwierdzić, że spółka CIG w latach 2012-2015 miała dobrą kondycję finansową, jednakże z roku na rok przedsiębiorstwo osiągało coraz wyższe noty, co świadczy o pogarszającej się sytuacji finansowej, szczególnie w 2016 roku. Zarówno udział kapitału własnego, jak i zadłużenie wyrażone w latach, na przestrzeni badanego okresu w przedsiębiorstwie CIG było na bardzo dobrym poziomie. Negatywnym zjawiskiem jest regresja rentowności operacyjnej aktywów, która w latach 2015-2016 osiągała już wartości ujemne, ponieważ spółka nie generowała w tych latach zysku netto. Wskaźnik nadwyżki finansowej w przychodach ze sprzedaży w 2012 roku był na bardzo niskim poziomie i wynosił -53,86%. Przyczyną tak niskiej wartości tego wskaźnika były niewielkie przychody ze sprzedaży oraz strata netto w wysokości -18 996 zł. W kolejnych latach kształtował się on na bardzo dobrym poziomie, jednakże w 2016 roku gwałtownie spadł o ok. 76% w stosunku do roku poprzedniego.

Zastosowane w badaniach modele dyskryminacyjne oraz *Quick Test* dały ogólny obraz sytuacji finansowej przedsiębiorstwa z branży IT oraz pozwoliły na ocenę prawdopodobieństwa ich upadłości. Uzyskane wyniki są heterogeniczne, ponieważ dane, pochodzące ze sprawozdań finansowych z badanego okresu, cechowały się dużą dynamiką zmian. Działalność podmiotu gospodarczego niejednokrotnie prowadziła do pogarszania się jego kondycji finansowej oraz wzrostu ryzyka zagrożenia upadłością, co zostało odzwierciedlone w wynikach przeprowadzonych badań.

Wnioski

Pomimo że analizowana w artykule jednostka badawcza działa w dynamicznie rozwijającej się branży IT, która wydawać by się mogło stwarza dobre perspektywy rozwoju przedsiębiorstwa, to analizowany podmiot nie posiadał dobrej kondycji finansowej. Przeprowadzenie analizy danych pochodzących ze sprawozdań finansowych spółki CIG przy wykorzystaniu wybranych modeli dyskryminacyjnych oraz *Quick Testu* umożliwiły realizację założonego celu oraz potwierdziły założoną hipotezę (H1), mówiącą, że przedsiębiorstwo ma złą kondycję finansową. Wyniki uzyskane z *Quick Testu* w sposób zbyt ogólny oceniają kondycję finansową przedsiębiorstwa, dlatego też nie we wszystkich latach pokrywają się one z wyznaczonym prawdopodobieństwem upadłości (szczególnie w 2012 roku i 2016 roku), zatem należy odrzucić hipotezę (H2) na rzecz hipotezy alternatywnej.

Otrzymane wyniki świadczą o tym, że przedsiębiorstwo nie radzi sobie na rynku tak dobrze, jak jego konkurenci. W latach 2014-2016 sytuacja finansowa tego podmiotu gospodarczego stale się pogarszała i wzrastało ryzyko upadłości. Trudno jednoznacznie ocenić zdolność przedsiębiorstwa CIG do kontynuowania działalności, albowiem obecnie jest ono w trakcie restrukturyzacji, co może wpłynąć na poprawę kondycji finansowej jednostki gospodarczej, a z drugiej jeszcze bardziej pogłębić jej problemy finansowe. Przeprowadzone badania mogą świadczyć o tym, że spółka CIG w swojej działalności nie w pełnym zakresie stosuje założenia ekonomiczne koncepcji zrównoważonego rozwoju. Można również przypuszczać, iż jest to jednym z powodów złej kondycji finansowej badanej jednostki.

Bibliografia

- Brzozowski T., *Zrównoważony rozwój szansą dla organizacji obecnie i w przyszłości*, [w:] *Determinanty potencjału rozwojowego organizacji*, (red.) Stabryła A., Woźniak K., Mfiles, Kraków 2012.
- Dębski W., *Teoretyczne i praktyczne aspekty zarządzania finansami przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013;
- Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN, „Prace geograficzne” nr 259, Warszawa 2017.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Kralicek P., Böhmendorfer F., Kralicek G., *Kennzahlen für Geschäftsführer: das Handbuch für Praktiker; Analyse-Methoden, Frühwarnsysteme, Aufdeckung von Gewinnpotentialen, Unternehmensbewertung, Balanced scorecard, Fallbeispiele*, Ueberreuter Wirtschaft; Auflage: 4, 2001.
- Kronenberg J., Bergiel T., *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2010.
- Micherda B., Górka Ł., Szulc M., *Zarządcza interpretacja sprawozdania finansowego*, Difin, Warszawa 2010.
- Musiał K., Praca dyplomowa licencjacka pt. „Sprawozdanie finansowe jako źródło oceny zdolności przedsiębiorstw z branży IT do kontynuowania działalności”.
- Notoria Serwis On-line.
- Nowak E., *Rachunkowość kurs podstawowy*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2016.
- Paszkiewicz A., Szadzińska A., „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego” 2011, nr 668;
- Sikora M., *Systemowe podejście do zarządzania zrównoważonymi wydarzeniami*, [w:] *Współczesne problemy zarządzania organizacjami*, (red.) Piwonia-Krzyszowska E., Małkus T., Mfiles, Kraków 2014.
- Statut spółki CI Games SA.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo Ochrony Środowiska (Dz. U. z 2018 r. poz. 1722 z poń. zm.).
- Strony internetowe**
- <https://www.gry-online.pl/firma.asp?ID=2282>
- <http://cigames.com/ci-games-oglasza-dalsze-plany-rozwoju-strategicznej-restrukturyzacji-wewnetrznego-studia-deweloperskiego-1-milion-sprzedazy-sgw3/>
- <http://www.sii.org.pl/11678/aktualnosci/newsroom/ci-games-rezygnuje-z-produkcji-gier-najwyzszej-klasy-aaa.html#ak11678/>
- http://cigames.com/app/uploads/2017/06/CI-Games_Kierunki-rozwoju-2017-2019.pdf

ROZDZIAŁ II

PRAWO I POLITYKA INSTRUMENTAMI PROCESÓW ZMIAN

Liliana Podwika¹

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W POLSCE W LATACH 2010-2015 – WYBRANE ASPEKTY

Streszczenie: Głównym wątkiem artykułu jest szeroko rozumiany zrównoważony rozwój. Opisany został jego podział na trzy sfery, które są ściśle ze sobą powiązane. Zrównoważony rozwój jest to proces przemian mający na celu progres państwa z poszanowaniem potrzeb pokoleń następnych. W celu weryfikacji postępu w kraju stworzono różne wskaźniki określające zmiany społeczno-gospodarczo-ekonomiczne. Wybrane z nich, czyli: PKB, emisja zanieczyszczeń z zakładów szczególnie uciążliwych oraz wykrywalność sprawców przestępstw stwierdzonych przez Policję, zostały opisane w artykule. Dokonano również analizy zmian wartości tych wskaźników i określono czy jest ona zgodna z pożądanym kierunkiem. Polska jest jednym z państw, które zasadę zrównoważonego rozwoju ujęły w swoim prawie, dlatego egzegeza dotyczyła wybranych aspektów rozwoju w latach 2010-2015. Skupiono się na porównaniu dwóch skrajnych pod względem udziału w zjawisku województw: mazowieckiego i podkarpackiego. Pomimo różnic pomiędzy regionami zauważalny jest rozwój obu z nich.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, PKB, zanieczyszczenia powietrza, przestępczość

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN POLAND IN 2010-2015 - SELECTED ASPECTS

Abstract: The main topic of the article is broadly understood sustainable development. Its division into three spheres is described, which are closely related to each other. Sustainable development is a process of change aimed at the progress of the state while respecting the needs of next generations. In order to verify progress in the country, various indicators have been created that define socio-economic and economic changes. Selected from them, namely: GDP, emission of pollutants from particularly burdensome facilities and detectability of perpetrators of offenses identified by the Police, are described in the article. The analysis of changes in the values of these indicators was also made and it was determined whether it is consistent with the desired direction. Poland is one of the countries that have adopted the principle of sustainable development in their law, which is why exegesis concerned selected aspects of development in 2010-2015. The focus was on a comparison of two extreme in terms of participation in the phenomenon of the following provinces: Mazowieckie and Podkarpackie. Despite the differences between the regions, the development of both of them is noticeable.

Keywords: sustainable development, GDP, air pollution, delinquency

¹ Studentka III roku Administracji studiów stacjonarnych na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Mimo pewnych ograniczeń wynikających ze stanu zdrowia, nauka jest jej pasją. Jest sędzią sportu samochodowego, co pozwala jej na relaks i rozładowanie emocji w wolnych chwilach. Lubi czytać książki i poszukuje tematów, które wymagają myślenia. Lubi wyzwania. Poszukiwania i dążenie do zgłębienia wiedzy w danym temacie sprawiają jej dużą satysfakcję.

Wprowadzenie

Zmiana jest nieodłącznym elementem natury. Obserwując świat, można dostrzec ją, patrząc na wszystko, co żywe. Adaptacja do nowych warunków zwiększa szanse na przeżycie. Chcąc stworzyć jak najlepsze miejsce dla człowieka w obszarach, w których to tylko możliwe, ludzkość wyznacza coraz nowsze wskaźniki, dzięki którym można zmierzyć postęp. Proces ten, choć pożądaný i konieczny, powinien być realizowany w określony sposób. Nie należy ulepszać danego regionu gospodarczo, pomijając aspekt społeczny czy ekologiczny, dlatego też temat: „Zrównoważony rozwój w Polsce w latach 2010-2015” będzie opierał się na analizie wybranych aspektów rozwoju w każdej z wymienionych sfer. W Polsce w ostatnich dekadach zaszły istotne zmiany. Celem zasadniczym niniejszej pracy jest analiza danych zgromadzonych przez GUS i określenie, czy następuje rozwój społeczno-gospodarczo-ekonomiczny w Polsce. Artykuł nie stanowi pełnego ujęcia problemu. Założeniem jest próba przedstawienia wybranych jego elementów w kontekście dwóch skrajnie rozwijających się województw. Główną tezą pracy jest przekonanie, iż w latach 2010-2015 nastąpił zrównoważony rozwój w Polsce. Istnieje wiele interesujących danych statystycznych możliwych do wykorzystania w badaniach. Zjawisko jest również opisane szczegółowo w wielu książkach. Jego różnorodność tematyczna jest tak duża, iż stwarza możliwości do analizy pod różnym kątem w zależności od zainteresowań badawczych.

Czym jest zrównoważony rozwój?

Pojęcie „zrównoważony rozwój” zrodziło się w ramach prac ONZ, a decyzja o rozpoczęciu realizacji koncepcji została podjęta podczas drugiego Szczytu Ziemi w czerwcu 1992 roku w Rio de Janeiro². Przyjęto wówczas dwa dokumenty mające podstawowe znaczenie dla ekspansji zrównoważonego rozwoju. Pierwszy z nich, „Deklaracja z Rio”, odnosi się do ogólnej filozofii pojęcia, natomiast drugi - „Agenda 21” wyznacza zasady oraz mechanizmy wprowadzania założeń w życie. Idea ta została ujęta w najważniejszych aktach normatywnych wielu podmiotów światowych, narodowych itp. Stworzono ponadto cały szereg programów, mających na celu realizację koncepcji³. Zasada zrównoważonego rozwoju znalazła swoje miejsce również w prawie polskim. Ujęto ją w rozdziale pierwszym Konstytucji RP. Mimo to znaczna część przedstawicieli nauki prawa konstytucyjnego nie zgadza się z poglądem, iż jest to zasada ustrojowa⁴. Czym więc jest? Jedną z najpopularniejszych definicji zrównoważonego rozwoju jest ta, zaproponowana przez Komisję Brundtland, która brzmi następująco: „jest to rozwój, który zapewnia zaspokojenie potrzeb obecnych pokoleń, nie przekreślając możliwości potrzeb pokoleń następných”. Tak więc głównym założeniem jest rozwój trwały i międzypokoleniowy. Proces przemian ma spełnić wymagania dotyczące potrzeb bieżących bez ograniczania szans rozwojowych kolejnych pokoleń⁵. Zrównoważony rozwój obejmuje związki między trzema różnymi sferami: gospodarką, społeczeństwem i środowiskiem. Każdy ma udział w tym rozwoju i każda z tych sfer jest zależna od kolejnej⁶. To właśnie cele polityki ekologicznej Wspólnoty Europejskiej zachęcały państwa członkowskie Unii Europejskiej

² M. Kmak, *Aktualne problemy samorządu terytorialnego w Polsce*, Texter, Warszawa 2016, s. 55.

³ H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju*, Zysk i S-ka, Poznań 2010, s. 23.

⁴ J. Kielin-Maziarz, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej*, KUL, Lublin 2013, s. 61.

⁵ M. Kmak, *Aktualne problemy samorządu terytorialnego w Polsce*, Texter, Warszawa 2016, s. 55.

⁶ J. Kronenberg, T. Bergier, *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2010, s. 2.

do stworzenia zasady zrównoważonego rozwoju. Następstwem tych decyzji były liczne regulacje prawne odnoszące się do nich, które miały wymiar dalekosiężny⁷.

Sfera gospodarcza – analiza PKB w latach 2010-2015 jako czynnika rozwoju regionalnego w województwie mazowieckim i podkarpackim

Skupiając się na sferze gospodarczej zrównoważonego rozwoju, należy wyróżnić trzy podstawowe jej mierniki: syntetyczne, szczegółowe i symptomatyczne. Wszystkie z nich mają na celu odzwierciedlać postępowanie opisywanego zjawiska i ułatwiać dokonywanie ocen poszczególnych regionów⁸. PKB czyli produkt krajowy brutto to miara produkcji fiskalnej zaliczana do mierników syntetycznych. Jest to zagregowana wartość dóbr i usług wytworzona przez czynniki produkcji na terenie konkretnego kraju⁹. Wskaźnik stosowany jest w rachunkach narodowych. Warto zaznaczyć, że produkt krajowy to rezultat działalności produkcyjnej nie tylko obywateli państwa, ale również jednostek krajowych zwanych inaczej rezydentami (ingerują w działalność ekonomiczną kraju na dużą skalę zazwyczaj w okresie nie krótszym niż rok oraz posiadają siedzibę działań na terytorium kraju)¹⁰. Należy wyróżnić trzy podstawowe definicje. Z tak zwanego rzeczowego punktu widzenia na PKB składają się wyroby i usługi, a te z kolei można podzielić na spożycie, akumulację i eksport netto. Druga z definicji to spojrzenie od strony wydatkowej i mówi, że jest to suma rozchodów nabywców wartości dodanej. Trzecia z definicji zwraca uwagę na ten miernik od strony tworzenia, jako sumę wartości dodanej (jest to różnica pomiędzy przychodem ze sprzedaży a kosztami) wszystkich gałęzi gospodarki z uwzględnieniem pomniejszenia tej wartości o dotacje do produktów i powiększenia o podatki¹¹. Reasumując, PKB jest miarą działalności gospodarczej danego kraju i obrazuje poziom rozwoju (wnioskowany na podstawie wartości wskaźnika) oraz wzrost lub regres gospodarczy (ocena na podstawie zmian wartości). Miernik ten, mimo iż ogólnie akceptowany, posiada jednak kilka znaczących wad, np. nie jest miarą wolnego czasu, nie uwzględnia w zadowalający sposób przemysłowych zanieczyszczeń środowiska, nie charakteryzuje korzyści z bogactwa gromadzonego latami przez ludzi zamieszkujących kraj (zabudowa, kolekcje obrazów itd.), zawiera w sobie produkcję antydóbr czyli na przykład broni oraz dóbr mogących prowadzić do utraty zdrowia, będąc legalnie sprzedawanymi, nie obejmuje nierejestrowanych działalności gospodarczych znajdujących się w „czarnej i szarej strefie” itd.¹². Zamieszczona poniżej tabela przedstawia PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca w dwóch województwach oraz ogółem w Polsce.

⁷ G. Grabowska, *Europejskie prawo środowiska*, Wydawnictwa prawnicze PWN, Warszawa 2001, s. 172.

⁸ M. Stec, *Taksonomiczna analiza poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województw polskich. Studium przypadku – województwo podkarpackie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017, s. 29.

⁹ M. Nasiłowski, *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*, Key Text, Warszawa 2016, s. 215.

¹⁰ L. Zienkowski, *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2001, s. 22.

GUS, *Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca (ceny bieżące)*, http://wskaznikizrp.stat.gov.pl/prezentacja.jsf?symbol_wsk=005002001252&poziom=region&jezyk=pl, [dostęp: 18.11.2018].

¹² M. Stec, *Taksonomiczna analiza poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województw polskich. Studium przypadku – województwo podkarpackie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017, s. 30-31.

Tabela 1. Produkt Krajowy brutto na 1 mieszkańca w województwie mazowieckim i podkarpackim oraz w Polsce ogółem.

Produkt Krajowy brutto na 1 mieszkańca (ceny bieżące). Ogółem (zł).						
województwo	Lata					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
mazowieckie	59 666	64 473	67 389	69 028	71 661	74 682
podkarpackie	26 122	28 545	29 554	30 585	31 643	33 176
PKB Polski	37 524	40 669	42 285	43 034	44 688	46 762

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Województwo mazowieckie składa się z 6. podregionów, 37. powiatów, 314. gmin, 85. miast ogółem, w tym 5. miast na prawach powiatu. Usytuowane jest w środkowo-wschodniej części Polski. Jest to najbardziej rozwinięty gospodarczo region RP, mimo tego iż jest ubogi w bogactwa naturalne¹³. Drugim analizowanym województwem jest Podkarpacie, składające się z 4. podregionów, 21. powiatów, 160. gmin, 50. miast ogółem, w tym 4. na prawach powiatu. Jest to region wysunięty na południowym wschodzie Polski. Graniczy z Ukrainą (od wschodu) i Słowacją (od południa)¹⁴. Podkarpacie w przeciwieństwie do Mazowsza oferuje dużą różnorodność przyrodniczą. Te dwa województwa są bardzo odmienne, a dane podane wyżej wskazują na różnicę w wielkości i możliwościach w obu regionach. Biorąc pod uwagę wskaźnik PKB na jednego mieszkańca w latach 2010-2015, zauważalny jest ich zróżnicowany udział. Województwo mazowieckie uzyskuje na przestrzeni tego okresu wynik o około 60% wyższy od wskaźnika krajowego. Podkarpacie jest w gorszej sytuacji, a jego wynik jest o około 30% niższy od wartości miernika państwowego. Pomimo tak dużych dysproporcji w wielkości danych, zauważyć należy stały ich wzrost, co świadczy o równomiernym rozwoju jakże odmiennych regionów Polski. Jeden z nich posiada większe możliwości, jednak ten drugi mimo wszystko poprawia stale swój wynik. Analizując dane dotyczące PKB, warto zwrócić uwagę na to, iż pożądanym kierunkiem zmian jest wzrost, który na przestrzeni ostatnich lat jest zauważany. Wskaźnik krajowy wzrósł w latach 2010-2015 aż o prawie 25%. Województwo mazowieckie może wykazać się 25% progresem, a województwo podkarpackie aż 27%. W Polsce z roku na rok obserwujemy zatem postęp. Każde z województw pomimo wielu różnic bierze czynny udział w poprawianiu wskaźnika aktywności gospodarczej państwa.

¹³ GUS, *Portrety polskich regionów*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2016, s. 97.

¹⁴ GUS, *Portrety polskich regionów*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2016, s. 123.

Sfera ekologiczna – analiza emisji zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych w latach 2010-2015 jako czynnika rozwoju regionalnego w Polsce na postawie województwa mazowieckiego i podkarpackiego.

Polityka ekologiczna w latach sześćdziesiątych XX wieku skupiała się jedynie na wyszukiwaniu i rozpoznawaniu zagrożeń, tworzeniu planów ochrony oraz przywracaniu wartości przyrodniczych czy użytkowych tym terenom, które zostały zniszczone przez człowieka. Co prawda zaczęto opracowywać koncepcje dotyczące usuwania przyczyn zanieczyszczenia przyrody, jednak władze miały inny priorytet. Rozwój gospodarczy był wtedy na pierwszym miejscu nawet jeśli oznaczało to straty w sferze ekologicznej. W latach osiemdziesiątych zauważono jednak powiązania pomiędzy przyrodą a społeczeństwem, co było bodźcem do wyodrębnienia polityki ekologicznej. Niska świadomość społeczna to ogromny problem tamtych czasów. Dopiero rosnące zagrożenie życia i zdrowia, wynikające z nadmiernej i złej ingerencji w przyrodę, zmotywowały ludzi do działania. Zauważalne były liczne sprzeczności społeczne. W ten sposób zapoczątkowano rozwój w Polsce ruchu ekologicznego. W chwili obecnej dzięki znakomitej edukacji mieszkańcy Polski mają ogromne szanse na zmniejszenie negatywnego oddziaływania ludzi na przyrodę. W dobie cyfryzacji dostęp do informacji na temat środowiska ma każdy¹⁵. Zanieczyszczenia powietrza są jednym z głównych problemów o zasięgu globalnym. Szacuje się, że już ok. 500 tys. lat p.n.e. ludzie w celowy sposób spalali różnego rodzaju odpady, nie będąc świadomymi konsekwencji oddziaływania na środowisko. Obecnie odnotowywanych miejsc z zanieczyszczonym powietrzem jest znacznie więcej, ponadto wzrasta również wskaźnik stężenia zanieczyszczeń. Niepokoić może fakt, iż skażenie rozprzestrzenia się w Polsce i zaczyna być zauważalne również w rejonach wolnych od przemysłu¹⁶. Zaczęto przeprowadzać coraz więcej badań dotyczących wpływu zanieczyszczeń powietrza na zdrowie człowieka. Nie udało się jeszcze jednak ustalić wartości progowej stężenia niebezpiecznych substancji. Oszacowano tylko, jak rośnie ryzyko w stosunku do zwiększającej się ilości niektórych zanieczyszczeń. Każda ilość jest szkodliwa, a następstwa często nieodwracalne¹⁷. Istnieją dwa podstawowe typy zanieczyszczeń powietrza (pyłowe i gazowe), na podstawie których przeprowadzane są liczne badania. Pierwsze z nich, zwane również stałymi, niekorzystnie oddziałują na układ oddechowy. Ponadto mają wpływ na zwiększanie umieralności z powodów chorób serca. Wraz ze zwiększeniem stężenia pyłów o $10\mu\text{g}/\text{m}^3$ wzrasta liczba osób hospitalizowanych o 0,8% i 0,7% kolejno z powodu niewydolności krążeniowej i choroby niedokrwiennej serca. Inne zanieczyszczenie nazywane jest gazowym. Należą do niego dwutlenek siarki (SO_2), dwutlenek azotu (NO_2) oraz ozon (O_3). Wszystkie z wymienionych skażeń mają znaczący wpływ na zdrowie ludzi, a w szczególności dzieci¹⁸. Zanieczyszczenia powietrza obejmują często bardzo duże powierzchnie i nie można ich ograniczyć do pewnego obszaru¹⁹. W tabeli 2. zostały przed-

¹⁵ T. Sadowski, G. Świdorski, Dotacje UE w inwestycjach ekologicznych Polski, Europrimus Consulting, Warszawa 2006, s. 15-17.

¹⁶ H. Mazurek, Smog. Zagrożenie dla zdrowia czy moda na ekologie?, Wydanie I, ITEM Publishing, Warszawa 2018, s. 7.

¹⁷ Ibidem, s. 16.

¹⁸ Ibidem, s. 26-35.

¹⁹ GUS, Wskaźniki zielonej gospodarki w Polsce 2017, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2017, s. 48.

stawione dane dotyczące zanieczyszczeń pyłowych powietrza w województwie mazowieckim i podkarpackim w latach 2010-2015 oraz w Polsce ogółem.

Tabela 2. Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w województwie mazowieckim i podkarpackim oraz w Polsce ogółem.

Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych [t/r]						
województwo	Lata					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
mazowieckie	5225	4893	4616	4518	4532	3890
podkarpackie	2002	1954	1698	1699	1420	1370
Polska	62508	57506	52381	49517	47392	44264

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pożądanym kierunkiem zmian w związku z emisją zanieczyszczeń pyłowych powietrza jest spadek wartości wskaźnika. Warto w pierwszej kolejności zwrócić uwagę na to, jak wygląda procentowy udział województw wymienionych w tabeli w ogólnym skażeniu powietrza w Polsce. Pierwsze z nich, mazowieckie, w latach 2010-2015 zmieniało swoją wartość, utrzymując się w granicach od 8% w 2010 roku do 9,5% w 2014 roku. Drugie z kolei województwo podkarpackie osiągało od 2,9% w 2014 roku do 3,4% w 2013 roku. Zaprezentowane dane sugerują, iż udział tych województw w ogólnym zanieczyszczeniu powietrza Polski nie jest znaczny. Porównując lata 2010 i 2015, zauważalny jest spadek wszystkich wartości, zarówno wskaźnika dotyczącego Polski ogółem jak również poszczególnych województw. Środki, mające na celu zmniejszenie emisji zanieczyszczeń powietrza w kraju, widocznie działają. Zauważalny jest spadek aż o 30%. Recesja widoczna jest również w analizowanych województwach: w mazowieckim wynosi 26%, a w podkarpackim 32%.

Tabela 3. Emisja zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w województwach mazowieckim i podkarpackim oraz w Polsce ogółem.

Emisja zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych [t/r]						
województwo	Lata					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
mazowieckie	29 506 761	28 580 921	27 841 946	28 654 899	28 435 517	28 567 972
podkarpackie	3 767 845	3 701 683	3 360 437	3 244 439	2 525 580	3 053 372
Polska	216 155 409	220 928 015	216 513 740	217 491 952	209 067 314	211 566 324

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Przechodząc do omówienia danych z tabeli przedstawiających emisję zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych, należy nawiązać do wcześniejszych rozważań na temat emisji zanieczyszczeń pyłowych. Są to te same wskaźniki, lecz odnoszą się do innego rodzaju skażeń. W tym wypadku pożądanym kierunkiem zmian jest taki sam i wiąże się również ze spadkiem wskaźnika. Jeśli chodzi o emisję zanieczyszczeń gazowych niestety progres w zmniejszaniu jej nie jest aż tak widoczny jak w przypadku eliminacji emisji zanieczyszczeń pyłowych. Na przestrzeni lat 2010-2015 widać spadek wartości ogółem w kraju o 2,12%. Województwa mazowieckie i podkarpackie również odnotowują regres, wynoszący 3,18% na Mazowszu, natomiast aż 18,96 % na Podkarpaciu. Udział obu województw w wskaźniku ogólnym kraju nie jest bardzo duży (mazowieckie mniej niż 14%, a podkarpackie mniej niż 2%).

Sfera społeczna – analiza wskaźnika wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych przez Policję w latach 2010-2015 jako czynnika rozwoju regionalnego w województwie mazowieckim i podkarpackim.

Sfera społeczna obejmuje szeroki zakres, tak więc czynników wpływających na zrównoważony rozwój w tej dziedzinie jest równie dużo. Do przykładów należą np. zdrowie publiczne, zmiany demograficzne, wypadki drogowe, wzorce konsumpcji. Skupiając swą uwagę na przestępczości, w pierwszej kolejności należy wytłumaczyć znaczenie tego terminu. Brunon Hołyst w książce pt. „Kryminologia” zaznacza, iż pojęcie to funkcjonuje jako „zbiór czynów zabronionych przez ustawę pod groźbą kary, które to czyny popełnione zostały na obszarze danej jednostki terytorialnej w danym czasie”²⁰. Jest to z pewnością zjawisko społeczne, które można podzielić na wiele rodzajów, np. przestępczość kryminalna, ekonomiczna, narkotykowa czy też zorganizowana²¹. Jej problematyka jest ściśle związana z prawem karnym, które określa, jakie czyny uznawane są za przestępstwo²². Co ma to jednak wspólnego z zrównoważonym rozwojem? Poczucie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego wpływa na jakość życia. Ludzie chcą czuć się bezpiecznie²³. Ochrona leży w obowiązkach wyspecjalizowanych do tych celów instytucji. Ich zadaniem jest między innymi usunięcie zagrożeń i zachowanie porządku społecznego²⁴. Oczekiwania ludzi co do przestrzegania prawa oraz etyki funkcjonariuszy są wygórowane. Policja swą skuteczność działania zawdzięcza odpowiednim kompetencjom, które posiada oraz współpracy i poparciu społecznemu²⁵. Nawiązując do współpracy zwykłego obywatela i funkcjonariusza, należy wspomnieć o koncepcji *Community policing*. Za początki tej idei uważa się lata 60. ubiegłego wieku. Pomysł ten zrodził się w USA podczas narodowego kryzysu i odnosi się w całości do policji środowiskowej. Ówczesna krytyka funkcjonariuszy

²⁰ B. Hołyst, *Kryminologia*, LexisNexis, Warszawa 2004, s. 74.

²¹ W. Mądrzejewski, *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Editions Spotkania, Warszawa 2017, s. 13-23.

²² A. Nowicka, *Partycypacja kobiet w wybranych organizacjach przestępczych*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, s. 28.

²³ GUS, *Przestępstwa stwierdzone przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych*, http://wskaznikizrp.stat.gov.pl/prezentacja.jsf?symbol_wsk=005001011441&poziom=region&jezyk=pl, [dostęp: 19.11.2018r.]

²⁴ M. Kmak, *Polityka bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym na przykładzie województwa małopolskiego*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2018, s. 118.

²⁵ M. Minkina, *Bezpieczeństwo w środowisku lokalnym*, Wydanie 1, Włodzimierz Fehler, Warszawa 2009, s. 123.

zmusiła państwo do reform w celu odzyskania zaufania społeczeństwa i poprawy ich szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Do głównych celów koncepcji należało rozpoznanie, analiza i propozycja rozwiązania problemów²⁶. W tabeli 4. zostały zamieszczone dane odnośnie przestępstw stwierdzonych przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w dwóch analizowanych województwach.

Tabela 4. Przestępstwa stwierdzone przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w województwach mazowieckim i podkarpackim.

Przestępstwa stwierdzone przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych [ogółem]						
województwo	Lata					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
mazowieckie	140 040	142 551	142 841	139 641	118 521	112 453
podkarpackie	36 885	38 790	38 152	35 681	27 908	27 487
Polska	1 138 523	1 159 554	1 119 803	1 061 239	867 855	799 779

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pożądanym kierunkiem zmian jest recesja wartości wskaźnika. W roku 2013 zmieniono formę jego wyznaczania, dlatego też niniejsza analiza w części dotyczącej wartości, o jakie przestępstwa się zmniejszyły, została podzielona na dwie części: lata 2010-2013 oraz 2014-2015. Województwa mazowieckie i podkarpackie wykazują różnice w stosunku do siebie. Ich udział procentowy w odniesieniu do Polski ogółem na przestrzeni lat 2010-2015 nie ulega większym zmianom i oscyluje w przypadku Podkarpacia w granicach od 3,22 % do 3,44%, a w przypadku Mazowsza pomiędzy 12,29% a 14,06%. Wynika z tego, że w centralnej części kraju ludzie mogą czuć się mniej bezpiecznie niż na wschodzie. W latach 2010-2013 zauważono spadek wartości wskaźnika. Dla Polski ogółem wynosił on 6,79%, dla województwa mazowieckiego 0,28% i dla podkarpackiego 3,26%. Po zmianie formy wyznaczania wskaźnika (dotyczy ona wyłączenia informacji o śledztwach własnych prokuratora oraz organów innych niż Policja) dane znacząco się zmieniły, co nie jest równoznaczne z tym, iż doszło do nagłego spadku przestępczości w kraju, a zarazem uniemożliwia dokładną analizę w porównaniu z danymi sprzed zmiany. Mimo wszystko w latach 2014-2015 odnotowuje się poprawę poprzez pomniejszenie przestępczości o 7,84% ogólnie w państwie oraz kolejno po 5,12% i 1,51% na Mazowszu i na Podkarpaciu. Podsumowując analizę przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych, zauważalny jest progres. Ilość przestępstw zmniejsza się z roku na rok, a to wpływa na jakość życia w Polsce, która jest warunkowana poczuciem bezpieczeństwa.

²⁶ M. Kmak, *Polityka bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym na przykładzie województwa małopolskiego*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2018, s. 119-120.

Podsumowanie

Obserwując zmiany pod względem ich kierunku, można określić, czy zauważalny jest progres czy regres. Jeśli państwo nie realizuje wyznaczonych celów, to jest to sygnał do tego, by przeprowadzić pewnego rodzaju modyfikacje, aby w przyszłości nie dochodziło do podobnych sytuacji. Przedstawione w artykule treści potwierdziły założoną na początku tezę: rozwojowi Polski w latach 2010-2015 towarzyszył rozwój zrównoważony. Wykazały to trzy wybrane wskaźniki, których wartości szły w pożądanym kierunku. Rozwój zauważalny jest tak samo w województwie mazowieckim jak i podkarpackim, pomimo różnic i możliwości obu regionów państwa. Polska w latach 2010-2015 zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju dążyła do polepszenia stanu gospodarczo-ekonomiczno-społecznego.

Bibliografia:

- Grabowska G., *Europejskie prawo środowiska*, Wydawnictwa prawnicze PWN, Warszawa 2001, s. 172.
- GUS, *Portrety polskich regionów*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2016.
- GUS, *Wskaźniki zielonej gospodarki w Polsce 2017*, Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok 2017, s. 48.
- Hołyst B., *Kryminologia*, LexisNexis, Warszawa 2004, s. 74.
- Kielin-Maziarz J., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej*, KUL, Lublin 2013, s. 61.
- Kmak M., *Aktualne problemy samorządu terytorialnego w Polsce*, Texter, Warszawa 2016.
- Kmak M., *Polityka bezpieczeństwa w wymiarze lokalnym na przykładzie województwa małopolskiego*, Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków 2018, s. 118.
- Kronenberg J., Bergier T., *Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce*, Fundacja Sendzimira, Kraków 2010, s. 2.
- Mazurek H., *Smog. Zagrożenie dla zdrowia czy moda na ekologie?*, Wydanie I, ITEM Publishing, Warszawa 2018, s. 7.
- Mądrzejewski W., *Zwalczanie przestępczości. Wybrane metody i narzędzia*, Editions Spotkania, Warszawa 2017, s. 13-23.
- Minkina M., *Bezpieczeństwo w środowisku lokalnym*, Wydanie 1, Włodzimierz Fehler, Warszawa 2009, s. 123.
- Nasiłowski M., *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*, Key Text, Warszawa 2016.
- Nowicka A., *Partycypacja kobiet w wybranych organizacjach przestępczych*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, s. 28.
- Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju*, Zys i S-ka, Poznań 2010, s.23.
- Sadowski S., Świdorski G., *Dotacje UE w inwestycjach ekologicznych Polski*, Europrimus Consulting, Warszawa 2006, s. 15-17.
- Stec M., *Taksonomiczna analiza poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województw polskich. Studium przypadku – województwo podkarpackie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017, s. 29.
- Zienkowski L., *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2001, s. 22.

Netografia:

GUS, *Prokąt krajowy brutto na 1 mieszkańca (ceny bieżące)*,

http://wskaznikizrp.stat.gov.pl/prezentacja.jsf?symbol_wsk=005002001252&poziom=region&język=pl, [dostęp: 18.11.2018].

GUS, *Przestępstwa stwierdzone przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych*,

http://wskaznikizrp.stat.gov.pl/prezentacja.jsf?symbol_wsk=005001011441&poziom=region&język=pl, [dostęp: 19.11.2018r.]

*Maksymilian SitarSKI*¹

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ W TEORETYCZNYM ZWIERCIADLE ORAZ JEGO ISTOTA IN ACTION WE WSPÓŁCZESNEJ REFLEKSJI PRAWNEJ

Streszczenie: Artykuł stara się nakreślić zagadnienie zrównoważonego rozwoju w dwóch perspektywach, dających się określić według klasycznego podziału na statyczną i dynamiczną. Statyczna perspektywa odnosi się do "teoretycznego" zwierciadła, czyli tła ideologiczne jako inspiracje dla ogólnych ram prawnych. Spojrzenie dynamiczne odnosić się będzie do zasady zrównoważonego rozwoju in action, czyli przełożenia na rzeczywistość, idee "ubrane" już w konkretne i precyzyjne dokumenty. Autor podnosi wzmożone poruszenie w debacie naukowej w odniesieniu do ochrony środowiska, za inspirację do rozważań traktuje pojęcie "antropocenu". Po rozważeniu czynników filozoficznych i doktrynalnych omówione zostają dokumenty prawa międzynarodowego z przejściem na grunt polski w perspektywie historycznej.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, antropocen, ochrona środowiska

"SUSTAINABLE DEVELOPMENT" IN THE THEORETICAL MIRROR AND THE QUIDDITY OF "SUSTAINABLE DEVELOPMENT" PRINCIPLE IN ACTION

Abstract: The purpose of this study was to investigate the sustainable development principle in two ways, static and dynamic. The static point of view is about the theoretical "mirror", that means ideological background, which shall be understood as inspiration for the general legal framework. Another aim was to find out the dynamic point of view, which deals with real use of sustainable development principle in action. Finally was examined in this study a increased movement in academic debate, included concept of anthropocene. The autor has decided to verify and describe legal examples of sustainable development principle of a selected documents (U.N., the European Union and polish acts).

Keywords: sustainable development, anthropocene, environmental protection

¹ Student czwartego roku studiów na kierunku "prawo" oraz trzeciego roku studiów na kierunku germanistyka Uniwersytetu Warszawskiego, stypendysta Fundacji Konrada Adenauera, interesuje się porównaniem niemieckiego i polskiego porządku konstytucyjnego oraz prawem prywatnym, posługuje jako organista kościelny.

Wstęp

Zagadnienie „natury” w sensie przyrodniczym stanowiło przedmiot ambicji naukowej już od czasów starożytnych. Do dzisiaj pielęgnuje się m. in. myśl arystotelesowską traktującą o „przyrodzie” czy poglądy filozoficzne w odniesieniu do ekologii. Naukowe podejście do kwestii przyrody przyczyniło się do jej rozszczepienia, najpierw na różne punkty spojrzenia (filozofia przyrody, ochrona przyrody) czy poszczególne dyscypliny naukowe (socjologia, politologia, ekologia, prawo). Ponad wszelką wątpliwość można taką nauką „dyfuzję” uznać za pozytywną, bo pozwala ona głębiej wniknąć w struktury, następnie zaś skupić się na precyzyjnych i konkretnych determinantach danego zagadnienia. O przedmiotowym zagadnieniu traktują dokumenty „Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development”², „Global pact for the environment”³ czy publikacje „Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu”⁴, „Zielona filozofia. Jak poważnie myśleć o naszej planecie”⁵ i w końcu „Laudatio si”⁶ – to one w debacie nad ochroną środowiska rezonują i pobudzają ekspertów do zastanowienia się nad rozwojem, który cechować ma równowaga oraz dotychczasowymi rozwiązaniami w tej dziedzinie. Laikom zaś pozwalają w ogóle wzbudzić w sobie refleksję nad ochroną środowiska – tym bardziej należy docenić fakt licznych pozycji poruszających przedmiotowy problem z różnych perspektyw. Zadaniem naukowca jest baczna obserwacja rzeczywistości i w konsekwencji rzetelne jej opisanie. Przedmiotem moich dążeń naukowych pragnę dlatego uczynić prawne spojrzenie na zasadę zrównoważonego rozwoju, chciałbym bowiem ukazać ją *in action* – czyli innymi słowy nie tylko jej ramy prawne, ale również jak poprzez postać normatywną oddziałuje na inne dyscypliny i jak została urzeczywistniona w ustawodawstwie. Prawo bowiem działa jako mechanizm systematyzujący proces zmian i kompas, który nadaje precyzyjny kierunek procesowi wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju.

Teoretyczne podstawy zrównoważonego rozwoju

Zanim jednak przejdę do funkcjonalnego ukazania zasady zrównoważonego rozwoju, chciałbym się skupić na historycznych i doktrynalnych uwarunkowaniach przedmiotowej idei. Decyzja o wzięciu na warsztat naukowy jakiegoś zagadnienia niewątpliwie poprzedzona jest pytaniem o teleologiczny charakterze, innymi słowy – dlaczego należy zająć się danym zagadnieniem. Mnie zainspirowała wzmożona w ostatnim czasie debata odnosząca się do pojęcia „antropocenu” – postulatu części naukowców formalnego zakończenia epoki geologicznej holocenu, a wprowadzeniem do tabeli stratygraficznej Ziemi „epoki człowieka”. A. Robiński dodaje: „Ślady naszego działania obecne będą w zapisie geologicznym przez setki tysięcy lat (...) W tabelę stratygraficzną Ziemi wpisany jest [antropocen] na razie ołówkiem. Międzynarodowa Komisja Stratygraficzna, która nią zawiaduje, zwleka z ostatecznym uznaniem tej nazwy i przypisaniem jej czasowych ram”⁷. Pewna przełomowość, która znamionuje obecny czas i napięcie w debatach o charakterze filozoficznym czy przyrodniczym inspiruje do zabrania głosu, zwłaszcza ludzi młodych i kolejne

² A/RES/70/1 United Nations

³ https://cidce.org/wp-content/uploads/2017/01/scan1_EN.pdf

⁴ E. Bińczyk, *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Warszawa 2018.

⁵ R. Scruton, *Zielona Filozofia. Jak poważnie myśleć o naszej planecie*. Poznań 2017.

⁶ Franciszek, *Encyklika Laudato si*.

https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/encykliki/laudato_si_24052015.html

⁷ A. Robiński, *Zmierzch epoki człowieka*. Tygodnik Powszechny, 21 października 2018 nr 43, str. 14.

pokolenia, które z nieufnością spoglądają w przyszłość, a których to mechanizmy związane z zasadą zrównoważonego rozwoju mają chronić.

Czym bowiem w istocie jest zasada zrównoważonego rozwoju? Wykształciła się ona na kanwie stanowiska postulującego połączenie faktora ochrony środowiska (ekologicznego) z szeroko pojętym rozwojem społecznym i gospodarczym. Jak wskazuje Maria Kenig-Witkowska, „dotychczasowa bowiem praktyka wskazywała na wyraźnie oddzielne traktowanie problemów środowiska i (...) rozwoju społeczno-gospodarczego”⁸. W odniesieniu do historycznego zarysu rozważanego przeze mnie pojęcia, H. Izdebski wskazuje: „Idea zrównoważonego rozwoju - pozostająca w znacznym związku z ekologizmem - jest zjawiskiem stosunkowo świeżym, ponieważ zaczęła się kształtować, tak jak ekologizm, w latach 70. XX w. (...)”⁹. W tym wypadku rozumienie „ekologizmu” zostało odniesione do ideologii związanej raczej z lewą stroną sceny politycznej. R. Scruton zauważa w „Zielonej filozofii”: „W ostatnim czasie zarówno zwolennicy, jak i liczni przeciwnicy umieścili ruch ochrony środowiska niejako po lewej stronie sceny politycznej (...) Obraz ten jednak jest wielce mylący”¹⁰, przekonując jednocześnie czytelnika o tym, że to konserwatywna myśl przewiduje skuteczny scenariusz wdrożenia remedium na problemy ochrony środowiska. Zestawiłem ze sobą prace dwóch ostatnich autorów, ponieważ ukazują nierzadko pojawiającą się i powziętą przez wielu wątpliwość, jakiego politycznego charakteru nabrały determinanty „ochrony środowiska”. Samo podjęcie poszukiwań przez ekspertów z różnych perspektyw jest również pozytywnym procesem, który pozwoli nam dotrzeć do sedna zasady zrównoważonego rozwoju, która zawierając trzy segmenty (gospodarczy, społeczny, ekologiczny), stanowi spójne połączenie.

„Domaga się ona [ekologia - przyp. aut.] przemyślenia i dyskusji na temat warunków życia i przetrwania społeczeństwa, zakwestionowania z uczciwością modeli rozwoju, produkcji i konsumpcji”¹¹ - zauważył papież Franciszek w swojej encyklice „Laudato si” i tym samym potwierdził rosnące zainteresowanie katolickiej nauki społecznej kwestiami związanymi z zasadą zrównoważonego rozwoju (jej społecznym, gospodarczym i ekologicznym aspektem). Krystalizowanie się tych poglądów również należy osadzić w pewnym kontekście rozwojowym, tj. wskazać dwa wymiary rozwojowe nauki społecznej Kościoła. Encykliki od „Rerum novarum”, przez „Quadragesimo Anno”, „Mater et magistra” po „Populorum progressio” ukazują coraz szerszy horyzont w odniesieniu do bieżących problemów społecznych. Zaś encykliki „Laborem exercens” czy „Laudato si” postulują sięgnięcie do głębokiej antropologii, tzn. próba rozwiązania kwestii społecznej powinna zawierać u zarania wizję personalistyczną człowieka. Pobudką Franciszka do zabrania głosu stawiającego szeroko przedmiotową kwestię społeczną (kwestia społeczna w wymiarze całego stworzenia) była „troska o zjednoczenie rodziny ludzkiej w dążeniu do zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju”. H. Izdebski przesłanie encykliki ujmuje następująco: „(...) ekologia powinna być integralna tzn. obejmować wyraźny wymiar ludzki i społeczny; ten wymiar to także otwarcie na globalne problemy ekonomiczne i społeczne”¹². Katolicka nauka społeczna zatem również przedstawia swoją wizję omawianej w tej pracy zasady.

⁸ M. M. Kenig-Witkowska, *Koncepcja sustainable development w prawie międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 1988, z. 8.

⁹ H. Izdebski, *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw.*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 245.

¹⁰ R. Scruton, *Zielona Filozofia. Jak poważnie myśleć o naszej planecie*, Poznań 2017, s. 16.

¹¹ Franciszek, *Encyklika Laudato si*, (op. cit.)

¹² H. Izdebski, *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, (op. cit.), s. 78.

W odniesieniu do źródła tego pojęcia Ulrich Grober wskazuje pochodzenie sformułowania „sustainable development”. Otóż, chcąc wyjść od historii pojęcia „zrównoważonego rozwoju”, należy zetknąć się z książką, która została napisana ponad dwieście pięćdziesiąt lat przed raportem Brundtland¹³. Rok 1713, Lipsk - ukazuje się „Sylvicultura oeconomica”, której autorem jest Hans Carl von Carlowitz. W przedmiotowej pozycji autor instruuje i wskazuje polecenia co do konkretnego modelu hodowli drzew, co do takiej eksploatacji lasu, by nowe zasadzenia w pełni zastępowały wycięcia¹⁴. Carlowitz rozważa pytanie: „wie eine sothane (solche, U.G.) Conservation und Anbau des Holtzes anzustellen / daß es eine continuirliche beständige und nachhaltende Nutzung gebe“¹⁵. Koresponduje ona z dzisiejszym rozumieniem zasady sustainable development, tj. ciągłości rozwoju i solidarności międzypokoleniowej. Co ciekawe, w doktrynie pojawiły się postulaty terminologiczne, aby zrezygnować z określenia „zrównoważony” na rzecz „ciągłości”, o czym później. Zasada zrównoważonego rozwoju ma zatem rudymentalne determinanty aksjologiczne, i którą to - aby zadziałała - należy ukształtować jako mechanizmy polityczne i prawne. Tematem tej pracy nie jest bowiem refleksja historyczna, ale faktyczne działanie i wpływ rzeczowej zasady na rzeczywistość.

Prawne aspekty zasady zrównoważonego rozwoju

Punktem wyjścia rozważań w odniesieniu do prawnych aspektów zasady zrównoważonego rozwoju uczynię prawo międzynarodowe, które, jako tworzące zasady oraz mechanizmy współpracy państw, organizacji międzynarodowych¹⁶ w skali globalnej, oferuje skuteczność zaproponowanych rozwiązań. Ale stąd też bije jej źródło, jak wskazuje bowiem Z. Bukowski: „Zasada zrównoważonego rozwoju ma swoją genezę w prawie międzynarodowym. Prawo to wciąż wywiera największy wpływ na jej merytoryczną treść i znaczenie. Co więcej, zasada ta staje się motorem działań prowadzonych przez społeczność międzynarodową”¹⁷. Ciekawym zestawieniem może być tutaj teza R. Scrutona, który przedstawia inną niż międzynarodowa koncepcję, nie podając jednak precyzyjnych rozwiązań: „Żaden projekt zakrojony na dużą skalę nie powiedzie się, jeśli nie będzie zakorzeniony w praktycznym lokalnym rozumowaniu na małą skalę. Gdyż w ostatecznym rozrachunku, to *my* musimy działać”¹⁸. Tym niemniej należy zauważyć, że akty prawa międzynarodowego to przede wszystkim akty *soft law*, wynikające z konsensu najważniejszych podmiotów stosunków prawnomiędzynarodowych tj. państw. „Pomimo iż nie rodzą one formalnych zobowiązań prawnych wobec państw, ten typ aktów wydaje się wywierać olbrzymi wpływ na rozwój międzynarodowego prawa ochrony środowiska poprzez przyjęcie wspólnych politycznych ustaleń odnośnie do określonego zagadnienia”¹⁹. Proces rozwijania się zasady zrównoważonego rozwoju z historycznego punktu widzenia przebiegał, obfitując w różne-

¹³ Raport "Our Common Future" przyjęty w 1987 roku przez 42. sesję Zgromadzenia Ogólnego ONZ, nazwany od nazwiska premier Norwegii Gro Harlem Brundtland, która stanęła na czele Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju.

¹⁴ H. Izdebski, *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw.*, (op. cit.), str. 245.

¹⁵ U. Grober, *Tiefe Wurzeln: Eine kleine Begriffsgeschichte von "Sustainable development" - Nachhaltig* <http://www.umweltethik.at/wp/wpcontent/uploads/GroberTiefeWurzeln.pdf> [przyj. aut. - Nachhaltige Entwicklung - długotrwały rozwój].

¹⁶ A. Zawidzka-Łojek, (red.), Adam Łazowski, Barbara Sonczyk, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2018, s. 1.

¹⁷ Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, Toruń 2009, s. 61 i nast.

¹⁸ R. Scruton, *Zielona Filozofia. Jak poważnie myśleć o naszej planecie*, (op. cit.), s. 8.

¹⁹ G. Grabowska, *Człowiek i środowisko w prawie międzynarodowym*. Państwo i Prawo 1996, nr 1, s. 27-28.

go rodzaju akty prawne. Dotyczyły one ochrony środowiska jako takiej. Szersze spojrzenie natomiast oraz rozumienie przedmiotowej zasady w świetle gospodarczego, społecznego i ekologicznego komponentu przyniósł dopiero raport „Nasza wspólna przyszłość”. Przełomowość tego dokumentu widzi się choćby w próbie zdefiniowania "zrównoważonego rozwoju", który wedle Raportu jest „rozwojem, który zaspokaja potrzeby obecne, nie pozabawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokajania ich potrzeb”²⁰. Ponadto, jak wskazuje M. Kenig-Witkowska, „the definition/term - sustainable development - contained in the WCDE report gives ground for identifying its four key elements (...)”²¹. Elementy te badaczka klasyfikuje następująco:

Tabela 1. Determinanty idei zrównoważonego rozwoju

1.	konieczność uwzględnienia potrzeb obecnych i przyszłych pokoleń
2.	zaakceptowanie ograniczeń w ich zaspokajaniu (m.in. w eksploatacji zasobów naturalnych)
3.	przyjęcie zasady sprawiedliwości międzypokoleniowej w podziale praw i obowiązków
4.	zintegrowane podejście do zagadnień środowiska i rozwoju

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie M. M. Kenig Witkowska, *Concept of Sustainable Development in the European Union Policy and Law*. Journal of Comparative Urban Law and Policy, Manuscript 1005, s. 64.

Bukowski ujmuje przesłanie Raportu w trzech zasadniczych elementach, tj. trwałości ekologicznej, rozwoju ekonomicznego i sprawiedliwości społecznej między- i wewnątrzpokoleniowej²² i na potrzeby tej pracy przyjmę tę być może nieco skondensowaną klasyfikację, ale prezentującą sedno zasady zrównoważonego rozwoju.

W roku 1992 odbyła się Konferencja Narodów Zjednoczonych o środowisku i rozwoju, na której przyjęto dokumenty o kluczowym znaczeniu dla dalszych działań w zakresie środowiska i rozwoju. W tym miejscu dość wspomnieć m. in. o Deklaracji z Rio w sprawie środowiska i rozwoju, która kompleksowo ujmuje w formie 27 zasad sposób działania ku wdrażaniu zasady zrównoważonego rozwoju czy Agendzie 21, w której przyjęto program pozwalający nakreślić, czym we współczesnym rozumieniu zasada zrównoważonego rozwoju w swej istocie jest. Na interesujący aspekt przyjętych dokumentów uwagę zwrócił uwagę D. Yergin²³, mianowicie odpowiedział na pytanie, dlaczego ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu miała niezwykle znaczenie, bowiem „cztery lata wcześniej, ani w Stanach Zjednoczonych, ani w żadnym innym państwie, zmiany klimatu nie były tematem rangi politycznej. Jednak w ciągu mniej niż pięciu lat to, co było zawiłym naukowym zagadnieniem, stało się kwestią istotną dla społeczności międzynarodowej, priorytetem i zasadniczym wyzwaniem dla ludzkości i dobra planety”.

W styczniu 1995 roku Biuro Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu wydało informację: „Realizacja polityki ekologicznej w kontekście postanowień Szczytu Ziemi w Rio”²⁴.

²⁰ Nasza wspólna przyszłość, Warszawa 1991, s. 67.

²¹ M. M. Kenig Witkowska, *Concept of Sustainable Development in the European Union Policy and Law*. Journal of Comparative Urban Law and Policy, Manuscript 1005, s. 64.

²² Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, (Op. cit.), str. 78.

²³ D. Yergin, *The Quest. W poszukiwaniu energii*. Warszawa 2013, str. 436.

²⁴ E. Berkowska, M. Sobolewski, http://biurosej.gov.pl/teksty_pdf_95/i-291.pdf, str. 2.

Dziwić może szczerłość autorów, w rozdziale „Szczyt Ziemi i jego postanowienia” odnoszą się do „ducha Rio”, którzy kreślą następująco: „wielu uczestników, zwłaszcza wysokich przedstawicieli rządowych, wyrażało zadowolenie i optymizm (...) Jednak w ogólnych ocenach wyraźnie brzmiała nuta zawodu i rozczarowania”. Wobec wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju rozumianego już jako model rozwoju gospodarczego należy wziąć pod uwagę: ratyfikowanie konwencji przez stronę polską w 1994 roku, powołanie krajowego Sekretariatu Konwencji w Instytucie Ochrony Środowiska w Ośrodku Ochrony Klimatu. Dokument „Polityka ekologiczna państwa”²⁵ utworzony przez rząd w roku 1990 (zatem jeszcze przed szczytem w Rio) cechuje precyzja wywodu i spójność z założeniami późniejszej Agendy 21. Przyjmuje się tam pojęcie „ekorozwoju”, co jak się wydaje jest instynktownie powstałym, pierwotnym substytutem semantycznym „zrównoważonego rozwoju”. W ówczesnym ujęciu daje się już odnaleźć trzy komponenty zasady zrównoważonego rozwoju i trwałość ekologiczna i rozwój ekonomiczny: „Polityka ekorozwoju to z jednej strony nadanie rozwojowi konsumpcji i produkcji oraz rozwojowi cywilizacyjnemu kierunku zachowującego w sposób trwały walory i zasoby środowiska, z drugiej zaś czynna ochrona środowiska przyrodniczego”, następnie aspekt sprawiedliwości społecznej między- i wewnątrzpokoleniowej: „polityka ekorozwoju realizowana będzie poprzez egzekwowanie wymagań środowiska w każdej działalności społeczno-gospodarczej (...), a także poprzez podnoszenie świadomości społeczeństwa o osobistej odpowiedzialności każdego obywatela”. Dokument jasno prezentuje podstawowe zasady korelujące z dzisiejszym rozumieniem zrównoważonego rozwoju i jednocześnie wskazuje narzędzia prawne, którymi ustawodawca będzie chciał przedmiotowe cele osiągnąć. Posługuję się być może dla niektórych nieco anachronicznym dokumentem, chcąc ukazać, że precyzyjne ujęcie niniejszych zagadnień jest możliwe, a ponadto ze wszech miar pożądane, bowiem pozwala później przełożyć na początku abstrakcyjnie brzmiące cele w konkretne zastosowanie w różnych dziedzinach życia społecznego. W poniższej tabeli przedstawiam przegląd wybranych przeze mnie i ujętych w dokumencie zasad.

²⁵ Polityka Ekologiczna Państwa. Warszawa 1990 r., http://ksi.home.pl/archiwaprzelomu/obrazy/AP-6-1-1-48_25.PDF

Tabela 2. Zasady w kontekście zrównoważonego rozwoju zawarte w Polityce Ekologicznej Państwa z 1990 roku

zasada powszechności ochrony środowiska	jednolite nakładanie obowiązków w tym zakresie wobec wszystkich podmiotów
zasada ekorozwoju	ustalenie, iż obowiązek ochrony środowiska nie może być traktowany jako pozostający w konflikcie z interesami gospodarki, lecz stanowi element prawidłowego gospodarowania, przy czym wszelka działalność naruszająca ten obowiązek jest bezwzględnie nielegalna
zasada nieprzekraczania	nie przekracza się ustalonej prawnie lub administracyjnie skali ingerencji w środowisko nawet wówczas, gdyby jego użytkownicy byli skłonni ponieść ciężar rekompensaty finansowej
zasada odpowiedzialności sprawcy naruszenia lub zagrożenia środowiska	zróżnicowany i uściślony system sankcji o charakterze cywilnym, administracyjnym, karnym i pracowniczym

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie *Polityka Ekologiczna Państwa*. Warszawa 1990 r., http://ksi.home.pl/archiwaprzelomu/obrazy/AP-6-1-1-48_25.PDF

Następnie w dokumencie wymienia się akty prawne, w których wskazane w dokumencie zasady zostaną zawarte i są to np. ustawa o ochronie środowiska przyrodniczego, o lasach i gospodarce leśnej, prawo geologiczne i górnicze, prawo łowieckie, o Państwowej Inspekcji Ochrony Środowiska. Następnie, chcąc najwyraźniej uzyskać gwarancję wdrażania zawartych w dokumencie postaw pożądaných, przewiduje się np. wprowadzenie podatku leśnego, subwencje na prowadzenie nowych zalesień, umożliwienie udzielania preferencyjnych kredytów na wykorzystanie z punktu widzenia priorytetów polityki ekologicznej. Jak wskazałem na wstępie, tekst z dzisiejszego punktu widzenia jest być może nieco przestarzały, tym niemniej stawia sobie dość precyzyjnie obrane cele. Przejrzyście i czytelnie mówi o możliwych zabiegach w odniesieniu do mechanizmów prawnych. A pamiętajmy w jakich realiach toczyła się powyższa dyskusja - Magdalena Sitek w 1999 roku pisze, że „sama koncepcja zrównoważonego rozwoju jest niewątpliwie czymś nowym w europejskiej kulturze prawnej”²⁶. Czy po zgoła 20 latach owo pojęcie jest nadal nowinką w kręgach naukowych? Teza taka wydaje się nieuzasadniona, tym niemniej wciąż usprawiedliwione jest pytanie o zasadę zrównoważonego rozwoju *in action*, funkcjonującą, wypróbowaną i racjonalną.

Wobec powyższego nasuwa się pytanie o nieco bardziej aktualne dokumenty na tle zrównoważonego rozwoju. I tak na przykład 25 września 2015 roku wszystkie 193 państwa ONZ przyjmują rezolucję Zgromadzenia Ogólnego „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030”, formułującą tzw. „Sustainable Development Goals [SDGs]”, a tym samym stawiającą z politycznego punktu widzenia cele, które powinny służyć zapewnieniu zasady zrównoważonego rozwoju na płaszczyźnie gospodarczej, społecznej i ekologicznej. 17 sformułowanych celów może zaskakiwać wysokimi ambicjami. Dość wspomnieć kilka: wyeliminowanie ubóstwa we wszystkich jego przejawach na całym świecie, wyeliminowanie głodu, wspieranie możliwości uczenia się

²⁶ M. Sitek, „Sustainable development” - ciągły czy zrównoważony rozwój?, „Państwo i Prawo”, Warszawa 1999, z. 2.

przez całe życie dla wszystkich ludzi, zapewnienie równości płci i wzmocnienie pozycji wszystkich kobiet i dziewcząt. Oczywiście dokument stanowi pewnego rodzaju próbę wskazania koncepcji, które powinny znaleźć odzwierciedlenie w prawodawstwach poszczególnych państw. Zatem w odniesieniu do aspektu *in action* zobaczymy, jak uwzględniane są główne idee przez pryzmat Komunikatu Komisji „Kolejne kroki w kierunku zrównoważonej przyszłości Europy. Europejskie działania na rzecz zrównoważonego rozwoju”²⁷. Dokument wydaje się być konsekwentny i przemyślany w swej strukturze. Na wstępie zaznacza się, że zrównoważony rozwój ma trzy wymiary: gospodarczy, społeczny i środowiskowy. Schemat esencjonalny stanowiska Komisji wygląda następująco:

Tabela 3. Trójwymiarowość zasady zrównoważonego rozwoju zawarta w Komunikacie Komisji Europejskiej

aspekt	cel	środek
społeczny	np. zachowanie europejskiego modelu społecznego i spójności społecznej	np. inwestycja w osoby młode, pobudzanie trwałego wzrostu gospodarczego, rozwiązanie problemu nierówności
gospodarczy	np. zrównoważony charakter systemu emerytalnego i systemu opieki zdrowotnej	np. prowadzenie odpowiedniej polityki budżetowej, wdrażanie zaplanowanych reform
środowiskowy	np. zachowanie kapitału naturalnego	np. przyspieszenie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną, odporną na zmianę klimatu, zasobooszczędną

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie *Komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Kolejne kroki w kierunku zrównoważonej przyszłości Europy. Europejskie działania na rzecz zrównoważonego rozwoju.*

Podjęta zostaje próba zdefiniowania *sustainable development* jako rozwoju zaspokajającego obecne potrzeby bez ograniczenia możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń. W dokumencie szczegółowo wyjaśnia się sposób dotychczasowej realizacji i wdrażania zrównoważonego rozwoju (perspektywa *in action*). Z dokumentu wyłania się obraz Unii Europejskiej, która widzi siebie w roli prekursora we wdrażaniu programu działań przy jednoczesnym zachowaniu zasady pomocniczości. Zabrakło być może mocniejszego zaakcentowania, że Unia Europejska nie działa tylko w swoich granicach, ale mogłaby być postrzegana jako globalny partner w procesie podejmowania wysiłku na rzecz zrównoważonego rozwoju. Godna zauważenia jest idea tzw. *multi-stakeholder platform*, czyli platformy wielostronnej, odpowiedzialnej za stworzenie „dynamicznej przestrzeni” dla podmiotów publicznych i prywatnych choćby dla wymiany „najlepszych praktyk”. Funkcjonowanie tego „centrum wzajemnego uczenia się” byłoby pożądanym i koniecznym. Tym niemniej należałoby moim zdaniem rozważyć kwestię zapewnienia prawdziwej i systematycznej partycypacji zainteresowanych podmiotów. W odniesieniu do polskich uregulowań Rada Ministrów w lutym 2017 roku przyjęła Strategię na rzecz Odpowiedzialnego

²⁷ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Kolejne kroki w kierunku zrównoważonej przyszłości Europy. Europejskie działania na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Rozwoju (SOR)²⁸, na kanwie której przygotowano w 2018 roku koherentny wobec 17 celów sformułowanych przez ONZ raport „Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce”²⁹. Z pozytywnym odbiorem może spotkać się „autokrytyka” we wskazaniu różnicy między wskaźnikiem poziomu realizacji danego celu w Polsce a wskaźnikami OECD. Nadal problemem w Polsce okazuje się wspieranie równości płci, co koresponduje z kolei ze światową tendencją³⁰, zgodnie z którą najgorzej postępuje osiąganie celów m.in. 1 [koniec z ubóstwem] czy 5 [równość płci]. Wątpliwości na rodzimym gruncie mogą się pojawić również w związku z celem 4 [zapewnienie równego dostępu do edukacji integracyjnej o wysokiej jakości i wspieranie możliwości uczenia się przez całe życie dla wszystkich ludzi]. I o ile w odniesieniu do tego zamiaru aprobatę może budzić postulat wprowadzenia modelu współpracy szkolnictwa zawodowego z gospodarką, tak na przykład wobec uzasadnienia edukacji o wysokiej jakości tj. „Od początku 2017 r. wprowadzana jest reforma oświaty, której głównym celem jest lepsze przygotowanie uczniów kończących cały cykl kształcenia do potrzeb rozwoju indywidualnego oraz potrzeb nowoczesnego rynku pracy. Zmiany obejmują wszystkie komponenty: reforma edukacji, reforma szkolnictwa wyższego, reforma kształcenia zawodowego i ustawicznego” trudno zachować dystans. Kwestia reformy oświaty czy reformy szkolnictwa wyższego nieustannie wzbudza mniejsze lub większe kontrowersje w polskim społeczeństwie, mikrospołecznościach szkolnych i społeczności akademickiej, i wobec tego - przynajmniej nie znając jeszcze efektów reformy, a nierzadko mogąc przewidzieć negatywne - ze wszech miar pożądane byłoby powstrzymać się od być może pochopnych, optymistycznych prognoz. Podobne kontrowersje budzi potencjalna sprzeczność między wdrażaniem zasady zrównoważonego rozwoju w kontekście ochrony środowiska a budową elektrowni w Ostrołęce, o której wspominam tylko sygnalizacyjnie³¹.

Zakończenie

Podjęty przeze mnie temat ma w sobie zamię pewnego dualizmu. Moim paradygmatem w spojrzeniu na zasadę zrównoważonego rozwoju jest założenie, że analiza tego tematu jest wielowymiarowa i stopniowa. Najpierw powinno rozważyć się tło ideologiczne, obejrzeć zasadę zrównoważonego rozwoju w "teoretycznym zwierciadle". Następnie zgłębić idee już "ubrane" w mechanizmy prawne. W konsekwencji, po uprzedniej kwerendzie, rozważyć można zrównoważony rozwój *in action*, w działaniu. Cele wypracowane na kanwie *sustainable development* są oczywiście na styku tych wrażliwych społecznie, stąd oczywiście nie sposób wyczerpać problemu w ramach niniejszej pracy, co też nie było moją ambicją. Chciałbym oznaczyć niektóre problemy, ukazać możliwe ścieżki interpretacyjne. To była też do pewnego stopnia pewna konwencja (uwagi teoretyczne, następnie skutki w otaczającym nas *praesensie*) i wobec tego liczę, że przedstawione przeze mnie zagadnienia, które w dużej mierze mają charakter sygnalizacyjny, mogą posłużyć jako materia do głębszej dyskusji, do zastanowienia się nad zrównoważonym rozwojem już w perspektywie bardziej konkretnej.

²⁸ Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 r. (z perspektywą do 2030 roku), Warszawa 2017, <https://www.miiir.gov.pl/media/48672/SOR.pdf>

²⁹ Raport Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce, Warszawa 2018, https://www.mpit.gov.pl/media/60006/Raport_nt_realizacji_Celow_Zrownowazonego_Rozwoju.pdf

³⁰ Raport Evaluating Progress Towards the Sustainable Development Goals wykonany przez organizację SustainAbility, <http://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2017/05/gss-evaluating-progress-towards-the-sustainable-development-goals.pdf>

³¹ https://energetyka.wnp.pl/tak-duzy-blok-w-elektrowni-ostroleka-nie-ma-sensu,318806_1_0_0.html

Bibliografia:

- Bińczyk E., *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*, Warszawa 2018.
- Bukowski Z., *Zrównoważony rozwój w systemie prawa*, Toruń 2009.
- Grabowska G., *Człowiek i środowisko w prawie międzynarodowym*, Państwo i Prawo 1996, nr 1.
- Izdebski H., *Doktryny polityczno-prawne. Fundamenty współczesnych państw*, Warszawa 2015.
- Kenig Witkowska M.M., *Concept of Sustainable Development in the European Union Policy and Law*. Journal of Comparative Urban Law and Policy, Manuscript 1005.
- Kenig-Witkowska M.M., *Koncepcja sustainable development w prawie międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 1988, z. 8.
- Our Common Future* (Nasza wspólna przyszłość), tzw. raport Bruntlandt (A/RES/42/187)
- Robiński A., *Zmierzch epoki człowieka*. Tygodnik Powszechny, 21 października 2018 nr 43.
- Scruton R., *Zielona Filozofia. Jak poważnie myśleć o naszej planecie*, Poznań 2017.
- Sitek M., *"Sustainable development" - ciągi czy zrównoważony rozwój?*, „Państwo i Prawo”, Warszawa 1999, z. 2 [polemiki].
- Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development* (A/RES/70/1 United Nations).
- Yergin D., *The Quest. W poszukiwaniu energii*. Warszawa 2013.
- Zawadzka-Łojek A., (red.), *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2018.
- Strony internetowe:**
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Kolejne kroki w kierunku zrównoważonej przyszłości Europy. Europejskie działania na rzecz zrównoważonego rozwoju, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0739&from=PL>.
- Papież Franciszek, Encyklika *Laudato si*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/encykliki/laudato_si_24052015.html.
- Polityka Ekologiczna Państwa*, Warszawa 1990 r., http://ksi.home.pl/archiwaprzelomu/obrazy/AP-6-1-1-48_25.PDF.
- Raport Evaluating Progress Towards the Sustainable Development Goals, wykonany przez organizację SustainAbility, <http://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2017/05/gss-evaluating-progress-towards-the-sustainable-development-goals.pdf>.
- Raport Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce, Warszawa 2018, https://www.mpit.gov.pl/media/60006/Raport_nt_realizacji_Celow_Zrownowazonego_Rozwoju.pdf.
- Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 r. (z perspektywą do 2030 roku), Warszawa 2017, <https://www.mii.gov.pl/media/48672/SOR.pdf>
- Ulrich Grober, *Tiefe Wurzeln: Eine kleine Begriffsgeschichte von "Sustainable development" - Nachhaltig*, <http://www.umweltethik.at/wp/wpcontent/uploads/GroberTiefeWurzeln.pdf>.

ROZDZIAŁ III

SOCJOLOGIA, DEMOGRAFIA, CZYLI ASPEKT SPOŁECZNY I KULTUROWY W PROCESACH TRANSFORMACJI

*Olaf Miller*¹
*Adam Matecki*²

BADANIE ANKIETOWE DOTYCZĄCE ŚWIADOMOŚCI SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO W ZAKRESIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU - WYBRANE ASPEKTY³

Streszczenie: Autorzy przeprowadzili badanie w formie kwestionariusza ankietowego dotyczącego wybranych aspektów problematyki świadomości społeczeństwa polskiego w zakresie zrównoważonego rozwoju. Na 17 pytań odpowiedziało 154 ankietowanych deklarujących zróżnicowany wiek, miejsce zamieszkania oraz wiedzę prawniczą. Uczestnicy badania odpowiadali na pytania takie, jak: „Czy Pan/Pani wie czego dotyczy zrównoważony rozwój?”, „Jakie organizacje wdrażają w życie koncepcję zrównoważonego rozwoju?”, „Czy inwestowanie w inwestycje w ramach zrównoważonego rozwoju jest potrzebne?”. Uzyskane odpowiedzi pozwoliły określić, że społeczeństwo polskie wykazuje niski poziom wiedzy w zakresie przedstawionej problematyki jak i jej regulacji prawnych. Ankietowani wykazali także niewielką wiedzę odnośnie do skali inwestycji. Odpowiadali jednak twierdząco, z czym nie sposób się nie zgodzić, na pytanie „Czy potrzebne są inwestycje na zrównoważony rozwój?”.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, ankieta, świadomość społeczeństwa, inwestycje, fundusze

SURVEY CONCERNING AWARENESS OF POLISH SOCIETY IN THE FIELD OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: The authors conducted a survey in the form of a questionnaire on selected aspects of the Polish society's awareness of sustainable development. Authors asked 17 questions that were answered by 154 respondents declaring different age, place of residence and legal knowledge. Study participants answered questions such as: "Do you know what sustainable development is about?", "Which organizations implement the concept of sustainable development?", "Is investing in sustainable development investments necessary?". The obtained answers allowed to determine that Polish society shows a low level of knowledge in the field of the presented issues as well as its legal regulations. The respondents also showed little knowledge about the scale of the investments. However, they answered in the affirmative that it is impossible to disagree with the question "Are investments for sustainable development needed?".

Keywords: sustainable development, survey, social awareness, investments, funds

¹ Olaf Miller studiuje prawo na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Uczestniczył w kilku konferencjach naukowych, stara się zadebiutować na scenie naukowej poprzez konkurs „Debiut naukowy 2018”. Interesuje się prawem i polityką.

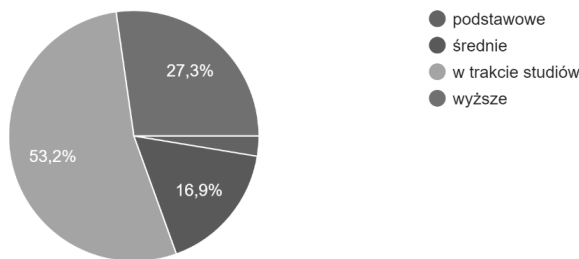
² Adam Matecki jest studentem prawa Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. W trakcie swojej kariery naukowej uczestniczył w kilku konferencjach naukowych oraz współredagował czasopismo uczelniane. Jego zainteresowaniami są prawo Unii Europejskiej oraz e-sport.

³ Opieka merytoryczna: dr Małgorzata Kmak

Wstęp

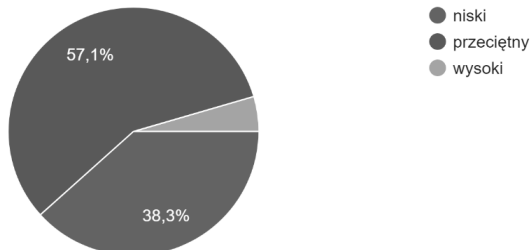
Autorzy postanowili przed polskim społeczeństwem pytanie o stan wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju w ujęciu prawnym, instytucjonalnym. Respondentami były osoby posiadające wykształcenie wyższe, podstawowe, jak i osoby z wykształceniem średnim, z których większość studiowała. Do tego celu wykorzystano kwestionariusz, złożony z siedemnastu pytań: jednokrotnego wyboru, wielokrotnego wyboru oraz pytań otwartych. Badanie miało pokazać stan świadomości badanej grupy na temat zrównoważonego rozwoju. Uczestnicy badania nie byli przez autorów wprowadzani w tę tematykę. Badanie przeprowadzono w formie kwestionariusza ankietowego za pośrednictwem Internetu, 25.11.2018 roku. Wzięły w nim udział 154 osoby, a jego pokłosiem jest niniejszy artykuł, w którym poddano analizie wybrane aspekty wiedzy Polaków na temat koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Wykres 1. Deklarowane wykształcenie ankietowanych

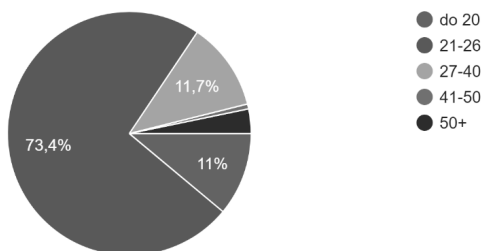

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

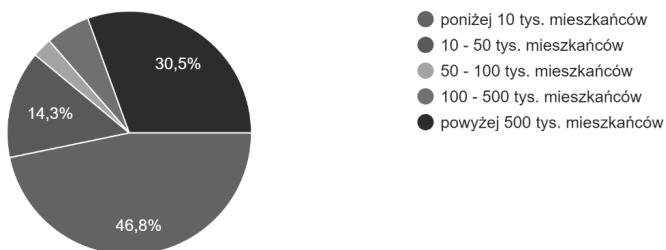
Wykres 2. Subiektywny stan wiedzy prawniczej ankietowanych

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

Wykres 3. Deklarowany wiek ankietowanych

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

Wykres 4. Miejscowość zamieszkania ankietowanych w tysiącach mieszkańców

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

Pierwsze cztery pytania zadane respondentom dotyczyły ich samych, czyli wykształcenia, wieku, miejsca zamieszkania i subiektywnego poziomu wiedzy prawniczej. Zadaliśmy te pytania, aby poznać naszą grupę badawczą, dowiedzieć się o niej jak najwięcej. Zdecydowana większość (53,2%) określiła swoje wykształcenie jako „w trakcie studiów”. 27,3% badanych posiada wykształcenie wyższe, średnie 16,9%, natomiast pozostała część respondentów określiła swoje wykształcenie jako podstawowe. W kolejnym pytaniu o stan wiedzy prawniczej zdecydowana większość określiła się jako osoby o przeciętnej wiedzy prawniczej (57,1%). 38,3% badanych odpowiedziało, że ich subiektywny stan wiedzy prawniczej oceniają jako niski. 4,6% oceniło swoją wiedzę na „wysoką” w tej materii. W następnym pytaniu pochyłono się nad wiekiem respondentów. 73,4% badanych to ludzie w przedziale wiekowym 21-26 lat. 11,7% to osoby w wieku 27-40 lat. W wieku 20 lat i mniej było 11% badanych. Osoby w kategorii 50+ to 3% badanych. Pozostały odsetek to

ludzie w przedziale wiekowym 41-50. Ostatnim z tej kategorii pytań było miejscowość zamieszkania określona w tysiącach mieszkańców. 46,8% mieszka w miejscowościach poniżej 10 tys. mieszkańców. 14,3% to badani z miejscowości od 10-50 tys. mieszkańców. Trzecią dużą grupą byli mieszkańcy miast powyżej 500 tys. mieszkańców – 30,5%. 2,6% to mieszkańcy miast z 50-100 tys. mieszkańców, natomiast 5,8% badanych określiło swoje miejsce zamieszkania jako 100-500 tys. mieszkańców.

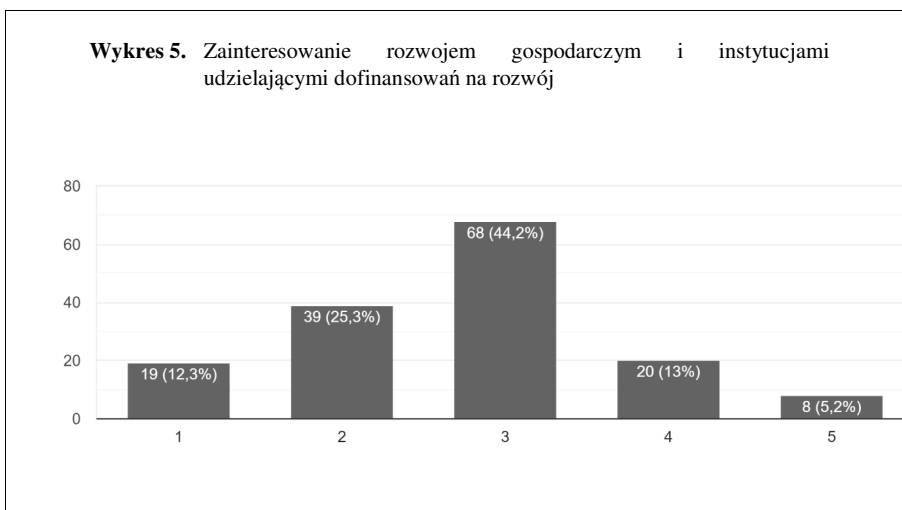
Na pytanie „Czy Pan/Pani wie, co to jest „zrównoważony rozwój”, odpowiedzi respondentów podzieliły się niemalże po połowie. 49,4% badanych osób twierdzi, iż nie wie, co to jest zrównoważony rozwój. 50,6% natomiast uważa, że jest w stanie wyjaśnić na czym polega przedmiot badania. W kolejnym pytaniu autorzy dopytują o to, jak respondenci rozumieją tenże zrównoważony rozwój. Oto niektóre odpowiedzi ankietowanych:

Tabela 1. Odpowiedzi ankietowanych – wybór

Jest to sposób gospodarowania, w którym zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia nie zmniejsza szans zaspokojenia potrzeb przyszłego pokolenia, czyli takie zrównoważone gospodarowanie przez różnymi źródłami.
Rozwój oparty na wykorzystaniu zasobów i innych czynników w niezbyt nadmierny sposób.
Jest to taki poziom jakości życia na jaki pozwala rozwój cywilizacyjny.
Proces zmian zachodzący za pomocą ekologii.
Równy rozwój we wszystkich dziedzinach, który nie szkodzi żadnej z nich.
Zrównoważonym rozwój to koncepcja opierająca się rozwoju w szerokim tego słowa znaczeniu (zarówno ekonomicznym jak ekologicznym, społecznym i kulturowym) teraźniejszych pokoleń przy nie pozbawieniu przyszłych pokoleń szansy na godne życie.
Rozwój w jakiejś dziedzinie, który nie naraża na straty przyszłych pokoleń, tylko daje im szansę na życie w podobnych lub lepszych warunkach.
Zrównoważony rozwój, moim zdaniem jest to proces eksploatacji zasobów naturalnych, w taki sposób aby zaspokoić potrzeby obecnych pokoleń oraz zachować je w jak najlepszej kondycji dla następnych, przy równoczesnym postępie technologicznym.
Jest rozwijanie państwa przy zachowaniu stanu naturalnego kraju w jak najmniej zniszczonym stanie.
Zrównoważony rozwój jest rodzajem polityki gospodarczej, która polega na zachowaniu równowagi pomiędzy ekonomicznym wzrostem gospodarki, a ochroną środowiska naturalnego.
Potrzeby obecnego pokolenia mogą być realizowane bez szkody dla pokolenia przyszłego.
Jest to rozwój gospodarki oraz kapitału ludzkiego z uwzględnieniem i poszanowaniem potrzeb przyszłych pokoleń.
Rozwój, który nie stanowi zagrożenia dla zasobów ziemi, pozwalając na optymalne warunki życia.
Równość w dostępie do edukacji, ochrony zdrowia, brak ubóstwa.
Zrównoważony rozwój- gospodarowanie środkami przez teraźniejsze pokolenia bez wpływu i szkód dla pokoleń przyszłych.
Taki który zakłada równy rozwój zarówno sfery społecznej, jak i ekonomicznej i ekologicznej.
Zrównoważony rozwój to zaplanowane, długotrwałe działania mające na celu poprawę sytuacji w wyznaczonej dziedzinie na którą wpływ ma polityka gospodarcza danego państwa.
Ograniczanie zużywania zasobów.
Odsyłam do ustawy, jak przystało na studentkę prawa ☺.
Każde pokolenie we własnym zakresie spełnia swoje pragnienia, oczekiwania bez wyrządzania szkody innej grupie wiekowej/wpływu na ich los.

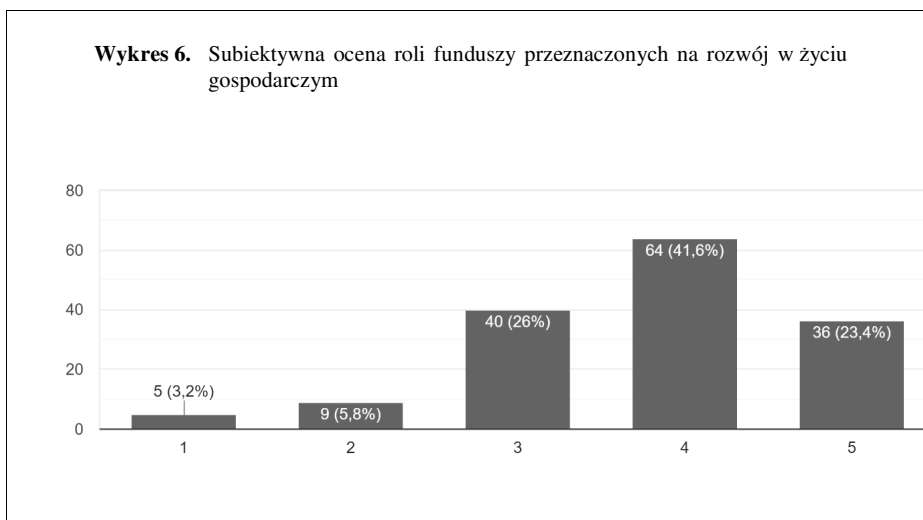
Życie w równowadze z tym co oferują nam czasy, w których żyjemy.
Zrównoważony rozwój to zaspokajanie potrzeb obecnego pokolenia bez pogarszania sytuacji ekonomicznej aby przyszłe pokolenia mogły zaspokoić swoje potrzeby. Czyli jeżeli obecnie na świecie wycina się masę drzew to przyszłe pokolenie (za jakieś 20 lat) nie będzie miało takiej samej ilości drzew jaka zastaliśmy my, a powinni mieć więcej, aby rozwój był zrównoważony.
Prowadzenie gospodarki nie wpłynie negatywnie na gospodarkę przyszłych pokoleń.
Traktowanie na równi wszystkich podmiotów w łańcuchu dostaw.
Zmiany prowadzące do pozytywnej reorganizacji struktur na różnych obszarach.
Obszary bądź instytucje i firmy zyskują szanse na rozwój na wyższym poziomie dorównującym tym z większym budżetem.
Dla mnie to rozwój różnych gałęzi ekonomii bez nieuzasadnionego wykorzystywania dóbr natury.
Jest to związane z ekologią, zaspokajają swoje rozwoje.
Idea rozwoju zakładająca zaspokajanie podstawowych potrzeb obecnego pokolenia, bez ingerencji, która mogłaby zagrażać rozwojowi pokoleń przyszłych.
Gospodarowanie wszelkimi środkami przez teraźniejsze pokolenie, na rzecz przyszłych pokoleń.
Koncepcja zakładająca że środowisko naturalne i dbanie o nie jest podstawą życia społecznego.
Rozwój miast i wsi przy zachowaniu odpowiednich norm ekologicznych.
W skrócie to zdolność środowiska do zaspokojenia potrzeb obecnych i przyszłych przez stan techniki i organizacji społecznej.
Sposób gospodarowania, w którym zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia nie zmniejszy szans zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń. Tu środowisko naturalne jest podstawą, gospodarka narzędziem a dobrobyt społeczeństwa celem.
Myślę, że chodzi o to, aby wszystkie gałęzie przemysłu rozwijały się mniej więcej równomiernie, a nie że jedna rozwija się bardzo prężnie a druga prawie wcale. Ma to zapewnić najbardziej optymalne warunki rozwoju danego miasta.
Obecny dobrobyt cywilizacyjny bez ograniczania zasobów dla przyszłych pokoleń.
Odpowiednim gospodarowaniem zasobami.
Są to procesy i działania służące rozwojowi gospodarczemu, społecznemu, w zakresie ochrony środowiska, które mają na celu zaspokojenie obecnych potrzeb bez zmniejszenia szans na ich zaspokajanie w przyszłości.
Rozwój uwzględniający wszystkie sfery życia.
Zrównoważony rozwój to proces przemian, który zapewnia zaspokajanie potrzeb obecnego pokolenia, bez umniejszania szans rozwojowych przyszłych generacji.
Gospodarowanie zasobami w taki sposób, żeby szansy zaspokojenia potrzeb naszego pokolenia, nie zmniejszały szans zaspokojenia potrzeby przyszłych pokoleń.
Jest to wykorzystanie zasobów środowiskowych w taki sposób, aby nie doprowadzić do degradacji eksploatowanych systemów i ich otoczenia.
Zrównoważony rozwój występuje gdy obecne pokolenie rozwija się tak by następne pokolenie nie miało gorszego startu.

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

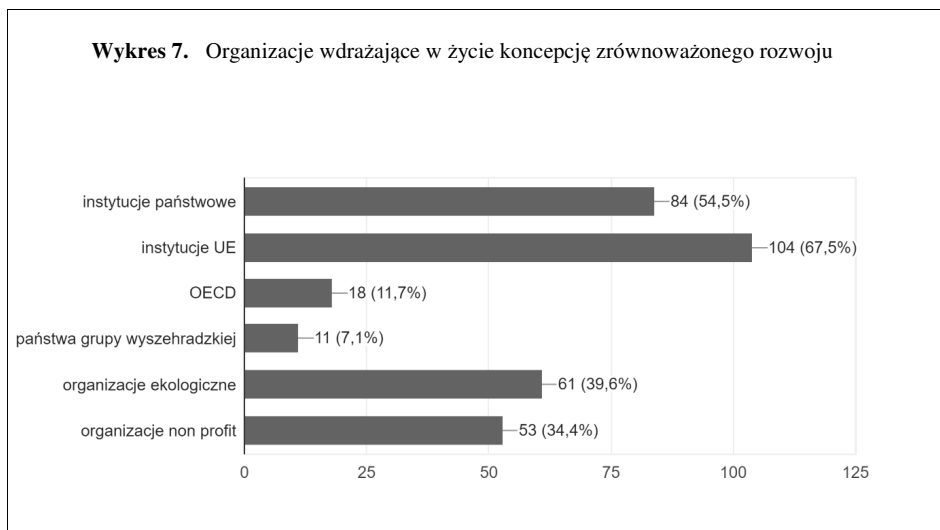
Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

W pytaniu, którego wynik prezentuje powyższy diagram, autorzy zapytali respondentów o zainteresowanie rozwojem gospodarczym, instytucjami, które udzielają finansowania w rozwój. Badani mieli do wyboru pięciostopniową skalę, w której '1' - oznacza nie interesuje mnie to, '5' - jestem żywo zainteresowany. Największy odsetek (44,2%) jest średnio zainteresowanych tą tematyką, zaznaczyło trzecią opcję na pięciostopniowej skali. Drugim wynikiem w tej części była opcja nr dwa - 25,3% zaznaczyło coś więcej niż „nie interesuje mnie to”, ale nadal nie można tego nazwać zainteresowaniem. 12,3% respondentów zaznaczyło tę właśnie skrajną opcję – „nie interesuje mnie to”. Z kolei opcje cztery i pięć (wykazanie zainteresowania) zaznaczyło odpowiednio 13% i 5,2%.

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

W pytaniu o rolę funduszy prorozwojowych w życiu gospodarczym wyniki kształtują się jak na powyższym wykresie. Pięciostopniowa skala – ‘1’ oznacza „żadną”, ‘5’ natomiast „są wielce istotne”. 3,2% badanych osób zaznaczyło, iż nie widzą żadnej roli w funduszach przeznaczonych na rozwój w życiu gospodarczym. 5,8% uważa, że podobnie, gdyż zaznaczyli opcję nr dwa. Średnią rolę – opcję nr trzy zaznaczyło 26% respondentów. W sumie 65%, czyli znaczna większość uważa, iż takie fundusze są wielce istotne. Opcję cztery i pięć zaznaczyło odpowiednio 41,6% oraz 23,4% badanych osób.

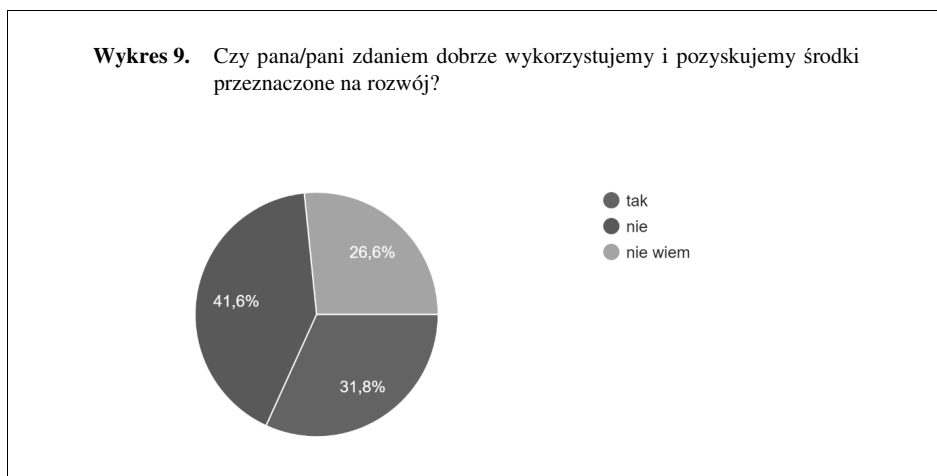
Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

W pytaniu wielokrotnego wyboru, którego odpowiedzi prezentuje powyższy wykres, respondenci wybierali organizacje bądź struktury, które ich zdaniem starają się wdrażać idee zrównoważonego rozwoju. Prym wiodła tutaj Unia Europejska i instytucje państwowe – odpowiednio 67,5% i 54,5% badanych wybrało tę opcję. Dużą część badanych wybrała organizacje ekologiczne i organizacje non profit – kolejno 39,6% oraz 34,4%. Mniejszym zainteresowaniem cieszyły się OECD (11,7%) i państwa Grupy Wyszehradzkiej (7,1%).

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

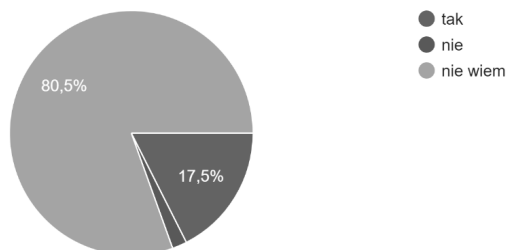
89,6% opiniujących uznało, że inwestycje w ramach zrównoważonego rozwoju są potrzebne. Tylko 1,3% uznało, iż nie są potrzebne, natomiast 9,1% badanych nie ma wiedzy w tej kwestii.

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

Pytanie o wykorzystywanie i pozyskiwanie środków przyniosło powyższy rezultat. Badana grupa podzieliła się na dobrze opiniujących tą kwestie – 41,6% a 31,8% twierdzi, iż środki na ten cel nie są dobrze wykorzystywane. Nie wiedziały czy dobrze wykorzystujemy środki ponad jedna czwarta badanych.

Wykres 10. Czy pan/pani potrafi wymienić jakiegokolwiek dokumenty, traktaty, polskie ustawy, które ujmują koncepcję zrównoważonego rozwoju?

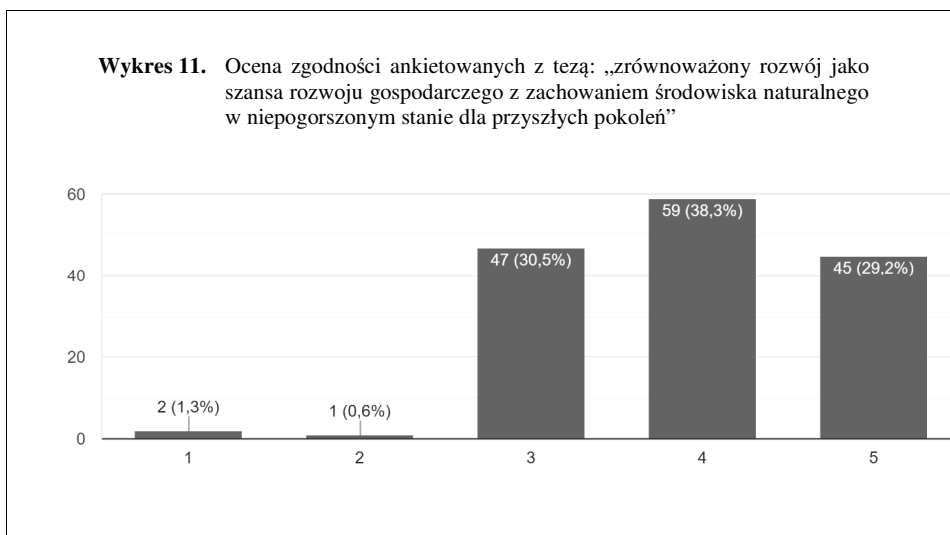
Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

80,5% respondentów nie wie, czy istnieją ramy prawne, formułujące zrównoważony rozwój. 17,5% wykazała, iż zna takie dokumenty, natomiast blisko 2% ankietowanych (1,9%) stwierdziło, iż takich strategii, traktatów, prawa krajowego nie mamy. Poniżej prezentacja wybranych odpowiedzi, na pytanie doprecyzowujące – „jeśli tak to jakie?”

Tabela 2. Wybrane odpowiedzi na pytanie doprecyzowujące

Konstytucja.
Krajowe dokumenty strategiczne.
Przykładowo Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
Prawo ochrony środowiska.
Zdrowie 2020.
2014-2020.
Prawo wtórne UE a także inne umowy międzynarodowe wiążące RP.
Konstytucja RP, Ustawa o Prawie do ochrony środowiska, etc.
Np. strategia zrównoważonego rozwoju, wsi i rolnictwa. Strategia zrównoważonego rozwoju dla Polski.
Np. Konstytucja RP, sektorowe strategie rozwoju.
Definicja i ramy zawarte zostały w ustawie prawo ochrony środowiska, a nawet ogólny przepis odsyłający do ustawy szczegółowej zawiera w sobie ideę "zrównoważonego rozwoju" (art.5 Konstytucji RP), Agenda 21.
Agenda 21.
Nie znam nazw tych dokumentów.
Traktat o Unii Europejskiej.
Nie znam nazw.
TFUE, ust o ochronie środowiska, Europa 2020, konstytucja.
Strategie rozwoju, plany miejscowe, studia uwarunkowań.
Np. Światowa komisja środowiska i rozwoju przy ONZ.

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

Czy zgadzasz się z tezą „Zrównoważony rozwój jest szansą na stały wzrost gospodarczy przy zachowaniu środowiska dla przyszłych pokoleń w nie pogorszonej formie”? Do tego pytania ponownie zastosowano pięciostopniową skalę. ‘1’ - absolutnie się zgadzam, ‘5’ - oczywiście, że się zgadzam. Znaczna większość, sumując słupki 4 i 5, podpisałaby się pod postawioną tezę – 67,5%. Umiarkowanie w tym twierdzeniu (pozycję nr 3) wskazało 30,5% respondentów. Marginalnymi były odpowiedzi niezgadzające się absolutnie, kolejno 1 i 2 to 1,3% i 0,6%.

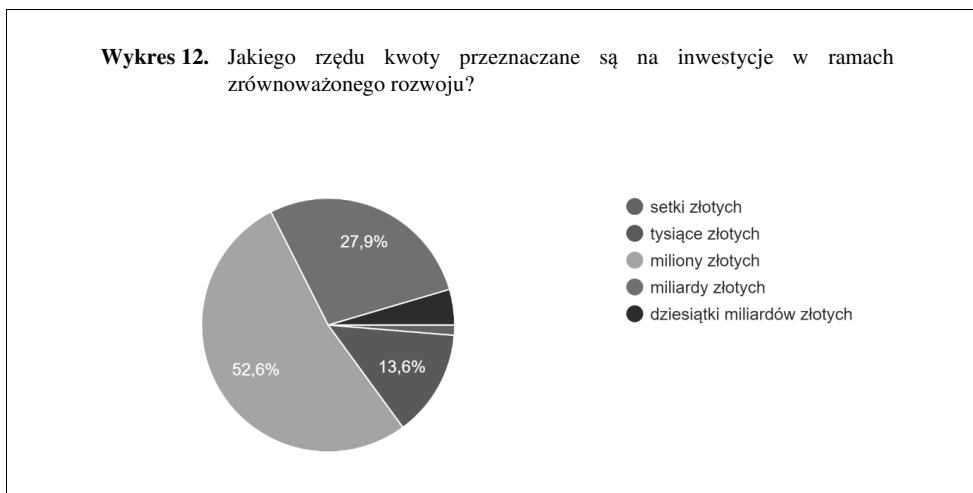
Okazuje się, iż 88,3% badanych uważa, że nie potrafi wymienić projektów związanych ze zrównoważonym rozwojem. 11,7% respondentów zaznaczyło, że potrafi je wymienić. Poniżej prezentacja tych odpowiedzi, które zdaniem badanej grupy wpisują się w tę ideę.

Tabela 3.

Wymiana pieców w Krakowie na te mniej zanieczyszczające powietrze, zakaz używania starych diesli w Niemczech.
Wydaje mi się że mogą być to na przykład inwestycje w alternatywne źródła energii.
Zrównoważony transport i ograniczenie emisji gazów cieplarnianych.
Projekty PAH, Caravel dla transportu w mieście Kraków, wszelkie projekty nt. edukacji ekologicznej.
Inwestycje w odnawialne źródła energii, czy w technologie energooszczędne.
Szkoły letnie i stypendia finansowane ze środków własnych dużych firm np. MOTOROLA, inwestycje w odnawialne źródła energii itd.
Zrównoważony rozwój w ekonomii.
Rozwój obszarów wiejskich, poprawa sieci komunikacyjnej miast, rozwój rolnictwa.
„Zrównoważony rozwój, zrównoważone społeczeństwo”.
Strategia 2020.
Port w Elblągu po przekopie Mierzei, inwestycje na ścianie wschodniej RP.

Zalesianie terenów zniszczonych z wyrębu bądź po nawałnicach.
Segregacja śmieci.
Dotacje unijne.
Akademia letniego wyzwania i akademia jesiennego wyzwania.
Fundusze UE.
EEC GREEN.

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

Źródło: odpowiedzi ankietowanych, opracowanie własne.

Ostatnim pytaniem badało świadomość społeczeństwa nt. kwot, na jakie opiewają inwestycje w ramach zrównoważonego rozwoju. Respondenci orientacyjnie zaznaczali przedziały, które uważali za prawdziwe. 1,3% badanych uważa, iż są to setki złotych. Tysiące zaznaczyło 13,6%. Ponad połowa (52,6%) uważa, że to kwoty idące w miliony. Śmielszymi respondentami, jeżeli chodzi o sugerowane kwoty, byli ci, którzy zaznaczali miliardy złotych i dziesiątki miliardów złotych – odpowiednio 27,9% i 4,5%. Ci ostatni byli najbliższej prawdy.

WNIOSKI

Koncepcja zrównoważonego rozwoju nie jest popularna wśród polskiego społeczeństwa. 50,6% respondentów, czyli połowa, deklaruje, że ma podstawową wiedzę na temat zrównoważonego rozwoju. Należy wziąć pod uwagę to, iż połowa respondentów zaznaczyła „w trakcie studiów”. Graniczy to niemal z pewnością, że ta grupa zetknęła się w nadal trwającym procesie edukacji z tym pojęciem, czego nie można odnieść do całej populacji. Młodzi ludzie, studenci, są edukowani na niemalże każdym kierunku studiów i specjalności z przedmiotów o tematyce europejskiej, a jeżeli nie, mają możliwość obcowania na co dzień z informacjami, plakatami, tablicami, raportami o działaniach Unii Europejskiej w tym zakresie. Pomimo to nie odpowiedziało na to pytanie twierdząco 80% czy 90%, lecz trochę ponad połowa. Nie jest to zadowalający wynik jak na badaną grupę badawczą. Bio-

rac także pod uwagę pochodzenie badanych, tylko nieco ponad 50% to niezbyt korzystny wynik. Polska od momentu wstąpienia do Unii Europejskiej korzysta ze znacznych funduszy przeznaczonych na ten cel i finansowanych przedsięwzięć w ramach zrównoważonego rozwoju. Zauważa to i jest świadoma tego tylko połowa badanych, w tym przede wszystkim studiujący. Respondenci zwykle trafnie określali, czym jest zrównoważony rozwój. Znając naturę ludzką, która nie znosi porażek (choć badanie było w pełni anonimowe), należy wziąć pod uwagę to, że część osób wykorzystała wyszukiwarkę internetową w celu udzielenia odpowiedzi. Należy podkreślić raz jeszcze, że były to jednak interpretacje trafne. Nawet jeżeli komuś pomógł Internet, poszerzył on swoją wiedzę na ten temat. Wnioskiem wyprowadzonym z analizy pytania o zainteresowanie instytucjami, funduszami, rozwojem gospodarki w tym zakresie jest to, iż nie interesuje to respondentów. Co najwyżej zaznaczali pozycje umiarkowane (numer trzy) w pięciostopniowej skali. Najwyraźniej ten temat nie cieszy się uznaniem grupy badawczej. Tylko ok. 5% badanych przyznało się do żywego zainteresowania tą problematyką. To niepokojący wniosek, ale pokazujący, jak jeszcze dużo można zrobić w zakresie edukacji społeczeństwa i wychowania świadomego pokolenia. Ci sami badani, w kolejnym pytaniu, uznają jednak w przeważającej większości, że te fundusze, którymi się nie interesują, są ważne dla rozwoju gospodarczego, gdyż są jednym z istotnych motorów napędowych. Celem kolejnego pytania było zbadanie tego, jakie organizacje ich zdaniem wdrażają idee zrównoważonego rozwoju, jak zdaniem respondentów rozkładają się akcenty i waga prowadzonych przedsięwzięć. Wyróżniano przede wszystkim Unię Europejską i instytucje państwowe. Niektórzy uznali, iż lepiej robią to organizacje non profit i organizacje ekologiczne. Jeszcze inni natomiast, że OPEC. Tu nie ma złych odpowiedzi. Pytanie miało pokazać, jak wartościowane są, przez badanych, te organizacje, struktury. Potrzebę inwestycji w ramach zrównoważonego rozwoju czuje blisko 90% badanych. Świadczy to o wrażliwości społeczeństwa na tę kwestię. 9% nie ma zdania na temat, czy inwestycje w tym zakresie są istotne. Znalazł się także 1% osób, które sądzą, że jest to zbyteczne. Kolejny z rzędu wykres świadczy o nieufności społeczeństwa co do tego, jak wydatkowane są pieniądze publiczne na ten cel. Na pytanie „czy w Polsce, Twoim zdaniem, dobrze wykorzystujemy i pozyskujemy środki przeznaczone na rozwój”, przyznając aprobatę odpowiedziało 31,8% badanych, niewiedzę, czy, jak można też odczytywać, powątpiewanie wyraziło 26,6% respondentów. 41,6% uznało, że wykorzystujemy i pozyskujemy te środki w niesatysfakcjonującym zakresie/ w niesatysfakcjonujący sposób. „Nie wiem” – odpowiedziało ponad 80% badanych na pytanie o istnienie traktatów, dokumentów, strategii bądź prawodawstwa krajowego w zakresie normującym ramy prawne, podwaliny dla zrównoważonego rozwoju. 17,5 % stwierdziło, iż istnieją takie dokumenty. Znalazły się także osoby, które twierdziły, iż ich po prostu nie ma. Można stwierdzić, iż respondenci nie wiedzieli w jakich dokumentach znajdziemy takie właśnie ramy. Wymieniano przede wszystkim konstytucję, jednak dla autorów nie jest to satysfakcjonująca odpowiedź, gdyż Polacy są skłonni twierdzić, w innych badaniach opinii publicznej, iż konstytucja reguluje wszystkie aspekty życia społecznego, między innymi wszelkie swobody i prawa⁴. Wydaje się naturalnym, że najczęściej wymieniana jest ustawa zasadnicza. Jednakże satysfakcjonującym jest wymienienie konkretnych artykułów konstytucji. W tym przypadku oznacza to szerszą znajomość problemu przez respondentów, niż w przypadku osób powołujących się na ustawę zasadniczą w całej jej rozciągłości. Wymienione zostały także traktaty UE. Trzeba zauważyć, że było to pytanie fakultatywne, na które nie zdecydowało się odpowiedzieć wielu badanych. Odpowiedzi

⁴ Komunikat z Badań CBOS nr 37/2017, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_037_17.PDF, [dostęp: 27.11.2018r.].

są w dużej mierze błędne, stąd wnioski o znikomej znajomości ustawodawstwa i strategii w tym zakresie. W następnym pytaniu autorzy zapytali o kwestie zrozumienia zrównoważonego rozwoju i utożsamiania się z odpowiedzialnością i słuszością, które za tym idą. Większość osób uznała, że zrównoważony rozwój jest jednak istotny i zależy od niego przyszłość następnych pokoleń. Marginalnymi odpowiedziami były te niezgadające się skrajnie z tezą. Być może nie wszystkich przekonuje idea zrównoważonego rozwoju i badani mają lepszą alternatywę oraz inne spojrzenie na ten temat. W kwestii praktycznej, czyli wymienieniu projektów związanych ze zrównoważonym rozwojem, liczba odpowiedzi była znikoma. Respondenci wymieniali strategię UE, np. Europa 2020, fundusze UE w znaczeniu ogólnym, czy to namacalne działania, jak np. wymiana pieców na mniej toksyczne, ograniczenie emisji CO₂, zalesianie terenów zniszczonych po nawałnicach. Wniosek jest prosty, badani nie posiadają wiedzy na ten temat, potrafią wymienić te projekty tylko nieliczni. Pytanie to wypadło niesatysfakcjonująco, gdyż wielu badanych nie udzieliło żadnej odpowiedzi, co świadczy o braku świadomości społeczeństwa w tym zakresie. Ostatnim pytaniem było orientacyjne określenie kwot, na jakie opiewają inwestycje w ramach zrównoważonego rozwoju. Tylko 4,5% badanych zdawało sobie sprawę ze skali przedsięwzięć. Satysfakcjonującą odpowiedzią było także „miliardy złotych”, gdyż jak czytamy w komunikacie EBI⁵, środki przeznaczone na ten cel, to kwota bliska 500 miliardów złotych. Jednocześnie należy uznać, że „miliony złotych” to odpowiedź jednak niezbyt trafna, ale świadczy o świadomości, że są uruchomione duże środki. Można byłoby się pokusić o stwierdzenie, że pewna część badanych udzielająca tej odpowiedzi miała świadomość wielkości przedsięwzięć, jednak mogła nie rozróżniać znaczenia różnicy między tą odpowiedzią, a odpowiedziami wskazującymi na wyższą skalę inwestycji. Ignorancją lub niewiedzą były odpowiedzi „setki” czy „tysiące”, jednak były one marginalne. W świetle przedstawionych badań, autorzy uważają, że świadomość społeczna w zakresie zrównoważonego rozwoju w Polsce pozostawia wiele do życzenia. Mogłoby to wynikać z wielu czynników, jednak jest to problematyka na kolejne badania lub opracowania.

Bibliografia

- Berezowski J., Kretek H.A., (redakcja naukowa), *Zrównoważony Rozwój- Debiut Naukowy 2017*, PWSZ w Raciborzu, Racibórz 2017.
- EBI w skrócie*, http://www.eib.org/attachments/general/the_eib_at_a_glance_pl.pdf.
- Kielin-Maziarski J., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013.
- Komunikat z Badań CBOS nr 37/2017, *Dwudziesta rocznica uchwalenia Konstytucji RP*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_037_17.PDF.
- Sołtyk P., Springer B., Kmak M., *Aktualne problemy samorządu terytorialnego w Polsce*, Wydawnictwo Texter, Warszawa 2016.
- Wołpiuk W.J., *O konstytucyjnym zadaniu państwa w zakresie ochrony środowiska - zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju*, *Prakseologia* nr 144/2004
- Zrównoważony rozwój i cele Zrównoważonego Rozwoju*, <http://www.unic.un.org.pl/strony-2011-2015/zrownowazony-rozwoj-i-cele-zrownowazonego-rozwoju/2860>.

⁵ EBI w skrócie, http://www.eib.org/attachments/general/the_eib_at_a_glance_pl.pdf, [dostęp: 17.11.2018r.].

ROLA KULTURY I HUMANISTÓW W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie znaczenia kultury dla poprawnego rozwoju społeczeństwa oraz możliwości zastosowania nauk humanistycznych w ramach zrównoważonego rozwoju. Tekst jest obroną humanistów przed traktowaniem działalności kulturalnej jako nierentownej inwestycji bez znaczenia społecznego. Na podstawie badań przeprowadzanych w Lublinie artykuł obala tę tezę i ukazuje potencjał zawarty w uczestnictwie w kulturze zarówno na podstawie danych statystycznych, jak i danych jakościowych. Przy odniesieniu tych informacji do teorii nauki, zaprezentowana zostaje propozycja uwzględnienia kultury i humanistów w koncepcji zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: Zrównoważony rozwój, kultura, nauki humanistyczne

THE ROLE OF CULTURE AND HUMANISTS IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: The aim of the article is to present the importance of culture for the proper development of society and the possibility of applying humanities in the context of sustainable development. The text defends humanists against treating cultural activity as an unprofitable investment without social significance. On the basis of research carried out in Lublin, the article refutes this thesis and shows the potential contained in participation in culture on the basis of both statistical data and qualitative data. When this information is taken into account in the theory of science, a proposal to incorporate culture and humanists into the concept of sustainable development is presented.

Keywords: Sustainable development, culture, humanities

Wprowadzenie

Nauki humanistyczne i społeczne od wielu lat udowadniają wpływ kultury na życie człowieka – jego postępowanie, sposób myślenia, wyrażania doświadczeń i poglądów oraz posiadaną wizję świata. Znaczenie kultury bywa jednak niedoceniane, czego skutkiem może być jej marginalizacja, niedofinansowanie i deprecjacja. Jest to wynik zapomnienia, iż człowiek posiada wartości wyższe, które są tak samo istotne jak te, wprost związane z fizyczną egzystencją ludzkiego organizmu. Potrzeby ducha, czego dowodzi ten tekst, są ważne dla rozwoju zarówno jednostek, jak i społeczeństw. Jeśli pomija się kulturę, to ignoruje się znaczenie więzi społecznych, tożsamości grupowych oraz jakość życia społeczności lokalnych.

¹ Absolwent studiów I i II stopnia na kierunku kulturoznawstwo, obecnie student na kierunku produkcja medialna (UMCS). Członek grupy badawczej współpracującej z Warsztatami Kultury w Lublinie przy badaniu uczestników festiwalu plenerowych.

Znaczenie kultury dla społeczeństwa

Arystoteles wyznaczył triadę trzech nauk praktycznych: politykę, ekonomię i etykę. Każda z nich odpowiada na inne pytania, ale wszystkie muszą się równoważyć. Żadna z tych nauk nie jest ważniejsza od pozostałych i jeśli traktuje się je wybiórczo, to zatracają swój pierwotny sens. Razem tworzą spójną całość, która pozwala harmonijnie wieść życie wspólnoty. Uwzględniając tę całość, możliwa jest autentyczna troska o wspólne dobro. Przekładanie wartości ekonomicznych nad wszystkie inne i sprowadzanie zagadnienia rozwoju jedynie do sfery gospodarczej prowadzą do wykluczenia dużych grup społecznych oraz marginalizacji tych dziedzin życia, które nie dają się przełożyć na język finansów. Rozłączne traktowanie tych trzech czynników można sparafrazować w następujący sposób: „Człowiek nie ma być szczęśliwy, tylko radzić sobie w życiu”. Kultura jako przynależna duchowej i emocjonalnej stronie ludzkiej natury i może zostać potraktowana jako produkt, który ma się sprzedawać, a niekoniecznie skłaniać do refleksji lub pobudzać zmysły. Ten swoisty kult cyfr prowadzi do algorytmizacji i parametryzacji wszystkich form działalności ludzkiej, z nauką łącznie.

Uprzemysłowienie nauki, która jest efektem współpracy z biznesem, ma istotne konsekwencje dla nauki (nauk humanistycznych w szczególności) i, co z tego wynika, dla całego społeczeństwa. Wiedza wypracowana w toku badań nie jest już dobrem wspólnym, ale dobrem chronionym tajemnicą handlową². Celem instytucji naukowych przestaje być poprawianie ludzkiego życia i pomnażanie wiedzy. Kluczowe staje się osiągnięcie korzyści ekonomicznych oraz powiększanie liczby posiadanych patentów. Już samo nastawienie na nauki praktyczne (jednak nie w rozumieniu Arystotelesa) powoduje marginalizację humanistów jako rzekomo niewytwarzających użytecznej wiedzy. Człowiek (społeczeństwo, kultura itp.) nie jest już w centrum zainteresowania, gdyż ważniejsze stało się opisywanie świata (prawa fizyki, procesy chemiczne itd.), w którym żyje. Nauki idiograficzne stały się dziedziną badań nieprzydatną i niedofinansowaną, między innymi z powodu przegranej („z góry”) rywalizacji o patenty, których ilość ma wpływ na finansowanie poszczególnych wydziałów. Oprócz uprzywilejowania nauk ścisłych dochodzi też do naruszenia społecznego autorytetu uczonych. Naukowiec staje się ekspertem – specjalistą w wąskiej dziedzinie, który znajduje proste i łatwe w zastosowaniu rozwiązania różnych problemów, często dzięki wynalazkom opracowanym we współpracy z prywatnym biznesem, przez co staje się jednocześnie „twarzą” reklamującą produkt owej firmy, która dała pieniądze na badania³. Rodzi się tu pytanie o bezstronność nauki opłacanej przez zewnętrzne podmioty i pracującej niejako „na zlecenie”. Komunitaryzm nauk staje się archaiczną postawą reprezentowaną przez grupę idealistów. Wyniki badań naukowych posiadają już nie tylko autora, ale też właściciela. Jest to droga do zatracenia społecznego charakteru odkryć naukowych i droga ku opisywanym przez Foucaulta formom dystrybuowania wiedzy przez władzę⁴ (w tym wypadku w właścicieli środków finansowych przeznaczanych na badania). Prowadzi to do społecznych podziałów. Z jednej strony dzieli się środowisko naukowe na praktycznych i dochodowych przedstawicieli nauk ścisłych oraz przynoszących straty humanistów. Z drugiej strony społeczeństwo zostaje podzielone na tych, których stać na zostanie beneficjentami odkryć naukowych (klientami firm dysponującymi patentami) oraz tych, którzy nie dysponują odpowiednimi środkami finansowymi, by uczestniczyć w owym

² E. Nieroba, *Nauka przemysłowa jako narzędzie legitymizujące medialne interpretacje rzeczywistości społecznej*, [w:] B. Płonka-Syroka (red.), *My i wy. Spory o charakter racjonalności nauki*, Warszawa 2010, s. 29-32.

³ Tamże, s. 36-37.

⁴ Tamże.

ulepszaniu świata dzięki sile ludzkiego rozumu. Uczony jako kontrahent firmy finansującej jego badania traci aurę bezstronnego naukowca, którego celem jest odkrywanie prawdy jako największej wartości. W skrajnym modelu staje się jedynie usługodawcą, dostarczającym swą wiedzę i wynalazki określone klientowi. Trudno traktować go jako obiektywnego badacza, którego aspiracje można zawrzeć w apelu o poprawę ludzkiego bytu. Naukowiec powinien mieć zapewnioną stabilność finansową swych badań, pieniądze zaś powinny być środkiem w realizacji zamierzeń naukowych, a nie celem samym w sobie.

Wiara w omnipotencję ludzkiego rozumu (racjonalnego, obiektywnego) powoduje deifikację liczb i systemów oceniania na nich opartych. Zdają się być one bezstronnym sposobem oceniania dorobku naukowego. Trudno jednak zgodzić się ze stwierdzeniem, iż liczba punktów za publikację jest wprost proporcjonalna do potencjału intelektualnego autora. Ta zobiektywizowana niesprawiedliwość służy sprawnemu zarządzaniu sposobami finansowania uczelni, a nie rozwojowi nauki. Parametryzacja nie wykazuje trafnych analiz rzeczywistości lub liczby nowatorskich pomysłów stworzonych przez uczonego. Na jej podstawie można jedynie wskazać, ile ktoś publikuje w ciągu roku i w ramach jakich czasopism (ich zaklasyfikowania do listy ministerialnej). Naukowcy zostają poddani przymusowi udowodnienia, iż zasługują na swój status autorytetów, który tracą z powodu systemu nakazującego im takie dowody przedstawiać. Punkty w założeniu miały wskazywać liczbę publikacji i status („prestizż”) czasopisma, które je opublikowało. W praktyce punkty stały się celem samym w sobie, a publikacje są jedynie środkiem mającym umożliwić ich zdobycie. Jest to sytuacja analogiczna do badań w naukach ścisłych („praktycznych”). Korzyści praktyczne stają się nadrzędne wobec ideałów nauki. Traktowanie uczelni wyższych jako „fabryk wiedzy” prowadzi do masowej produkcji wiedzy, która ma przynieść korzyści jej zarządcom. Uczony nie jest już autorytetem, poszukiwaczem prawdy, ale zwykłym wyrobnikiem – robotnikiem umysłowym⁵, który musi wyrobić określoną normę produkcyjną. Prawdziwy zysk przynosi jednak intensyfikacja produkcji – im więcej, tym lepiej.

Takie terminy jak „kultura”, „sztuka” lub „wartości” są trudne do zdefiniowania, więc często w wątpliwość poddaje się możliwość ich praktycznego zastosowania. Zresztą sama „humanistyka” nie posiada jednoznacznej definicji⁶. Najogólniej można przyjąć, iż dąży ona do przekroczenia samej siebie, że jej cechą immamentną jest transgresja⁷. Chaos definicyjny pogłębia jeszcze fakt, iż oprócz mnogości definicji „kultury” istnieją dwa rozumienia kultury – wąskie i szerokie. Może to sprawiać wrażenie, iż pomimo wielu badań ich przedmiot nadal pozostaje nieznanym. Mnogość rozumienia pojęcia oraz pojęć zastępczych sprawia, iż kulturę najłatwiej określić jako „medium wszelkiego poznania”⁸. W świetle tak zakreślonego przedmiotu analiz, można uznać, iż nauki o kulturze są badaniem wszystkiego, co dotyczy człowieka i wywodzi się z jego umysłowości, uczuć i struktur społecznych⁹. Są to zarówno zachowania, jak i działania, czynniki świadome i nieświadome, przejawiające się w różnych obszarach życia człowieka i określające środowisko życia człowieka, gdyż każdy człowiek żyje w ramach danej kultury. Czy przy tak niepre-

⁵ L. Dubel, *Podstawowe idee Jana Wacława Machajskiego*, [w:] J. Machajski, *Robotnik umysłowy 1911*, L. Dubel (oprac.), Zamość 2012, s. 51-53. Jest to połowicznie zrealizowanie postulatów Machajskiego. Inteligenci tracą uprzywilejowaną pozycję, ale bez rozpowszechnienia wykształcenia wśród mas.

⁶ P. Kuligowski, *Humanistyka jako hermeneutyka*, Wrocław 2007, s. 21-22.

⁷ Tamże, s. 144-147.

⁸ D. Wolska, *Kulturoznawstwo jako wiedza humanistyczna: od kulturoznawstwa negatywnego do niewyraźnego*, [w:] P. Fereński, A. Gomóła, K. Moraczewski (red.), *Antologia tekstów polskiego kulturoznawstwa*, Gdańsk 2017, s. 422.

⁹ J. Kmita, L. Nowak, *Studia nad teoretycznymi podstawami humanistyki*, Poznań 1968, s. 254-257.

czyjnym określeniu tego, czym zajmuje się humanistyka, można wskazać proste parametry dla zawartych w niej dyscyplin? Sejentyistyczne potraktowanie nauk o kulturze jest zaprzeczeniem ich charakteru. Nie jest to jedynie kwestia rozliczania wydziałów humanistycznych z liczby patentów, lecz systemowo upodabniania humanistów do przedstawicieli nauk przyrodniczych. Nauki idiograficzne szukają tego, co swoiste, starają się zrozumieć złożoność natury ludzkiej. Są one zaprzeczeniem myślenia skupionego na technologii, algorytmach i parametrach. Człowieka nie da się opisać w postaci cyfr, czy można więc opisać nimi nauki o człowieku?

Wpływ kultury na społeczeństwo i gospodarkę

Dla nauki znaleziono już wskaźniki wydajności. Kultura nie jest jednak na tyle łatwym do zdefiniowania i opisanego typem ludzkiej działalności, by można wobec niej skutecznie zastosować jakieś wymierne sposoby obliczeń. Jeśli nie da się zastosować kryterium dochodów z kasy, to podejście *stricte* ekonomiczne nie przynosi efektów. Sfera ludzkich przeżyć nie daje się zważyć i zmierzyć, by potem przeliczyć ją na pieniądze. Nie da się jednak stwierdzić, iż kultura pozostaje bez znaczenia nawet jeśli nie daje konkretnych profitów finansowych. Badania przeprowadzone w Lublinie udowadniają, iż kultura ma znaczenie dla mieszkańców miasta – dla ich tożsamości, lokalnego patriotyzmu oraz osobistego rozwoju¹⁰. Ponadto z raportu wynika, iż można wskazać również na korzyści w sferze rozwoju gospodarczego, lecz są one wtórne wobec rozwoju społecznego, który dokonuje się dzięki udziałowi w kulturze¹¹. Celem badań było wykazanie sieci powiązań pomiędzy czterema dużymi festiwalami plenerowymi rozgrywającymi się w przestrzeni miejskiej Lublina a rozwojem społeczno-gospodarczym, który jest definiowany jako jedna całość, gdyż te dwa czynniki wzajemnie się wzmacniają i uzupełniają. Jednak raport zawiera wiele określeń wskazujących na problem z definiowaniem słowa „kultura”, która jest określana jako to co „miękkie” i „duchowe” oraz wywiera wpływ „w obszarze szeroko rozumianej jakości życia”¹². Ukazuje to złożoność zjawiska, które (pośrednio) jest przedmiotem badania. Uczestnictwo w lubelskich festiwalach jest pewną czynnością (wielokrotnie już praktyką) kulturową. Działalność w sferze kultury ma znaczenie dla społeczności lokalnej oraz sposobu postrzegania miasta (przez mieszkańców Lublina i innych miast, zarówno w zakresie przestrzeni miejskiej, jak i całości organizmu miejskiego). Badanie udowodniło znaczenie kultury jako narzędzia zmiany społecznej i polepszania warunków życia mieszkańców. Działania w sferze „duchowej” przynoszą dostrzegalne rezultaty w „prawdziwym” życiu i przyczyniają się do rozwoju miasta.

To kultura wyróżnia człowieka z otaczającego go świata i kształtuje jego tożsamość. Opisany raport wskazuje na znaczenie lubelskiej kultury dla identyfikacji miasta oraz utożsamiania się mieszkańców ze swoim miejscem zamieszkania. Stanowią one powód do dumy i wyróżniają Lublin spośród innych miast¹³. Uczestnicy festiwalu czekają na kolejną edycję i pozytywnie oceniają ich wpływ na otoczenie. Zmiany są dostrzegalne zarówno z perspektywy urzędników i organizatorów, ale również jednostkowych uczestników. Miasto jest kształtowane poprzez wydarzenie kulturalne wraz z jego mieszkańcami. Zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu wpływa na pozytywny odbiór tych imprez, ich niemalejącą popularność i możliwość wpływania na miasto również w warstwie ekonomicznej. Powtó-

¹⁰ A. Kołtun (red.), *Wpływ lubelskich festiwalu plenerowych na rozwój gospodarczy i społeczny miasta. Raport końcowy z badania*, Lublin 2017.

¹¹ Tamże, s. 6.

¹² Tamże, s. 6-7.

¹³ Tamże, s. 45-46.

rzę jednak, iż warstwa ekonomiczna jest wtórna w stosunku do społecznej. To zaspokojenie potrzeb kulturalnych mieszkańców i turystów wywołuje możliwość zarobkowania przez lokalną branżę usługową oferującą usługi noclegowe, gastronomiczne i inne uczestnikom Nocy Kultury, Jarmarku Jagiellońskiego, Carnawalu Sztukmistrzów i Innych Brzmień. Złe przyjęcie tych wydarzeń spowodowałoby ich szybki zanik i co z tego wynika - brak potencjalnych klientów dla lubelskich przedsiębiorców. Wpływ kultury można określać jako długofalowy i dlatego częściowo „nieuchwytny” przy pobieżnej obserwacji, gdyż jest on rozłożony na lata, ale jest za to trwały i pozwala na wieloletnie planowanie dalszej aktywności, która zaangażuje ludność lokalną i umożliwi przemianę świadomości i wzrost kapitału społecznego osób uczestniczących w opisywanych imprezach.

Możliwość przekraczania granic przez społeczeństwo, dokonywanie transgresji opiera się na kapitale społecznym i kulturowym – umiejętnościach, wartościach, normach i nawykach przyjmowanych w procesie socjalizacji przez jednostkę¹⁴. Ma ona decydujący wpływ dla zajmowanej pozycji w społeczeństwie i jest największym atutem w staraniach o polepszenie swojego miejsca w strukturze społecznej, który może być dziedziczony. Inwestowanie w kapitał kulturowy jest inwestycją w rozwój społeczności lokalnej. Jest to zarazem rozwój miasta i regionu. Opisywane przez Józefa Kozielskiego społeczeństwo transgresyjne możliwe jest tylko w ramach rozwijającej się kultury, która wytwarza i asymiluje nowe teksty kultury¹⁵. Zmiana społeczna jest wynikiem czynników kulturowych. To one ukształtowały uprzednią sytuację, a ich modyfikacji umożliwiła jej poprawę. To znajomość owych czynników umożliwia działanie społeczne o trwałym charakterze. Nawet stosowanie wąskiego rozumienia kultury (jako praktyk określanych jako działalność kulturalna) umożliwia dojrzenie jej wpływu na możliwość poprawiania jakości życia społeczeństwa poprzez zaspokajanie potrzeb duchowym, zmianę świadomości oraz dostarczanie nowych wrażeń estetycznych. Internalizacja nowych wzorców przez odbiorców jest znanym mechanizmem w pedagogice. Nikt nie kwestionuje wychowywania młodzieży poprzez dzieła literatury polskiej, więc rodząca się świadomość wagi kultury dla dobrostanu społeczeństwa również nie powinna wywoływać oporu. Wynikiem zrozumienia tych zagadnień jest powstanie koncepcji kultury 3.0. będącej wyrazem nowego sposobu myślenia wśród urzędników unijnych. Pier Luigi Sacco w swoim raporcie opisuje wpływ kultury na różne obszary życia społecznego nie związane z nią w sposób bezpośredni. Aktywizacja społeczna, ustawiczne kształcenie to tylko niektóre korzyści wynikające z szerokiego dostępu do kultury. Podany jest też przykład zwiększenia świadomości społecznej na temat znaczenia recyklingu i segregacji odpadów¹⁶.

Przedstawione wyżej efekty oddziaływania poprzez kulturę na społeczeństwo uzasadniają wcześniejsze twierdzenie, iż kultura jest medium wszelkiego poznania. Problemem jest jednak brak zrozumienia między dwoma typami uczonych, „dwoma kulturami”¹⁷, jak określał ten konflikt Charles Percy Snow. Przedstawiciele nauk humanistycznych („o literackiej proweniencji”¹⁸) i nauk ścisłych wzajemnie się nie rozumieją i niejednokrotnie wyrażają niechęć wobec „adwersarzy”. Trzeba jednak pamiętać, iż nauki przyrodnicze nie są w stanie opisać fenomenów kulturowych, zaś humaniści (zwłaszcza w ra-

¹⁴ S. Tur, *Kapitał kulturowy w sieci instytucji społecznych. Na przykładzie powiatu bialskiego*, Biała Podlaska 2017, s. 12.

¹⁵ J. Kozielski, *Spółczesność transgresyjna. Szansa i ryzyko*, Warszawa 2004, s. 181-183.

¹⁶ P. Sacco, *Culture 3.0: A new perspective for the EU 2014-2020 structural funds programming*, 2011, s. 12-13, <http://www.interarts.net/descargas/interarts2577.pdf> [dostęp: 27.11.2018].

¹⁷ C. Snow, *Dwie kultury*, Warszawa 1999.

¹⁸ Tamże, s. 80.

mach filozofii nauki) analizują struktury poznawcze ludzkiego umysłu oraz ujawniają mankamenty w twierdzeniach o omnipotencji rozumu¹⁹. Max Weber twierdził, iż racjonalizacja prowadzi do marginalizacji etyki, gdyż nauka (w rozumieniu nauk ścisłych) nie odpowiada na pytania (nawet ich nie stawia) o cel życia, sens istnienia i ludzkiej egzystencji. Ludzie sami poprzez swój wysiłek intelektualny muszą wyznaczyć sobie cele. Środków do ich osiągnięcia dostarcza nauka i technologia²⁰. Wyznaczaniem kierunku rozwoju społeczeństwa zajmują się przedstawiciele nauk o kulturze, pełniący rolę „mędrców” ustanawiających społeczny system aksjologiczny. Do ich zadań należy też namysł nad sposobami osiągnięcia wyznaczonych uprzednio celów²¹. Jak dalej zaznacza Florian Znaniecki, każdy kto chce w praktyce zastosować wypracowane rozwiązania problemów kulturowych musi uwzględnić czysto teoretyczną wiedzę o kulturze, pozbawioną sądów wartościujących²². Zwłaszcza, że dorobek nauk o kulturze jest niemniej trwały od tego, który wypracowali przedstawiciele nauk ścisłych. Utarte prawdy z zakresu nauk nomotetycznych również podlegają weryfikacji. Nawet systemy miernicze nie są „dane raz na zawsze”. Jak napisał historyk gospodarczy Witold Kula, miary zawsze wynikały z lokalnych i kulturowych uwarunkowań ich użytkowników²³. Nawet opisanie ich za pomocą wzorów matematycznych nie daje jednak pewności, co do długości ich obowiązywania, czego dowodem może być na nowo opracowana definicja kilograma. Dodatkowy fakt wynikający z tych rozważań to kwestia zależności systemów oceniania, mierniczych itp. od ich użytkowników. Pozytywistyczne ideały często krytykowano za ich umiławanie racjonalizmu prowadzącego do pozbawienia jednostki jej indywidualnych cech. Symbolem tego była „praca produkcyjna” traktowana jako monotonna, automatyczna i związana z podporządkowaniem. Jej przeciwieństwem miała być „twórczość” jako wyraz indywidualnej myśli człowieka²⁴. Zachwyty fabryką (traktowaną jako szczyt osiągnięć racjonalizmu i pragmatyzmu) minął, gdy zaczęto traktować ją jako wzorzec dla społeczeństwa. Naśladowanie industrialnych dążeń do zwiększania efektywności w życiu społecznym grozi sprowadzeniem „inteligencji do poziomu umysłowej sprawności pozwalającej skutecznie wykonywać wyznaczone [...] w społecznym mechanizmie funkcje”²⁵. Do takiego stanu rzeczy przyczynia się obecnie parametryzacja nauki oraz racjonalizacja wydatków na kulturę poprzez wyliczanie zysków z niej płynących jedynie w perspektywie dochodów, które przynosi (zwykle w tym prostym przeliczeniu nie można mówić o zyskach, tylko o stratach²⁶).

Podsumowanie

Kapitalistyczna ekspansja, która jest możliwa tylko dzięki zrjonalizowanej myśli organizującej wydobycie i produkcję, staje przed dylematem wyboru formy dalszego rozwoju. Coraz bardziej ograniczona liczba zasobów naturalnych sprawia, iż ten sektor gospodarki jest najbardziej zagrożony utratą uprzywilejowanej pozycji. Obecnie eksploatacja kojarzy się raczej z degradacją środowiska naturalnego niż ze szczytem osiągnięć cywilizacji. Kiedy produkcja nie jest już w stanie napędzać gospodarki, wtedy musi pojawić się nowy sek-

¹⁹ L. Kleszcz, *Rozum i racjonalność*, [w:] B. Płonka-Syroka (red.), *Wzorce postrzegania rzeczywistości w nauce i społeczeństwie*, Warszawa 2008, s. 42-43.

²⁰ Tamże, s. 43-47.

²¹ F. Znaniecki, *Społeczne role uczonych*, Warszawa 1984, s. 363-365.

²² Tamże, s. 367-368.

²³ W. Kula, *Miary i ludzie*, Warszawa 2004, s. 7-13.

²⁴ B. Skarga, *Kłopoty intelektu. Między Comte'em a Bergsonem*, Warszawa 1975, s. 490.

²⁵ Tamże, s. 491.

²⁶ P. Sacco, dzieł. cyt., s. 4.

tor zaspokajający potrzeby państwa i społeczeństwa²⁷. Czynnikiem stymulującym dalszy rozwój może się okazać (i prawdopodobnie tak będzie) kultura. To ona jest środowiskiem życia człowieka, które umiejętnie kształtowane (z myślą o nim) może prowadzić do podnoszenia jakości życia i aktywizacji obywateli. Do tego potrzebni są humaniści, którzy będą zajmować się twórczością naukową zamiast produkcją wiedzy. Uczeni powinni starać się odkrywać prawdę i tworzyć wiedzę dostępną dla społeczeństwa, a nie poprawiać statystyki rozliczające ich z punktów za publikację. Skoro kultura ma znaczenie, to również nauki o kulturze mają charakter praktyczny, służący badaniu potencjału tekstów kultury i ich odbiorców, który właściwie wykorzystany może posłużyć zrównoważonemu rozwojowi społeczeństwa.

Bibliografia:

- Fereński P., Gomółka A., Moraczewski K. (red.), *Antologia tekstów polskiego kulturoznawstwa*, Gdańsk 2017.
- Heilbroner R., *Zmierzch cywilizacji biznesu*, Warszawa 1988.
- Kmita J., Nowak L., *Studia nad teoretycznymi podstawami humanistyki*, Poznań 1968.
- Kołtun A. (red.), *Wpływ lubelskich festiwali plenerowych na rozwój gospodarczy i społeczny miasta. Raport końcowy z badania*, Lublin 2017.
- Kozielecki J., *Spółczesność transgresyjna. Szansa i ryzyko*, Warszawa 2004.
- Kula W., *Miary i ludzie*, Warszawa 2004.
- Kuligowski P., *Humanistyka jako hermeneutyka*, Wrocław 2007.
- Machajski J., *Robotnik umysłowy 1911*, L. Dubel (oprac.), Zamość 2012.
- Płonka-Syroka B. (red.), *My i wy. Spory o charakter racjonalności nauki*, Warszawa 2010.
- Płonka-Syroka B. (red.), *Wzorce postrzegania rzeczywistości w nauce i społeczeństwie*, Warszawa 2008.
- Skarga B., *Kłopoty intelektu. Między Comte'em a Bergsonem*, Warszawa 1975.
- Snow C., *Dwie kultury*, Warszawa 1999.
- Tur S., *Kapitał kulturowy w sieci instytucji społecznych. Na przykładzie powiatu bialskiego*, Biała Podlaska 2017.
- Znanięcki F., *Spółeczne role uczonych*, Warszawa 1984.
- Strony internetowe:**
- P. Sacco, *Culture 3.0: A new perspective for the EU 2014-2020 structural funds programming*, 2011, <http://www.interarts.net/descargas/interarts2577.pdf>.

²⁷ R. Heilbroner, *Zmierzch cywilizacji biznesu*, Warszawa 1988, s. 92-94.

*Patryk Wasieła*¹

ZAANGAŻOWANIE SPOŁECZNIE ODPOWIEDZIALNYCH PRZEDSIĘBIORSTW WE WSPÓŁPRACĘ Z PODMIOTAMI EKONOMII SPOŁECZNEJ JAKO SZANSA NA POPRAWĘ USŁUG W ZAKRESIE AKTYWIZACJI ZAWODOWEJ OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ INTELEKTUALNĄ

Streszczenie: Celem niniejszego artykułu jest analiza szans, jakie niesie ze sobą zaangażowanie społecznie odpowiedzialnych przedsiębiorstw we wspieranie obecnych rozwiązań systemowych w zakresie rehabilitacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną. W tym celu przeanalizowano obecne podejście do aktywizacji osób z niepełnosprawnościami, związane z upowszechnianiem założeń Aktywnej Polityki Społecznej. Jednocześnie zwrócono uwagę na zmiany w sektorze prywatnym, związane z rozwojem koncepcji społecznie odpowiedzialnego biznesu. Wnioski pozwalają określić potencjalne obszary zaangażowania przedsiębiorstw prywatnych w usprawnianie obecnego podejścia do aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną w trzech wymiarach: zlecenia usług podmiotom ekonomii społecznej, transferu wiedzy z zakresu zarządzania organizacją, wspierania innowacyjnych rozwiązań, poprzez inwestowanie środków finansowych.

Słowa kluczowe: Społeczna odpowiedzialność biznesu, ekonomia społeczna, zatrudnienie, osoby niepełnosprawne, współpraca wielosektorowa

INVOLVEMENT OF SOCIALLY RESPONSIBLE ENTERPRISES IN COOPERATION WITH SOCIAL ECONOMY ENTITIES AS AN OPPORTUNITY TO IMPROVE SERVICES IN THE FIELD OF VOCATIONAL ACTIVATION OF PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Abstract: The aim of this article is to analyse the opportunities that engage socially responsible enterprises in supporting current system solutions in the field of vocational rehabilitation for people with intellectual disabilities. To this end, the current approach to activation of people with disabilities was analysed, related to the dissemination of the Active Social Policy. At the same time, attention was paid to changes in the private sector related to the development of the concept of socially responsible business. The conclusions allow to identify potential areas of involvement of private enterprises in improving the current approach to professional activation of people with intellectual disabilities in three dimensions: outsourcing services to social economy entities, trans-

¹ Po zdaniu egzaminu maturalnego w 2015 roku rozpoczął studia I stopnia na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza na kierunku praca socjalna. Od 2018 roku kontynuuje wybrany kierunek w ramach studiów magisterskich. Zainteresowania naukowe autora koncentrują się wokół zagadnienia reintegracji społeczno-zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz innowacji w polityce społecznej.

ferring knowledge in the field of organization management, supporting innovative solutions, by investing financial resources.

Keywords: corporate social responsibility, social economy, employment, people with disabilities, multi-sectoral cooperation

Wstęp

Aktywność zawodowa uznawana jest za jeden z kluczowych czynników determinujących pozycję jednostki w społeczeństwie, jej szanse rozwoju oraz możliwość osiągnięcia niezależności. Znaczenie dostępu do zatrudnienia zostało podkreślone w Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, która jest kluczowym dokumentem, mającym zagwarantować osobom niepełnosprawnym uczestnictwo w życiu społecznym, na równi z pozostałymi obywatelami². Problematyka zatrudnienia osób niepełnosprawnych została poruszona również w Agendzie na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju do 2030 roku. Zagadnienie to uwzględniono w zadaniu piątym w ramach celu ósmego, w którym podkreślono, że wzrost gospodarczy musi jednocześnie wiązać się z zapewnieniem równego dostępu do godnej pracy dla wszystkich kategorii ludzi³. Niestety osoby niepełnosprawne w Polsce nadal stanowią kategorię wykluczoną z rynku pracy. W ostatnich latach podjęto próby wprowadzenia nowych rozwiązań systemowych, opartych na międzysektorowej współpracy w środowisku lokalnym. Jednak jest to wciąż proces otwarty, który wymaga dalszych poszukiwań w zakresie zaangażowania w rozwiązanie problemu podmiotów działających w ramach różnych sektorów.

Celem niniejszego artykułu będzie analiza obecnego podejścia do aktywizacji osób niepełnosprawnych, jakie wiąże się z upowszechnianiem idei Aktywnej Polityki Społecznej i rozwojem wielosektorowej współpracy w zakresie organizowania usług społecznych. Z drugiej strony uwaga zostanie zwrócona na zmiany w sektorze biznesu, związane z rozwojem koncepcji CSR, która zdaniem autora może w istotny sposób wspierać obecnie proponowane rozwiązania.

Osoby niepełnosprawne na rynku pracy w świetle danych statystycznych

Jednym z podstawowych źródeł danych, pozwalających określić sytuację na rynku pracy poszczególnych kategorii osób, jest Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL). Zgodnie z terminologią BAEL, do osób niepełnosprawnych zalicza się osoby w wieku 16 lat i więcej, posiadające przyznane orzeczenie o niepełnosprawności lub niezdolności do pracy⁴. Badaniem BAEL w II kwartale 2018 roku, zostało objętych 3016 tys. osób niepełnosprawnych. Porównanie aktywności ekonomicznej osób niepełnosprawnych z osobami pełnosprawnymi w wieku produkcyjnym (tj. 18-59/64) ilustruje poniższa tabela:

Zob. Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/konwencja-onz-o-prawach-os%C3%B3b-niepe%C5%82nosprawnych-0>, (dostęp 20.11.2018).

³ Zob. Cele Zrównoważonego Rozwoju. Cel8, <http://www.un.org.pl/cel8> (dostęp 20.11.2018).

⁴ E. Giermanowska, *Niepełnosprawny jako pracownik i pracodawca*, [w:] *Samodzielni, zaradni, niezależni. Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji*, red. E Zakrzewska-Manterys, J. Niedbalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 69.

Tabela 1. Aktywność ekonomiczna osób niepełnosprawnych i osób pełnosprawnych w wieku produkcyjnym wg. BAEL w II kwartale 2018

Wskaźnik	Osoby niepełnosprawne	Osoby pełnosprawne
Wskaźnik zatrudnienia ⁵	26,4%	73,8%
Współczynnik aktywności zawodowej ⁶	28,3%	80,5%
Stopa bezrobocia ⁷	6,8%	3,7%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności*: <http://www.niepełnosprawni.gov.pl/p,81,bael> (dostęp: 18.11.2018)

Powyższe dane wskazują na znacznie gorszą sytuację osób niepełnosprawnych na rynku pracy w porównaniu z osobami pełnosprawnymi. Należy zwrócić szczególną uwagę na wysoki odsetek osób niepełnosprawnych, biernych zawodowo, o czym informuje współczynnik aktywności zawodowej. Na podstawie tego wskaźnika można dostrzec, że 70% osób niepełnosprawnych nie pracuje, ale jednocześnie nie poszukuje aktywnie pracy⁸.

Również wewnątrz kategorii osób niepełnosprawnych obserwowane jest dość duże zróżnicowanie w dostępie do zatrudnienia ze względu na charakter niepełnosprawności. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną stanowią grupę, która znajduje się w najgorszym położeniu na rynku pracy spośród wszystkich grup osób z niepełnosprawnościami. Z uwagi na aktualnie stosowaną metodologię w statystyce publicznej, która nie wyodrębnia przyczyny niepełnosprawności, uzyskanie informacji o dokładnej liczbie osób z niepełnosprawnością intelektualną jest utrudnione. Ostatnie dane, pochodzące z 2002 roku, pozwalały szacować, że w Polsce żyło około 130 tys. osób z niepełnosprawnością intelektualną w wieku 16 lat i więcej⁹. Dopełnienie obrazu sytuacji osób z niepełnosprawnością intelektualną na rynku pracy stanowią wyniki „Ogólnopolskiego Badania Sytuacji, Potrzeb i Możliwości Osób Niepełnosprawnych”, w którym objętych badaniem zostało 100 648 osób niepełnosprawnych we wszystkich powiatach, z czego 65 654 osób z tej grupy stanowiły osoby w wieku aktywności zawodowej (15-59 kobiety i 15-64 mężczyźni). Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w grupie osób w wieku aktywności zawodowej stanowiły 12,1 % (7861 osób). Wyniki badań wykazały, że blisko 95% osób z niepełnosprawnością intelektualną było biernych zawodowo. Jednocześnie należy dodać, iż był to

⁵ udział pracujących danej kategorii w ogólnej liczbie ludności danej kategorii. Za: <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/884,pojecie.html>, (dostęp: 18.11.2018).

⁶ udział osób aktywnych zawodowo danej kategorii w ogólnej liczbie ludności danej kategorii. Za: <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/591,pojecie.html>, (dostęp: 18.11.2018).

⁷ udział bezrobotnych osób z danej kategorii w liczbie aktywnych zawodowo danej kategorii. Za: <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/486,pojecie.html>, (dostęp: 18.11.2018).

⁸ w terminologii BAEL do kategorii aktywnych zawodowo zaliczane są osoby pracujące lub bezrobotne. Za: <https://stat.gov.pl/metainformacje/sloownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/2544,pojecie.html>, (dostęp: 18.11.2018).

⁹ R. J. Kijak., *Niepełnosprawność intelektualna. Między diagnozą a działaniem*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013, s. 38.

najwyższy odsetek osób biernych zawodowo spośród wszystkich badanych grup osób z niepełnosprawnościami¹⁰.

Istnieje bardzo wiele przyczyn tego zjawiska, związanych zarówno ze stanem zdrowia, jak i postawami najbliższego otoczenia osób niepełnosprawnych itp. Jednak jednym z najistotniejszych czynników jest niska skuteczność obecnych rozwiązań systemowych.

Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością intelektualną w ramach działalności podmiotów ekonomii społecznej

Na wstępie warto wspomnieć, że w polskim systemie polityki społecznej oprócz ścieżek wsparcia oferowanych przez podmioty ekonomii społecznej, osoby z niepełnosprawnościami mogą także skorzystać z usług publicznych służb zatrudnienia. Wadą oferty tego rodzaju instytucji jest jednak brak spersonalizowanych usług dostosowanych do specyfiki poszczególnych niepełnosprawności¹¹. Innymi formami wsparcia są bodźce finansowe w postaci np. dofinansowania miejsca pracy z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) oraz obowiązkowego odprowadzania składek na PFRON, w sytuacji, gdy pracodawca nie zatrudnia minimalnej liczby osób z niepełnosprawnościami, jaka jest określona w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Jednak i one nie przyczyniają się do zwiększenia poziomu zatrudnienia tej kategorii osób. Główne pole działań, w ramach podejścia Aktywnej Polityki Społecznej, związane jest z poszukiwaniem rozwiązań z zakresu aktywizacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (w tym osób z niepełnosprawnościami) w ramach działalności podmiotów ekonomii społecznej (PES). Zgodnie z podejściem APS, nacisk położony jest na wspieranie zatrudnienia możliwie jak największej liczby osób z niepełnosprawnościami na otwartym rynku pracy. Posiadanie pracy uznawane jest za środek do celu, jakim jest włączenie społeczne tej kategorii osób¹². Tym samym odchodzi się od zatrudniania osób niepełnosprawnych w izolowanych, chronionych miejscach pracy, subsydiowanych przez państwo, które nie sprzyjają ich integracji społecznej¹³.

Istnieje wiele definicji ekonomii społecznej. W zależności od przyjętego kryterium, zmienia się zakres podmiotów, do których odnosi się to pojęcie¹⁴. Przedstawienie szczegółowych nurtów definicyjnych wymagałoby rozbudowanej dygresji, zatem na potrzeby niniejszych rozważań należy jedynie zasygnalizować, iż autorzy zajmujący się problematyką osób niepełnosprawnych, mówiąc o tendencji do tworzenia usług z zakresu aktywizacji

¹⁰ I. A. Brzezińska, R. Kaczan, K. Piotrowski., P. Rycielski, K. Sijko, *Raport nr. 10. Wyniki i wnioski z ogólnopolskiego badania sondażowego przeprowadzonego w ramach projektu pt.: Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2010, <https://www.pfron.org.pl/o-funduszu/projekty/projekty-ue/program-operacyjny-kap/zakonczone-projekty/ogolnopolskie-badanie-s/> (dostęp 21.11.2018).

¹¹ K. Geletta., M. Grewiński, *Usługi rynku pracy na rzecz osób niepełnosprawnych na przykładach wybranych państw*, [w:] *Polityka rynku pracy-w poszukiwaniu polskiego modelu kontraktacji usług*, red. M. Grewiński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka w Warszawie, Warszawa 2015, s. 232.

¹² M. Rymśza., *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych a zatrudnienie socjalne w sektorze gospodarki społecznej: problem dualności systemów wsparcia*, [w:] *Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej*, red. M. Grewiński, M. Rymśza, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa 2011, s. 180-183.

¹³ N. Wasielewska, P. Nosal, *Niepełnosprawny jako pracujący w systemie ekonomii społecznej*, [w:] *Samodzielni, zaradni, niezależni. Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji*, red. E Zakrzewska- Manterys, J. Niedbalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 157.

¹⁴ *Ibidem* s. 159.

osób niepełnosprawnych w sektorze ekonomii społecznej, analizie poddają działanie następujących podmiotów:

- **Spółdzielnie socjalne** są to przedsiębiorstwa oferujące swoje usługi na otwartym rynku. Głównym celem działalności spółdzielni socjalnych jest reintegracja społeczno-zawodowa osób należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (m.in. osoby niepełnosprawne, bezdomni, osoby chore psychicznie itd.), poprzez stworzenie miejsc pracy lub możliwości odbycia stażu. Spółdzielnia socjalna może być założona zarówno przez osoby fizyczne jak i osoby prawne.
- **Warsztaty Terapii Zajęciowej (WTZ)** są miejscem, które z założenia ma umożliwić osobom posiadającym orzeczenie o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności, zdobycie kompetencji wymaganych na rynku pracy. Zajęcia realizowane są przy wykorzystaniu technik terapii zajęciowej, w pracowniach tematycznych (np. gospodarstwa domowego, pracowni stolarskiej itp.). Ich celem jest zwiększenie zaradności osobistej uczestników oraz zdobycie kompetencji społecznych i zawodowych, umożliwiających wejście na rynek pracy.
- **Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ)** są miejscem pracy dla osób niepełnosprawnych, oferującym jednocześnie usługi w zakresie rehabilitacji społeczno-zawodowej. Oznacza to, że osoby zatrudnione w ZAZ mają status pracowników (a nie uczestników jak w WTZ) oraz otrzymują wynagrodzenie za pracę. Jednak podobnie jak w przypadku WTZ z założenia jest to miejsce tymczasowego pobytu, mające umożliwić osobom niepełnosprawnym zdobycie kompetencji potrzebnych do zatrudnienia na otwartym rynku pracy (lub chronionym w przypadku osób z głębokimi niepełnosprawnościami). Podmiot, ubiegający się o status ZAZ, musi spełniać szereg kryteriów w zakresie dostosowania miejsca pracy. Stawiany jest także wymóg zatrudnienia minimalnie 70% osób z umiarkowanym lub znacznym stopniem niepełnosprawności.
- **Centra i Kluby Integracji Społecznej (CIS i KIS)** przygotowują osoby zagrożone wykluczeniem społecznym (w tym osoby niepełnosprawne, które mogą skorzystać z usług tego typu instytucji) do wejścia na rynek pracy. W tym celu uczestnicy zajęć biorą udział w różnych programach edukacyjnych, umożliwiających im zdobycie kompetencji wymaganych na rynku pracy¹⁵. Należy wspomnieć, że zakres celów działalności tego rodzaju podmiotów, pokrywa się w pewnym stopniu, o czym już wspomniano wcześniej, z działalnością WTZ i ZAZ, tylko realizowany jest za pomocą innych metod¹⁶.

W kontekście niepełnosprawności intelektualnej najistotniejszymi z wymienionych podmiotów są WTZ i ZAZ, gdyż z założenia oferują one wyspecjalizowane usługi rehabilitacji społeczno-zawodowej, które adresowane są wyłącznie do osób niepełnosprawnych (w odróżnieniu do CIS i KIS). Wymienione podmioty cechują się niestety niską efektywnością działań aktywizacyjnych. W 2013 roku WTZ opuszczało statystycznie 2,5 osoby, z czego 31% wszystkich WTZ nie opuścił żaden z uczestników. Ponadto powodem odejść były najczęściej (47%) czynniki niezależne od WTZ, jak np. zmiana miejsca zamieszkania, rezygnacja z uczestnictwa, drugim w kolejności powodem była decyzja o braku rokowań w zakresie możliwości rehabilitacji społeczno-zawodowej (30%). Z powodu podjęcia zatrudnienia odeszło tylko 21% osób¹⁷. Skuteczność usług w zakresie rehabilitacji społeczno-

¹⁵ *Ibidem* 160-161.

¹⁶ M. Rymśza, *op. cit.* s. 189.

¹⁷ A. Morysińska, M. Sochańska-Kawiecka, E. Makowska-Belta, D. Zielińska, D. Milczarek, E. Zakrzewska-Manterys, A. Kumaniecka, *Badanie sytuacji warsztatów terapii zajęciowej. Raport końcowy z bada-*

zawodowej realizowanej w ZAZ również nie jest wystarczająca. Spośród 5652 osób zatrudnionych w ZAZ w 2016 roku, zaledwie 2,3% przeszło na otwarty rynek pracy¹⁸.

Istnieje bardzo wiele przyczyn niskiej rotacji uczestników, związanych z postawami osób niepełnosprawnych i ich rodzin oraz niedostatkami regulacji prawnych w zakresie działań wymienionych podmiotów. Istotne z punktu widzenia niniejszej pracy jest jednak dostrzeżenie przez autorów zajmujących się tą problematyką, braku wypracowanych standardów współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami, co wydaje się szczególnie istotne w kontekście założeń obecnego paradygmatu aktywizacyjnego. W tym celu szukano rozwiązań zacieśnienia współpracy WTZ i ZAZ z lokalnym rynkiem pracy. Rozwiązaniem mającym przezwyciężyć problem niskiej rotacji uczestników był zrealizowany w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki innowacyjny projekt utworzenia spółdzielni socjalnych, które miały w założeniu wzbogacić działania w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej, przez stworzenie możliwości odbycia staży, praktyk, czy też podjęcia stałego zatrudnienia¹⁹. Współpraca WTZ ze spółdzielnią socjalną miała stworzyć zintegrowaną ofertę rehabilitacji, w ramach której zajęcia w WTZ miały być dostosowane do profilu spółdzielni. Rozwiązanie zostało uznane jako element polityki społecznej wobec zatrudnienia osób niepełnosprawnych w Krajowym Programie Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020²⁰. Model oparto na partnerstwach z jednostkami samorządu terytorialnego oraz prywatnymi przedsiębiorcami, mającymi w założeniu zapewnić rynek zbytu oraz stabilność finansową spółdzielni.

Powyżej zaprezentowane podejście do aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną zwraca uwagę, na wzrastające znaczenie budowania porozumień między podmiotami ekonomii społecznej a przedsiębiorcami prywatnymi. Istotnym procesem mogącym umożliwić zaangażowanie przedsiębiorców w rozwiązywanie problemów społecznych, jest rozwój koncepcji społecznie odpowiedzialnego biznesu (CSR *ang. corporate social responsibility*). W literaturze wskazuje się na możliwość aplikowania tej koncepcji do rozwiązywania problemów polityki społecznej w Polsce. Związane jest to z założeniem, że obecne procesy w organizowaniu usług społecznych przestały być wyłącznie domeną państwa, w związku z czym w ich tworzenie zostają zaangażowane podmioty działające w sektorze obywatelskim i prywatnym²¹.

Społeczna odpowiedzialność biznesu a rozwiązywanie problemów społecznych

Koncepcja CSR jest rozmaicie definiowana. Różnice dotyczą przede wszystkim istoty i celu zaangażowania przedsiębiorstw prywatnych w rozwiązywanie problemów społecznych. Sama zasadność takiego zaangażowania również jest przedmiotem sporów. W ni-

nia, Warszawa 2014, s. 89-91.,

https://www.pfron.org.pl/fileadmin/files/r/5062_Raport_koncowy_WTZ.pdf (dostęp 20.11.2018).

¹⁸ Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, *Badanie Zakładów Aktywności Zawodowej. Prezentacja wyników badań*, 2017, s. 44.,

https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analzy/Badanie_ZAZ/Prezentacja_fin_bad_ZAZ_dost.pdf?utm_campaign=pfron&utm_source=df&utm_medium=download (dostęp 20.11.2018).

¹⁹ N. Wasielewska, P. Nosal, *op. cit.*, s. 170-171.

²⁰ Innowacyjny model aktywizacji uczestników WTZ, *Podręcznik do wdrażania innowacyjnego modelu spółdzielni socjalnej przy WTZ*, Poznań 2014, s. 10.

²¹ M. Grewiński, *O związkach polityki społecznej ze społeczną odpowiedzialnością biznesu*, [w:] *Usługi społecznie odpowiedzialnego biznesu*, red. M. Bonikowska, M. Grewiński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka w Warszawie, Warszawa 2011, s. 32.

niejszym artykule CSR będzie rozumiane jako działalność, w której przedsiębiorstwo realizując cele gospodarcze, jednocześnie ma na uwadze szeroko rozumiany dobrobyt społeczny, zarówno w wymiarze działań wewnętrznych jak i zewnętrznych²². Wymiar wewnętrzny może dotyczyć m.in. organizacji miejsca pracy sprzyjającej dobrostanowi pracowników, stosowania praktyk antydyskryminacyjnych w miejscu pracy, promujących zatrudnianie np. osób niepełnosprawnych, kobiet, osób w podeszłym wieku, osób ze środowisk LGBT, odpowiednią jakość produktów i usług oraz rzetelne informowanie konsumentów. Wymiar zewnętrzny może być rozpatrywany przez pryzmat zaangażowania przedsiębiorstwa w rozwiązywanie problemów społecznych i ekologicznych. Tę kategorię działań obejmują m.in. inwestycje w rozwój społeczności lokalnej, prowadzenie kampanii edukacyjnych czy wspieranie rozwiązywania problemów społecznych, przez zaangażowanie w różnego rodzaju partnerstwa itd. Z punktu widzenia celu niniejszego artykułu kluczowy jest właśnie wymiar zewnętrzny CSR i związane z nim budowanie partnerstw na rzecz rozwiązywania problemów społecznych.

Mirosław Grewiński, wskazując na powiązania koncepcji CSR i polityki społecznej, wymienia przykładowe obszary, w jakich CSR może spełniać funkcje socjalne:

- „współodpowiedzialność za kształtowanie dobrobytu społecznego,
- realizacja zakładowej polityki socjalnej,
- działalność prewencyjna, wyprzedzająca,
- inwestycje w kapitał ludzki i społeczny,
- współfinansowanie programów zewnętrznych,
- funkcje socjalne wewnętrzne i dla społeczności lokalnych,
- współpraca z JST i NGO's w realizacji projektów społecznych,
- upowszechnianie problematyki społecznej,
- rozwój i dostarczanie usług społecznych i socjalnych”²³.

Formy zaangażowania społecznie odpowiedzialnego biznesu we wspieranie działalności podmiotów ekonomii społecznej

W oparciu o powyższe ustalenia warto zadać pytanie, jakie formy mogą przybierać partnerstwa oparte na CSR w odniesieniu do problematyki aktywizacji osób niepełnosprawnych? Na podstawie analizy raportów dotyczących dobrych praktyk CSR oraz literatury przedmiotu z zakresu innowacji społecznych w polityce społecznej, można wskazać na następujące wymiary współpracy: zlecenie usług, transfer zasobów i kompetencji, inwestowanie kapitału w poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań.

Pierwsza z wymienionych form współpracy należy do najpowszechniejszych i opiera się na **preferowaniu przez firmy prywatne przy wyborze zleceń, usług świadczonych przez podmioty ekonomii społecznej**, zatrudniające osoby niepełnosprawne. Najczęściej są to spółdzielnie socjalne albo Zakłady Aktywności Zawodowej (ZAZ). Podstawową korzyścią jest zagwarantowanie rynków zbytu, umożliwiających utrzymanie płynności finansowej podmiotów ekonomii społecznej oraz rozwój działalności. Pośrednią korzyścią jest również, budowanie pozytywnego wizerunku usług świadczonych przez osoby niepełnosprawne, jako wiarygodnych partnerów biznesowych, co ułatwia pozyskiwanie kolejnych klientów. Przedsiębiorstwa z kolei budują pozytywny wizerunek w społeczności lokalnej,

²² *Ibidem*, s. 28.

²³ *Ibidem*, s. 40.

otrzymując jednocześnie usługę odpowiedniej jakości. Przykładem może być zlecenie ZAZ w Pile uszycia toreb ze zużytych banerów reklamowych przez Kompanię Piwowarską²⁴. Inny przykład to współpraca firmy Saint-Gobain HPM Polska Sp. z o.o. ze Spółdzielnią Socjalną „Aktywni” w Kole, która zatrudnia osoby z niepełnosprawnością intelektualną. W ramach współpracy firma zlecała spółdzielni socjalnej usługi składania opakowań papieru ściernego²⁵.

Druga z wymienionych form współpracy dotyczy **transferu zasobów i kompetencji**. W objętych analizą projektach tylko jeden miał taki charakter. Przedsiębiorstwo prywatne PWC, świadczące usługi z zakresu doradztwa biznesowego, nawiązało współpracę z Fundacją Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych (FISE), której celem było zwiększenie kompetencji zarządzania, wśród liderów przedsiębiorstw społecznych. W tym celu utworzono program mentoringu, w którym pracownicy PWC przekazywali wiedzę z zakresu profesjonalnych technik zarządzania przedstawicielom przedsiębiorstw społecznych. Program jest ponawiany każdego roku. Innym wspólnym projektem była próba stworzenia modelu współpracy przedsiębiorstw prywatnych z podmiotami ekonomii społecznej, co doprowadziło do wydania poradnika. Korzyści dla osób niepełnosprawnych są tutaj pośrednie i wiążą się z korzyściami, jakie daje rozwój zasobów i kompetencji liderów przedsiębiorstw społecznych (w tym spółdzielni socjalnych). Wydaje się to szczególnie istotne w kontekście wspomnianego charakteru działań spółdzielni, które muszą konkurować na rynku z innymi dostawcami usług. Natomiast wskazywaną korzyścią dla przedsiębiorstwa prywatnego była możliwość zwiększenia kompetencji pracowników w zakresie komunikacji z przedstawicielami podmiotów ekonomii społecznej. Na uwagę zasługuje też drugi ze wspomnianych projektów, który był próbą wypracowania standardów współpracy międzysektorowej²⁶.

Trzecia forma zaangażowania związana jest z **inwestowaniem kapitału w poszukiwanie nowych, innowacyjnych rozwiązań w zakresie zwiększania dostępności do rynku pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (w tym osób z niepełnosprawnościami)**, ma ona jednak póki co wymiar czysto teoretyczny. Propozycja związana jest z toczącą się debatą nad upowszechnieniem innowacyjnej formy finansowania zadań polityki społecznej, dzięki mechanizmowi obligacji społecznych (zob. m.in. Marchewka-Bartkowiak, Wiśniewski²⁷, Necel²⁸). Mechanizm obligacji społecznych polega na zleceniu przez podmiot publiczny rozwiązania określonego problemu społecznego pośrednikowi, którym może być organizacja pozarządowa lub podmiot prywatny. Podmiot publiczny ustala mierniki skuteczności określonej interwencji oraz zobowiązuje się zapłacić za osiągnięcie określonych efektów pośrednikowi. Zadaniem pośrednika jest pozyskanie środków finansowych od inwestorów prywatnych oraz wydatkowanie ich na działania realizowane przez wykonawców usługi, a także zatrudnienie zewnętrznego ewaluatora, którego zadaniem będzie ocena realizacji interwencji. Powodzenie interwencji, ocenione na podstawie zdefiniowanych uprzednio wskaźników, skutkować będzie wypłatą przez podmiot publiczny pieniędzy pośrednikowi, który później przekazuje je wraz z odsetkami inwestorom.

²⁴ M. Karwacka, M. Grzybek, *15 polskich przykładów społecznej odpowiedzialności biznesu. Część III Partnerstwa międzysektorowe*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2014, s. 28.

²⁵ Innowacyjny model aktywizacji uczestników WIZ, *op. cit.*, s. 147.

²⁶ M. Karwacka, M. Grzybek, *op. cit.*, s. 14-15.

²⁷ Szerzej o mechanizmie obligacji społecznych: K. Marchewka-Bartkowiak, M. Wiśniewski, *Obligacje społeczne - nowy instrument finansowania zadań społecznych*, „Studia BAS” nr. 4(44)/2015, s. 205-222.

²⁸ R. Necel, M. Wiśniewski, *Zastosowanie mechanizmu obligacji społecznych w finansowaniu zadań ekonomii społecznej w Polsce*, „Polityka Społeczna” nr. 4(529)/2018, s. 18-25.

Rola przedsiębiorców prywatnych polega na zainwestowaniu kapitału pieniężnego, który zwróci się wraz odsetkami, w przypadku powodzenia interwencji. Istotą obligacji społecznych jest przeniesienie ryzyka finansowego z budżetu publicznego na inwestora zewnętrznego, który w przypadku niepowodzenia interwencji nie osiągnie zysku²⁹. Powyższy przykład przytaczany jest ze względu na pojawienie się w literaturze przedmiotu propozycji wykorzystania opisanego mechanizmu finansowania do realizacji zadań Centrów Integracji Społecznej, a docelowo również innych podmiotów ekonomii społecznej. W odniesieniu do opisanego modelu CIS miałyby zlecać wykonanie usług z zakresu aktywizacji uczestników zajęć podwykonawcy, którym w tym przypadku byłby Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES), którego rola miałyby polegać na pozyskaniu inwestorów oraz potencjalnych pracodawców chętnych do udziału w projekcie. Środki finansowe w ramach inwestycji miałyby pokrywać koszty kompleksowych usług w zakresie poradnictwa zawodowego oraz koszty administracji całym przedsięwzięciem. OWES pełniłby zatem w tym podejściu rolę animatora współpracy międzysektorowej, integrującego działania podmiotów działających w ramach różnych sektorów³⁰. Trzeba pamiętać jednak, że ta propozycja ma charakter teoretyczny i stanowi pewne ramy dla poszukiwania rozwiązań. Niemniej jest godna uwagi przez fakt, że pokazuje jakie konkretne zadania w ramach międzysektorowej współpracy miałyby pełnić poszczególne podmioty, zaangażowane w proces aktywizacji osób ze środowisk marginalizowanych.

Opisane powyżej tendencje wskazują na wielowymiarową rolę, jaką mogą odegrać przedsiębiorstwa prywatne w usprawnianiu obecnych rozwiązań w zakresie rehabilitacji zawodowej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Oprócz wymienionych korzyści należy wskazać także pewne zagrożenia. W odniesieniu do pierwszej formy współpracy, czyli zlecenia usług podmiotom ekonomii społecznej, należy stwierdzić, że zagrożona jest ona nietrwałością. Istnieje ryzyko, że ta współpraca będzie miała tylko pozorny wymiar i ograniczy się do kilku zleceń. Inne ryzyko związane jest ze specyfiką podmiotów ekonomii społecznej, które łączą działalność gospodarczą z zadaniami z zakresu rehabilitacji społeczno-zawodowej. Możliwa jest zatem sytuacja, w której w warunkach konkurencji rynkowej może dojść do sytuacji wywierania presji na dostarczanie usługi w krótkim czasie przy zachowaniu odpowiedniej jakości, co może doprowadzić do zachwiania równowagi między działaniami z zakresu rehabilitacji, a wymogami zlecenia. Kolejne zagrożenie wiąże się z problemem upowszechniania wypracowanych rozwiązań, które są obecnie przykładami jednostkowymi lub propozycjami teoretycznymi. Największą niewiadomą stanowi szczególnie ostatnia propozycja, związana z mechanizmem obligacji społecznych. Otwarte pozostaje pytanie, czy uda się przyciągnąć przedsiębiorców skłonnych do zainwestowania w ten mechanizm oraz jakie konkretnie warunki należałoby im stworzyć. Należy też pamiętać, że prezentowane rozwiązania z zakresu CSR odnoszą się głównie do dużych przedsiębiorstw, pozostaje zatem pytanie o wykorzystanie potencjału małych i średnich przedsiębiorstw.

Podsumowanie

Zmiany jakie zaszły w sektorze prywatnym, związane z rozwojem koncepcji CSR, zdają się wychodzić naprzeciw obecnym tendencjom w polityce społecznej wobec zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Upowszechniane innowacyjne podejścia, mające integrować usługi z zakresu zatrudnienia osób z niepełnosprawnością intelektualną, przez tworzenie

²⁹ *Ibidem*, s. 20-21.

³⁰ *Ibidem*, s. 24.

dodatkowego narzędzia rehabilitacji zawodowej, jakim jest spółdzielnia socjalna działająca przy WTZ lub ZAZ, opierają się na założeniu budowania partnerstw lokalnych, które są elementem niezbędnym w realizacji modelu. Również w sytuacji działalności gospodarczej innych podmiotów ekonomii społecznej (np. partnerstwa ZAZ z przedsiębiorstwami prywatnymi) mogą stanowić gwarant stabilności przedsięwzięcia i pozwolić na rozwój działalności. Oprócz tego należy zwrócić uwagę, że zaangażowanie sektora biznesu nie ogranicza się tylko do społecznie odpowiedzialnego wyboru dostawców. Partnerstwa z firmami działającymi w obszarze doradztwa mogą skutkować także wykorzystaniem ich kapitału intelektualnego, zarówno w zakresie profesjonalizacji działań podmiotów ekonomii społecznej, jak też wypracowywania nowych standardów współpracy z sektorem biznesu. Zatem współpraca może także stymulować poszukiwanie innowacyjnych rozwiązań. Wydaje się to szczególnie istotne, biorąc pod uwagę fakt, iż do tej pory nie wypracowano spójnego modelu aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych, że problem pozostaje od lat sprawą otwartą. Kluczowe z punktu widzenia skuteczności wykorzystania wspomnianego potencjału wydaje się określenie, jaki podmiot miałby pełnić rolę koordynatora usług. W tym zakresie ciekawa jest propozycja zaangażowania Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej, których zadaniem byłoby pozyskiwanie partnerów i integracja działań między poszczególnymi podmiotami zaangażowanymi w rozwiązywanie problemu. Ostateczne rozstrzygnięcia jednak będą wymagać czasu i woli politycznej.

Bibliografia:

- Brzezińska I. A., Kaczan R., Piotrowski K., Rycielski P., Sijko K., *Raport nr 10. Wyniki i wnioski z ogólnopolskiego badania sondażowego przeprowadzonego w ramach projektu pt.: Ogólnopolskie badanie sytuacji, potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2010. Raport na zlecenie PFRON, zrealizowany przez Zespół Badawczy Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie, <https://www.pfron.org.pl/o-funduszu/projekty/projekty-ue/program-operacyjny-kap/zakonczone-projekty/ogolnopolskie-badanie-s/> (dostęp 21.11.2018).
- Giermanowska E., *Niepełnosprawny jako pracownik i pracodawca*, [w:] *Samodzielni, zaradni, niezależni. Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji*, red. E Zakrzewska-Manterys, J. Niedbalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 67-98.
- Geletta K., Grewiński M., *Usługi rynku pracy na rzecz osób niepełnosprawnych na przykładach wybranych państw*, [w:] *Polityka rynku pracy-w poszukiwaniu polskiego modelu kontraktacji usług*, red. M. Grewiński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka w Warszawie, Warszawa 2015, s. 232-251.
- Grewiński M., *O związkach polityki społecznej ze społeczną odpowiedzialnością biznesu*, [w:] *Usługi społecznie odpowiedzialnego biznesu*, red. M. Bonikowska, M. Grewiński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka w Warszawie, Warszawa 2011, s. 27-40.
- Innowacyjny model aktywizacji zawodowej uczestników WTZ, *Podręcznik do wdrażania innowacyjnego modelu spółdzielni socjalnej przy WTZ*. Publikacja stanowi element projektu „Innowacyjny model aktywizacji zawodowej uczestników WTZ” realizowanego przez Stowarzyszenie na Rzecz Spółdzielni Socjalnych w partnerstwie z Regionalnym Ośrodkiem Polityki Społecznej w Poznaniu oraz Konimpex Sp. z o.o w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, http://www.wtz.spoldzielnie.org/images/podrecznik_produk_t_finalny.pdf (dostęp 22.11.2018).

- Karwacka M., Grzybek M., *15 polskich przykładów społecznej odpowiedzialności biznesu. Część III Partnerstwa międzysektorowe*, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, Warszawa 2014.
- Kijak R. J., *Niepełnosprawność intelektualna. Między diagnozą a działaniem*, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013.
- Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych*, pełny tekst na stronie: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/konwencja-onz-o-prawach-os%C3%B3b-niepe%C5%82nosprawnych-0> (dostęp 20.11.2018).
- Marchewka-Bartkowiak K., Wiśniewski M., *Obligacje społeczne- nowy instrument finansowania zadań społecznych*, „Studia BAS” nr. 4 (44)/2015, s. 205-222.
- Morysińska A., Sochańska-Kawiecka M., Makowska-Belta E., Zielińska D., Milczarek D., Zakrzewska-Manterys E., Kumaniecka A., *Badanie sytuacji warsztatów terapii zajęciowej. Raport końcowy z badania*, Warszawa 2014. Raport na zlecenie PFRON, zrealizowany przez Laboratorium Badań Społecznych, https://www.pfron.org.pl/fileadmin/files/r/5062_Raport_koncowy_WTZ.pdf, (dostęp 20.11.2018).
- Necel R., Wiśniewski M., *Zastosowanie mechanizmu obligacji społecznych w finansowaniu zadań ekonomii społecznej w Polsce*, „Polityka Społeczna” nr. 4(529)/2018, s. 18-25.
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, *Badanie Zakładów Aktywności Zawodowej. Prezentacja wyników badań*. Jest to skrót z raportu: M. Sochańska-Kawiecka, E. Zakrzewska-Manterys, Z. Kołakowska-Seroczyńska, D. Zielińska, E. Makowska-Belta, P. Ziewiec, *Badanie Zakładów Aktywności Zawodowej*, 2017, https://www.pfron.org.pl/fileadmin/Badania_i_analzy/Badanie_ZAZ/Prezentacja_fin_bad_ZAZ_dost.pdf?utm_campaign=pfron&utm_source=df&utm_medium=download (dostęp 20.11.2018).
- Rymsza M., *Rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych a zatrudnienie socjalne w sektorze gospodarki społecznej: problem dualności systemów wsparcia*, [w:] *Polityka aktywizacji w Polsce. Usługi reintegracji w sektorze gospodarki społecznej*, red. M. Grewiński, M. Rymsza, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie, Warszawa 2011, s. 180-193.

Strony internetowe

Cele Zrównoważonego Rozwoju, <http://www.un.org.pl/>

Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,81,bael>

Definicje wskaźników BAEL, <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/lista.html>

ROZDZIAŁ IV

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ WYZWANIEM WOBEC EDUKACJI, SPORTU I TURYSTYKI

Adrian Gawor¹

O POTRZEBIE INNOWACYJNEJ MODERNIZACJI SYSTEMU OBRONY CYWILNEJ

Streszczenie: W artykule przeczytamy przed jakimi zagrożeniami stoi nasze społeczeństwo, w jakim stanie są schrony brony cywilnej, ile ich jest oraz co społeczeństwo wie o nich. O niepokojących spostrzeżeniach i proponowanych innowacyjnych rozwiązaniach.

Słowa kluczowe: schron obrony cywilnej, bezpieczeństwo, zagrożenia

ON THE NEED FOR INNOVATIVE MODERNIZATION OF THE CIVIL DEFENSE SYSTEM

Abstract: In the article we will read what threats our society faces, what are the status of civilian harbors, how many of them there are and what the public knows about them. About disturbing insights and proposed innovative solutions.

Keywords: civil defense shelter, security, threats

Wstęp

Jednostka ludzka do prawidłowego funkcjonowania musi mieć spełnione podstawowe potrzeby. Amerykański psycholog Abraham Maslow stworzył popularną teorię hierarchii potrzeb człowieka, zwaną potocznie piramidą potrzeb. Według niej, zaraz po fundamentalnych potrzebach fizjologicznych człowieka, znajduje się potrzeba bezpieczeństwa. Niegdyś potrzebę tę zaspokajano budowaniem murów i fortyfikacji warownych otaczających miasta czy grody. Czasy się zmieniają, lecz potrzeba poczucia bezpieczeństwa pozostała. Powstaje pytanie, czy jest ona właściwie zaspokajana?

Artykuł będzie traktował między innymi o uśpionej czujności dzisiejszego społeczeństwa, kondycji schronów ochrony cywilnej oraz liczebności budowli ochronnych w kontekście realnego zagrożenia

Mentalność społeczeństwa

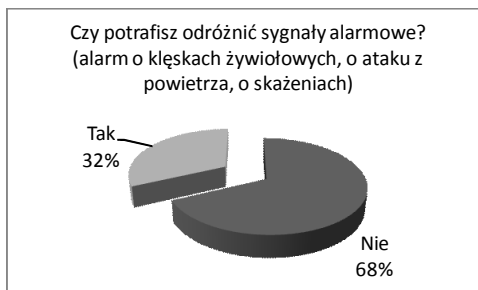
My, społeczeństwo XXI wieku, żyjące w czasach pokoju, straciliśmy atawistyczną czujność. Nie zaznawszy piekła wojny, uśpiliśmy w sobie instynkty związane z zapewnieniem ochrony sobie i naszej rodzinie. Dzisiaj młody człowiek, zapytany, co dla niego oznacza poczucie bezpieczeństwa, odpowie, że dla niego to mieć umowę o pracę i zarobek pozwalający utrzymać bliskich. Dzisiaj, mówiąc o bezpieczeństwie, myślimy głównie o płaszczyźnie ekonomicznej. A co z płaszczyzną polityczno-militarną? Gdybyśmy 10 lat temu powiedzieli przypadkowemu Ukraińcowi, że wybuchnie u nich konflikt zbrojny, w którym będą ginęli cywile na ulicach, zapewne by nas wyśmiał. Gdyby ktoś powiedział Syryjczy-

¹ Pasjonat historii, militariów i sztuk walki. Student bezpieczeństwa narodowego, UMCS, I rok.

kowi, że w jego kraju ojcowie na ulicy będą nosili ciała swoich martwych dzieci po ataku chemicznym, uwierzyłyby? Prezydent Andrzej Duda podczas 70. sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych powiedział: „My, Polacy, wiemy doskonale, że pokój nie jest dany raz na zawsze”². Mam jednak pewne wątpliwości wobec tego. Odnoszę wrażenie, że zapominamy o tej prawdzie, żyjemy i zachowujemy się tak, jak gdyby nic nam już więcej nie groziło. Wprawdzie gdzieś tam toczą się jakieś wojny, ale to daleko, to nas nie dotyczy. Wolimy nie myśleć, a co by było gdyby...

Badania

Te refleksje skłoniły mnie do przeprowadzenia ankiet wśród społeczeństwa. W sondzie ulicznej, jak i internetowej, pytałem o znajomość położenia w swoim otoczeniu schronów, znajomość procedur na wypadek sytuacji kryzysowych, o poczucie bezpieczeństwa na wypadek ataku bronią niekonwencjonalną.

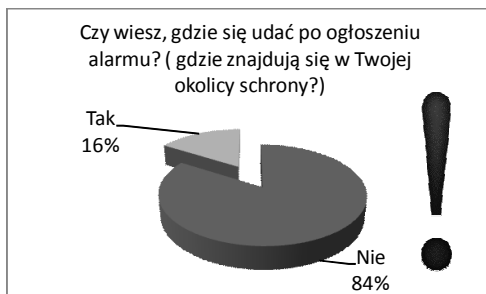

Wykres 1.

Wykres 2.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej przez siebie ankiety

Wykres 3.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonej przez siebie ankiety

² <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/duda-w-onz-pokoj-nie-jest-dany-raz-na-zawsze/dp0lcv> [odczyt 12.11.2018].

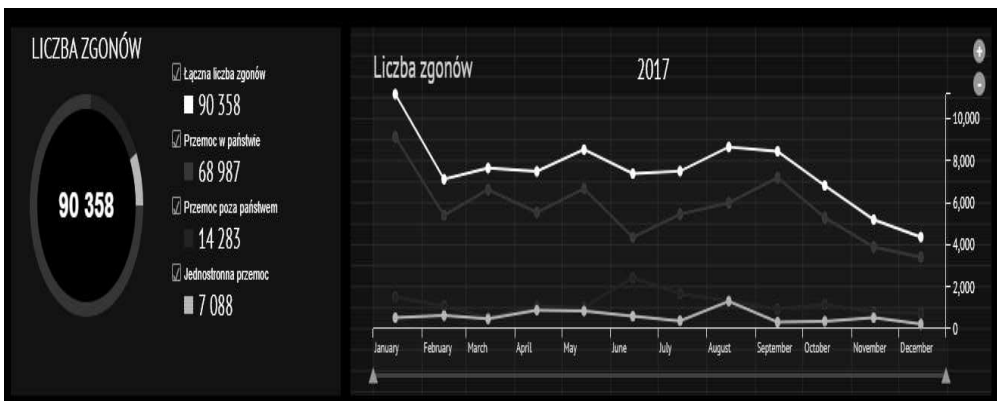
Przeprowadzenie tej ankiety pozwoliło mi na zaobserwowanie niezwykle cennego zjawiska. Na pytanie o poziom wiedzy na temat zachowania się podczas sytuacji kryzysowej aż 42% ankietowanych oceniło swój stan jako wystarczający.

Trzeba tutaj nadmienić, że znajomość sygnałów alarmowych deklaruje 32% ankietowanych, natomiast położenia schronu w swoim otoczeniu zadeklarowało już tylko 16%. Wniosek może być tylko jeden – nie jesteśmy świadomi zagrożeń. Bowiem świadomość zagrożeń uświadamiałyby nam nasze braki w znajomości procedur.

Przyczyny takiego stanu

Ta nieświadomość może wynikać stąd, że wszystko dzieje się daleko, Czy to konflikt w Syrii, czy to wojny domowe w Afryce, czy zamachy w zachodniej Europie. Może wynikać to też stąd, że jako naród wielokrotnie doświadczony przez wojny wyparliśmy ze świadomości możliwość powrotu konfliktu zbrojnego, nie dopuszczamy do siebie nawet myśli, że piekło tamtych dni może powrócić. Lecz należy pamiętać, że piękne hasła, jak to widniejące na Westerplatte: „Nigdy więcej wojny”, zakorzeniły się w naszej świadomości tak głęboko, że przyjęliśmy je za pewnik, za gwarancję pokoju po wieczne czasy. Rzeczywistość jest jednak diametralnie inna, a nasze „nigdy więcej wojny” nie uchroni nas przed niebezpieczeństwem. Nasza mentalność doskonale wpisuje się w słynne słowa padające w „Weselu” S. Wyspiańskiego - „Niech na całym świecie wojna, byle polska wieś zaciszna, byle polska wieś spokojna.”

Wszelkie prace idące ku poprawie naszego bezpieczeństwa należy zacząć od szeroko rozumianej edukacji społeczeństwa, począwszy od uświadomienia zagrożeń, a skończywszy na wpojeniu wszelkich procedur związanych z sytuacjami kryzysowymi. Jest to po to, aby ludzie w razie realnego zagrożenia potrafili maksymalnie wykorzystać dany im czas na ewakuację oraz aby w panicznej ucieczce do schronów nie zabijali się wzajemnie, jak to w historii miało niejednokrotnie miejsce.

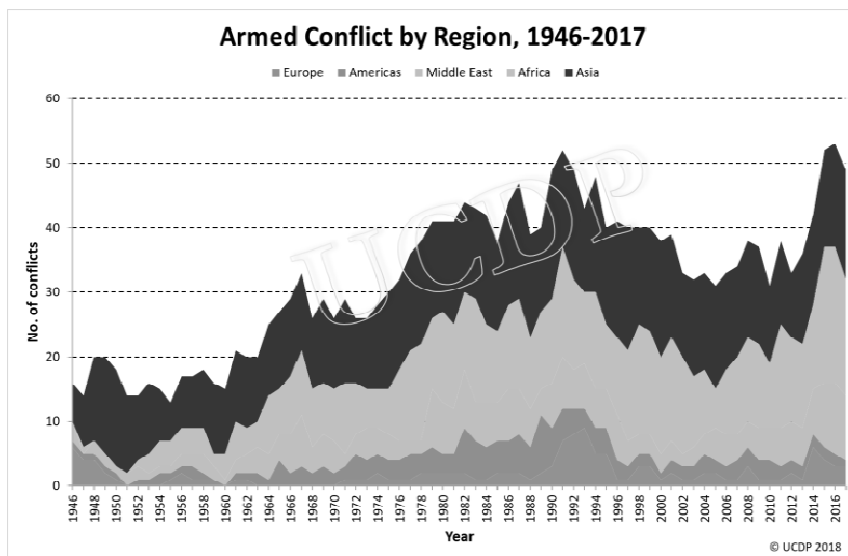
Wykres 4. Liczba ofiar konfliktów zbrojnych na świecie w 2017 roku

Źródło: <http://ucdp.uu.se/#/year/2017>

Zagrożenie

Skoro wielokrotnie wspominałem o zagrożeniu, należy nad nim się teraz pochylić. Według danych UCDP³ w samym 2017 roku na skutek konfliktów zbrojnych zginęło 90 358 ludzi. Na podstawie ich raportów można również zaobserwować pewne niepokojące zjawisko. Mowa tutaj o rosnącej internacjonalizacji konfliktów w ostatnich latach. Trwają one dłużej, są bardziej gwałtowne i trudniejsze do rozwiązania. W dobie intensywnej globalizacji zbrojne konflikty również mają charakter transgraniczny. A to obnaża bezsens mentalności naszego społeczeństwa. Ponadto można zaobserwować eskalację konfliktów zbrojnych względem ubiegłych lat.

Oddaje to wykres numer 5, ukazujący liczbę konfliktów zbrojnych po II wojnie światowej do 2017 roku. Ich rosnąca tendencja oznacza, że sytuacja staje się coraz bardziej napięta, a zagrożenie jest coraz realniejsze. Odzwierciedlają to doskonale słowa Carla von Clausewitza: *Pokój to zawieszenie broni pomiędzy dwiema wojnami*⁴

Wykres 5. Eskalacja konfliktów w latach 1946-2017

Źródło - <https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/charts-graphs-and-maps> [dostęp: 12.11.2018]

W moim mniemaniu wciąż istnieje również ogromne zagrożenie bronią chemiczną. Bojowe środki trujące zostały zakazane już w 1899 na mocy I konwencji haskiej. Podczas I wojny światowej była ona używana wręcz na masową skalę. W wyniku tego Traktat z 6 lutego 1922 ponownie zakazał ich używania⁵. Niedługo po nim miał miejsce protokół genewski z 1925 roku, który również zakazywał stosowania gazów, trucizn i substancji chemicznych.

³ Projekt Uppsala Conflict Data Program (UCDP) działający przy Uniwersytecie w Uppsali w Szwecji zajmuje się gromadzeniem informacji na temat wszelkich konfliktów na świecie oraz publikowaniem swoich wyników na ogólnodostępnej stronie internetowej - <http://ucdp.uu.se/>.

⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Carl_von_Clausewitz [dostęp: 12.11.2018].

⁵ https://pl.wikipedia.org/wiki/Konferencja_waszyngto%C5%84ska [dostęp: 12.11.2018].

Miało to taki skutek, że sami tylko Brytyjczycy podczas II wojny światowej wyprodukowali 3,5 mln pocisków artyleryjskich i ponad 1,8 mln bomb lotniczych napełnionych gazem⁶. Możemy być wręcz pewni, że nie zostały one spożytkowane tylko dlatego, że Hitler nie zrobił pierwszego kroku, wszakże nie produkuje się takiej ilości kosztownego uzbrojenia, jeżeli nie ma się w planach jego użycia.

Ostatnim dotychczasowym porozumieniem jest Konwencja o zakazie broni chemicznej z 1993 roku, która poszła o krok dalej od swoich poprzedniczek i wprowadziła całkowity zakaz produkcji, rozwoju, składowania, przekazywania i nabywania broni chemicznej. Ponadto przewidziano również stopniową likwidację zgromadzonych zasobów. Na chwilę obecną konwencję ratyfikowało 190 państw. Wciąż nie uczyniły tego Izrael oraz Birma, które jednakże są jej sygnatariuszami. Natomiast Angola, Egipt, Korea Północna i Sudan Południowy nie podpisały jej. Lecz jak pokazuje historia samo podpisanie niewiele tak naprawdę znaczy. Świadczą również o tym niedawne wydarzenia z Wielkiej Brytanii, gdzie do zabicia byłego rosyjskiego szpiega użyty został rosyjski środek trujący „nowiczok”⁷. To bez wątplenia dowodzi, że arsenały broni chemicznej są i mają się dobrze.

Według oficjalnych źródeł nie jest znane rozlokowanie około 5% globalnego arsenału broni chemicznej⁸, co już stanowi tysiące ton śmiertelnej substancji, która jest w niewiadomych rękach. Obawy przed dostaniem się broni chemicznej w ręce terrorystów, w dobie rozkwitu nielegalnego handlu bronią na świecie, są zatem całkowicie uzasadnione. Lecz nie tylko ze strony podmiotów niepaństwowych należy spodziewać się zagrożenia. Państwa nie są pociągane do odpowiedzialności za swoje działania wojenne. A to umacnia reżimy w poczuciu bezkarności i daje im zielone światło do stosowania broni chemicznej. Doskonałym przykładem jest Syria, gdzie w trwającej już ósmy rok wojnie domowej zaczęto używać gazów bojowych. Reakcja społeczności międzynarodowej miała charakter symboliczny.

O ile podejrzenie posiadania broni masowego rażenia przez Irak doprowadziło do II wojny w Zatoce Perskiej, tak tu skończyło się jednorazowym atakiem raketowym przeprowadzonym 14 kwietnia 2018. W Syrii jednak nie tylko strona rządowa miała dostęp do broni chemicznej – w jej posiadanie weszły również siły opozycji, jak i formacje Państwa

Foto 1. Ofiary ataku chemicznego w Syrii. Gazy bojowe nie wybierają pomiędzy dorosłymi a dziećmi - niosą śmierć każdemu.

Źródło: Fot. AP Photo/Local Committee of Arbeen [dostęp:12.11.2018]

Foto 2. Skutki bombardowań w Doniecku.

Źródło: Fot.Reuters/Alexander Ermochenko [dostęp:12.11.2018]

⁶ https://pl.wikipedia.org/wiki/Bro%C5%84_chemiczna [odczyt 12.11.2018].

⁷ M. Kucharczyk, *Paraliż, obeszładniający ból i halucynacje. Rosyjski "debiutant" z piekła rodem użyty w Anglii* (<http://www.tvn24.pl>) [odczyt 12.11.2018].

⁸ T. Otłowski, *Renesans broni chemicznej?*, „Polska Zbrojna” nr 9 (869) Wrzesień 2018.

Islamskiego⁹, co jest przerażającym faktem. W tym wypadku już nie możemy stwierdzić, że zagrożenie jest daleko i nas nie dotyczy.

Terroryzm jest transgraniczny oraz transnarodowy. Przykładem na to może być zamach w tokijskim metrze w 1995 roku, gdzie do ataku terrorystycznego użyto gazu sarin, w wyniku czego śmierć poniosło 12 osób, a 5000 zostało rannych¹⁰.

Przykładem zubożenia środowiska międzynarodowego jest wojna w Donbasie. Jest to z kilku powodów bardzo niepokojący przykład. Po pierwsze brak stanowczej reakcji na arenie międzynarodowej wobec działań Rosji we wschodniej Ukrainie może sugerować, że kiedy i Polska znajdzie się w niebezpieczeństwie, zostanie pozostawiona samej sobie. Kolejny powód to, choć oczywisty, zdaje się, że zapomniany fakt, że to wszystko rozgrywa się zaraz za naszą granicą, że sceny, które oglądamy w telewizji, nie dzieją się na drugim końcu świata, ale u sąsiada.

W świetle wojny w Donbasie czy Syrii schrony nabierają kluczowego znaczenia. Czy przed atakiem chemicznym, raketowym, czy pospolitym nalotem, nasze domy nas ochronią? Tu w grę wchodzi życie tysięcy, a nawet milionów ludzi. Na tę chwilę wojna w Syrii pochłonęła 47 998 cywilów¹¹, natomiast na Ukrainie liczbę ofiar ocenia się na 6000 osób¹². Te liczby nie byłyby tak ogromne, gdyby funkcjonowały tam dobrze rozwinięte systemy obrony cywilnej. Ci ludzie żyliby, gdyby nie niedopatrzenia i lekceważenie władz państwowych sfery zabezpieczenia ludności cywilnej.

Foto 3. Zniszczenia w Aleppo.

Źródło: Fot: Freedom House / flickr / CC BY 2.0 [dostęp:12.11.2018]

⁹ Tomasz Otlowski, *Renesans broni chemicznej?*, „Polska Zbrojna” nr 9 (869) Wrzesień 2018.

¹⁰ https://pl.wikipedia.org/wiki/Atak_w_tokijskim_metrze [odczyt 12.11.2018].

¹¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojna_domowa_w_Syrii [odczyt 12.11.2018].

¹² <http://ucdp.uu.se/#actor/61> [odczyt 12.11.2018].

Obrona Cywilna Kraju w Polsce

Nie trzeba się szczegółowo zagłębiać w tę tematykę, żeby stwierdzić, że stan obrony cywilnej w Polsce jest wręcz tragiczny. Jak pokazuje przeprowadzona przeze mnie ankieta – społeczeństwo nie ma pojęcia, gdzie się znajdują schrony. Natomiast to, że są one w niedopuszczalnym stanie oraz ich ilość jest wręcz śmieszna – to inna sprawa.

Dzięki uprzejmości obsługi Miejskiego Centrum Zarządzania Kryzysowego w Lublinie, znalazłem się w posiadaniu raportu za 2017 rok, opisującego liczbę oraz stan budowli ochronnych miasta Lublin. Ogólna powierzchnia 102 budowli ochronnych wynosi ok. 10 tys. m² oraz może pomieścić łącznie ok. 14 tys. osób. To stanowi ok. 4,2% mieszkańców Lublina. Zauważyć należy, że jest to wersja nad wyraz optymistyczna, ponieważ w ujęciu szczegółowym jest to 13 budowli zaliczanych jako schrony o pojemności łącznej 3300 osób. To już stanowi 0,9 % ludności Lublina. Pozostałe 89 budowli to tak zwane budowle „posiadające znamiona ukrycia dla ludności”. Ukrycia te bowiem służą wyłącznie jako swego rodzaju zapora przed bezpośrednimi odłamkami.

W obliczu ataku chemicznego, biologicznego, czy nuklearnego są po prostu bezużyteczne. Nie inaczej jest ze schronami. Są to bowiem budowle stawiane w latach 50. i 60. XX wieku i jak wszystko pozostawione samemu sobie – niszczej. We wspomnianym raporcie czytamy: *Stan techniczny budowli ochronnych nie jest zadowalający, tym bardziej, że w większości nie spełniają one walorów ochronnych zwłaszcza w zakresie szczelności oraz układów i urządzeń filtrowentylacyjnych, w tym filtropochłaniaczy. Pary Bojowych Środków Trujących są zazwyczaj cięższe od powietrza – a to oznacza, że ludzie, którzy znajdą się w takim schronie, umrą jako piersi w miejscu bardziej przypominającym komorę gazową obozu koncentracyjnego. Tym sposobem budowle mające być ochroną dla bezbronnych stają się śmiertelną pułapką. Czy tego chcemy?*

Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele. Najpoważniejszym z nich jest zdecydowanie brak jednoznacznych uregulowań prawnych w sprawie budowania i utrzymywania budowli ochronnych. W obecnej chwili zarządcy budynków nie są zobligowani do ponoszenia nakładów finansowych na utrzymywanie podległych im budowli ochronnych, co znacząco obniża sprawność zainstalowanych urządzeń i wyposażenia.

Foto 4. Wnętrze schronu przy ul. Langiewicza 3 w Lublinie (foto: Adrian Gawor)

Foto 5. Wejście do schronu przy ul. Langiewicza 3 w Lublinie (foto: Adrian Gawor)

Stan jednego ze schronów

System Obrony Cywilnej należy stawiać niemalże od podstaw, wynika to między innymi z faktu, że uzdatnienie obecnych schronów do podstawowych wymogów na drodze modernizacji będzie niosło za sobą zbyt wysokie koszty. Jeżeli pofatygujemy się do takiego schronu zrozumiemy, czemu bardziej opłacalne jest postawienie nowego od modernizacji obecnego.

W celu bliższego poznania tematyki udałem się do jednego z pobliskich schronów. Widok tam zastany, choć odstręczający, niczym mnie nie szokował – spodziewałem się tego, co ujrzałem. Unoszący się w powietrzu ciężki zapach stęchlizny i zgnilizny, popękane ściany, odpadający tynk, czy palety z drewna leżące na środku pomieszczenia, aby jak się okazało, szczury nie wychodziły przez dziurę w podłodze, to tylko nieliczne „atrakcje” czekające spanikowany tłum, szukający schronienia.

Tłum to za dużo powiedziane, bowiem w obecnej chwili¹³ sędzę, iż schron ten ledwo pomieści mieszkańców bloku, pod którym się znajduje, jeżeli w ogóle komuś uda się do niego dotrzeć. Bowiem i to nie jest łatwe, ponieważ jak się dowiedziałem, klucz mają trzy osoby – mieszkaniec z jednej z klatek, pracownik firmy obsługującej urządzenie zamontowane przez mieszkańców (nie mające nic wspólnego z ochroną, a zabierające cenną przestrzeń) oraz mój przewodnik – zarządca spółdzielni mieszkaniowej, pod której jurysdykcją znajduje się ten budynek. W razie ataku zatem trzeba liczyć na łut szczęścia, że pan z pierwszej klatki będzie przebywał wtedy w domu lub któryś z panów jakimś cudem będzie w pobliżu.

Kolejną sprawą jest brak jakiegokolwiek oznakowania schronu. Znając dokładny adres miałem problem z odnalezieniem go, więc jak społeczeństwo ma go znaleźć po ogłoszeniu alarmu? Bez wątpienia dobrze widoczne oznakowanie podniosłoby znajomość ludności na temat pobliskich schronów i nie byłoby sytuacji, że 84 % ankietowanych nie ma pojęcia, gdzie znajdują się budowle ochronne.

Na uwagę zasługuje również fakt wyjść ewakuacyjnych – jedno zasypane, kompletnie niedostępne; drugie zastawione wałem ze starych mebli. Ta budowla zasługuje na miano pułapki, nie budowli ochronnej.

Podsumowanie

To był tylko jeden schron. A pozostałe? Są w lepszym stanie? Na to niech każdy odpowie sobie sam. Niech każdy z nas postawi sobie również pytanie: czy czuję się bezpiecznie?

Tak jak wspominałem wcześniej – fundamentem zmian w kierunku poprawy naszego bezpieczeństwa jest zmiana prawa. Koszty związane z tym przedsięwzięciem są

Foto 7. Przeszarżały agregat filtro-wentylacyjny RM - 150. Mój przewodnik nie potrafił określić czy kiedykolwiek filtry były wymieniane. Z pewnością stwierdził, że minimum od 14 lat nie były wymieniane (foto: Adrian Gawor)

¹³ Schron obecnie jest zagracony stertami starych mebli. Jak się dowiedziałem, podczas ostatniej inspekcji schronu (2014 r.) nakazano oczyszczenie schronu z rupieci, lecz jak widać, nakaz ten się według mieszkańców przeterminował i urządzili sobie tam składzik rzeczy niechciany.

ogromne, ale gdy rozłożymy je umiejętnie na poszczególne organy, przestaną one być problemem. Przykładowym rozwiązaniem może być przepis mówiący, że koszty związane z budową schronów pokrywa państwo, natomiast miasto na wpół z zarządcą, pod którego schron ten będzie podlegał (czy to będzie szkoła, zakład pracy, spółdzielnia mieszkaniowa itp.), są odpowiedzialni za utrzymywanie tych budowli w stanie używalności. To tylko luźna sugestia, pokazująca, że rozwiązanie jest do wypracowania. Równie ważne jest także uświadamianie społeczeństwa, bo doedukowane społeczeństwo – to żywe społeczeństwo.

Bibliografia:

Artykuły

Ołowski T., *Renesans broni chemicznej?*, „Polska Zbrojna” nr 9 (869) Wrzesień 2018.

Strony internetowe

Maciej Kucharczyk, *Paraliż, obezwładniający ból i halucynacje. Rosyjski "debiutant" z piekła rodem użyty w Anglii*, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/nowiczok-grozna-substancja-ktorej-uzyto-do-ataku-na-skripala,821810.html>

Prezydent A. Duda w ONZ: pokój nie jest dany raz na zawsze,
<https://wiadomosci.onet.pl/swiat/duda-w-onz-pokoj-nie-jest-dany-raz-na-zawsze/dp0lcv>

Program danych o konfliktach Uppsala Conflict Data Program, <http://ucdp.uu.se/#actor/61>.

Protokół dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriologicznych,
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19290280278/O/D19290278.pdf>

ROLA PSYCHOLOGII W EDUKACJI

Streszczenie: Każdego dnia musimy podejmować decyzje, komunikować się z innymi, organizować czas poświęcony zarówno pracy, jak i relaksowi, czytać różne dokumenty, książki czy artykuły. Każdego dnia mamy również styczność z nauką: podejmowane przez nas decyzje są kwestią natury neurologicznej i ewolucyjnej, komunikacja jest kwestią choćby psychologii społecznej, organizacja czasu i efektywność w pracy również zależy od naszej wiedzy na temat funkcjonowania mózgu: kiedy odpocząć, w jakich warunkach najlepiej pracować, co jeść między przerwami, by podnieść efektywność pracy, ze źródeł pisanych również możemy wynieść więcej informacji dzięki znajomości podstawowych zjawisk opisywanych w ramach badań psychologii poznawczej. Również jakość naszych procesów poznawczych może zostać podniesiona dzięki znajomości procesów psychologicznych i neurobiologicznych jakie za nimi stoją. Kiedy powinniśmy się tego nauczyć? Najlepiej jak najwcześniej, czyli w szkole podstawowej i średniej.

Słowa kluczowe: Edukacja, społeczeństwo, nauka, kognitywistyka, zrównoważony rozwój

THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN EDUCATION

Abstract: Every day we have to make decisions, communicate with others, organize time dedicated to both work and relaxation, read various documents, books or articles. Every day we also have contact with science: our decisions are a matter of neurological and evolutionary nature, communication is a matter of even social psychology, organization of time and efficiency at work also depends on our knowledge of how the brain works: when to rest, under which conditions work best what to eat between breaks, to increase the efficiency of work, we can also get more information from written sources thanks to the knowledge of the basic phenomena described in the framework of cognitive psychology research. Also the quality of our cognitive processes can be raised thanks to the knowledge of the psychological and neurobiological processes behind them. When should we learn this? Best as early as possible, in primary and secondary school.

Keywords: Education, society, science, cognitive science, development

Wstęp

Każdego dnia musimy komunikować się z innymi, podejmować decyzje, organizować czas poświęcony zarówno pracy jak i relaksowi, wyszukiwać i selekcjonować informacje czytając dokumenty internetowe, książki czy też artykuły. Niektóre z tych czynności wydają się

¹ Student III roku kognitywistyki na wydziale Filozofii i Socjologii UMCS. Urodzony w Lublinie. Interesuje się neurobiologią, psychologią (w różnych jej odmianach począwszy od psychologii poznania na psychologii społecznej kończąc), antropologią, językoznawstwem, literaturą, a przede wszystkim popularyzacją nauki.

nam tak oczywiste, że nie myślimy o nich podczas samego działania – podejmujemy je automatycznie, bez chwili refleksji. Często zarówno w rozumowaniu, jak i w podejmowaniu decyzji popełniamy błędy. Zadajemy sobie wówczas pytania:

„Dlaczego kupiłem ten przedmiot, skoro go nie potrzebuję?”

„Dlaczego bezmyślnie podjąłem tę decyzję?”

„Dlaczego nie mogę się tego nauczyć?”

„Dlaczego nie mogę się skupić?”

„Dlaczego nie mogę tego zapamiętać?”

„Dlaczego zawsze brakuje mi czasu?”

I wiele innych podobnych pytań. Towarzyszą one nam przez całe życie. Jeżeli te pytania dotyczą nas samych, wówczas należy zwrócić uwagę na to, że dotyczą one sposobu funkcjonowania naszego umysłu. Zamiast pytać „dlaczego?”, powinniśmy zacząć pytać „jak?” i spróbować wyjaśnić procesy, które są odpowiedzialne za nasze funkcjonowanie zarówno w społeczeństwie, jak i w życiu prywatnym. Przeformułujmy zatem nieco powyższe pytania tak, aby można było uzyskać pozytywną wskazówkę, w jaki sposób usprawnić nasze działania:

„Jak postępować, aby kupować jedynie te rzeczy, których potrzebuję?”

„Jak podejmować właściwe decyzje?”

„Jak się tego nauczyć?”

„Jak działa mechanizm skupiania się?”

„Jak działa pamięć?”

„Jak zorganizować sobie czas?”

Na tego typu pytania pomoże nam odpowiedzieć psychologia, która jest w stanie opisać, w jaki sposób przebiegają nasze procesy poznawcze, a także w jaki sposób powinniśmy zmodyfikować nasze działania, aby uczynić je jak najbardziej efektywnymi.

Dla większości osób wiedza z dziedziny psychologii ogranicza się do tak zwanej *folk psychology* (psychologia ludowa), która jednak nie potrafi udzielić właściwych odpowiedzi na wiele pytań dotyczących procesów poznawczych.

Nie posiadamy dostatecznej wiedzy z psychologii

Dzieje się tak między innymi ze względu na **brak zajęć z psychologii w szkołach**. Oczywiście, wiedzę na temat tej dyscypliny można uzyskać przez studiowanie psychologii, kursy internetowe, czy też samodzielne zgłębianie literatury psychologicznej. Pojawia się tutaj jednak pewien problem, a mianowicie taki, że – mówiąc wprost – nie wiadomo od czego zacząć. Psychologia to szeroka dyscyplina naukowa, która zajmuje się wieloma zagadnieniami, poczynając od procesów poznawczych, poprzez komunikację, rozwój osobisty, na chorobach psychicznych kończąc. Niewątpliwą korzyścią dla młodzieży byłoby wprowadzenie do programu nauczania podstawowej wiedzy z psychologii dotyczącej funkcjonowania umysłu. Z badań nad neuroplastycznością mózgu wynika, że najlepszym momentem na przekazanie podstaw psychologii jest okres szkoły podstawowej i średniej.²

Młodzi ludzie najczęściej zaczynają mieć kontakt z psychologią **jako nauką** dopiero po egzaminach maturalnych, kiedy to wybierają kierunek studiów związany z tą dyscypliną, jak na przykład pedagogika, socjologia czy też kognitywistyka. Nie wiedzą jednak, że

² M. H. Johnson, M. De Haan, *Neurokognitywistyka rozwoju. Wprowadzenie*, tłum. A. Niedźwiecka, Wydawnictwo Harmonia Universalis, Gdańsk 2018.

psychologia dotyka każdego aspektu ich życia, dlatego tym istotniejsze jest, by zapoznać się z nią jak najwcześniej.

Dlaczego psychologia powinna być obowiązkowym elementem edukacji?

Wiele osób często ma problemy z zapamiętywaniem dużej ilości informacji, skupieniem się na jednym zadaniu, organizacją pracy, rozumieniem i interpretowaniem tekstów pisanych. Wynika to przede wszystkim z braku wiedzy dotyczącej procesów poznawczych, takich jak pamięć, uwaga, myślenie i rozumowanie, percepcja czy też podejmowanie decyzji. To nasz umysł jest odpowiedzialny za przetwarzanie informacji, dlatego znajomość podstawowych procesów zachodzących w umyśle ma istotne znaczenie dla edukacji.

Przez całe życie zmuszani jesteśmy do podejmowania rozmaitych decyzji. Również tutaj psychologia jest w stanie dostarczyć wiedzę, która pozwoli zorientować się, kiedy ktoś nas oszukuje, próbuje nami manipulować, czy też na przykład najzwyczajniej nie chce kontynuować rozmowy. Jeżeli chodzi o manipulację, to znakomicie proces ten opisują przykłady podawane przez Roberta Cialdinniego,³ w których ludzie dokonują zakupów, widząc na przykład znaczącą obniżkę, bądź też pod wpływem bodźców, takich jak muzyka w sklepie lub przyjazne nastawienie sprzedawcy. Zdarza się wówczas, że kupujemy coś, co jest nam zupełnie niepotrzebne, a następnie próbujemy usprawiedliwić swoją decyzję irracjonalnymi argumentami. Inaczej mówiąc, **konfabulujemy**. Konfabulacją nazywamy tutaj modyfikowanie własnych wspomnień na rzecz usprawiedliwienia naszych decyzji, które podjęliśmy, ulegając manipulacji. Zbyt częste przypisywanie sobie aktów, których nie dokonaliśmy, czy też słów, których nigdy nie wypowiedzieliśmy, może doprowadzić do sytuacji, w której sami zaczniemy wierzyć rzekomo naszym, ale w istocie zmodyfikowanym wspomnieniom. Z psychologii poznawczej wiadomo, że częste myślenie nawet o sfałszowanych wspomnieniach utrwala je i przypisuje na stałe do naszej pamięci autobiograficznej – dotyczącej naszego życia i wspomnień⁴.

Ciekawych przykładów błędów poznawczych dostarczają badania Amosa Tversky'ego i Daniela Kahnemanna⁵. Dowodzą oni, że sposób myślenia, jakim posługujemy się na co dzień, nie zawsze daje nam solidne podstawy do wyprowadzania poprawnych wniosków. Zaznaczają przy tym rolę **heurystyk** – uproszczonych schematów myślenia, mających na celu szybką ocenę sytuacji i podjęcie decyzji lub wyciągnięcie wniosków. Ludzie często nie zdają sobie sprawy, że posługują się uproszczonymi i w istocie błędnymi regułami rozumowania. Na przykład w książce Kahnemanna *Pułapki myślenia* wyróżnia się kilka rodzajów heurystyk. Jedną z nich jest **heurystyka dostępności** – przyjęcie za wyjaśnienie pierwszej myśli, która przychodzi nam do głowy: na przykład, widząc osobę leżącą pod drzewem w parku, myślimy, że prawdopodobnie jest to alkoholik (co może być złą oceną, ponieważ może to być osoba, która dostała zawału i w efekcie czego nie może się ruszyć ani wezwać pomocy). Inny przykład to **heurystyka afektu** – kierowanie się emocjami na drodze wyboru rozwiązania, oceny, czy też podejmowania decyzji. Stosowanie heurystyk może mieć poważne negatywne konsekwencje: od utrwalania ste-

³ R. Cialdini, *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, tłum. B. Wojciszke, Wydawnictwo GWP, Sopot 2016.

⁴ J. Shawn, *Oszustwa pamięci*, tłum. A. Cichowicz, Wydawnictwo Amber, Warszawa 2018.

⁵ D. Kahneman, *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, tłum. P. Szymczak, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2012.

reotypów do zachowania bierności w sytuacjach wymagających natychmiastowej interwencji, dlatego tym bardziej istotne jest uświadamianie ich roli i skutków.

Ważnym elementem społecznego rozwoju człowieka jest komunikacja. Poprzez zwykłą rozmowę wymieniamy informacje, dochodzimy do nowych wniosków, rozważamy o przeszłości i planujemy przyszłość, a także rozmawiamy w ramach spędzania wolnego czasu z rodziną bądź z przyjaciółmi. Komunikacja wydaje się więc czymś pewnym i oczywistym, jednak kiedy popatrzymy na nią przez pryzmat psychologii, możemy dostrzec nowe aspekty rozmowy, dzięki czemu nie tylko będziemy w stanie lepiej pokierować konwersacją, by zyskać więcej informacji, ale także dostosować swój ton i styl wypowiedzi do osoby, z którą rozmawiamy, co jest jedną z najważniejszych umiejętności miękkich na rynku pracy. Można się tutaj odnieść na przykład do badań nad proksemiką czyli ekspresją niewerbalną, która przybliżyła nam rolę mowy ciała i dystansu do uczestnika rozmowy w komunikacji⁶. Dzięki wiedzy z proksemiki będziemy mogli zwrócić większą uwagę na gesty, spojrzenie czy postawę osoby, z którą rozmawiamy i wynieść dzięki temu więcej informacji niż te, które dana osoba nam przekazałaby wyłącznie w sposób werbalny, a także pojąć rolę gestykulacji w przekazywaniu informacji, co może okazać się użyteczne w wystąpieniach publicznych, czy choćby prezentacjach szkolnych. Psychologia pozwala nam zrozumieć, dlaczego niezmiernie ważne jest używanie odpowiednich terminów w wypowiedzi, a także dlaczego istotny jest ton głosu.

Rozważmy następujący przykład: Pan P. wygłasza wykład przed stuosobowym audytorium. Jego głos jest monotony, nie akcentuje najważniejszych tez, mówi cicho i nie używa bogatej ekspresji niewerbalnej. Taki styl wypowiedzi skutkuje zwykle tym, że jedynie niewielka liczba osób jest w stanie śledzić wykład. Zastanówmy się, co Pan P. powinien zrobić aby poprawić odbiór swojego wystąpienia? Tutaj możemy zastosować wiedzę z dziedziny psychologii: wiemy, że ludzie zwracają uwagę na dynamicznie zmieniające się bodźce, natomiast po pewnym czasie przestają zwracać uwagę na bodźce stałe (dochodzi wówczas do **habitacji** bodźców przez umysł)⁷. Ponadto odpowiednie gesty pozwalają na wizualizację problemu przedstawianego podczas wykładu – jeżeli na przykład mówimy o zjawisku zachodzącym na skalę masową (powiedzmy trzęsieniu ziemi), wówczas możemy zakreślić duży krąg rękoma, aby podkreślić ogrom zjawisk. Wyposażony w tę wiedzę Pan P. może teraz zastosować ją w praktyce i zyskać większą uwagę wśród słuchaczy.

Zarówno w szkole, na studiach, jak i w trakcie późniejszej pracy zawodowej będziemy musieli zapoznać się z obszerną literaturą, w ramach której znajdują się zarówno lektury szkolne, jak podręczniki i prace naukowe. Niezależnie od tego, czy treść książki podoba nam się czy nie, musimy ją sobie przyswoić, choćby po to, żeby zaliczyć dany przedmiot. Niestety, pomimo ogromu informacji zawartej w podręcznikach, uczniowie często nie dysponują właściwą wiedzą psychologiczną dotyczącą na przykład mnemotechnik czy też działania pamięci, która ułatwiałaby przyswajanie zawartej w studiowanej literaturze wiedzy. Poza standardowym *repetitio est mater studiorum* (łac. powtarzanie jest matką wiedzy) nie zapoznaje się ich także z innymi sposobami przyswajania informacji. Pomijają się choćby rolę **mnemotechnik** – sposobów na lepsze zapamiętywanie informacji, nie zapoznaje się ich z psychologicznymi podstawami pamięci (wraz z podziałem na pamięć krótko- i długotrwałą), ignoruje się zalety **wizualizacji** i **metaforyzowania** w lepszym wyjaśnianiu pojęć abstrakcyjnych i sprowadzania ich do poziomu bardziej konkretnego i łatwiej przyswajalnego. Wiedza z dziedziny psychologii poznawczej ma charakter

⁶ A. Pease, *Mowa ciała*, tłum. P. Żak, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2001.

⁷ E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, Academica Wydawnictwo SWPS, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.

nie tylko teoretyczny, ale także praktyczny i może znaleźć zastosowanie w trakcie dwunastu lat obowiązkowej edukacji oraz w późniejszym życiu.

Niezmiernie istotnym zagadnieniem rozważanym w ramach psychologii jest społeczny aspekt rozwoju człowieka. Niekiedy – na przykład w komunikacji miejskiej, czy w innym miejscu publicznym – spotykamy osobę z chorobą lub zaburzeniem psychicznym, powiedzmy z autyzmem lub zespołem Tourette’a.⁸ Zdarza się niestety dość często, że osoby takie spotykają się z ostracyzmem, a w skrajnych przypadkach są postrzegane jak osoby „trędownate” i ludzie izolują się od nich, nawet gdy potrzebują oni pomocy. Postawa taka najczęściej wynika z ignorancji na temat funkcjonowania umysłów takich osób i jest skutkiem braku odpowiedniej edukacji szkolnej dotyczącej ludzkiej psychiki i zachowania. Lekcje psychologii mogłyby w tym przypadku przybliżyć nam choćby prace Temple Grandin⁹ – amerykańskiej uczoney, która choć sama dotknięta autyzmem, przyczynia się do aktywnego popularyzowania wiedzy o zaburzeniach psychicznych. Pojawia się zatem kolejna korzyść z uczestnictwa w lekcjach z psychologii, a także ważna postawa społeczna – uczniowie stają się tolerancyjni wobec osób z zaburzeniami psychicznymi i akceptują ich „inność”. Nie zapominajmy również, że chociaż nie myślimy o tym na co dzień, to jednak choroby i zaburzenia psychiczne mogą dotknąć każdego z nas.

Wiedza, którą wynieśliby uczniowie w trakcie nauki o psychologicznych podstawach rozwoju i funkcjonowania człowieka byłaby niezmiernie wartościowa. Zastanówmy się zatem, w jaki sposób zorganizować zajęcia, które umożliwiłyby jej przyswojenie.

Przykładowe zajęcia z psychologii – propozycje dla szkół

Powinniśmy zacząć od zarysu zagadnień psychologii. Należałoby wyjaśnić, czym jest psychologia, jakie są jej subdyscypliny, dlaczego jej uprawianie jest istotne i jakie jest zastosowanie jej rezultatów w życiu codziennym, w tym na rynku pracy. Następnie należałoby wyjaśnić, które z danych problemów należących do psychologii będą poruszane w trakcie zajęć.

Elementy psychologii poznawczej pozwolą uzmysłowić uczniom, jak przebiegają procesy poznawcze, co ma bardzo istotne znaczenie, ponieważ są to procesy zachodzące już od chwili narodzin. Do takich procesów należą między innymi **pamięć, uwaga, percepcja**. Jeżeli zatem chcemy, by uczniowie zdobyli podstawy psychologii, czego skutkiem będzie również lepsze przyswojenie wiedzy z pozostałych przedmiotów, najpierw musimy ich nauczyć, jak najefektywniej wykorzystywać procesy poznawcze w edukacji. Przyjrzyjmy się teraz, jakie informacje mogłyby pomóc w rozwoju zdolności poznawczych.

Pamięć

W przypadku pamięci najbardziej istotne byłoby zapoznanie uczniów z procesami odpowiedzialnymi za tak zwaną **konsolidację śladu pamięciowego**, czyli utrwalaniem reprezentacji umysłowej konkretnej informacji. Warto podkreślić raz jeszcze rolę **powtarzania i notowania** w celu lepszego przyswajania informacji. Wprawdzie nauczyciele uświadamiają uczniom, że powinni stosować wspomniane metody, ale zwykle nie uzasadniają tego zalecenia, powołując się na mechanizmy funkcjonowania mózgu. W przypadku zajęć z psychologii moglibyśmy zacząć wyjaśniać, że synapsy, czyli połączenia między neuro-

⁸ Zespół Tourette’a – zaburzenie o neurologicznym podłożu objawiające się tikami zarówno werbalnymi jak i ruchowymi.

⁹ T. Grandin, R. Panek, *Mózg autystyczny. Podróż w głąb niezwykłych umysłów*, tłum. K. Mazurek, Copernicus Center Press, Kraków 2017.

nami, z których składa się mózg, tworzą się i umacniają w miarę coraz częstszej ich aktywacji, co następuje w przypadku powtarzania materiału. Dlatego tym łatwiej będzie nam przypomnieć sobie dany materiał, im silniejsze będzie połączenie pomiędzy neuronami, które aktywowały się w momencie wielokrotnego powtarzania materiału¹⁰.

Znacznie trudniej jest w przypadku zachęcania uczniów do robienia notatek, bowiem wymaga to od nich dodatkowego wysiłku nie tylko umysłowego, ale także i fizycznego. Tutaj jednak warto wyjaśnić, że zwłaszcza w przypadku długiego tekstu do przeczytania należy dokonać selekcji istotnych informacji od informacji mniej istotnych i zapisania tych najważniejszych. Dzięki temu zmniejsza się ilość potrzebnego do przyswojenia materiału, a towarzysząca czynność zapisywania informacji aktywuje dodatkowe neurony (neurony motoryczne), dzięki czemu informacja jest przyswajalna w krótszym czasie.

Warto także przybliżyć rolę mnemotechnik w poprawie procesów pamięciowych. Kiedy mamy problem ze zrozumieniem zjawiska fizycznego opisanego w podręczniku, wówczas dobrym sposobem będzie wyobrażenie sobie tego zjawiska. Będzie to miało tym lepszy efekt, gdy w podręczniku jest już opisany stosowny przykład. Zastosowanie wyobraźni również ma ogromne znaczenie w przyswajaniu informacji, zwłaszcza w przypadku tak zwanej **techniki skojarzeniowej**. Nauki ścisłe często są pełne technicznych terminów, które rzadko dają się pogodzić semantycznie (znaczeniowo) z jakimkolwiek poprzednim znanym terminem lub zjawiskiem, do którego się odnoszą. W takiej sytuacji najlepiej jest skojarzyć fonetycznie dany termin z terminem lub terminami już znanymi, a przedmioty, do których znane terminy się odnoszą skojarzyć z obiektem opisywanym przez nowy termin.

Rozważmy następujący przykład: powiedzmy, że chcemy zapamiętać kolejność chronologiczną okresów geologicznych. Łatwo zapamiętać prosty wierszyk: KOS Dał Koncert Ptakom. Każda wielka litera oznacza pierwszą literę okresu geologicznego, więc w kolejności będzie to: Kambryj, Ordowik, Sylur, Devon, Karbon i Perm. Przedstawienie tego w formie wiersza nie tylko skraca czas potrzebny do zapamiętania odpowiedniej kolejności i nazw, ale także zapewnia większą gwarancję utrzymania tej informacji w umyśle.

Jest to przykład dosyć osobliwy, jednak pokazuje on mniej więcej jak przebiegałoby kojarzenie danego terminu z terminami już znanymi, a następnie obrazowania jego znaczenia w odniesieniu do hipotetycznej sytuacji. Chociaż proces ten może wydawać się skomplikowany, to w rzeczywistości nazwy można kojarzyć z czymkolwiek i symulować sobie jakąkolwiek sytuację – to już zależy od preferencji ucznia.

Uwaga i percepcja

Problem z koncentracją jest dosyć powszechnym zjawiskiem wśród uczniów. Brak skupienia uwagi na treści książki lub wypowiedzi nauczyciela skutkuje utrudnieniem zapamiętania potrzebnych informacji. Uczniowi potrzebne jest zaznajomienie się z mechanizmami uwagi i podstawowymi terminami dotyczącymi tego procesu poznawczego. Przykładowo, jeżeli chodzi o naukę w domu, należałoby wyrobić wśród uczniów nawyk wyłączania

¹⁰ Zjawisko to doskonale przedstawia tak zwany **Hebbowski model uczenia się**. Donald Hebb w 1949 roku wysunął hipotezę, że proces nabywania wiedzy jest oparty na wspólnej aktywacji neuronów, która prowadzi do umocnienia połączeń między nimi. Na przykład kiedy dostrzegamy jedynie część obiektu (powiedzmy pysk psa schowanego za budynkiem), domyślamy się, że obiekt posiada również drugą część, która nie znajduje się w naszym polu percepcyjnym (tułów, kończyny i ogon), ponieważ w każdej sytuacji, w której widzieliśmy psa, aktywowane były neurony odpowiedzialne za rozpoznawanie całości postaci.

sprzętów typu komputer, telefon komórkowy czy cokolwiek innego, co mogłoby spowodować spadek koncentracji i utrudnienie w skupieniu uwagi na nauce. Z psychologii poznawczej wiemy, że na zaburzenie uwagi mogą mieć wpływ **dystraktory** posiadające charakter wewnętrzny lub zewnętrzny. Do **dystraktorów zewnętrznych** możemy zaliczyć hałas, migające światła obecne w polu percepcyjnym, czy nawet zapachy i bodźce oddziaływujące na nasze receptory na powierzchni skóry (np. łaskoczący lub drażniący materiał). Od tego typu bodźców rozpraszających możemy się odgrodzić poprzez wyłączenie ich źródeł, takich jak na przykład telefon czy komputer. Warto także przed nauką upewnić się, że w naszym polu percepcyjnym nie znajdują się dystraktory na przykład w formie migającego (zwłaszcza nieregularnie) światła lub poruszających się przedmiotów, które również zaburzają procesy uwagi. **Dystraktory wewnętrzne** to na przykład myśli intruzywne, czyli takie, których trudno się pozbyć ze świadomości – na przykład rozważanie o podjętych w przeszłości decyzjach, na które i tak już nie mamy wpływu. Zapobiec myślom intruzywnym jest znacznie trudniej niż odgraniczyć się od bodźców zewnętrznych, dlatego warto uświadomić uczniom, żeby tuż przed podjęciem nauki nie zajmowali się czynnościami skłaniającymi do refleksji (oglądanie filmu, czytanie książki, gra na komputerze nie są czynnościami, które powinno się podejmować tuż przed nauką, ponieważ niejednokrotnie skłaniają do przemyśleń). W przerwach od nauki nie powinniśmy zajmować się czynnościami, które pobudzają nasz umysł do intensywnego wysiłku, co mogłoby zakłócić dalszą koncentrację na nauce. Wiedza o podstawowych procesach poznawczych pozwoli na lepszą organizację pracy.

Zaznajomienie się ze sposobami szybszego nabywania wiedzy i lepszej organizacji pracy pozwoli na bardziej efektywne przyswajanie informacji.

Komunikacja i podejmowanie decyzji

Następnym tematem na zajęciach powinno być zastosowanie elementów psychologii w życiu codziennym. Poza dostarczeniem wiedzy czysto teoretycznej wskazane byłoby zorganizowanie warsztatów praktycznych, w trakcie których uczniowie mieliby możliwość przeprowadzania testów swoich umiejętności psychologicznych, zarówno w rozmowie między sobą, jak i ze specjalistami z psychologii. Pozwoliłoby to na wyrobienie pewnego poziomu sceptycyzmu, który mógłby uchronić uczniów przed bezrefleksyjnym podejmowaniem decyzji. Należałoby tutaj przybliżyć rolę, jaką pełnią na przykład emocje i heurystyki przy dokonywaniu wyborów i przy ocenie nastawienia wobec drugiej osoby. Wyposażenie uczniów w zdystansowaną ocenę i krytyczne myślenie pozwoli uchronić ich przed bezrefleksyjnymi decyzjami i ograniczyć niekorzystne w skutkach wybory, które potencjalnie mogliby podjąć. Można na przykład zaproponować zastosowanie metod eksperymentalnych, których używano w przypadkach psychologicznych testów podejmowania decyzji i zastosowanie je tym razem nie w celach eksperymentalnych, ale edukacyjnych.

Ponadto powinno zapoznać się uczniów z podstawową wiedzą z dziedziny psychologii społecznej w celu uświadomienia roli środowiska zewnętrznego w postrzeganiu świata przez jednostkę. Cenne poznawczo byłoby przeprowadzenie zajęć w terenie, których celem byłaby wnikliwa obserwacja i analiza zachowania społecznego ludzi w sytuacjach z życia codziennego.

Podsumowanie

Pomimo całej listy zalet z wprowadzenia psychologii do programu zajęć, jakie zostały wymienione w powyższym artykule, zdaję sobie sprawę z problemu, jakim jest jakakolwiek ingerencja w program kształcenia. Niemniej jednak jest to propozycja, którą warto

rozważyć. Psychologia nie stanowi jedynie nauki ciekawej w sensie czysto poznawczym, ale jest też nauką na wskroś praktyczną. Wiedza na temat nas samych pozwala poszerzyć nasze horyzonty, umożliwia bardziej efektywny rozwój, a także może być czynnikiem zapobiegającym społecznym uprzedzeniom. Uświadamianie roli psychologii w naszym codziennym życiu, zwłaszcza wśród młodzieży, może się przyczynić do podniesienia jakości życia, dzięki znajomości metod rozwoju osobistego, a także metod komunikacji i kierowania procesami poznawczymi. Jest to ważny krok w kierunku zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia

- Cialdini R., *Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, tłum. B. Wojciszke, Wydawnictwo GWP, Sopot 2016.
- Grandin T., Panek R., *Mózg autystyczny. Podróż w głąb niezwykłych umysłów*, tłum. K. Mazurek, Copernicus Center Press, Kraków 2017.
- Jaśkowski P., *Neuronauka poznawcza. Jak mózg tworzy umysł*, Vizja Press&It, Warszawa 2009.
- Johnson M. H., De Haan M., *Neurokognitywistyka rozwoju. Wprowadzenie*, tłum. A. Niedźwiecka, Wydawnictwo Harmonia Universalis, Gdańsk 2018.
- Kahneman D., *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, tłum. P. Szymczak, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań 2012.
- Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B., *Psychologia poznawcza*, Academica Wydawnictwo SWPS, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Pease A., *Mowa ciała*, tłum. P. Żak, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2001.
- Shawn J., *Oszustwa pamięci*, tłum. A. Cichowicz, Wydawnictwo Amber, Warszawa 2018.

ZABURZENIA W ZAKRESIE NADPOBUDLIWOŚCI PSYCHORUCHOWEJ A FUNKCJONOWANIE W GRUPIE RÓWIEŚNICZEJ UCZNIÓW KLAS WCZESNOSZKOLNYCH

Streszczenie: Rozwój człowieka od zarania dziejów stanowi centrum zainteresowania nauk medycznych i humanistycznych. Od rozwoju potencjału ludzkiego zależy siła i wielkość jego narodu, natomiast od rozwoju społecznego zależą kontakty międzyludzkie poszczególnych jednostek, dlatego rozwój ten jest pomijany i nie otacza się go taką troską jak pozostałe obszary życia człowieka. Badania wskazują jednoznacznie, że człowiek w dzisiejszym świecie nigdy nie był tak samotny, mimo dostępu do Internetu oraz środków masowego przekazu. Co gorsza rozwój człowieka również w jego kontekście psychologicznym i biologicznym nigdy nie był tak silnie zaburzony. Rocznie kilkaset tysięcy dzieci jest diagnozowane pod kątem zaburzeń rozwoju, nadpobudliwości, ADHD, spektrum autyzmu czy zaburzeń integracji sensorycznej. Dostrzegając niedostatek badań w zakresie korelacji pomiędzy zaburzeniami występującymi u dziecka a jego relacjami rówieśniczymi postanowiono przedsięwziąć badania w tym obszarze. Niniejszy artykuł przedstawia proces eksploracji badawczej oraz analizę otrzymanych wyników wraz z implikacjami dla dalszej pracy pedagogicznej

Słowa kluczowe: Zaburzenia, rozwój, socjalizacja, nadpobudliwość, grupa rówieśnicza

HYPERACTIVITY DISORDERS COMPARED TO ONE'S FUNCTIONING AMONG PEERS EARLY SCHOOL STUDENTS

Abstract: Since the dawn of time, human development has been focused of medical and humanities sciences. The strength and size of the nation depends on the development of the human potential, while the interpersonal contacts between individuals depends on social development, which is why this development is neglected and not surrounded by such concern as other areas of human life. Research shows unequivocally that human in today's world has never been so lonely, despite the access to the Internet and the mass media. What is worse, human development, also in its psychological and biological context, has never been so strongly disturbed. Every year several hundreds of thousands of children are diagnosed for developmental disorders, hyperactivity, ADHD, autism spectrum or sensory integration disorders. Recognizing the lack of research in the scope of correlation between disorders occurring in a child and its peer relations, it was decided to undertake research in this area. This article presents the process of research exploration and analysis of the results obtained with implication for further pedagogical work.

Keywords: Hyperactivity, Disorders, Peers, Progress

¹ Ukończyła studia licencjackie i magisterskie na kierunku pedagogika - wychowanie przedszkolne i edukacja wczesnoszkolna na ocenę celującą. Zaraz po ukończeniu studiów rozpoczęła pracę w szkole oraz przedszkolu miejskim równocześnie podejmując studia doktoranckie III stopnia w Instytucie Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego. Entuzjastka skutecznych metod nauczania w edukacji dzieci i dorosłych.

Wstęp

Rozwój człowieka od zarania dziejów stanowi centrum zainteresowania nauk medycznych i humanistycznych. Od rozwoju potencjału ludzkiego zależy siła i wielkość narodu, natomiast od rozwoju społecznego zależą kontakty międzyludzkie poszczególnych jednostek, dlatego rozwój ten jest pomijany i nie otacza się go taką troską jak pozostałe obszary życia człowieka. Tymczasem badania wskazują jednoznacznie, że człowiek w dzisiejszym świecie płynnej nowoczesności² nigdy nie był tak samotny, mimo całodobowego dostępu do Internetu oraz środków masowego przekazu. Co gorsza, rozwój człowieka również w jego kontekście psychologicznym i biologicznym nigdy nie był tak silnie zaburzony. Rocznie kilkaset tysięcy dzieci jest diagnozowane pod kątem zaburzeń rozwoju, nadpobudliwości, ADHD, spektrum autyzmu czy zaburzeń integracji sensorycznej. Dostrzegając niedostatek badań w zakresie korelacji pomiędzy zaburzeniami występującymi u dziecka a jego relacjami rówieśniczymi postanowiono przedsięwziąć badania w tym obszarze. Niniejszy artykuł przedstawia proces eksploracji badawczej, podstawy metodologiczne pracy oraz analizę otrzymanych wyników wraz z implikacjami dla dalszej pracy pedagogicznej.

Terminologia

W literaturze przedmiotu zaburzenia rozwoju określane są najczęściej jako nieprawidłowości w funkcjonowaniu organizmu człowieka, które dotyczą najczęściej układu ruchowego lub umiejętności postrzegania³ lub jako anomalie rozwoju człowieka, które mają negatywny wpływ na jego życie⁴. Ze względu na genezę powstania zaburzenia przyjmuje się, że mogą mieć one podłoże biologiczne (w tym genetyczne) lub mechaniczne, natomiast często okazuje się, że dodatkowym czynnikiem może być silne zaniedbanie ze strony środowiska wychowawczego czy kulturowego⁵. Warto wspomnieć, że zaburzenia ze spektrum nadpobudliwości w ujęciu różnych autorów⁶ są rozpatrywane pod względem nasilenia objawów oraz skali w jakiej uszkadzają prawidłowe funkcje życiowe człowieka. Sama nadpobudliwość określana jest najczęściej jako podkategoria zaburzeń zachowania, która jako zespół objawów świadczy o nieprawidłowym funkcjonowaniu mózgu ze względu na jego uszkodzenia oraz dysfunkcję ośrodkowego układu nerwowego. Dokonując uogólnionej charakterystyki terminu nadpobudliwości, nie sposób nie wspomnieć o Zespole Nadpobudliwości Psychoruchowej z Deficytami Uwagi, bardziej znanym jako ADHD (z ang. *Attention Deficity Hiperactivity Disorder*). W ostatnich dekadach zaburzenie to osiągnęło apogeum popularności w diagnozie oraz leczeniu poprzez oddziaływanie farmakologiczne i terapie pedagogiczno-psychologiczne. Podstawową różnicą pomiędzy zaburzeniami zachowania a zaburzeniami nadpobudliwości jest taka, że w przypadku ADHD należy całkowicie wykluczyć zaniedbania środowiskowe jako jedną z przyczyn powstania, ponieważ wszystkie objawy wstępujące w tym zakresie dotyczą uszkodzeń struktur mózgowych⁷.

² Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006, s. 15.

³ S. Pauli, A. Kish, *Co się dzieje z moim dzieckiem - zaburzenia rozwoju ruchowego i postrzegania*, Warszawa 2007, s. 79.

⁴ H. Spionek, *Problemy rozwojowe i wychowawcze wczesnego dzieciństwa*, Warszawa 1972, s. 6-7.

⁵ M. Staraś-Romanowska, *Szanse i zagrożenia rozwoju człowieka we współczesnym świecie*, [w:] *Rodzinne, edukacyjne i psychologiczne wyznaczniki rozwoju*, red. M. Bogdanowicz, M. Lipowska, Kraków 2008, s. 17.

⁶ por. U. Osza, *Dziecko z zaburzeniami rozwoju i zachowania w klasie szkolnej*, Kraków 2007, s. 131. S. Mihilewicz, *Nadpobudliwość psychoruchowa*, [w:] *Dziecko z trudnościami w rozwoju*, red. S. Mihilewicz, Kraków 2001, s. 58.

⁷ R. Saul, *ADHD nie istnieje*, Białystok 2015, s. 30.

Mimo wysokiej rozpoznawalności oraz setkom badań w tym obszarze ADHD zostało w ostatnim czasie wycofane z klasyfikacji zaburzeń psychicznych Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego oraz z międzynarodowej klasyfikacji Światowej Organizacji Zdrowia⁸.

Najczęściej rozwój społeczny rozumiany jest również jako zmiany, które mają miejsce w osobowości poszczególnych jednostek, prowadzące do zdolności konstruktywnego uczestnictwa w życiu i działaniach społeczności⁹. W kontekście pedagogicznym rozwój społeczny jest niezwykle ważny, ponieważ to dzięki niemu człowiek nabywa wiedzę i umiejętności pozwalające mu na prawidłowe funkcjonowanie w środowisku wychowawczym, szkole czy klasie¹⁰. Socjalizacja jest dodatkowo procesem, podczas którego jednostka nabywa norm, bez których nie może prawidłowo funkcjonować, a oddziaływanie grupy na jednostkę powinno się zakończyć przyjęciem odpowiednich ról społecznych¹¹. Powracając do kontekstu pedagogicznego, rolą społeczną dziecka może być rola ucznia, który ma prawa i obowiązki wobec wychowawcy, dyrektora i pozostałych uczniów. Elizabeth Hurlock¹² w oparciu o swoje badania nad rozwojem dziecka podkreśla, że proces socjalizacji dziecka uczy go odpowiednich wzorców zachowań, ale w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym niezbędne jest, aby nabywanie roli społecznej odbywało się poprzez intensywną obserwację oraz eksplorację otaczającego świata, a przyjęta rola była przez dziecko lubiana¹³. Można przyjąć, że dla prawidłowego procesu socjalizacji niezbędne jest zaakceptowanie przez dziecko oraz pozytywne nastawienie do roli ucznia oraz klasowego kolegi czy koleżanki.

Podstawy metodologiczne pracy badawczej

Dostrzegając potrzebę odpowiedzi na pytanie: „Czy i w jaki sposób zaburzenia zachowania w zakresie nadpobudliwości wpływają na relacje rówieśnicze dzieci w wieku wczesnoszkolnym?”, postanowiono podjąć badania dotyczące określenia tej zależności oraz wynikających z niej prawidłowości. Badania empiryczne przeprowadzone zostały w klasie II Szkoły Podstawowej w Katowicach na przełomie września i października 2016 roku, natomiast etapy doboru próbek badawczej, analiza wyników oraz charakterystyka poszczególnych przypadków trwała od września do lutego 2017 roku. Ze względu na diagnostyczny charakter badań nie wytypowano zmiennych, wskaźników ani hipotez, natomiast skupiono się na eksplikacji przypadków dzieci zaburzonych. Dobór próby badawczej miał charakter celowy, bowiem dyrekcja szkoły, w której odbyły się badania wraz z kadrą pedagogiczną wytypowała klasę drugą jako tę, która posiada największą ilość uczniów przejawiających zachowania nadpobudliwe. Interpretację zebranych danych należy rozpocząć od analizy wyników uzyskanych za pomocą technik socjometrycznych. Sugerując się klasyfikacją D. Ekiert-Grabowskiej¹⁴ oraz standardami metodologicznymi Tadeusza Pilcha¹⁵ skupiono się przede wszystkim na pozyskaniu informacji na temat funkcjonowania po-

⁸ Tamże, s. 32.

⁹ D. Ekiert-Grabowska, *Dzieci nieakceptowane w klasie szkolnej*, Warszawa 1982, s. 11-12.

¹⁰ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, Warszawa 1973, s. 143.

¹¹ Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1977, s. 15.

¹² E. Hurlock, *Rozwój dziecka*, Tom I, Warszawa 1985, s. 436-437.

¹³ Tamże, s.330.

¹⁴ D. Ekiert-Grabowska, dz. cyt., s. 8-9.

¹⁵ T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 2010, s. 35.

szczególnych uczniów środowisku rówieśniczym oraz relacji pomiędzy kolegami i koleżankami z klasy.

Zróznicowane podejście do problemu zaburzenia nadpobudliwości u dzieci powoduje, że trudno dobrać odpowiednie narzędzie badawcze, które w sposób rzetelny wykazałoby wyniki dotyczące tego zaburzenia. Na drodze przygotowań do procesu eksploracji badawczej zdecydowano się na zastosowanie pierwszej części *Kwestionariusza Ustrukturyzowanego Wywiadu Diagnostycznego w Kierunku Zespołu Nadpobudliwości Psychoruchowej według ICD-10 i DSM-IV-TR*¹⁶, która dotyczy strictly objawów nadpobudliwości¹⁷. Narzędzie składa się z 18. podstawowych pytań, badając częstotliwość oraz nasilenie objawów wskazujących na zachowanie nadpobudliwe. Poszczególne kategorie kwestionariusza dotyczą objawów zaburzenia uwagi, nadrucliwości oraz impulsywności, takich jak nerwowe ruchy rąk i nóg, nadmierna hałaśliwość w zabawie czy rozproszenie uwagi pod wpływem bodźców zewnętrznych¹⁸. W wyniku konsultacji z wychowawcą klasy badania kwestionariuszem poddano piątkę dzieci i właśnie ich wyniki badań będą najbardziej istotne dla podjętego problemu badawczego.

W zakresie relacji rówieśniczych użyto natomiast trzech narzędzi badawczych: Drzewka Krasnoludków, Mapy Nieba oraz Klasycznej Techniki Moreno (zwanej również testem socjometrycznym). Pierwsze z wymienionych narzędzi pochodzi z książki autorstwa Anny Nowak¹⁹, które w oryginalnym zamyśle umożliwia określenie pozycji dziecka na tle grupy rówieśników w opinii dziecka oraz jednego z rodziców, jednakże na potrzeby badań zostało skonstruowane w taki sposób, by pozyskać dane umożliwiające odpowiedzi na pytanie w jaki sposób badana jednostka określa swoją pozycję socjometryczną na tle klasy. Narzędzie badawcze przedstawia drzewko, na którym narysowanych jest 21 krasnoludków przedstawiających różne cechy osobowości np. pomocny, obrażony, przyjazny. Oprócz samej symboliki danej postaci ważna jest również jego pozycja w układzie gałęzi – pozycja w koronie drzewa oznacza zdaniami autorki osoby lubiane, czyli gwiazdy socjometryczne, natomiast im bliżej korzeni tym pozycja staje się niższa, a postać bardziej odrzucona²⁰. Niestety A. Nowak nie opracowała metodologicznego klucza do swojego narzędzia, wobec czego w oparciu o metodę sędziów kompetentnych²¹ wytypowano klucz przypisujący odpowiednią cechę osobowości każdemu krasnoludkowi. Poniżej przedstawiono schemat narzędzia:

¹⁶ Kwestionariusz Ustrukturyzowane Wywiadu Diagnostycznego w Kierunku Zespołu Nadpobudliwości Psychoruchowej według ICD-10 i DSM-IV-TR używany jest przede wszystkim do celów klinicznych jednak dołączony klucz odpowiedzi daje podstawy do wstępnej diagnozy psychopedagogicznej.

¹⁷ Pozostałe dwie części narzędzia służą do badania pod kątem diagnostycznym w kierunku zaburzenia opozycyjno-buntowniczego (ODD) oraz zaburzeń zachowania (CD) według DMS-IV-TR.

¹⁸ Więcej o objawach zaburzeń uwagi, impulsywności i nadrucliwości w: M. Kowalik- Olubowska, *Nadpobudliwość psychoruchowa u dzieci – problemy diagnozy*, [w:] „Wychowanie na co Dzień”, Nr 7-8, 2005, s. 30.

¹⁹ A. Nowak, *Spotkania z rodzicami, jak uatrakcyjnić tradycyjną wywiadówkę*, Poznań 2000, s. 41-43.

²⁰ O narzędziu w kontekście psychologicznym pisze również Pip Wilson – psycholog specjalizujący w pracy z jednostkami zaburzonymi. Por. <https://satorikidsblog.wordpress.com/2016/03/01/test-psycho-emocjonalny-každy-z-tych-malych-ludzi-na-drzewie-ma-inny-humor-ktorym-z-nich-jestes/>

²¹ J. Brzeziński, *Metodologia badań pedagogicznych*, Warszawa 1999, s. 500.

Źródło: A. Nowak, *Spotkania z rodzicami, jak uatrakcyjnić tradycyjną wywiadówkę*. Wydawnictwo G&P, Poznań 2000.

W dalszej części badania pozyskano odpowiedzi w oparciu o test klasycznej techniki Moreno. Polegał on na udzieleniu pozytywnych i negatywnych wskazań w oparciu o dwa podstawowe pytania. Pierwsze pytanie dotyczy wskazania pozytywnego, bowiem należy wskazać osobę lubianą obok której badana osoba chciałaby usiąść w kinie, natomiast drugie dotyczy wskazania negatywnego, w tym przypadku należy podać imię osoby, której jednostka badana nie lubi. Dodatkowo zastosowano również genogram²² jako metodę socjometryczną badającą zależności pomiędzy relacjami członków danej społeczności. Zgodnie z przyjętą metodologią genogram polega na ułożeniu w przygotowanym schemacie określonych symboli, które w sposób świadomy lub podświadomy określają relacje oraz odczucia jednostki wobec pozostałych członków badanej grupy. Dodatkowo dla scharakteryzowania wyników badań ważne jest nie tyle samo położenie, ale również odległość pomiędzy symbolami oraz kolejność podjętego wyboru co do ostatecznego miejsca w hierarchii grupy²³. W związku z grupą badawczą jaką są dzieci w wieku wczesnoszkolnym

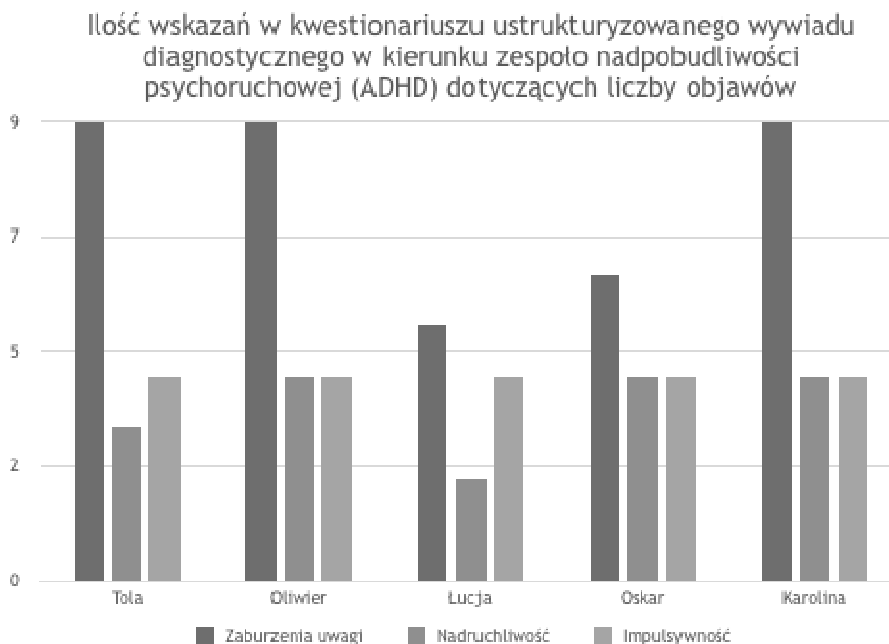
²² W. Sikorski, *Bezstłowne komunikowanie się w psychoterapii*, Kraków 2004, s. 205-220.

²³ Należy dodać, że genogram nie jest wystandaryzowanym testem psychologicznym ani skalą przyjętą na podstawie badań statystycznych. Nie posiada również naukowych wskaźników, jednakże mimo tych niedoskonałości jest sposobem szybkiego uzyskania trafnych informacji o członkach danej grupy.

podjęto decyzję o zastosowaniu genogramu w postaci mapy nieba²⁴. Dzięki ujętej w formie gwiazdzistego nieba narzędzie w sposób łatwy i atrakcyjny daje możliwość zinterpretowania panujących w klasie relacji.

Analiza i interpretacja wyników badań własnych

Cel badań własnych, oprócz wstępnej diagnozy problemu, stanowiło rozeznanie w sytuacji socjometrycznej dzieci zaburzonych w zakresie nadpobudliwości. Pozyskana próbka badawcza wskazała jednoznacznie, że 5 na 22 uczniów charakteryzuje się zachowaniem nadpobudliwym, w związku z czym odsetek dzieci zaburzonych na tle klasy wynosi w przybliżeniu 28%. Rozpoczynając analizę danych od wyników pozyskanych za pomocą Kwestionariusza Ustrukturyzowanego Wywiadu Diagnostycznego w Kierunku Zespołu Nadpobudliwości Psychoruchowej według ICD-10 oraz DSM-IV-TR, można dostrzec następujące prawidłowości:

Źródło: badania własne.

Powyższy wykres wskazuje, że wyniki uzyskane we wspomnianym kwestionariuszu są podobne. Trójka dzieci - Oliwier, Tola oraz Karolina - otrzymała maksymalną liczbę punktów w zakresie zaburzenia uwagi (kolor niebieski). Zgodnie z kluczem kodowania odpowiedzi dzieci te nie są w stanie utrzymać ciągłej uwagi, popełniają błędy, ponieważ najmniejszy bodziec powoduje utratę koncentracji i rozproszenie. Nie są również w stanie wykonać następujących po sobie instrukcji, a organizacja pracy własnej sprawia im trudność. Dodatkowo objawy kryterialne według DSM-IV wskazują na brak umiejętności

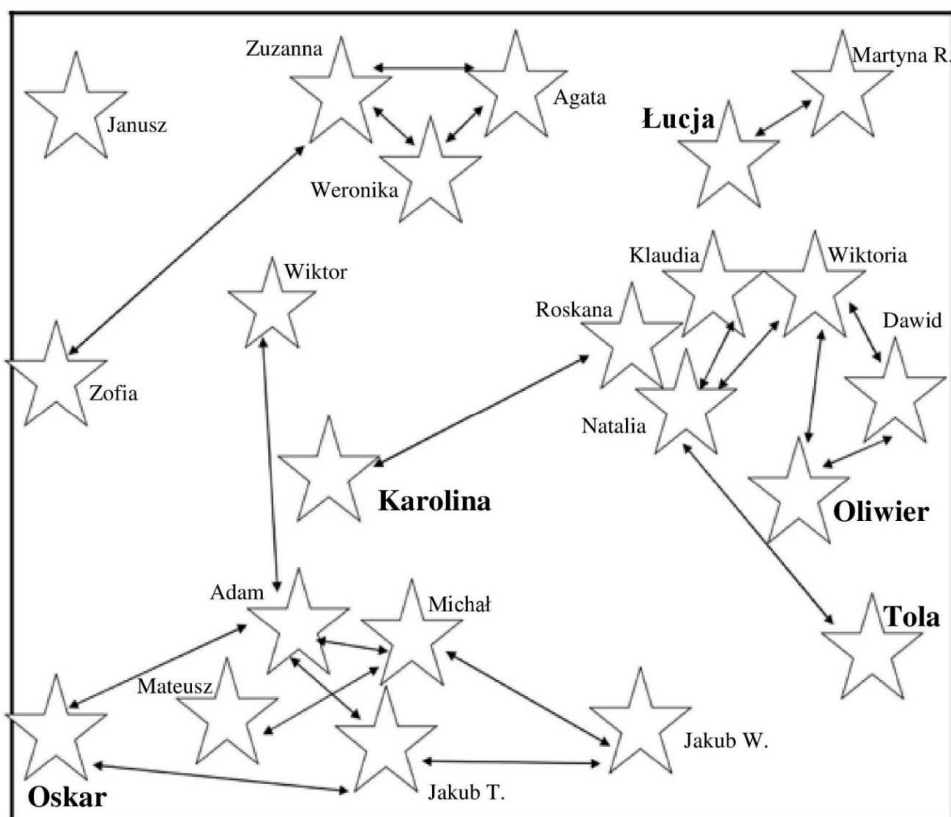
²⁴ E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie - przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000, s. 118.

w stosowaniu się do podawanych kolejno instrukcji oraz ukończenia zadań szkolnych. Dzieci wykazujące się takim zaburzeniem zdają się również nie słyszeć poleceń nauczyciela oraz zapominają o codziennych obowiązkach. Bardziej zróżnicowane natomiast są wyniki dotyczące liczby objawów nadruchliwości. W tym przypadku to Oliwier, Oskar i Karolina uzyskali taki sam wynik w tym obszarze. Wskazuje to na ich nerwowość, hałaśliwość oraz nadmierną aktywność ruchową w porównaniu z rówieśnikami. Ostatnia część kwestionariusza wskazuje na to, że cała piątka dzieci nie potrafi poczekać na swoją kolej, wyrwa się do odpowiedzi, jest nadmiernie gadatliwa oraz przeszkadza innym w grach lub sytuacjach grupowych.

Podsumowując powyższe wyniki można zauważyć, że najmniej wskazań w kwestionariuszu uzyskała Łucja. Dziewczynka zdobyła zaledwie 11 punktów na 18 możliwych, podczas gdy Oliwier i Karolina otrzymali aż o 6 punktów więcej. Dla metody indywidualnego przypadku, na której opiera się badanie, ważna jest również warstwa jakościowa materiału badawczego, ponieważ każdy przypadek jest wyjątkowy i niepowtarzalny w swych odczuciach i emocjach. Porównując wyniki uzyskane według klucza odpowiedzi kwestionariusza, należy porównać wyniki otrzymane dzięki narzędziom socjometrycznym. Tak oto Łucja, która zdobyła najmniejszą ilość punktów wskazujących na jej zaburzenie zachowania w zakresie nadpobudliwości, jest jedyną spośród pięciorga dzieci, która w socjometrii uzyskała status dziecka akceptowanego przez klasę. Dziewczynka w klasycznej technice Moreno uzyskała dwa pozytywne wskazania, natomiast w narzędziu badawczym Drzewko Krasnoludków została oznaczona jako postać pozostająca w bliskiej relacji z przyjaciółką. Co więcej, pozyskane wyniki potwierdza socjogram, który wskazuje na bliskie relacje Łucji z koleżanką z klasy Martyną R. Pozostałe dzieci wytypowane jako przejawiające zachowanie nadpobudliwe uzyskały odmienny status socjometryczny. Przykładowo Oskar, który uzyskał największą ilość wskazań negatywnych w socjogramie, pozostał na krańcu Mapy Nieba. Symbol chłopca znajduje się z dala od pozostałych kolegów i koleżanek z klasy, a podczas badania dzieci zmieniały swoje gwiazdki tak, aby nie znajdować się blisko Oskara. Krasnoludek, którego przypisał sobie uczeń, również stanowi o jego bardzo niskiej pozycji socjometrycznej. Oskar, wybierając sobie Krasnoludka „złośnika”, określił siebie jako jednostkę odrzuconą, będącą najniżej w społecznej hierarchii. Jego świadoma decyzja co do własnej pozycji społecznej wskazuje na to, że chłopiec zdaje sobie ze swoich problemów – wie, że przeszkadza pozostałym uczniom w zajęciach oraz nie jest lubiany przez pozostałe dzieci. Co ciekawe, chłopiec uzyskał największą liczbę wskazań negatywnych, uchodząc za jednostkę skrajnie odrzuconą przez rówieśników, natomiast wcale nie uzyskał największej ilości wskazań wobec zachowania nadpobudliwego. Zgodnie z literaturą powinien otrzymać największą ilość punktów, wobec czego jego zachowanie byłoby przyczyną odrzucenia ze strony kolegów i koleżanek.

Tymczasem to Karolina uzyskała największą liczbę punktów kwestionariusza, a jej pozycja socjometryczna jest przeciętna. Co prawda dziewczynka na Mapie Nieba pozostaje w sporym oddaleniu od pozostałych dzieci, natomiast w teście socjometrycznym nie uzyskała żadnego wskazania. Zgodnie z metodologią w takiej sytuacji Karolina pozostaje jednostką izolowaną. D. Ekiert-Grabowska²⁵ wskazuje, że taka sytuacja jest o wiele groźniejsza dla rozwoju społecznego dziecka niż w przypadku jednostek widocznie odrzuconych, ponieważ izolacja w kontaktach społecznych nie daje okazji do poprawy swoich zachowań oraz nawiązania nowych, zdrowych relacji. Biorąc pod uwagę zachowanie dziewczynki oraz jej negatywną pozycję społeczną, można przypuszczać, że bez interwencji specjalisty sytuacja Karoliny będzie się tylko pogarszać.

²⁵ D. Ekiert-Grabowska, dz. cyt., s. 30.

Rysunek 1. Socjogram – mapa nieba wskazujący relacje rówieńnicze uczniów klasy II C Szkoły Podstawowej w Katowicach.

Źródło: badania własne.

W podobnej sytuacji znajduje się Tola. Dziewczynka również otrzymała wysoką liczbę wskazań w zakresie zachowania nadpobudliwego oraz zaburzenia uwagi, a socjometria dziewczynki także wskazuje na brak sympatii ze strony rówieśników. Analizując wyniki klasycznej techniki Moreno, należy wskazać, że Tola uzyskała dwa wskazania negatywne, co zgodnie z kluczem socjometrycznym, tak jak w pozostałych przypadkach, została zaklasyfikowana jako dziecko odrzucone społecznie. Wskazuje również na to wynik uzyskany narzędziem Drzewka Krasnoludków oraz socjogramem w postaci Mapy Nieba. Kolejny przypadek stanowi Oliwier, który w badaniu Drzewkiem Krasnoludków tak jak Oskar oznaczył siebie jako „złośnika”, który nie zważając na resztę bawi się w najlepsze przeszkadzając innym w ich zajęciach. Uzyskując podobny wynik w Kwestionariuszu Ustrukturyzowanego Wywiadu Diagnostycznego w Kierunku Zespołu Nadpobudliwości Psychoruchowej, chłopiec również pozostaje na uboczu w schemacie socjogramu. Chcąc być blisko dzieci, umiejscowił swoją gwiazdkę w pobliżu konstelacji symboli grupki dzieci, jednakże po namyśle zdecydował się pozostać z dala od rówieśników. Jego wybór również świadczy o jego świadomości na temat odrzucenia ze strony kolegów i koleżanek. Co więcej, potwierdza to również test socjometryczny klasycznej techniki Moreno. Uzyskując

jedynie wskazanie negatywne, zgodnie z klasyfikacją T. Pilcha²⁶, pozostaje jednostką odrzuconą przez rówieśników. Dla obrazowego przedstawienia pozyskanych wyników, poniżej przedstawiono socjogram klasowy pozyskany na drodze eksploracji badawczej.

Dzieci poddane badaniu Kwestionariuszem Ustrukturyzowanego Wywiadu Diagnostycznego w Kierunku Nadpobudliwości Psychoruchowej według ICD-10 oraz DSM-IV-TR zostały oznaczone większą, pogrubioną czcionką.

Podsumowanie

W podsumowaniu analizy materiału pozyskanego podczas badania należy wskazać, że socjometria jest bardzo wymagającą techniką badawczą, ponieważ wymaga od badacza wrażliwości oraz umiejętnego opisanie otrzymanych wyników. Zakres zaburzeń zachowania określony za pomocą kwestionariusza pod kątem zaburzenia zachowania w kierunku nadpobudliwości wskazuje, że dzieci zmagają się na co dzień z licznymi problemami, z którymi niekoniecznie sobie radzą. Tym bardziej jest do dla nich trudne, jeśli tak jak w wyżej opisanych przypadkach nie otrzymują wsparcia ze strony rówieśników, którzy w wieku wczesnoszkolnym stanowią punkt odniesienia dla budowania osobowości oraz poczucia własnej wartości. Przypadek Toli nasuwa wniosek, iż im mniej zachowań nadpobudliwych, impulsywnych oraz nadmiernie hałaśliwych u dzieci, tym większe prawdopodobieństwo, że pozycja społeczna dzieci zaburzonych ulegnie znacznej poprawie. Biorąc pod uwagę analizę porównawczą zebranego materiału należy podkreślić, że dla poprawienia zachowania dzieci oraz poprawy relacji rówieśniczych uczniów całej klasy należy cyklicznie organizować zajęcia pod okiem specjalisty, które pomogą w nawiązywaniu oraz podtrzymywaniu pozytywnych relacji koleżeńskich oraz będą pomagały w naprawianiu niekorzystnych sytuacji społecznych wraz ze zrozumieniem trudnej sytuacji dzieci nadpobudliwych. Istotne zdaje się być również stała obserwacja postępów dzieci nadpobudliwych w ich relacjach rówieśniczych oraz nagradzanie wszelkich inicjatyw w koleżeńskej współpracy. W toku działań profilaktycznych należałoby również zorganizować cykl szkoleń dla rodziców, jak radzić sobie z zachowaniem nadpobudliwym u dziecka oraz poszerzyć inicjatywy szkoły o współpracę ze specjalistą, który przybliżyłby model pracy z dzieckiem zaburzonym nie tylko nauczycielom, ale również uczniom całej szkoły. Przekazywanie młodym ludziom konkretnej wiedzy na temat zaburzeń nie tylko wpływa na zmianę ich postawy oraz zachowań wobec koleżanek i kolegów, ale również należy kształtować umiejętności okazywania szacunku i akceptacji dla rówieśników mających problemy rozwojowe.

Bibliografia:

- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006, Wydawnictwo Literackie.
Bogdanowicz M., Lipowska M., *Rodzinne, edukacyjne i psychologiczne wyznaczniki rozwoju*. Kraków 2008, Wydawnictwo Impuls.
Brudnik E., Moszyńska A., Owczarska B., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie – przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000, Zakład Wydawniczy SFS.
Brzeziński J., *Metodologia badań pedagogicznych*, Warszawa 1999, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

²⁶ T. Pilch, dz. cyt., s. 20.

- Chudzik A., *Współczesne zagrożenia rozwojowe dzieci i młodzieży*, Łódź 2008, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno- Ekonomicznej.
- Ekiert- Grabowska D., *Dzieci nieakceptowane w klasie szkolnej*, Warszawa 1982, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Hirszel K., *Psychospołeczne uwarunkowania defarowyzacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 2010, Wydawnictwo Difin.
- Hurlock E. 1985. *Rozwój dziecka*, Tom I. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kowalik- Olubowska M., *Nadpobudliwość psychoruchowa u dzieci- problemy diagnozy*. „Wychowanie na do Dzień” 2005, nr 7-8.
- Mihilewicz S., *Nadpobudliwość psychoruchowa*, Kraków 2001, Wydawnictwo IMPULS.
- Nowak A., *Spotkania z rodzicami, jak uatrakcyjnić tradycyjną wywiadówkę*, Poznań 2000, Wydawnictwo G&P.
- Oszwa U. 2007. *Dziecko z zaburzeniami rozwoju i zachowania w klasie szkolnej*, Kraków 2004, Wydawnictwo IMPULS.
- Pauli S., Kish A., *Co się dzieje z moim dzieckiem – zaburzenia rozwoju ruchowego i postrzegania*, Warszawa, Wydawnictwo Lekarskie PZLW.
- Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 2010, Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Saul R., *ADHD nie istnieje*, Białystok 2015, Wydawnictwo Vivant.
- Sikorski W., *Bezstłowne komunikowanie się w psychoterapii*, Kraków 2004, Wydawnictwo IMPULS.
- Skorny Z., *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1977, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Sponek H., *Problemy rozwojowe i wychowawcze wczesnego dzieciństwa*, Warszawa 1972, Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Staraś-Romanowska M., *Szanse i zagrożenia rozwoju człowieka we współczesnym świecie*, Warszawa 2008, Wydawnictwo IMPULS.
- Znanięcki F., *Socjologia wychowania*, Warszawa 1973, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Strony internetowe:

<https://satorikidsblog.wordpress.com/2016/03/01/test-psycho-emocjonalny-kazdy-z-tych-malych-ludzi-na-drzewie-ma-inny-humor-ktorym-z-nich-jestes/>.

NAJWYBITNIEJSI POLSCY REPREZENTANCY PODCZAS IGRZYSK PARAOLIMPIJSKICH

Streszczenie: Na świecie z roku na rok zwiększa się liczba osób niepełnosprawnych, które obecnie stanowią około 10% populacji całego społeczeństwa. Sport, turystyka i rekreacja są jednymi z wielu czynników życia, które mogą posłużyć poprawie życia osobom niepełnosprawnym. Ruch kształtuje świadomość osób upośledzonych zarówno psychicznie jak i fizycznie oraz ma pozytywny wpływ na organizm człowieka. Czasy współczesne to rozwój sportu niepełnosprawnych, który bez wątplenia jest jedną z najlepszych dróg wiodących do zrealizowania celów integracji. Odpowiedni trening fizyczny i ćwiczenia u osób dotkniętych niepełnosprawnością wspomaga kompleksowy proces rehabilitacji. Człowiek upośledzony fizycznie i psychicznie poprzez sport i rekreację może łatwiej przekroczyć barierę zahamowań psychicznych i fizycznych, która dzieli go od ludzi zdrowych.

Celem pracy jest przedstawienie drogi do sukcesu oraz największych osiągnięć najwybitniejszych osobowości polskiego sportu paraolimpijskiego. W Polsce główną organizacją zrzeszającą osoby niepełnosprawne jest Polski Komitet Paraolimpijski, na świecie tę funkcję pełni Międzynarodowy Komitet Paraolimpijski. Sport osób niepełnosprawnych stał się równie profesjonalny jak sport osób pełnosprawnych. Reprezentacja Polski nie brała udziału we wszystkich edycjach Igrzysk Paraolimpijskich, pomimo to od wielu lat osiąga ogromną liczbę sukcesów. Do najwybitniejszych polskich reprezentantów na Igrzyskach Paraolimpijskich zalicza się między innymi Natalię Parzykę, Joannę Mendak i Rafała Wilka.

Słowa kluczowe: Sport niepełnosprawnych, Igrzyska Paraolimpijskie, wybitni sportowcy

THE MOST OUTSTANDING POLISH REPRESENTATIVES DURING THE PARALYMPIC GAMES

Abstract: In the world, the number of disabled people is growing every year, which currently constitute about 10% of the population of the whole society. Sport, tourism and recreation are among the many factors of life that can help improve the lives of people with disabilities. The movement shapes the consciousness of mentally and physically handicapped people and has a positive effect on the human body. Modern times are the development of disabled sports, which is undoubtedly one of the best ways to achieve integration goals. Appropriate physical training and exercise in people with disabilities supports a comprehensive rehabilitation process. A physically and mentally handicapped person through sport and recreation can more easily overcome the barrier of mental and physical inhibitions that separates him from healthy people.

The aim of the work is to present the path to success and the greatest achievements of the most outstanding personalities of the Polish Paralympic sport. There are three basic features of the sport of disabled people, which should be individually adapted to the exercisers, safe and universal. In Poland, the Polish Paralympic Committee is the

¹ Student I roku studiów magisterskich na kierunku Fizjoterapia, członek m.in. Interdyscyplinarnego Studenckiego Koła Geriatrii, wolontariusz wielu imprez sportowych w Bydgoszczy.

main organization of people with disabilities, and the International Paralympic Committee functions this in world. The sport of disabled people has become as professional as the sport of non-disabled people. The Polish national team did not participate in all editions of the Paralympic Games, but for many years it has achieved a huge number of successes. The most distinguished Polish representatives at the Paralympic Games include Natalia Partyka, Joanna Mendak and Rafał Wilk.

Keywords: Disabled sports, Paralympic Games, outstanding athletes

Wstęp

Na świecie z roku na rok zwiększa się liczba osób niepełnosprawnych, którzy obecnie stanowią około 10% populacji całego społeczeństwa. Sport, turystyka i rekreacja są jednymi z wielu czynników, które mogą posłużyć poprawie życia osobom niepełnosprawnym. Ruch kształtuje świadomość osób upośledzonych, zarówno psychicznie jak i fizycznie oraz ma pozytywny wpływ na organizm człowieka. Czasy współczesne to rozwój sportu niepełnosprawnych, który bez wątpienia jest jedną z najlepszych dróg wiodących do zrealizowania celów integracji. Odpowiedni trening fizyczny i ćwiczenia u osób dotkniętych niepełnosprawnością wspomaga kompleksowy proces rehabilitacji. Człowiek upośledzony fizycznie i psychicznie poprzez sport i rekreację może łatwiej przekroczyć barierę zahamowań psychicznych i fizycznych, która dzieli go od ludzi zdrowych.

Celem pracy jest przedstawienie drogi do sukcesu oraz największych sportowych (i nie tylko) osiągnięć najwybitniejszych osobowości polskiego sportu paraolimpijskiego. W Polsce główną organizacją zrzeszającą sportowców niepełnosprawnych jest Polski Komitet Paraolimpijski, na świecie tę funkcję pełni Międzynarodowy Komitet Paraolimpijski. Sport osób niepełnosprawnych stał się równie profesjonalny jak sport osób pełnosprawnych. Reprezentacja Polski nie brała udziału we wszystkich edycjach Igrzysk Paraolimpijskich, pomimo tego od wielu lat osiąga bardzo dobre wyniki. Do najwybitniejszych polskich reprezentantów na Igrzyskach Paraolimpijskich zalicza się między innymi Natalię Partykę, Joannę Mendak i Rafała Wilka.²

Sylwetki Polskich Paraolimpijczyków

Natalia Partyka

Data urodzenia: 27.07.1989.

Miejsce urodzenia: Gdańsk.

Klub: Start Szczecin.

Uprawiana dyscyplina: tenis stołowy.

Przyczyna niepełnosprawności: Wrodzona amputacja kończyny - Peromelia .

Pochodzenie przyczyny: wrodzona.

Wrodzone amputacje kończyn

Wrodzona amputacja jest to wada dotycząca kończyn, będąca ich podłużnymi lub poprzecznymi ubytkami. Dysfunkcja ta jest wynikiem pierwotnego spowolnienia wzrostu w okresie płodowym lub też wtórnym zniekształceniem prawidłowej tkanki płodu podczas

² www.paralympic.org.pl - data wejścia na stronę – 10.10.2018

życia w obrębie macicy. Do bodźców wpływających na wytworzenie tej choroby można zaliczyć:

- czynniki teratogenne (niektóre leki),
- czynniki uniemożliwiające prawidłowe podziały mitotyczne.

Amputacje wrodzone można podzielić na trzy grupy, które obejmują:

- Peromelię

Jest to zaburzony rozwój kończyn polegający na braku wykształcenia się części dalszych kończyny na przykład w kierunku od palców do przykładowo łokcia czy też kolana. W większości przypadków obejmuje kości przedramienia oraz podudzia. Jest spowodowana problemami w rozwoju w obrębie macicy od czwartego do ósmego tygodnia życia płodowego. Do jej głównych przyczyn trzeba również zaliczyć przyjmowanie takich leków jak talidomid oraz inne leki zaliczane do teratogenów.

- Amelię

Jest to wada polegająca na tym, że pacjent rodzi się bez jednej kończyny lub też obu kończyn. Wada ta może występować jako pojedyncza lub też być skojarzona z innymi, stanowiąc element zespołu wad wrodzonych. Wielokrotnie wynika z działania leków teratogennych. Do ukrycia tej wady stosuje się specjalne protezy, które dzięki postępowi nauk medycznych i nowoczesnych technologii ludzko przypominają zwykłą kończynę. W przypadku dzieci protezę dostosowuje się w miarę ich rozwoju.

- Fokomelię

Polega na niedorozwoju części proksymalnych kończyn, ale z zachowanymi, w sposób prawidłowy wykształconymi rękami i stopami. Łączy się to z tym, że ręka czy też stopa jest bezpośrednio połączona z tułowiem. Fokomelia wynika ona z zaburzeń rozwoju w życiu płodowym, na który wpływ mogło mieć stosowanie leków, takich jak preparaty talidomidu, zalecanych wiele lat temu w celu ograniczenia wymiotów u kobiet ciężarnych. Wada ta może być również uwarunkowana genetycznie.³

Tenis Stołowy na Igrzyskach Paraolimpijskich

Przyczyną popularności tenisa stołowego wśród osób niepełnosprawnych jest niewątpliwie ograniczona ilość wymaganego miejsca do gry, czy też niewysoka cena sprzętu, na który może pozwolić sobie większość ośrodków użyteczności publicznej, czy też osoba prywatna. Tenisa stołowy charakteryzują również dość proste reguły i brak trudności w przyswojeniu sobie bazowych umiejętności i zasad gry. Błędne są jednak często powielane założenia, iż sport ten nie wymaga dużej kondycji i polega jedynie na staniu w miejscu.

Wszędzie tam, gdzie sport nie jest już rekreacją a zaczyna się wyczyn, sportowiec musi spełnić większe wymagania dotyczące wytrzymałości, siły, szybkości, pracy nóg, występującej w tym samym czasie, co praca rąk, a w szczególności koordynacji całego ciała. Także i przy wyczynowej grze z tenisa stołowego wymagany jest bardziej specjalistyczny sprzęt – od okładziny i deski rakietki po buty. Łatwość rozpoczęcia gry w tenisa stołowego w oczywisty sposób wpływa na jego rozpowszechnienie w środowisku osób niepełnosprawnych. Jego popularność jest nie do przecenienia zarówno w obszarze sportu wyczynowego, jak i rehabilitacji.

W Polsce pierwsze zawody dla niepełnosprawnych w tenisie stołowym zaczęto rozgrywać w połowie lat pięćdziesiątych XX wieku. W programie igrzysk paraolimpijskich

³ Szczęsny G., *Amputacje urazowe kończyn*, Klinika Ortopedii i Traumatologii Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, 2015

jest od samego początku czyli od Igrzysk Paraolimpijskich w Rzymie w 1960 roku. Teniści z dziecięcym porażeniem mózgowym (MPD) wystartowali dopiero na igrzyskach w Arnhem w 1980 roku. Paraolimpijskiej rywalizacji pań możemy się przyglądać dopiero od Igrzysk Paraolimpijskich w Barcelonie w roku 1992⁴.

Aby zachować proporcje i umożliwić relatywnie sprawiedliwą rywalizację w tenisie stołowym niepełnosprawnych, zostało wprowadzonych 10 grup określających stopień niepełnosprawności zawodników. Generalnie zawodnicy zakwalifikowani do grup 1-5 grają na wózkach inwalidzkich, natomiast w klasach 6-10 – gra odbywa się na stojąco. Zawodnicy z upośledzeniem umysłowym zostali oficjalnie przyjęci do rywalizacji paraolimpijskiej w osobnej klasie 11 dopiero w 1998 roku, jednak po Igrzyskach Paraolimpijskich w Sydney zawodnicy ci zostali wykluczeni z rywalizacji. Klasa 11 wróciła ponownie w programie Igrzysk Paraolimpijskich podczas zawodów w Londynie w 2012 roku.

Największe osiągnięcia

Igrzyska Paraolimpijskie

- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Ateny 2004 – tenis stołowy – gra pojedyncza C10;
- Srebro Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Ateny 2004 – tenis stołowy – gra zespołowa C6-C10;
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Pekin 2008 – tenis stołowy – gra poj.C10;
- Srebro Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Pekin 2008 – tenis stołowy – gra zesp.C6-C10;
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Londyn 2012 – tenis stołowy – gra poj.C10;
- Brąz Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Londyn 2012 – tenis stołowy – gra zesp.C6-C10;
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Rio de Janeiro 2016 – tenis stołowy – gra pojedyncza C10;
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Rio de Janeiro 2016 – tenis stołowy – gra zespołowa C6-10.

Mistrzostwa Świata

- Srebro Mistrzostw Świata 2006 – tenis stołowy – gra pojedyncza C10;
- Złoto Mistrzostw Świata 2006 – tenis stołowy – gra pojedyncza – open;
- Złoto Mistrzostw Świata 2010 – tenis stołowy – gra pojedyncza – open;
- Złoto Mistrzostw Świata 2010 – tenis stołowy – gra pojedyncza C10;
- Złoto Mistrzostw Świata 2014 – tenis stołowy – gra pojedyncza C10.

Ordery i odznaczenia

- Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (2008);
- Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (2013);
- Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (2016).

Oprócz tego Natalia Partyka jest wielokrotną medalistką mistrzostw Europy oraz Polski sportowców pełnosprawnych, ponadto trzykrotnie reprezentowała Polskę podczas Igrzysk Olimpijskich⁵.

⁴ Szeliga Ł., Zduńczyk M., *Dyscypliny Paraolimpijskie*, Wydawnictwo Polskiego Komitetu Paraolimpijskiego, Warszawa 2017.

⁵ www.paralympic.org - data wejścia na stronę – 14.10.2018

Rafał Wilk

Data urodzenia: 09.12.1974 r.

Miejsce urodzenia: Łańcut.

Klub: Stal Rzeszów.

Uprawiana dyscyplina: kolarstwo – monoski, handbike.

Przyczyna niepełnosprawności: uraz rdzenia kręgowego.

Kategoria niepełnosprawności: H3, H4[18].

Uraz rdzenia kręgowego

Urazy rdzenia kręgowego towarzyszą zwykle uszkodzeniom kręgosłupa. W zależności od stopnia uszkodzenia rdzenia i lokalizacji zmienny jest obraz kliniczny, głębokość i rozległość zaburzeń neurologicznych. Drastycznie zwiększająca się ilość środków komunikacji sprawia, iż liczba wypadków i zdarzeń rośnie proporcjonalnie. Wypadki komunikacyjne, takie jak kolizje motocyklowe, samochodowe, potrącenia rowerzystów oraz pieszych, stanowią najszerszą grupę przyczyn urazów rdzenia. Innymi wartymi odnotowania przyczynami urazów kręgosłupa z powikłaniami neurologicznymi są: skoki do wody, upadki z wysokości, a także coraz liczniej uprawiane sporty ekstremalne.

Następstwa urazu rdzenia kręgowego dotyczą nie tylko układów mięśniowego szkieletowego i nerwowego, lecz również połączonych z nimi układów krążenia oddechowego, wydalniczego czy też moczowo-płciowego. Wpływają one na procesy powiązane z działaniem narządów wewnętrznych, odpowiednią termoregulacją, jak również homeostazy - homeodynamiki. Przyniesione wtórne czynniki determinowane są: rozległością, poziomem oraz zespołem uszkodzenia rdzenia kręgowego oraz współistniejącymi uszkodzeniami.

Uszkodzenia rdzenia możemy podzielić na :

- urazy,
- uszkodzenia neurazowe: choroby demielinizacyjne, zapalenie rdzenia, ostre zapalenie rogów przednich rdzenia, guzy wewnątrzkanałowe.

Podział urazów kręgosłupa:

- niestabilne - przerwanie elementów tylnych stabilizujących kręgosłup: więzadeł nadkolicowych, więzadła karkowego, więzadeł międzykolicowych, torebek stawów międzykręgowych,
- stabilne – elementy stabilizujące kręgosłup nienaruszone.

Kolarstwo na Igrzyskach Paraolimpijskich

Kolarstwo nazywane jest jedną z wzorcowych dyscyplin uprawianych przez niepełnosprawnych. Kolarstwo jako dyscyplina paraolimpijska zostało wpisane do programu Igrzysk w Seulu w roku 1988. Dzięki specjalnemu porozumieniu podpisanemu w styczniu 2007 między Międzynarodowym Komitetem Paraolimpijskim (IPC) a Międzynarodową Unią Kolarską (UCI) za wszystkie kolarskie imprezy rangi mistrzowskiej odpowiada federacja UCI.

W kolarstwie na Igrzyskach Paraolimpijskich obowiązują przydziały sportowców do odrębnych klas ze względu na grupę niepełnosprawności według następujących reguł:

- Kategoria B&VI (Blind and Visually Impaired) – słabowidzący i niewidomi. Zawodnicy startują na tandemie w systemie: pełnosprawny pilot – sportowiec z dysfunkcją wzroku. Tandem pracuje wspólnie na rezultat sportowy, gdyż obydwaj zawodnicy mają połączony układ napędowy.

- Kategoria LC (Locomotor disabilities) – niezdolność ruchowa. Kategoria ta przeznaczona jest dla sportowców z dysfunkcją narządu ruchu uniemożliwiającą jazdę na rowerze lub amputacjami. Niepełnosprawni grupowani są odpowiednio na cztery klasy: LC 1-4 i walczą na odpowiednio przystosowanych rowerach klasycznych.
- Kategoria CP (Cerebral Palsy) – porażenie mózgowe. Kategoria ta przeznaczona jest dla zawodników z porażeniem mózgowym, z dysfunkcjami utrudniającymi równowagę, dystrofią, ustawicznymi przykurczami lub dysfunkcją pozostałych części ciała. W zależności od stopnia porażenia, kolarze dzielą się na 4 grupy: CP 2, 1 (rowery trójkołowe) CP 4, 3 (rowery klasyczne).
- Kategoria HC (Handcycling) – kolarstwo ręczne na handbike'ach – rowery trzykołowe napędzane ręcznie na koło przednie. W tej grupie startują kolarze z porażonymi kończynami dolnymi, którzy do lokomocji używają wózka inwalidzkiego. Ze względu na stopień niepełnosprawności niepełnosprawni ścigają się w czterech grupach: A, B, C, DI. 6

Klasyfikacja potwierdzająca stopień i rodzaj niepełnosprawności przeprowadzana jest przez specjalną komisję na międzynarodowych wyścigach IPC. Kolarstwo na Igrzyskach Paraolimpijskich dzieli się na torowe i szosowe. Na szosie kolarze ścigają się w wyścigu ze startu wspólnego i wyścigu indywidualnego na czas, zaś na torach rozgrywa się sprinty (w tym drużynowy) oraz wyścigi na dochodzenie: sprint tandemów, sprint drużynowy, wyścigi na czas.

Największe osiągnięcia

Igrzyska Paraolimpijskie

- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Londyn 2012 – kolarstwo szosowe; jazda na czas (H3 – handbike);
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Londyn 2012 – kolarstwo szosowe; wyścig ze startu wspólnego (H3 – handbike);
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Rio 2016 – kolarstwo szosowe; jazda na czas (H4 – handbike);
- Srebro Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Rio 2016 – kolarstwo szosowe; wyścig ze startu wspólnego (H4 – handbike).

Mistrzostwa Świata:

- Złoto Mistrzostw Świata Baie-Comeau 2013 – kolarstwo szosowe; jazda na czas (H3 – handbike);
- Złoto Mistrzostw Świata Baie-Comeau 2013 – kolarstwo szosowe; wyścig ze startu wspólnego (H3 – handbike);
- Złoto Mistrzostw Świata Greenville 2014 – kolarstwo szosowe; jazda na czas (H4 – handbike);
- Złoto Mistrzostw Świata Nottwil 2015 – kolarstwo szosowe; jazda na czas (H4 – handbike);
- Złoto Mistrzostw Świata Nottwil 2015 – kolarstwo szosowe; wyścig ze startu wspólnego (H4 – handbike);
- Srebro Mistrzostw Świata Pietermaritzburg 2017 – kolarstwo szosowe; wyścig ze startu wspólnego (H4 – handbike);

⁶ Ślężyński J., Sport w rehabilitacji niepełnosprawnych, Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych Zarząd Główny w Krakowie, Kraków 1999.

- Srebro Mistrzostw Świata Pietermaritzburg 2017 – kolarstwo szosowe; jazda na czas (H4 – handbike).
Puchary Świata i Europy:
- Pierwsze miejsce w klasyfikacji generalnej Pucharu Świata w 2012, 2013, 2015, 2016 (handbike);
- Pierwsze miejsce Puchar Europy EHC 2012, 2014, 2015, 2016 (handbike).
Ordery i odznaczenia:
- Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (2016);
- Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (2013).

Joanna Mendak

Data urodzenia: 16.02.1989 r.

Miejsce urodzenia: Suwałki.

Klub: Start Białystok.

Uprawiana dyscyplina: pływanie.

Przyczyna niepełnosprawności: niedowidzenie.

Pochodzenie przyczyny: wrodzona.

Kategoria niepełnosprawności: S12, S13, SB12, SB13, SM12, SM13[18].

Niedowidzenie

Niedowidzenie jest to znaczne ograniczenie ostrości wzroku bez naturalnej i organicznej przyczyny, to znaczy bez schorzenia oczodołu, nerwu wzrokowego, oka czy centralnego układu nerwowego. Oko z dysfunkcją widzi słabiej od zdrowego o co najmniej dwa rzędy na specjalnych tablicach przeznaczonych do badania wzroku. Może ono powstawać w krytycznym okresie dojrzewania narządu wzroku i postępuje u dzieci tylko do około ósmego roku życia. Nasilenie, które oznacza tak zwaną głębokość niedowidzenia, czy inaczej stopień niedowidzenia, jest zależne od wieku dziecka, w którym pojawiła się bariera dla widzenia obuocznego. Im starsze dziecko, tym trudniej może powstać u niego niedowidzenie⁷.

Niedowidzenie może być spowodowane przez:

- różnowzroczność, jednostronny zez,
- znaczną wadę refrakcji, do których głównie zalicza się nadwzroczność i niezborność inaczej nazywaną astygmatyzmem,
- ograniczenie używania oka – na przykład spowodowaną opadaniem powieki górnej, zaćmą zmniejszeniami przejrzystości rogówki, zasłonięciami oka opatrunkami trwającymi przez dłuższy czas.

Typowym objawem tej dysfunkcji jest obniżona ostrość wzroku. Wyodrębnia się trzy typy (stopnie) niedowidzenia:

- małego stopnia, gdzie ostrość wzroku jest większa niż 0,3 do 0,8,
- średniego stopnia, gdzie ostrość wzroku jest w granicach od 0,1 do 0,3,
- dużego stopnia, gdzie ostrość wzroku wynosi 0,1 lub jest gorsza.

⁷ Kubatko-Zielińska A. „Niedowidzenie”, Katedra Okulistyki Pracownia Patofizjologii Widzenia i Neuro-okulistyki, UJ CM, Kraków 2016

Pływanie na Igrzyskach Paraolimpijskich

Ze wszystkich dyscyplin pływanie jest jedną z najbardziej powszechnych sportów paraolimpijskich na globie. Oprócz zbiornika z wodą nie wymaga szczególnego sprzętu. Posiada również olbrzymie właściwości rehabilitacyjne i terapeutyczne. Jednocześnie ruch w wodzie nie powoduje dla organizmu znacznych przeciążeń mięśni i stawów. Dyscypliną paraolimpijską jest od igrzysk w Rzymie w 1960 roku czyli od pierwszych igrzysk. Obecnie uważa się, że pływanie uprawiają zawodowo osoby niepełnosprawne z 74 państw. Osoby niepełnosprawne na zawodach pływają we wszystkich pięciu stylach pływackich, czyli: grzbietowym, dowolnym, motylkowym, klasycznym oraz zmiennym. Pływacy rywalizują w klasach wyszczególnionych ze względu na problemy z narządem wzroku oraz rodzaj ich niepełnosprawności. Reguły przebiegu zawodów pływackich niepełnosprawnych zaczerpnięte zostały z regulacji Międzynarodowej Federacji Pływackiej FINA, przy czym Międzynarodowy Komitet Paraolimpijski dokonał odpowiednich zmian regulaminu, aby uwzględnione zostały specyfiki danej niepełnosprawności pływaka.

Zawody pływackie przeprowadza się wedle klasyfikacji na grupy niepełnosprawności oznaczone literami S, SM i SB dla odrębnych wyżej wymienionych pięciu stylów pływackich. Występuje dokładnie czternaście paraolimpijskich klas, w których rozgrywa się każdą konkurencję – dziesięć dla osób z porażeniem narządu ruchu, trzy dla osób z porażeniem narządu wzroku i niedowidzeniem oraz jedna dla osób z intelektualną niepełnosprawnością⁸. Egzempla pływania osób niepełnosprawnych w naszym kraju nierozzerwalnie związane były z zaczątkiem sportu osób z niepełnosprawnością w Polsce. Rehabilitacja niepełnosprawnych przez sport rozpoczęła się instytucjonalnie w roku 1952, kiedy zostało założone Zrzeszenie Sportowe Spółdzielczości Pracy „Start”.

Największe osiągnięcia

Igrzyska Paraolimpijskie

- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Ateny 2004 – pływanie – 100 metrów stylem motylkowym klasa S12;
- Brąz Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Ateny 2004 – pływanie – 100 metrów stylem dowolnym klasa S12;
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Pekin 2008 – pływanie – 100 metrów stylem motylkowym klasa S12;
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Pekin 2008 – pływanie – 200 metrów stylem zmiennym klasa S12;
- Brąz Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Pekin 2008 – pływanie – 100 metrów stylem dowolnym klasa S12;
- Złoto Letnich Igrzysk Paraolimpijskich Londyn 2012 – pływanie – 100 metrów stylem motylkowym klasa S12;

Mistrzostwa Świata:

- Srebro Mistrzostw Świata 2002 – pływanie – 100 metrów stylem motylkowym kl.S12;
- Brąz Mistrzostw Świata 2002 – pływanie – 200 metrów stylem zmiennym klasa SM12;
- Złoto Mistrzostw Świata 2006 – pływanie – 50 metrów stylem dowolnym klasa S12;
- Złoto Mistrzostw Świata 2006 – pływanie – 100 metrów stylem dowolnym klasa S12;
- Złoto Mistrzostw Świata 2006 – pływanie – 100 metrów stylem motylkowym kl.S12;

⁸ Kowalczyk M., Szaj R., Maniak Iwaniszewska M., Woźny T., Gugala J., Durczok K., Kowal P., „Sport osób niepełnosprawnych”, Stowarzyszenie „Instytut Ekoprussia”, 2013

- Złoto Mistrzostw Świata 2006 – pływanie – 100 metrów stylem grzbietowym kl. S12;
- Złoto Mistrzostw Świata 2006 – pływanie – 100 metrów stylem klasycznym kl.SB12;
- Srebro Mistrzostw Świata 2006 – pływanie – 200 metrów stylem zmiennym kl.SM12;
- Złoto Mistrzostw Świata 2010 – pływanie – 100 metrów stylem motylkowym kl.S12;
- Srebro Mistrzostw Świata 2010 – pływanie – 200 metrów stylem zmiennym kl.SM12;
- Brąz Mistrzostw Świata 2010 – pływanie – 50 metrów stylem dowolnym klasa S12;
- Brąz Mistrzostw Świata 2015 – pływanie – 50 metrów stylem dowolnym klasa S12;
- Brąz Mistrzostw Świata 2015 – pływanie – 100 metrów stylem motylkowym kl. S12;
- Srebro Mistrzostw Świata 2017 – pływanie – 50 metrów stylem dowolnym klasa S12.

Mistrzostwa Europy:

- Złoto Mistrzostw Europy 2014 – pływanie – 200 metrów stylem zmiennym kl. SM12;
- Srebro Mistrzostw Europy 2014 – pływanie – 100 metrów stylem dowolnym klasa S12;
- Srebro Mistrzostw Europy 2014 – pływanie – 50 metrów stylem dowolnym klasa S12.

Ordery i odznaczenia:

- Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (2013);
- Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (2008).

Podsumowanie

Reprezentacja Polski nie uczestniczy w Igrzyskach Paraolimpijskich od początku ich istnienia, jednak od momentu startu odniosła wiele sukcesów. Polscy sportowcy niepełnosprawni przeszli do historii sportu dzięki licznym medalom oraz dzięki udanym startom na równych prawach z osobami pełnosprawnymi. Są oni inspiracją do działania, stają się idolami dzieci, które przez ograniczenia tak bardzo potrzebują motywacji do działania. Dlatego tak ważne jest rozpropagowanie ich sukcesów w opinii publicznej, by jak największa liczba osób o nich mówiła i ich podziwiała.

Bibliografia

- Dalecka M., *Sport osób z niepełnosprawnością – przełamywanie barier*, Studium Wychowania Fizycznego i Sportu Uniwersytetu Zielonogorskiego, Rocznik Lubuski Tom 40, 2014.
- Gądzik T., *Ortopedia i Traumatologia PZWL*, Warszawa 2009.
- Koper M., Tasiemski T., *Miejsce sportu w procesie rehabilitacji osób niepełnosprawnych fizycznie* – Zakład Sportu Osób Niepełnosprawnych Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania. Nr III/2013.
- Kosmol A., *Teoria i praktyka sportu niepełnosprawnych* – Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie, Warszawa 2008.
- Kuliński W., *Fizjoterapia w pediatrii*, PZWL, Warszawa 2016.
- Kwolek A., *Rehabilitacja medyczna*, Urban and Partner, Wrocław 2002.
- Pieszak E., *Aktywność fizyczna a jakość życia osób z ograniczoną sprawnością*, „Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Fides et Ratio, Ecologia Humana” 2/2012.
- Rutkowska K., *Analiza wybranych zagadnień psychologii sportu osób z niepełnosprawnością* Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie Wydział Wychowania Fizycznego i Sportu w Białej Podlaskiej, Niepełnosprawność –

zagadnienia, problemy, rozwiązania. Nr I/2014.

Szeliga Ł., Zduńczyk M., *XV Letnie Igrzyska Paraolimpijskie RIO 2016*, Wydawnictwo Polskiego Komitetu Paraolimpijskiego, Warszawa 2017.

ROZDZIAŁ V

ASPEKTY ŚRODOWISKOWE I PRZESTRZENNE W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

GLOBALNY KRYZYS ŚRODOWISKOWY

Streszczenie: Autorka rozważa problem kryzysu środowiskowego, wskazując na konieczność stosowania zasad zrównoważonego rozwoju. Celem pracy jest zobrazowanie relacji przyczynowo-skutkowych, które wpływają na funkcjonowanie środowiska oraz przyszłość pokoleń. Autorka rozważa problematykę w kontekście antropogenicznej działalności człowieka oraz procesów między innymi globalizacji i urbanizacji. W artykule przedstawiono perspektywy realizacji założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju środowiskowego, które autor uważa za fundament bezpieczeństwa życia.

Słowa kluczowe: kryzys środowiskowy; globalizacja; urbanizacja; niestabilna przyszłość pokoleń; zrównoważony rozwój

GLOBAL ENVIRONMENTAL CRISIS

Abstract: The author discusses the problem of environmental crisis, pointing to the need of applying the principles of sustainable development. The aim of the article is to present causal relationship between conduct and result that affect the functioning of the environment and the future of generation. The author of the article leads the discussion in the context of human anthropogenic activities and processes, including globalization and urbanization. The article presents perspectives for the implementation of the assumptions of the concept of sustainable environmental development, which the author considers to be the foundation of life's safety.

Keywords: Environmental crisis; Globalization; Urbanization; Unstable future of generations; Sustainable development

Wstęp. Istota problemu ekologicznego

Obecna sytuacja, w jakiej znalazła się ludzkość, stwarza konieczność podjęcia wyzwania ochrony środowiska, w celu zachowania bytu na Ziemi. Współcześnie zanieczyszczenie wody, gleby czy powietrza, wyczerpujące się zasoby surowców naturalnych czy zmiany klimatyczne mogą być początkiem katastrofalnego konfliktu o tło gospodarczym. Gospodarka, a co za tym idzie aktualna problematyka środowiskowa, opiera się na wzajemnych relacjach człowieka ze środowiskiem. Jest to proces kilkietapowej wymiany dóbr za pomocą narzędzi, a więc pewnego rodzaju pośrednictwa, którym jest gospodarka. Człowiek, w odróżnieniu od innych gatunków, korzystając z sił natury, pobiera i przekształca zasoby dostępne w przyrodzie. Produkcja, o której mowa, to wytwarzanie dóbr użytkowych w celu zaspokojenia bezustannie rosnących potrzeb potencjalnych konsumentów. Tym samym, można wnioskować, że produkcja jest działalnością świadomą, a co więcej, celową. W następstwie efekty tych działań nie zawsze są zgodne ze zrównoważonym rozwo-

¹ Absolwentka Ogólnokształcącej Szkoły Baletowej im. Ludomira Różyckiego w Bytomiu. Obecnie studentka III roku studiów licencjackich na kierunku dziennikarstwo i komunikacja społeczna. Tancerka zespołu baletu Teatru Muzycznego w Lublinie. Miłośniczka kultury i sztuki. Czynna uczestniczka akcji dobroczynnych oraz stała wolontariuszka Akademii Przyszłości oraz Fundacji DKMS.

jem gospodarczym, społecznym, kulturowym oraz fundamentalnymi założeniami poszanowania naszej kuli ziemskiej jako jedynej jak dotąd środowiska, w którym nasz człowieczy byt się realizuje. Następstwa te są ściśle związane z szybkim a nierównoważonym rozwojem poszczególnych krajów i ich społeczeństw, technologii, wzrostem jakości życia czy „dziką” bezinstytucjonalną, chaotyczną globalizacją.

Kryzys ekologiczny jest efektem sprzeczności, jakie zachodzą pomiędzy pragnieniami ekonomicznymi ze strony społeczeństwa, a barierami ekologicznymi, które są coraz bardziej widoczne. Według raportu sekretarza generalnego ONZ U Thanta z dnia 26 maja 1969 roku, kryzys ekologiczny świata ma charakter globalny. Obejmuje on bowiem nie tylko kraje rozwinięte, kraje rozwijające się, ale również najbardziej dotknięte, kraje biedne. Informuje, że jeśli proces ten nie ulegnie spowolnieniu, to życie na Ziemi będzie poważnie zagrożone.

Aby w sposób pełny zrozumieć zależności, jakie zachodzą między człowiekiem a środowiskiem, interesujące będzie przytoczenie za Eugeniuszem Kośmickim² czterech etapów tego nierozwiązanego, jak dotychczas, konfliktu. Podział ten podyktowany jest obszarem działalności i oddziaływania człowieka na środowisko.

Etap pierwszy – okres równowagi ekologicznej

Etap obejmuje czas od około 3 mln lat temu do 10 000 lat p.n.e., gdy funkcjonowanie gatunku ludzkiego i reszty ekosystemu pozostaje nienaruszone. Ówczesna działalność człowieka nie wywierała znaczącego wpływu na środowisko, ze względu na fakt braku posiadania wystarczających narzędzi i umiejętności. Koczowniczy charakter grup pozwalał na korzystanie z zasobów Ziemi w sposób nieograniczony, a jedynym potencjalnym zagrożeniem dla ekosystemu była umiejętność rozpalania ognia, który był pomocny w zasiedlaniu terenów.

Etap drugi – okres narastania przekształceń w przyrodzie

Okres ten trwał od 10 000 lat p.n.e. aż do XVIII wieku. Podstawą zmian było powstanie i rozwój hodowli i rolnictwa. Wyraźny wpływ na życie ludzkie wywierała umiejętność uprawy, która umożliwiała gatunkowi ludzkiemu dostęp do stałego zaopatrzenia w żywność. Dodatkowym atutem stała się umiejętność hodowli, która przyczyniała się nie tylko do tworzenia grup dominujących, ale również pozwalała na tworzenie pierwszych cywilizacji. Etap ten ściśle związany jest również z działalnością człowieka, która miała bezpośredni wpływ na zmiany w przyrodzie. Pojawiające się katastrofy ekologiczne były związane z niewystarczającymi umiejętnościami ludzi oraz brakiem świadomości konsekwencji, co doprowadzało do zasilania ziem, wycinki lasów czy zmian klimatu.

Etap trzeci – okres szybszych zmian środowiskowych

Okres obejmujący czas od XVIII do XX wieku, który charakteryzuje gwałtowny rozwój przemysłu. Podstawą gospodarki przemysłowej stają się surowce energetyczne kopalne, rudy metali, soli, minerałów, kamienia i surowców budowlanych. Wysoki poziom rozwoju gospodarczego oraz postęp w dziedzinie medycyny skutkuje gwałtownym wzrostem liczby ludności, a co za tym idzie, wzrostem ilościowym rozwijających się społeczeństw i rozwijającej się polityki wymiany dóbr między nimi.

² Kośmicki E., *O problematyce kryzysu i katastrofy ekologicznej w badaniach ekologicznych i społecznych*, zeszyt 1, 1984, s. 138 – 139.

Etap czwarty – okres globalnego oddziaływania na środowisko

Etap rozpoczynający się od połowy XX wieku, kiedy działalność człowieka zaczyna przekraczać dopuszczalne granice. Charakter tych działań ma wymiar globalny, a procesy zachodzące w przyrodzie stają się nieodwracalne.

Początek XXI wieku to, jak można zauważyć, schyłek etapu czwartego. Koniecznością staje się zwrócenie uwagi na problematykę środowiskową i wyczerpywanie się zasobów naturalnych, z których nierozważnie korzystamy. Niezrównoważony rozwój i tempo tego procesu powoduje w przyrodzie ubytki, których nie da się uzupełnić. Ludzkość, kierując się chęcią realizacji własnych potrzeb i osiągania lepszych wyników produkcji, korzysta z procesu globalizacji, nie dostrzegając globalnego problemu bytu człowieka na Ziemi. Dzisiaj wszechobecna i nieregulowana globalizacja realizuje ekonomiczne potrzeby społeczeństwa, kosztem szkód wyrządzanych przyrodzie, a w konsekwencji nam samym. Człowiek, wkraczając w świat przyrody, winien zachować pewne zasady, które pozwolą na sprawne funkcjonowanie ekosystemu. Ingerując w naturalny porządek świata przyrody, nie tylko zniekształca pewne procesy, ale i dopuszcza się całkowitych załamania ekosystemów. Przywrócenie homeostazy, jako w pełni naturalnego procesu samoregulacyjnego przyrody, może okazać się prawie niemożliwe do osiągnięcia. Reakcją ekosystemu na gwałtowne zniekształcenia wprowadzane przez człowieka są obciążenia antropogeniczne, które potęgują częstotliwość pojawiania się naturalnych zjawisk żywiołowych o charakterze katastrofalnym. Pomimo iż zjawiska te nie są bezpośrednio związane z działalnością człowieka, to pośrednio zachodzi między nimi relacja przyczynowo–skutkowa. Emitowanie gazów cieplarnianych, wylesianie, budowa zapór wodnych, rabunkowa gospodarka surowcowa, gwałtowny rozrost obszarów aglomeracji miejskich, to jedne z wielu tendencji potęgujących kataklizmy. Według raportu Ligi Towarzystw Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy z 2004 roku zauważono, że minione dziesięciolecie to zwiększona aż o 60 procent liczba klęsk żywiołowych, które są spowodowane procesami zainicjowanymi przez człowieka³. Musimy zdać sobie sprawę z wagi problemu i podejmować działania z większą świadomością konsekwencji w przyszłych pokoleniach. Relacja przyczynowo–skutkowa jest i powinna być motorem rozważań nad poszukiwaniem rozwiązań, które pomogą wstrzymać tak szybką degradację środowiska. Nadrzędność człowieka nad naturą jest tylko pozornym zjawiskiem, spowodowanym przeświadczeniem, że Ziemia jest ośrodkiem, z którego człowiek może bezgranicznie czerpać oraz pobudkami stricte egoistycznymi, budowanymi na zasadzie wyższości.

Skala zaburzeń poszczególnych elementów środowiska

We wspomnianej już części artykułu pojawił się termin homeostazy, czyli naturalnej zdolności ekosystemów do regeneracji. Degradacja, jaka z coraz większą intensywnością zachodzi w środowisku, jest w przeważającej mierze efektem działalności człowieka. Oczywiście do naturalnych przyczyn obniżających odporność ekosystemu, a w efekcie zaburzenia jego funkcjonowania, należą klęski żywiołowe oraz zmiany klimatyczne. Jak już zostało wspomniane, duża część zjawisk żywiołowych wiąże się z różnymi formami antropopresyjnymi. Większe zmiany zachodzą w przypadku sztucznych czynników, do których należą między innymi: wylesianie, budowa zapór wodnych, zanieczyszczanie powietrza i gleby, podgrzewanie zbiorników wodnych, chemizacja rolnictwa, przemysł wydobywczy,

³ <https://www.ifrc.org/Global/Publications/disasters/WDR/58000-WDR2004-LR.pdf?fbclid=IwAR24HN-M0WAhec4yqnxjNeykScbUg115xv1M0WRVmZ6eenYgqrwkN77P3MU>, [data dostępu: 5.11.2018].

przesuszanie terenów oraz wiele innych działalności ludzkich, które przyspieszając rozwój cywilizacyjny, potęgują niszczenie środowiska naturalnego.

Aerosfera

Źródła zanieczyszczeń areosfery⁴ jest wiele, począwszy od naturalnych po antropogeniczne. W przypadku zanieczyszczeń opartych na działalności człowieka, największą szkodliwość wykazują emisje z paliw konwencjonalnych. Równie istotnym elementem jest duże natężenie transportu samochodowego, wydzielającego szkodliwe toksyny. Kolejnym aspektem wpływającym na zanieczyszczenie powietrza jest przemysł metalurgiczny, budowlany a także chemiczny. Wszystkie te obszary działalności człowieka wpływają na zmiany stężenia naturalnie występujących gazów w powietrzu, co skutkuje globalnymi zmianami, między innymi efektem cieplarnianym, niszczeniem powłoki ozonowej, czy na płaszczyźnie lokalnej występowaniem kwaśnych deszczy czy smogu. Wpływy antropogeniczne mogą być przyczyną gwałtownych zmian meteorologicznych. Częstsze zmiany wartości gazów w aerosferze wpływają na liczne klęski suszy czy powodzi. Co więcej, zarówno duża liczba opadów, jak i długotrwałe susze, pociągają za sobą serię wtórnych zniekształceń. Częste powodzie skutkują erozją gleb, a nadmierne wysuszenie powoduje ubytki w dostępie do wody. Aerosfera, pełniąc dla ludzkości, funkcję ochronną przed promieniami UV jest elementem budującym życie na Ziemi. Tym samym, aby ograniczyć występowanie podobnych katastrof, należy, w jak największym stopniu, ograniczyć emisję szkodliwych substancji.

*Litosfera*⁵

Zanieczyszczenia gruntu gleby to różnego rodzaju związki. Mowa głównie o związkach chemicznych, ale również o pierwiastkach promieniotwórczych. Większość z tych elementów jest efektem gospodarczej działalności człowieka. Odpady przemysłowe, komunalne oraz rozliczne gazy, wpływają na jakość gleb niszcząc naturalne fundamenty, uniemożliwiają rozwój fauny i flory oraz powodują obniżanie się poziomu płodności poszczególnych gruntów. W wyniku działań człowieka gleba narażona jest na erozję. Pomimo iż proces ten występuje naturalnie, to nasila się on wraz z wprowadzeniem do rolnictwa nowych technologii. Należy zwrócić szczególną uwagę na następstwa erozyjne, które znacznie wpływają na życie. Zmniejszenie potencjału produkcyjnego, wywołane zmniejszeniem żyzności gruntów czy zanieczyszczenie wód gruntowych, wskutek przedostawania się z gleby do hydrosfery szkodliwych substancji, to jedne z wielu konsekwencji niewłaściwej gospodarki. Kolejnym, równie istotnym, zagrożeniem, jest zakwaszenie gleb. Podobnie jak w przypadku erozji, zakwaszenie jest procesem naturalnie występującym w przyrodzie. Jednakże działalność antropogeniczna przyczynia się do szybszego zakwaszania, co wiąże się z negatywnymi skutkami. Niszczenie struktury gleby prowadzi do powstawania specyficznych warunków wpływających na czynności życiowe organizmów.

⁴ Zanieczyszczenia dotyczą głównie, znajdującej się nad powierzchnią Ziemi, troposfery, która obejmuje 90% ogólnej masy atmosfery oraz stratosfery, która dzięki warstwie ozonowej hamuje szkodliwe promieniowanie UV.

⁵ Zanieczyszczenia gleb dotyczą zarówno powłoki organicznej i górnej, ale również do głębszych warstw gleby. W zależności od podłoża skalnego, układ poziomów gleby w pionowym przekroju będzie zróżnicowany. Gleby o profilu całkowitym do 1,5 metra jednego materiału budulcowego oraz gleby o profilu niecałkowitym do 1,5 metra głębokości, przy przynajmniej dwóch zróżnicowanych warstwach.

Hydrosfera

Woda jest nierozłącznym elementem przyrody, jest podstawą życia wszystkich organizmów i jednocześnie jest odpowiedzialna za procesy zachodzące w przyrodzie. Wprowadzanie do środowiska substancji o charakterze nieorganicznym, radioaktywnym czy nawet organicznym prowadzi do zmian właściwości wody. Działalność człowieka wywiera wpływ na płaszczyzny bakteriologiczne, fizyczne i chemiczne wody. Najczęstszymi antropogenicznymi zanieczyszczeniami wody są pestycydy pochodzące z upraw. Dodatkowo często spotykane są metale ciężkie, fenole czy węglowodory ropopochodne. Jednakże najczęściej zanieczyszczeń pochodzi z odpadów przemysłowych i komunalnych, które są odprowadzane do wód ze ściekami. Należy pamiętać, że woda słodka to zaledwie 3% zasobów Ziemi, z czego jedynie 1% to wody powierzchniowe, łatwo dostępne dla człowieka. Najczęstszymi problemami dotyczącymi hydrosfery są powódzie, susze oraz zanieczyszczenia wód. Skażenie wody szkodliwymi związkami narusza naturalny obieg, co prowadzi do wyczerpania zasobów wodnych. Działalność człowieka negatywnie wpływa na funkcjonowanie wodnej ekosfery. Aby zapobiec dalszym zagrożeniom, zarówno przedsiębiorstwa, jak i osoby prywatne, powinny ograniczać wydzielanie do wód szkodliwych substancji, oraz dbać o prawidłowe oczyszczanie ścieków.

Rozwój społeczeństwa a zmiany środowiskowe

Człowiek jako jedyny z gatunków żyjących na Ziemi ma przewagę nad naturą w postaci sił wytwórczych. Naturalnie ekosystemy działają na zasadzie wzajemnej symbiozy, często połączonej ze zjawiskami synergii, co pozwala na utrzymanie stałej liczebności występujących gatunków. Oznacza to nic innego, jak proces homeostazy, który został już omówiony w poprzedniej części artykułu. Na przestrzeni wieków człowiek przeszedł szereg ewolucyjnych zmian, które pozwoliły na wykształcenie i rozwój pewnych zdolności, możliwości, czy technik pozyskiwania, przetwarzania, produkowania. Przełamanie istotnych w świecie natury barier spowodowało rozszerzenie możliwości dyspozycyjnych człowieka, jednocześnie w sposób wyraźny przekształcając środowisko. Rozwój medycyny, poprawa jakości higieny, możliwości techniczne, a później rozwój nowych technologii są czynnikami wpływającymi na tempo wzrostu populacji. Eksplozja demograficzna, która coraz częściej staje się jednym z głównych tematów ekologów, to zjawisko opisujące gwałtowny wzrost populacji, przyczyniający się do znaczących zmian na kuli ziemskiej. Można wobec powyższych stwierdzeń rozpatrywać problem w kontekście krajów rozwijających się oraz krajów mocno rozwiniętych. Pomimo iż bardzo szybki wzrost liczby ludności w krajach słabo rozwiniętych spowalnia rozwój gospodarczy, to presja wywierana przez człowieka na środowisko jest bardzo silna. Dewastacja środowiska jest wynikiem między innymi zwiększonego zapotrzebowania na żywność. Dodatkowo, w krajach rozwijających się, występuje częsta erozja gleb spowodowana stosowaniem niewłaściwych technik rolniczych. Wyniszczający wpływ człowieka na ekosystemy, które nie mają szansy się odbudować, warunki społeczne, możliwości ekonomiczne oraz szybki wzrost populacji w krajach rozwijających się, zdaje się działać na zasadzie błędnego koła, gdzie, aby podjąć próbę naprawy jednego z elementów, trzeba pominąć inne. Rosnąca pozycja gospodarki, a słabnący poziom rolnictwa to nadmierne obciążenie dla środowiska. Systemy ekologiczne są w stanie poprawnie funkcjonować w momencie utrzymania prawidłowego stosunku między ilością ziemi i zasobów, a liczbą mieszkańców danego terenu. Widoczne ograniczenia środowiskowe wymagają szybkiej reakcji. Znaczne zmniejszenie przyrostu ludzkości i zwiększenie poziomu gospodarki za sprawą przyspieszenia rozwoju technologicznego

go i zwiększeniem świadomości ludzkości dają, w pewnym stopniu, szansę na stabilizowanie ekosystemów.

W przypadku krajów rozwiniętych, częstym zjawiskiem stają się znaczne pogorszenia lub eliminacje ekosystemów. Dzieje się tak na skutek zakładania wielkich aglomeracji. Wzrost liczby ludności w miastach jest motorem powstawania wysokiego zapotrzebowania na zasoby i surowce. Co więcej, producenci i przedsiębiorcy, mając na uwadze szansę rozwoju gospodarczego, wprowadzają nowe możliwości rynkowe, które wymagają wyższych kosztów utylizacji zanieczyszczeń. Ostatecznie nie są one poprawnie usuwane, co znacząco pogarsza warunki środowiskowe. Silne kryzysy o tle ekologicznym dotyczą większych aglomeracji ze względu na wysoki poziom rozwoju społecznego, gospodarczego oraz na wprowadzenie licznych zmian w funkcjonowanie naturalnie występującego środowiska. Równie istotnym czynnikiem wpływającym na zmiany w środowisku są wahania procesów biogeochemicznych. Wpływ na nie mają głównie działania podejmowane na terenie miast. Rzecz dotyczy działalności przemysłowej czy wysoko zurbanizowanej gospodarki. Podejmowane przez człowieka działania mechaniczne pociągają za sobą serię zaburzeń na poziomie gleby, powietrza czy wody. Zanieczyszczenie środowiska w krajach rozwiniętych wynika z konieczności stosowania środków chemicznych, które stają się źródłem zaburzeń ekosystemów. Klęski ekologiczne, związane z przyrostem naturalnym ludności, związane są ze złamaniem wszystkich podstaw, dzięki którym środowisko może poprawnie funkcjonować.

Urbanizacja

Aby w sposób kompleksowy zobrazować problematykę, należy rozszerzyć dotychczas wspomniane aspekty. Źródłem fundamentalnych zmian są często działania antropopresyjne. Dotychczas człowiek dostrzegał źródło zanieczyszczeń w gospodarce rynkowej. Ona jednak funkcjonowała według zasad ekonomicznych. Długotrwałe zjawiska o charakterze destrukcyjnym w przeważającej części mają swoje źródło w procesach industrialnych, które doprowadziły do szybkiego rozwoju społecznego. Wszystkie te procesy pociągnęły za sobą lawinę skutków. Elementem, który w znaczącej mierze deformuje naturalne środowisko, jest proces koncentracji ludności w określonych przestrzeniach geograficznych. Między innymi na skutek szeroko pojętej urbanizacji. Zespół zmian zachodzących na płaszczyznach przestrzennych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych, prowadzi do ogólnego rozwoju miast. Jednakże urbanizacja jest procesem wieloaspektowym. Zmienia się nie tylko miasto, ale także liczba ludności, stopień migracji, czy zatrudnienia, a także uwiadcniają się zmiany w poziomie i stylu życia ludności. Głównym problemem rozrastających się aglomeracji jest nierównomierne ich rozmieszczenie. Związane jest to z historią i pojawianiem się poszczególnych gałęzi przemysłu. Powstawanie bądź szybki rozwój miast i aglomeracji przyczynia się między innymi do zanieczyszczenia wody, poprzez niewłaściwe odprowadzanie ścieków przemysłowych i komunalnych, co z kolei prowadzi do jej niedostatku. Skażenie powietrza poprzez zwiększoną ilość pojazdów oraz produkcję trujących gazów, problem utylizowania odpadów prowadzi do zanieczyszczenia gleby, co skutkuje drastycznym zmniejszeniem sfery zielonej. Przywołane czynniki wpływają na odporność organizmów, które nie są w stanie bronić się przed nowymi szczepami bakterii powstałymi w wyniku działalności człowieka.

Wedle raportu WWF⁶ (World Wildlife Fund for Nature) tendencja do stałego poprawiania warunków życia, co więcej, gwałtownego rozwoju światowej gospodarki, dopro-

⁶ <https://www.wwf.pl/aktualnosci/living-planet-report-2016>, [data dostępu: 5.11.2018]

wadziła do momentu, w którym naturalne procesy i zasoby nie są w stanie się odnowić. Raport pochodzi z 2002 roku, co obrazuje jaki poziom kryzysu ekologicznego został osiągnięty. Dla porównania wedle raportu z 2018 roku, człowiek przekształcił zdecydowanie więcej niż 25% powierzchni Ziemi. Prowadzi to do globalnego spadku bioróżnorodności, co zgodnie z badaniami ma nastąpić już w 2050 roku. Liczne debaty na temat daleko sięgającego kryzysu ekologicznego ukazują, jak istotny dla przyszłości ludzkości jest zrównoważony rozwój miast. Nowe technologie pozwalają, w chwili obecnej, na wdrożenie racjonalnych modeli, które byłyby kompromisem między ideą koncepcji zrównoważonego rozwoju, a możliwościami gospodarczymi poszczególnych miast i krajów. Poszukiwanie nowych, prawidłowych modeli strukturalnych jest wyzwaniem przyszłości, zatem podczas realizacji będą gwarancją harmonijnie działającego ekologicznego miasta. Oczywiście kwestią jest, że urbanizacja to proces, którego nie da się zatrzymać. Nie znaczy to jednak, że nie należy korzystać z dostępnych struktur, które pomogą w globalnej odbudowie. Trzeba podkreślić wagę stosowanych w krajach rozwiniętych kontroli urbanistycznych czy masowego recyklingu. Procesy urbanizacyjne powinny zatem dążyć do równości dobrobytu społecznego, ekologicznego i ekonomicznego.

Globalizacja, proces międzynarodowych współzależności

Pojęcie to jest bardzo obszerne i z tego powodu należałoby określić, jakie rozumienie zostanie przyjęte w dalszej części artykułu. Globalizacja to proces dążący do likwidacji barier wymian gospodarczej na arenie międzynarodowej. Szczególną rolę należy przypisać nowym technologiom, które pozwalają na przekraczanie naturalnie istniejących warunków naturalnych czy fizycznych. Swobodny, międzynarodowy przepływ dóbr między krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się, prowadzi do wielu konsekwencji. Co istotne, globalizacja to seria współzależności gospodarczych i procesów przyczynowo–skutkowych, zachodzących między krajami, które prowadzą do ogólnoswiatowych problemów. Ciągła rywalizacja o wpływy na arenie międzynarodowej, budowanie siły gospodarczej i politycznej, prowadzą do wielu zagrożeń, z których ludzkość nie zdawała sobie do tej pory sprawy. Rozwój produkcji, motoryzacji, handlu czy technologii, należy nie tyle zahamować, co zmniejszać negatywne i niebezpieczne skutki dla środowiska. Globalizacja bowiem oznacza dla świata fauny i flory zagrożenie, które obecnie przybrało już charakter globalny. Aby usunąć niepożądane i szkodliwe skutki globalizacji, występujące w przyrodzie, należy ją przeorganizować. Joseph E. Stiglitz, krytykując ten proces, proponuje serię posunięć, które mogłyby usprawnić jej funkcjonowanie, co doprowadziłoby do poprawy warunków środowiskowych⁷. Chaotyczność i spontaniczność procesu globalizacji nie pozostaje dla ekosystemów bez znaczenia. Należy, bez wątpienia, zastanowić się nad zawłaszczającym charakterem globalizacji. Problemy ekologiczne, jak również konflikty ekonomiczne, są efektem wyczerpującego zasoby korzystania z możliwości terenów państw słabo rozwiniętych przez kraje bogate. Globalizację można rozpatrywać pod kątem pozytywnych wpływów na środowisko, o ile wpływ ten będzie miał charakter świadomy, przemyślany i długofalowy. Podejmowanie i wprowadzenie przez człowieka krótkoterminowych rozwiązań, podyktowanych wyłącznie obecnymi potrzebami, skutkuje poważnymi konfliktami ekologicznymi w przyszłości. Wszelkie globalne procesy, inicjowane przez człowieka, powinny uwzględniać nakłady i zasoby środowiska przyrodniczego oraz racjonalnie oceniać ludzkie potrzeby. Wdrożenie koncepcji zrównoważonego rozwoju łączy się

⁷ Stiglitz J. E., *Globalizacja*, PWN, Warszawa 2012.

z koniecznością akceptacji warunków, których celem będzie wyrównanie tempa i dynamiki rozwoju wszystkich państw członkowskich.

Zrównoważony rozwój środowiskowy

Poszczególne elementy środowiska funkcjonują ze sobą na zasadzie wzajemnej relacji. Zanieczyszczanie środowiska na szczeblu lokalnym, krajowym czy międzynarodowym okazuje się mieć zdecydowanie większe oddziaływanie, niż można sobie wyobrazić. Obecnie kosztem środowiska odbywa się tańsza produkcja. Ekspansywnie rozwijająca się gospodarka w wielu krajach opiera się na technologiach, które przekształcają bądź całkowicie niszczą naturę. Michael Redclift podkreślił, że obecne problemy ekologiczne są efektem pewnych ludzkich wyborów, które w nadrzędnej pozycji stawiają potrzebę rozwoju ekonomicznego, społecznego czy gospodarczego⁸. Koniecznym, jak się zdaje, staje się wdrożenie zrównoważonego rozwoju na szczeblu nie tylko krajowym, ale również międzynarodowym. Dotychczasowe strategie muszą osiągnąć charakter globalny, żeby w sposób kompleksowy zrealizować założenia ochrony środowiska. Aby było to możliwe, należy podjąć działania nie tyle mające na celu utrzymanie obecnego stanu, ale przede wszystkim powołać właściwe podmioty, które podejmą stosowne kroki oraz będą stale kontrolować działania poszczególnych instytucji. Koniecznym również jest wypracowanie wspólnych sposobów rozumienia problemów oraz metod ich rozwiązywania. Wdrażanie strategii zrównoważonego rozwoju ekologicznego powinno przebiegać nie tylko na płaszczyźnie środowiskowej w sektorze gospodarczym, ale również na arenie politycznej, gruncie społecznym oraz w przedsiębiorstwach lokalnych, krajowych i międzynarodowych. Wprowadzenie zasad zrównoważonego rozwoju to swojego rodzaju gwarancja dla następnych pokoleń.

Podsumowanie

„Zrównoważony rozwój jest długotrwałą ochroną potencjału czynników naturalnych, ekonomicznych i społecznych, których połączenie powinno umożliwić także przyszłym pokoleniom przynajmniej obecny poziom zaspokojenia potrzeb”⁹.

Należy wnioskować, że aby zrównoważony rozwój mógł zostać zrealizowany, muszą zostać spełnione pewne określone zasady. Przede wszystkim koncepcja musi opierać się na zasadzie integracji, czyli dążenia do równego rozwoju ekonomicznego, ekologicznego i społecznego. Kolejną zasadą jest zasada sprawiedliwości, zarówno międzypokoleniowej, jak i wewnątrzpokoleniowej. Ostatnią jest zasada odpowiedzialności wyższych podmiotów, czyli zasada partycypacji. Działając w ten sposób jesteśmy w stanie połączyć zdolność produkcyjną oraz jednoczesną stabilność ekonomiczną z długotrwałym bezpieczeństwem fundamentów życia w ogóle.

Koncepcja zrównoważonego rozwoju powinna być jednym z założeń organizacji państw, wynikających z konstytucji. Dodatkowo, zrównoważony rozwój powinien być sumiennie realizowany na szczeblu przedsiębiorstw. Rozumie się przez to działania dążące do zintegrowanej polityki produktowej, które tworzą takie procesy, jak między innymi: produkcja, transport, użytkowanie (począwszy od produkcji, zakończywszy na utylizacji bądź recyklingu). Dodatkowo koncepcja powinna być realizowana poprzez spełnianie kry-

⁸ Redclift M., *Sustainable development and global environmental change*, Global Environmental Change, t. 2, 1992 s. 32–42.

⁹ Ewringmann D., Koch L., *Einleitung in die Problemstellung: Chemische Industrie, Nachhaltigkeit und Innovationen*, 2007, s. 13.

teriów wydajności ekologicznej, stanowiącej możliwości produkcji przy jak najniższym nakładzie materiałów.

Faktem bezspornym jest, że realizacja założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju wymaga od państwa zaangażowania i stałej, zgodnej aktywności. Należy w sposób optymalny wykorzystywać, dzielić czy produkować. Wymogi, stawiane przez ekologię, powinny być uwzględniane przy okazji wszelkiej działalności człowieka. Takie rozumienie zasady zrównoważonego rozwoju: człowieka, regionów, państw, gospodarek, kontynentów, społeczeństw, narodów, to zatem nie „fanaberie” grup ekologicznych zapaleńców, to nie utopia, a fundament wszelkich dążeń człowieka do dalszego rozwoju dobrostanu i wszystkich istot żywych.

Literatura

- Ewringmann D., Koch Lars, *Einleitung in die Problemstellung: Chemische Industrie, Nachhaltigkeit und Innovationen*, 2006, s. 13.
- Kośmicki E., *O problematyce kryzysu i katastrofy ekologicznej w badaniach ekologicznych i społecznych*, zeszyt 1, 1984, s. 138–139.
- Kryński A., Kramer M., Caekelbergh A. F. *Zintegrowane zarządzanie środowiskiem; Systemowe zależności między polityką, prawem, zarządzaniem i techniką* Warszawa, 2013.
- Redclift M., *Sustainable development and global environmental change*, Global Environmental Change, t. 2, 1992, s. 32–42.
- Stiglitz J. E., *Globalizacja*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2012.

Materiały źródłowe

- Raport Sekretarza Generalnego U Thanta – 26 maja 1969 rok, *Człowiek i jego środowisko* (ang. *The problems of human environment*) rezolucja nr 2390
- Raport Ligi Towarzystwa Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycza, *World Disasters Report; Focus on community resilience*, 2004

Strony internetowe

- <https://www.wwf.pl/aktualnosci/living-planet-report-2016>.
- <https://www.ifrc.org/Global/Publications/disasters/WDR/58000-WDR2004-LR.pdf?fbclid=IwAR24HN-M0WAhec4yqnxjNeykScbUg115xv1M0WRVmZ6eenYgqrwkN77P3MU>.

Patryk Łyko¹

BEZPIECZEŃSTWO PRZECIWPOWODZIOWE WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU, NA PRZYKŁADZIE ZBIORNIKA RETENCYJNEGO „RACIBÓRZ DOLNY”

Streszczenie: Ze względu na uwarunkowania geograficzne województwa śląskiego, bezpieczeństwo przeciwpowodziowe jest ważnym aspektem zarówno dla nas jak i dla przyszłych pokoleń. Nie oznacza to jednak, że nie da się połączyć tej dziedziny ze zrównoważonym rozwojem i zachowaniem przyrody w nienaruszony stanie. W artykule starałem się przybliżyć powstawanie i przyczyny powodzi oraz jej klasyfikację i rodzaje. Zamieściłem także metody profilaktyczne zapobiegania powodzi, takie jak odpowiednia gospodarka rezerwą powodziową, dbanie o prawidłowy stan techniczny zabezpieczeń i powstawanie nowych budowli hydrotechnicznych oraz edukacja ludności. Kolejnym aspektem opisanym są działania służb ratunkowych. Zostały omówione również zbiorniki retencyjne, ich podział oraz funkcje. Jako przykład zrównoważonego rozwoju podaję tutaj budowany zbiornik Racibórz Dolny. Jak podaje Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie, będzie on strategicznym zabezpieczeniem przeciwpowodziowym dla obszarów zalewowych województwa śląskiego i dolnośląskiego, jednocześnie nie zapomniano o środowisku naturalnym.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, powódź, zbiornik Racibórz Dolny, zabezpieczenia przeciwpowodziowe

SECURITY FLOOD PROTECTION IN SILESIA IN CONTEXT SUSTAINABLE DEVELOPMENT, ON AN EXAMPLE FLOOD RESERVOIR „RACIBÓRZ DOLNY”

Abstract: Due to geographical determinants of the Silesian region protection against flood is a very important aspect, not only for us but also for future generations. However, this does not mean that the issue cannot be combined with the issues of sustainable development and nature conservation. In this article I tried to describe the causes, formation and classification of floods. I also included methods of flood prevention, such as proper management of flood reserve, taking care of technical condition of protective measures, construction of new hydraulic structures and educating people. Other aspects described in the article are the actions of emergency services and different types and functions of retention tanks. As an example of sustainable development I described the Racibórz Dolny Reservoir. According to the State Water Management Polish Waters it will be strategic flood protection for the flood hazard zones in the Silesian Voivodship and the Lower Silesian Voivodship. At the same time we didn't forget about natural environment.

Keywords: Sustainable development, flood, reservoir Raciborz Dolny, flood protection

¹ Student III roku Bezpieczeństwa Państwa o profilu polityczno-militarnym w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Raciborzu. Czynnny strażak ochotnik, ratownik techniczny, instruktor samoobrony.

Wstęp

Województwo śląskie ze względu na swoje położenie oraz uwarunkowania geograficzne narażone jest co kilkanaście lat na duże powodzie, natomiast co rok można zaobserwować w okresie wiosennych roztopów lokalne podtopienia. Powódź niesie ze sobą poważne konsekwencje zarówno na płaszczyźnie moralnej jak i ekonomicznej. Skutkami powodzi są nie tylko zniszczenia urbanistyczne, lecz zalicza się do nich także skażenie środowiska, choroby ludności i zwierząt a nawet epidemie, które generują ogromne koszty. By uniknąć strat wyrządzonych przez żywioł i zabezpieczyć przyszłe pokolenia, należy stworzyć system zabezpieczeń przeciwpowodziowych przy jak najmniejszej ingerencji w środowisko naturalne, zachowując tym samym zrównoważony rozwój. Idealnym przykładem tego typu inwestycji jest budowany zbiornik retencyjny „Racibórz Dolny”.

Przyczyny i rodzaje powodzi

Żeby mówić o powodzi, należy najpierw to zjawisko zinterpretować w świetle prawa. Według art. 9 ust. 1 pkt 10 ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne – „Powódź to wezbranie wody w ciekach naturalnych, zbiornikach wodnych, kanałach lub na morzu, podczas którego woda po przekroczeniu stanu brzegowego zalewa doliny rzeczne albo tereny depresyjne i powoduje zagrożenia dla ludności lub mienia”². Przyczyny powodzi mają niebagatelny wpływ na to, w jaki sposób będziemy walczyć z kataklizmem. Na przywołanych terenach można sklasyfikować kilka rodzajów powodzi:

- a) Opadowe - spowodowane bardzo gwałtownymi oraz intensywnymi opadami deszczu;
- b) Roztopowe - które spowodowane są szybkim topnieniem śniegu w okresie wiosennym;
- c) Opadowo-roztopowe, czyli nałożenie na siebie dwóch wyżej wymienionych zjawisk;
- d) Zatorowe - spowodowane najczęściej oderwaniem kry lodowej i zmniejszeniem przepustowości koryta rzeki;
- e) Techniczne - wywołane najczęściej awariami hydrotechnicznymi³.

Z wyżej wymienionych przyczyn można wywnioskować, iż najniebezpieczniejszą formą powodzi jest nałożenie na siebie kilku rodzajów kataklizmu. W ostatnim okresie możemy zaobserwować zjawisko Flash Flood, czyli tzw. powódź błyskawiczna, znana również jako nagła powódź lokalna.

Zjawisko powodzi klasyfikujemy również pod względem obejmowanego terenu:

- a) Małe,
- b) Średnie,
- c) Duże

Małe i średnie powodzie najczęściej nie utrudniają funkcjonowaniu państwa. Obszar, na jakim występują, obejmuje najczęściej wieś, gminę lub powiat. Natomiast duże powodzie traktowane są już jako klęska żywiołowa, zaburzając funkcjonowanie państwa i ludności, a obszar to kilka powiatów, województw, a nawet sięgają całego kraju.

Ostatnim kryterium jest wielkość powodzi. W tym celu również stosujemy trójstopniową skalę:

² Ustawa z dnia 18 lipca 2001r. Prawo wodne (Dz.U. z 20015 r. poz. 469)

³ S. Bednarczyk, T. Jarzębińska, S. Mackiewicz, E. Wołoszyn, *Vademecum ochrony przeciwpowodziowej*, Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, Gdańsk 2006, s. 14-17.

- a) Zwyczajna,
- b) Wielka,
- c) Katastrofalna⁴.

Metody profilaktyczne zapobiegania powodzi

Aktualnie posiadamy obszerną wiedzę na temat zapobiegania powodziom i podtopieniom. Działania te mają charakter techniczny lub nietechniczny. Działania techniczne mają za cel zredukowanie wielkości fali powodziowej oraz jej zasięg przy pomocy budowli hydrotechnicznych. Odpowiednie organy administracyjne są odpowiedzialne za utrzymywanie należytego stanu zabezpieczeń przeciwpowodziowych, jak również realizowanie nowych inwestycji⁵. Aspektem nietechnicznym jest edukowanie społeczeństwa oraz ludności zamieszkałej na obszarach zagrożonych. Zalicza się również do niego system wczesnego ostrzegania, edukacja, a nawet wykup odpowiednich ubezpieczeń na życie oraz ubezpieczeń nieruchomości. Osoby zamieszkałe na terenach zalewowych powinny posiadać wiedzę, co należy zrobić, jakie przedmioty zgromadzić oraz jak komunikować się ze służbami ratunkowymi podczas kataklizmu, jakim jest powódź⁶.

Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie odpowiedzialne jest za utrzymanie odpowiedniego stanu technicznego wałów, kanałów ulgowych, polderów, zbiorników retencyjnych, jak również czyszczenie koryt rzek i regularne ich pogłębiania, musi także roztropnie i mądrze gospodarować rezerwą powodziową⁷. Metody gospodarowania rezerwą powodziową mają na celu zarówno uchronienie ludności cywilnej przed powodzią, jak również przed suszą. Istnieją dwa sposoby zarządzania rezerwą powodziową: metoda sztywna i półsztywna. Metoda sztywna sprawdza się w górskich odcinkach rzek, kiedy to trudno jest prognozować przyływ. Jest ona oparta na sztywnych założeniach, które zakładają gromadzenie zasobów wodnych wyłącznie wtedy, gdy spodziewany jest tzw. przyływ bezpieczny. Metoda ta jest mało skuteczna ze względu na swój sposób działania, który opiera się tylko na zatrzymaniu fali powodziowej wewnątrz czaszy zbiornika. Drugim sposobem gospodarowania rezerwą powodziową jest metoda półsztywna. Zakłada ona podczas narastania fali powodziowej zwiększenie odpływów ze zbiornika ponad przepływ bezpieczny. Metoda ta jest bardziej wydajna, można wypuścić tyle wody ze zbiornika, ile przyniesie kolejna fala powodziowa, co pozwala uniknąć zniszczeń zagrożonych terenów, jak również uszkodzenia wałów⁸.

⁴ Tamże, s. 30.

⁵ K. Mąka, *System ochrony przeciwpowodziowej w Polsce*, Poliarchia 2014, s. 10-13.

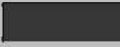
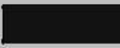
⁶ RCB, *Powódź w obliczu zagrożenia*, Wydział Analiz RCB, Warszawa 2013, s. 10.

⁷ <http://kzgw.gov.pl/index.php/pl/homepage/zadania-prezesa-kzgw> [04.10.2018]

⁸ K. Raczyńska, *Powódź tysiąclecia, Opole w lipcu 1997 roku*, Wyd. Urząd Miasta Opola, Opole 1997.

WAŻNE INFORMACJE
JĘŚLI ZOSTAŁEŚ W GOSPODARSTWIE I POTRZEBUJESZ POMOCY

WYWIĘŚ FLAGĘ O NASTĘPUJĄCYM KOLORZE:

	BIAŁA	-	potrzeba ewakuacji
	CZERWONA	-	potrzeba pomocy medycznej
	NIEBIESKA	-	potrzeba żywności i wody

LUB POWIADOM ZAŁOGĘ ŚMIGŁOWCA:

TAK
potrzebna
pomoc

NIE
wszystko
w porządku

TELEFONY ALARMOWE:

Numer alarmowy - 112
Pogotowie ratunkowe - 999
Straż Pożarna - 998
Policja - 997
Pogotowie Wodociągowe - 994
Pogotowie Ciepłne - 993
Pogotowie Gazowe - 992
Pogotowie Energetyczne - 991

Rysunek 1. Oficjalne znaki i komunikaty wysyłane do służb ratunkowych w czasie powodzi

Źródło: RCB, *Powódź w obliczu zagrożenia*, Wydział Analiz RCB, Warszawa 2013, str. 9

Działania służb ratunkowych podczas powodzi oraz usuwanie skutków powodzi

Do służb mundurowych zaliczamy jednostki Państwowej Straży Pożarnej, zastępy Ochotniczych Straży Pożarnych, Policję, Wojsko, a także Straż Graniczną. Działania służb mundurowych mają na celu zapewnienie bezpieczeństwa ludności cywilnej tuż przed nadejściem fali powodziowej, w trakcie, jak i po powodzi. Służby mają za zadanie zabezpieczyć konstrukcje hydrotechniczne i zabezpieczenia przeciwpowodziowe: wały, zbiorniki, śluzy upustowe, ponadto muszą monitorować stan tych obiektów i w ramach możliwości wykonywać umocnienia i naprawy. Kolejną ich powinnością jest ewakuacja ludności, dostarczanie żywności, leków oraz udzielanie pomocy medycznej.

Działaniami akcji ratowniczych na poszczególnych szczeblach zarządzają:

- a) Gmina - Wójt wraz z pomocą gminnego zespołu reagowania kryzysowego,
- b) Powiat – Starosta wraz z pomocą powiatowego zespołu reagowania kryzysowego,
- c) Województwo – Wojewoda wraz z pomocą wojewódzkiego zespołu reagowania kryzysowego,
- d) Kraj – minister wyznaczony przez Prezesa Rady Ministrów wraz z pomocą rządowego zespołu koordynacji kryzysowej.

Ostatnim z zadań służb jest usuwanie skutków powodzi. Zespoły ratownictwa muszą być w stanie uporać się z uszkodzonymi zabezpieczeniami przeciwpowodziowymi, zniszczoną infrastrukturą drogową itd. Po przejściu fali powodziowej grunt jest przesiąknięty

wodą i nie jest w stanie jej więcej pochłonać. Skutkuje to pojawieniem się groźnych rozlewisk. Usuwa się je zazwyczaj przy pomocy wysokowydajnych motopomp z powrotem do koryta rzeki lub za wał przeciwpowodziowy, lecz należy przy tej metodzie odpowiednio zabezpieczyć wał, który może być osłabiony po przejściu kataklizmu. Służby wykonują także wykop probierczy celem ustalenia poziomu wody w gruncie, by następnie po obniżeniu się poziomu wody móc ją usunąć z piwnic, mieszkań i domów.

Do najgroźniejszych skutków powodzi zalicza się epidemie. Wody powodziowe są zanieczyszczone biologicznie bakteriami, wirusami i grzybami. Zalane kanalizacje, oborniki w gospodarstwach domowych, oczyszczalnie ścieków, składowiska odpadów komunalnych jak i cmentarze są źródłem emisji zanieczyszczeń. Do pogorszenia sytuacji przyczyniają się również padliny zwierząt, a także wszechobecna wilgoć, która sprzyja rozwojowi bakterii. Czynnikiem chorobotwórczymi mogą stać się czerwonka, salmonella, żółtaczka, paciorkowce kałowe itd⁹.

Zbiorniki retencyjne (podział i funkcje)

Jednym z najlepszych sposobów zabezpieczenia przeciwpowodziowego są zbiorniki retencyjne. Zasada działania takich budowli jest nieskomplikowana. Mają one za zadanie zgromadzenie i przechwycenie fal powodziowych wewnątrz czaszy. Mogą również wykorzystywać spiętrzenie wody do produkcji energii, jak i służyć jako element systemu melioracji. Wewnątrz zbiorników można zaobserwować idealne warunki do rozwoju różnorodnej fauny i flory, a co za tym idzie, rozwija się turystyka i rekreacja. Zbiorniki budowane są zazwyczaj na terenach sprzyjających geologicznie. Należy je również lokować w miejscach, gdzie szkody wyrządzone przez powódź będą równoważyć się z budową takiej konstrukcji. Kolejnym pozytywnym czynnikiem płynącym z tego typu rozwiązania przeciwpowodziowego podczas okresu bezpiecznego jest możliwość gromadzenia wody do celów gospodarczych, jak i również wykorzystanie samego zbiornika do celów turystycznych¹⁰. Zbiorniki możemy sklasyfikować następująco:

- a) Zbiorniki retencyjne – ich zadaniem jest magazynowanie wód opadowych, roztopowych. Charakteryzują się one znacznymi różnicami poziomu wody. Te różnice wynikają z wielkości dopływów wody ze zlewni, jak i również wskazują, ile wody zostało zużyte do celów gospodarczych;
- b) Zbiorniki wyrównawcze – pełnią funkcję zbiorników pomocniczych przy zbiornikach retencyjnych. Ich priorytetowym celem jest wyrównanie szczytowych przepływów ze zbiorników retencyjnych;
- c) Zbiorniki suche – konstrukcja pozwala na swobodny przepływ rzeki przez czaszę zbiornika. Podczas powodzi woda gromadzi się w czaszy aż do maksymalnego spiętrzenia, następnie woda stopniowo, samoczynnie uchodzi ze zbiornika. Tego typu konstrukcje podczas okresu bezpiecznego są najczęściej wykorzystywane jako pastwiska lub pola uprawne;
- d) Zbiorniki przeciwożarowe – stosunkowo niewielkie budowle, najczęściej w aglomeracjach miejskich oraz na terenach z deficytem wodnym.

⁹ <http://slideplayer.pl/slide/405314/> [6.10.2018]

¹⁰ A. Lenar-Matyas, C.Poulard, J. Ratomski, P. Royet, *Konstrukcja i działanie suchych zbiorników przeciwpowodziowych o różnej charakterystyce i lokalizacji*, Polska Akademia Nauk, Kraków 2009, s. 116.

Zbiornik Racibórz Dolny jako przykład zrównoważonego rozwoju

Do doskonałym przykładem zrównoważonego rozwoju jest budowany od 2009 roku zbiornik retencyjny Racibórz Dolny. Powstaje on w ramach drugiego etapu „Programu dla Odry 2006” i wraz z Polderem Buków będzie fundamentalnym elementem systemu biernego i czynnego zabezpieczenia przeciwpowodziowego i ochrony środowiska, począwszy od miejscowości Racibórz, poprzez Opole, aż po Wrocław. Po ukończeniu eksploracji materiałów sypkich i kruszyw zalegających nieckę zbiornika, nastąpi trzeci - ostatni etap projektu. Zostanie on wówczas przekształcony z suchego w wielofunkcyjny zbiornik przeciwpowodziowy¹¹.

Zbiornik budowany jest w województwie śląskim, w powiecie raciborskim, w gminach Kornowac, Krzyżanowice i w samym Raciborzu oraz powiecie wodzisławskim na terenie gmin Lubomia i Gorzyce. Tutaj należy podkreślić, iż większa część zbiornika zlokalizowana jest na terenie gminy Lubomia, co skutkowało wysiedleniem dwóch wsi: Nieboczów i Ligoty Tworkowskiej. Miejscowości te przeniesiono 8 km na południowy wschód względem ich poprzedniego położenia na tereny miejscowości Syrynia, należącej również do gminy Lubomia. Całe przedsięwzięcie zakładało utworzenie od podstaw nowej wsi wraz z nową infrastrukturą drogową, przesyłową, remizą ochotniczej straży pożarnej, przedszkolem, parkiem, boiskiem sportowym, przeniesieniem cmentarza oraz kościoła wraz z przydrożnymi kapliczkami i krzyżami.

Zbiornik Racibórz Dolny będzie posiadał zapórę czołową usytuowaną w Raciborzu, oraz zapory lewą i prawą, które będą tworzyć czaszę zbiornika. W konstrukcji zapory głównej ulokowane zostaną budowle przelewowo-upustowe z zamknięciami regulacyjnymi oraz system upustowy do Odry Miejskiej. Kanał zrzutowy wyprowadzony zostanie z dolnego stanowiska budowli i będzie podłączony do Kanału Ulga. Zbiornik posiadać będzie 22 km zapór, będzie w stanie przyjąć 170 mln m³ wody, a maksymalny poziom spiętrzenia wody wyniesie 195,2 m.n.p.m. Prognozuje się, że zbiornik będzie umożliwił zredukowanie fali powodziowej przy 48-godzinnej prognozie dopływów z 3120 m³/s (fala powodziowa, jaka miała miejsce w lipcu 1997 roku) do wielkości 1538 m³/s, natomiast przy 24-godzinnej prognozie z 3120 m³/s do wielkości 1800 m³/s.

Tabela 1. Parametry zapory zbiornika Racibórz Dolny

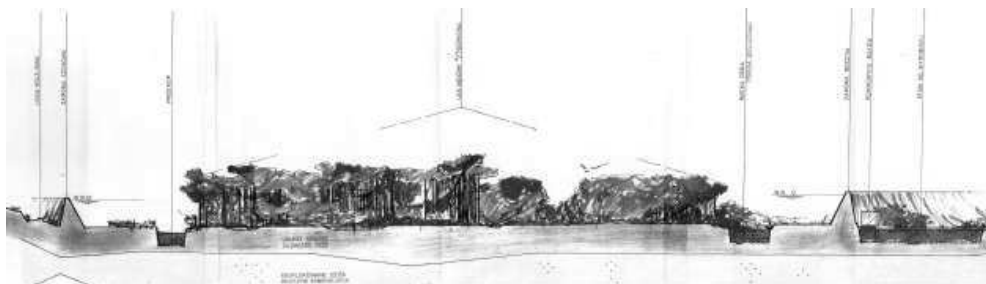
Parametry	Jednostka	Zapora główna	Zapora boczna
Klasa techniczna obiektu	-	Pierwsza	Druga
Długość zapory	Km	13	9,15
Rzędna korony	m.n.p.m	195,50-169,90	195,30-196,90
Szerokość korony zapory	m	4	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://gliwice.rzgw.gov.pl/en/orzgw-sp-1525354935/jednostki-terenowe/polder-bukow/59-about-rzgw/raciborz/159-zbiornik-raciborz-inwestycja>

Na przedstawionym obszarze nie zapomniano o środowisku naturalnym. Powstanie tam atrakcyjny obszar z urozmaiconą fauną i florą. Dzięki zastosowaniu suchego zbiornika (poza korytem rzeki oraz naturalnymi rozlewiskami), będzie możliwość zachowania w stanie nienaruszonym lasów, starorzeczy i meandrów. Jak podaje PGW: „Z przyrodni-

¹¹ <https://www.nowiny.pl/biznes/122001-zbiornik-raciborz-jednak-mokry-ministerstwo-swoje-a-rzgw-swoje.html> [31.05.2018]

czego punktu widzenia suchy zbiornik przy zachowaniu istniejącego koryta Odry jest rozwiązaniem korzystnym, zapewniającym bioróżnorodność i zachowanie naturalnych walorów środowiskowych i krajobrazowych doliny Odry”¹².

Rysunek 2. Przekrój przez czaszę zbiornika

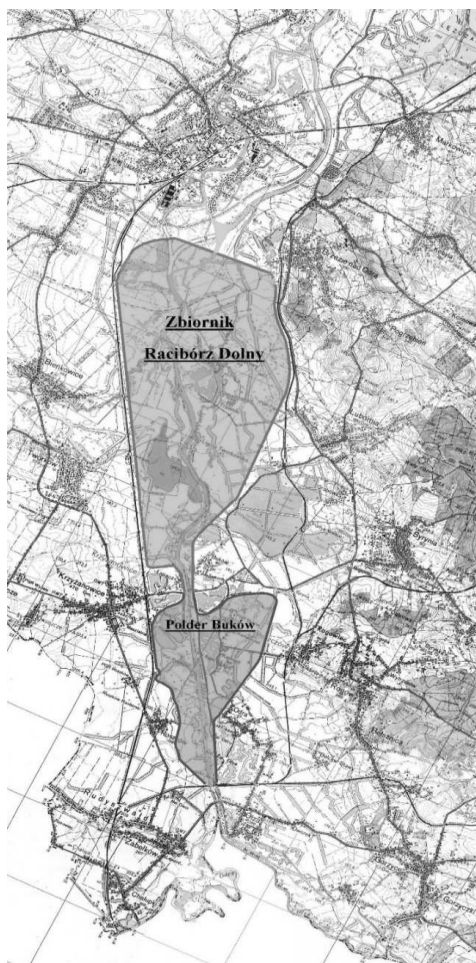
Źródło: <http://www.gliwice.rzgw.gov.pl/pl/orzgw-sp-1525354935/jednostki-terenowe/zbiornik-raciborz-menu/105-budowa-zbiornika-raciborz/historia> [data dostępu: 15.03.18]

Podsumowanie

Na przykładzie zbiornika przeciwpowodziowego Racibórz Dolny możemy zaobserwować, że bezpieczeństwo przeciwpowodziowe, ochrona ludności cywilnej przed kataklizmami nie musi wykluczać dbania o środowisko naturalne. Człowiek w dążeniu do rozwoju cywilizacji i techniki nie musi rezygnować, a wręcz nie może rezygnować z dbania o przyrodę. Należy znajdować tzw. złoty środek między bezpieczeństwem obywateli, ochroną dóbr, miast, dóbr kulturowych oraz miejsc pracy a ekologią. Ponadto człowiek może jeszcze korzystać z dóbr, jakie niesie za sobą zrównoważony rozwój. Opisany zbiornik przeciwpowodziowy będzie posiadał wewnątrz czaszy bogato rozwiniętą faunę i florę, co przyczyni się do rozwoju przyrody na tych terenach, a to z kolei zaowocuje rozwojem aktywnej turystyki i różnorodnych form spędzania wolnego czasu. Skorzystają na tym nie tylko władze, ale również lokalni przedsiębiorcy, a może nawet zaowocuje to powstaniem nowych firm. Na terenie suchego zbiornika przeciwpowodziowego mogą powstać np. ekologiczne hodowle ryb z kołami wędkarskimi, albo wypożyczalnie sprzętów wodnych. Dzięki połączeniu z kanałem Ulgi i rzeką Odrą, zmieniony zostanie profil stan żeglugi śródlądowej, co również może skutkować poprawą stanu środowiska. Przy budowłach upustowych zbiornika zaistnieje możliwość stworzenia elektrowni zasilaną energią wodną.

Ludzkość przez setki lat rozwijała się, rozwijała technologię, jednocześnie zapomniała o środowisku naturalnym. Na całe szczęście postawy się zmieniają i idą ku lepszemu, by zachować to, co najlepsze dla przyszłych pokoleń. Człowiek nie jest w stanie przeżyć bez środowiska naturalnego, a w naszym układzie słonecznym póki co nie odnaleziono drugiej takiej planety jak Ziemia, gdzie możliwe byłoby bez większych problemów osiedlenie się, dlatego jeśli nie zaprzestaniemy zanieczyszczania środowiska to drugiej szansy możemy już nie otrzymać.

¹² <http://gliwice.rzgw.gov.pl/en/orzgw-sp-1525354935/jednostki-terenowe/polder-bukow/59-about-rzgw/raciborz/159-zbiornik-raciborz-inwestycja> [31.05.2018]

Rysunek 3. Lokalizacja inwestycji pn. "Zbiornik Racibórz"

Źródło: <http://gliwice.rzgw.gov.pl/en/orzgw-sp-1525354935/jednostki-terenowe/polder-bukow/59-about-rzgw/raciborz/159-zbiornik-raciborz-inwestycja> [dostęp: 31.05.2018]

Bibliografia:

- Bednarczyk S., Jarzębińska T., Mackiewicz S., Wołoszyn E., *Vademecum ochrony przeciwpowodziowej*, Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, Gdańsk 2006.
- Grocki R., Czarar W., *Ograniczenie skutków powodzi*, Biuro Koordynacji Projektu Banku Światowego, Wrocław 2001.
- Kaniasty K., *Kłęsa żywiołowa czy katastrofa społeczna?*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003.

Lenar-Matyas A., Poulard C., Ratomski J., Royet P., *Konstrukcja i działanie suchych zbiorników przeciwpowodziowych o różnej charakterystyce i lokalizacji*, Polska Akademia Nauk, Kraków 2009.

Raczyńska K., *Powódź tysiąclecia, Opole w lipcu 1997 roku*, Wydawnictwo Urząd Miasta Opola, Opole 1997.

Radczuk L., *Wyznaczanie stref zagrożenia powodziowego*, Biuro Koordynacji Projektu Banku Światowego, Wrocław 2001.

Riegert D., Ślosorz Z., Radwan K., Rakowska J., Porycka B., Agbarowicz I., Suchorab P., *Doraźne metody ochrony stosowane podczas powodzi ze szczególnym uwzględnieniem rękawów przeciwpowodziowych*, CNBOP – PIB, Józefów 2012.

Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, *Powódź w obliczu zagrożenia*, Wydział Analiz RCB, Warszawa 2013.

Ustawa z dnia 18 lipca 2001r. Prawo wodne (Dz.U. z 20015r poz. 469)

Strony internetowe:

Koncepcje zbiornika, <https://www.nowiny.pl/biznes/122001-zbiornik-raciborz-jednak-mokry-ministerstwo-swoje-a-rzgw-swoje.html>

Przeciwdziałanie powodziom, <http://slideplayer.pl/slide/405314/>

Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Gliwicach, <http://www.gliwice.rzgw.gov.pl/>

Zadania Prezesa KZGW, <http://kzgw.gov.pl/index.php/pl/homepage/zadania-prezesa-kzgw>

*Michał Majewski*¹

MIKRO-ARCHITEKTURA JAKO METODA ZRÓWNOWAŻONEGO KSZTAŁTOWANIA PRZESTRZENI PUBLICZNYCH W OŚRODKACH MIEJSKICH W POLSCE

Streszczenie: Przestrzeń publiczna w miastach jest tematem coraz częściej dostrzeganym przez zarządzające nią władze lokalne. Jednak ilość konkretnych inwestycji z nią związanych jest niewspółmierna do potrzeb. Podstawowym problemem jest brak środków finansowych. Bieżącym rozwiązaniem tych problemów mogą być drobne interwencje architektoniczne, tzw. mikro-architektura – w pełni zrównoważony sposób na kształtowanie przestrzeni wspólnych. Konkretny model rozwiązań pokazują działania studia No, funkcjonującego na pograniczu architektury i wzornictwa. Realizuje ono obiekty rozwiązujące problem zaniedbanych przestrzeni publicznych w miastach. Opisane w artykule projekty prezentują sprawdzone i przeanalizowane podejście do projektowania przestrzeni publicznych zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju – racjonalne gospodarowanie środkami finansowymi i materiałowymi, maksymalizacja korzyści społecznych ze zmian w przestrzeni, przy minimalizowaniu negatywnych skutków na dziś i na przyszłość.

Słowa kluczowe: Przestrzeń publiczna, zrównoważony rozwój, mikro-architektura, architektura tymczasowa, interwencje przestrzenne

MICRO-ARCHITECTURE AS A METHOD OF SUSTAINABLE SHAPING PUBLIC SPACES IN POLISH CITIES.

Abstract: Public space in cities is a subject increasingly recognized by the local authorities. However, the amount of specific investments associated with it is disproportionate to the needs. The basic problem is the lack of financial resources. The current solution to these problems may be small architectural interventions, so-called micro-architecture - a fully sustainable way to shape common spaces. A concrete model of solutions shows the activities of the Studio No working in between of architecture and design. They implement objects that solve the problem of neglected public spaces in cities. The projects described in the article present a tried and tested method of designing public spaces in accordance with the principles of sustainable development - rational management of financial and material resources, maximizing social benefits from changes in space, while minimizing the negative effects for today and for the future.

Keywords: Public space, sustainability, micro-architecture, temporary architecture, interventions in a space

¹ Michał Majewski ukończył Wydział Architektury na Politechnice Wrocławskiej w 2011 roku. Doświadczenie zawodowe zdobywał m.in. jako stażysta w dziale Innowacji i architektury firmy Velux w Kopenhadze, jako menadżer projektu i projektant w pracowni Zieta Prozessdesign, czy jako dyrektor kreatywny w wydawnictwie Monogram Publishing (przy tworzeniu magazynu o projektowaniu). Od 2015 roku wspólnie z Magdaleną Szwajcowską prowadzi Studio No. W 2017 roku rozpoczął studia doktoranckie.

Wprowadzenie

Przestrzeń publiczna w miastach jest tematem coraz częściej dostrzeganym przez zarządzające nią władze lokalne. Wskazują na to powstające i aktualizowane studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w miastach, jak również różnego rodzaju raporty, kierunki rozwoju przestrzeni publicznych itp. Jednak liczba konkretnych inwestycji z nią związanych, jest niewspółmierna do potrzeb.

Często również inwestycje w przestrzeń publiczną skupiają się na inwestowaniu w estetykę miast – jak np. tworzenie parków kulturowych czy renowacja elewacji zabytkowych obiektów. Działania bez żadnych wątpliwości potrzebne, jednak niewystarczające.

Bieżącym rozwiązaniem tych problemów mogą być drobne interwencje architektoniczne, kształtujące przestrzeń wspólną i społeczną.

Przestrzeń publiczna – definicje

Warto zwrócić uwagę na to, czym jest przestrzeń publiczna i jaką rolę pełni w mieście. Zgodnie z definicją zawartą w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, przestrzeń publiczna to obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne². „Karta przestrzeni publicznej” definiuje przestrzeń publiczną w kategoriach społeczno-ekonomicznych. Rozumie ją jako dobro wspólnie użytkowane, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami – służące zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych. O publicznym charakterze przestrzeni decyduje zbiorowy sposób jej użytkowania³.

Przestrzeń publiczna jest ważnym komponentem miejskiej struktury. Zapewnia mieszkańcom miejsce do spędzania czasu razem, co przyczynia się do budowy wspólnoty, zacieśniania relacji, poczucia przynależności, również pomaga w wyciszeniu i uspokojeniu. Cechy te mają duży wpływ na komfort psychiczny mieszkańców miast. Jak twierdzi znana aktywistka amerykańska Jane Jacobs, potrzebne są im nawet najdrobniejsze relacje międzyludzkie: „Z pozoru nieważne, bezcelowe, przypadkowe kontakty, które zdarzają się przechodniom, są drobnymi monetami, dzięki którym może wzrastać bogactwo życia miejskiej wspólnoty”⁴.

Przyczyny problemów funkcjonalnych przestrzeni publicznych

We współczesnym kształtowaniu przestrzeni publicznych w polskich miastach podstawowym problemem jest brak środków finansowych. Rewitalizacje i zagospodarowanie przestrzeni publicznych właściwie w całości finansowane i planowane są przez władze lokalne.

² Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 września 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2018 r. poz. 1945)

³ L. Biegański, G. Buczek, S. Gzell, A. Kowalewski, T. Markowski, E. Cichy-Pazder, *Karta Przestrzeni Publicznej adresowana do uczestników III Kongresu Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP*, Poznań 2009.

⁴ Cytat za: Jacobs J., *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, Wrocław 2017.

Dobrym przykładem rewitalizacji przestrzeni wspólnych jest Bulwar Xawerego Dąnikowskiego we Wrocławiu⁵. Kompleksowy remont strefy przy rzece Odrze w centrum miasta, zakończony w kwietniu 2016 roku, o długości niespełna 800 m., kosztował około 20 milionów złotych⁶. Inwestycja ta okazała się sukcesem, ponieważ jest uczęszczana przez mieszkańców i turystów. Pochłonęła jednak ogromne środki finansowe z budżetu miasta i kolejne tego typu inwestycje pozostają w planach⁷. Pokazuje to skalę wydatków w stosunku do całego budżetu miasta. W budżecie miejskim, po zagospodarowaniu środków na wydatki bieżące, nie zostaje wiele na tego typu inwestycje.

Często również nakłady przeznaczone na przestrzeń publiczną skupiają się nie tylko na poprawie funkcjonowania tychże przestrzeni. Ciekawym przykładem jest projekt zrealizowany przez Urząd Miasta Wrocławia w ramach obchodów Europejskiej Stolicy Kultury 2016. Obiekt *Nawa* zaprojektowany przez projektanta Oskara Zięty jest instalacją umieszczoną na Wyspie Daliowej we Wrocławiu. Wraz z postawieniem instalacji została przeprowadzona rewitalizacja obszaru wyspy. Całość udostępniono mieszkańcom w czerwcu 2017 r. Inwestycja pochłonęła 1 mln 348 tysięcy złotych⁸. Instalacja w kształcie krótkiego tunelu, wysokiego na około 6 metrów, długiego na 16 metrów, otwartego na obu końcach, wykonana w specjalnej technologii FIDU, pełni właściwie jedynie funkcję atraktora. Zagospodarowanie wyspy sprowadza się do nasadzeń zieleni i doprowadzenia ścieżek do obiektu. Dodano również kilka ławek betonowych.

Zdaniem wielu mieszkańców jak również organizacji pozarządowych zaangażowanych w dbałość o przestrzeń miasta (takich jak Towarzystwo Upiększania Miasta Wrocławia, Akcja Miasto czy Wrocławski Ruch Obywatelski) jest to „marnowanie publicznych pieniędzy”⁹. Autorzy otwartego listu do władz miasta podkreślają, jakie inwestycje w mieście można by było zrealizować zamiast rzeźby Oskara Zięty¹⁰ lub gdyby jej realizacja pochłonęła dużo mniejsze środki.

Pomijając dyskusję o sztuce w przestrzeni miejskiej – potrzebie realizacji tego typu inwestycji i płynących z tego korzyści (nie tylko funkcjonalno-przestrzennych, ale wizerunkowych czy po prostu finansowych), powoływania się przy tym na przykłady Bilbao¹¹ czy Chicago¹², nie można nie zauważyć skali wydatków w kontekście potrzeb i korzyści dla miasta o budżecie i wielkości jak Wrocław.

Tak przeprowadzone inwestycje w przestrzeni publicznej, jak projekt *Nawa*, nie mają wiele wspólnego ze zrównoważonym rozwojem miast. Opisane wyżej przykłady pokazują sytuację z jaką mamy dziś do czynienia. Wrocław – podobnie jak wiele innych polskich miejscowości - boryka się z problemem deficytu środków (przychody planowane w budżecie na rok 2018 to 4.285,5 miliona złotych, kiedy wydatki to 4.482 miliona złotych¹³). Dalej ośrodki miejskie nadganiają zaległości i zaniedbania lat ubiegłych (zarówno czasów Polski Ludowej, jak i „dzikiego kapitalizmu” lat 90.) i wydatkują zdecydowaną

⁵ Projekt: arch. Piotr Żuraw z zespołem.

⁶ <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,142076,22885566,wroclawianie-chca-zyc-jeszcze-blizej-rzeki-przystanek-wroclaw.html> [dostęp: 27-11-2018].

⁷ Ibidem.

⁸ <https://gazetawroclawska.pl/wielka-rzezba-juz-stoi-na-wyspie-daliowej/ar/12060140> [dostęp: 27-11-2018]

⁹ <http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,22031927,nawa-wroclawskiego-podzialu-dzis-oficjalne-otwarcie-rzezby.html> [dostęp: 27-11-2018].

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Obiekt Muzeum Guggenheima w Bilbao, projekt: Frank O. Gehry, data otwarcia: październik 1997 r.

¹² Rzeźba Cloud Gate na AT&T Plaza w Chicago, projekt: Anish Kapoor, data otwarcia: Lipiec 2004 r.

¹³ Projekt uchwały Rady Miejskiej Wrocławia w sprawie budżetu Miasta na 2018 rok.

większość środków na zaspokojenie podstawowych potrzeb mieszkańców, takich jak np. infrastruktura transportowa, edukacyjna, czy mieszkaniowa. Przy tak kształtujących się na najbliższe lata priorytetach należy poszukać innych rozwiązań, które wyraźnie poprawią jakość życia w mieście, a jednocześnie zmieszczą się w planach budżetowych, co będzie w znacznym stopniu odpowiadało postulatom zdefiniowanym w definicji zrównoważonego rozwoju czyli „zaspokajaniu potrzeb obecnego pokolenia bez umniejszania szans rozwojowych przyszłych generacji”¹⁴.

Mikro-architektura w przestrzeni publicznej

Rozwiązaniem problemów mogą być drobne interwencje o niskim koszcie, a wysokim wpływie na funkcjonowanie przestrzeni. Mikro-architektura, zwana przez jej twórców również mikro-interwencjami, mikro-urbanistyką czy mikro-instalacjami to realizacje z pogranicza architektury, wzornictwa, małej architektury i planowania przestrzennego.

Fot 1. Jeden z projektów prezentowanych na wystawie *Spontaneous Interventions – Parklet* w San Francisco, fot. Abby Wilcox / The Bold Italic magazine

Są to obiekty o małej skali, często tymczasowe, wykonywane bez niszczenia istniejącej infrastruktury, ale wprowadzające jej modyfikacje. Pozwalają zmienić obraz danej przestrzeni w krótkim czasie i przy niskim budżecie.

Wiele przykładów tego typu realizacji spotykamy na całym świecie. Często są to odolne inicjatywy mieszkańców, którzy czuli potrzebę zmiany otaczającej ich przestrzeni. Doskonałym zobrazowaniem tego typu interwencji przestrzennych była wystawa w Ame-

¹⁴ Fragment definicji zrównoważonego rozwoju, Światowa Komisja G.H. Brundtland do spraw Środowiska i Rozwoju, *Our Common Future* [cyt. za:] <http://stat.gov.pl/zrownowazony-rozwoj/idea-zrownowazonego-rozwoju/> [dostęp: 27-11-2018].

rykańskim Pawilonie na 13. Biennale Architektury w Wenecji w 2012 r.¹⁵ Temat wystawy *Spontaneous Interventions* zwraca uwagę na charakter podejmowanych działań w przestrzeni. Są to spontaniczne akcje, często tymczasowe, podejmowane niejednokrotnie oddolnie. Mają one na celu szybkie i skuteczne zaspokojenie potrzeb mieszkańców danej przestrzeni i nasycenie jej znaczeniem i wartością¹⁶.

Prezentowane w Amerykańskim Pawilonie interwencje (razem 124 zrealizowane projekty) pokazują zarówno ogromne możliwości tworzenia oddolnych, niskokosztowych działań, jak również ich skuteczność jeśli chodzi o zaspokajanie potrzeb mieszkańców.

Minimalizowanie negatywnych skutków mikroarchitektury

Również w kontekście zrównoważonego planowania istotną cechą drobnych interwencji architektonicznych jest ich mała szkodliwość społeczna i fizyczna. Jeśli popełniony zostanie błąd, istnieje możliwość (niskim kosztem) dokonania zmian lub ich zlikwidowania. Zwykle taki błąd można dostrzec dopiero po realizacji, podczas użytkowania. Ze względu na niewielką skalę inwestycji, wszelkie defekty nie przyniosą wieloletnich negatywnych skutków oddziaływania na przestrzeń i jej użytkowników. Dzięki czemu uda się uniknąć późniejszych działań naprawczych, a nauka wyciągnięta z popełnionych błędów pozwoli w przyszłości lepiej zaplanować zmiany przestrzeni.

Realizacje Studia No jako przykład planowania przestrzeni publicznych zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju

Konkretny model rozwiązań pokazują działania studia No¹⁷. Pracownia projektowa działająca na pograniczu architektury i wzornictwa zrealizowała przez ostatnich kilka lat projekty, które mieszczą się w nurcie tzw. mikro-architektury i pokazują model postępowania z zaniedbanymi przestrzeniami publicznymi w miastach.

Najlepiej obrazującym tą ideę projektem Studia No jest realizacja *Archi-box 7: Mikroinstalacje* z 2015 r. na betonowych schodach przy Moście Piaskowym we Wrocławiu (tuż obok powstałej dwa lata później, opisywanej powyżej, *Nawy*). Instalacja zrealizowana została w ramach Dolnośląskiego Festiwalu Architektury przy wsparciu Muzeum Architektury we Wrocławiu.

Jak pisał kurator projektu: „Koncentrując działania w takich rejonach [zaniedbanych przestrzeniach publicznych – przypis autora], chcemy zwrócić na nie uwagę i zachęcić do ich ponownego wykorzystania. Architektoniczne mikro-interwencje zaprojektowane przez Magdalenę Szwajcowską i Michała Majewskiego mają jednocześnie pokazać, że przemiana jakościowa zaniedbanych miejsc, nadanie im nowego charakteru lub zwiększenie ich funkcjonalności są możliwe przy niedużych nakładach finansowych i zastosowaniu niedrogich materiałów”¹⁸.

¹⁵ kurator Biennale: David Chipperfield, temat przewodni wydarzenia: *Common Ground*.

¹⁶ „Architect. The Magazine of the American Institute of Architects” 2012, nr 4.

¹⁷ Studio No – biuro projektowe założone przez architektów Magdalenę Szwajcowską i Michała Majewskiego (autor tekstu) we Wrocławiu w 2015 roku, skupiające swoją działalność na projektach realizowanych głównie w przestrzeniach publicznych miast.

¹⁸ Duda M., *Archi-box 7: Mikroinstalacje*, Wrocław 2015.

Fot. 2. Projekt Archi-box 7: Mikroinstalacje zrealizowany przy Moście Piaskowym we Wrocławiu w trakcie festiwalu DOFA'15, fot. Magdalena Sz wajcowska / Studio No

Projekt polegał na zagospodarowaniu betonowych schodów przy nabrzeżu Odry, pochodzących z czasów gdy niemieccy władarze miasta rozbudowywali infrastrukturę wodną, obecnie niewykorzystywanych, a znajdujących się w ścisłym centrum miasta wzdłuż bardzo popularnego traktu pieszego (prowadzącego ze starego miasta na Ostrów Tumski i na Wyspę Słodową – popularną wśród mieszkańców przestrzeń rekreacyjną). Zagospodarowanie tej przestrzeni polegało na stworzeniu ośmiu prostych elementów przypominających leżaki, rozmieszczonych równomiernie na całej długości stopni. Wykonane z płyt OSB i pomalowanych lakierem odpornym na zmienne warunki atmosferyczne. Leżaki o szerokości 120 cm umożliwiały swobodne siedzenie lub leżenie dwóm osobom, ekspozycja południowa schodów sprzyjała spędzaniu na nich czasu.

Projekt wstępnie planowany na dwa miesiące, został zdemontowany dopiero po dwóch latach (ze względu na zniszczenie materiału). Z obserwacji autorów i organizatorów projektu wynika, że z instalacji korzystali zarówno mieszkańcy Wrocławia jak i turyści, o każdej porze dnia. Skuteczność zastosowanych rozwiązań przełożyła się również na wiele publikacji w mediach polskich i zagranicznych¹⁹. Projekt udało się zrealizować za kwotę około 4000 zł (z wyłączeniem honorarium projektantów).

Sara Tardiff z magazynu „Architectural Digest” zauważa, że takie projekty powinny stanowić wzór do naśladowania i być wspierane przez decydentów: „[...] prostym, ale skutecznym rozwiązaniem było dodanie tętniących życiem leżaków, które uatrakcyjnią przestrzeń i tworzą miejsce bardziej przyjazne dla użytkownika. Projekt – był nie tylko

¹⁹ <https://www.designboom.com/design/no-studio-microinstallations-dofa-festival-poland-06-09-2016/> [dostęp: 27-11-2018]
<https://www.thisiscolossal.com/2016/06/reinvigorating-wroclaws-riverside-with-site-specific-microinstallations/> [dostęp: 27-11-2018],
<http://podroze.gazeta.pl/podroze/7,114158,20289736,niewielkim-kosztym-przywrocili-miastu-zapomniany-fragment-nad.html> [dostęp: 27-11-2018],
<https://www.architecturaldigest.com/gallery/6-architectural-installations-that-reimagine-outdoor-spaces> [dostęp: 27-11-2018].

prostszy w budowie niż większe realizacje, ale był także stworzony niewielkim kosztem – lekcja dla miasta w temacie niedrogiego planowania urbanistycznego”²⁰.

Kolejnym przykładem mikroarchitektury jest projekt *Poczekalnia* zrealizowany przez Studio No w 2016 roku w ramach festiwalu DOFA’16²¹. Instalacja stanęła na skrzyżowaniu ulic Kazimierza Wielkiego i Ruskiej – zatłoczonym, bardzo popularnym węzle komunikacyjnym i miejscu łączenia się tras pieszych. Obiekt zajął niezagospodarowaną i zaniedbaną trójkątną działkę przylegającą do pełnej elewacji kamienicy i chodnika. Pomysł projektantów polegał na stworzeniu prostej konstrukcji schodów–widowni wpasowujących się w nietypowy kształt działki. Instalacja ta dawała przechodniom przestrzeń do spotkania się, spędzenia krótkiego czasu ze znajomymi czy poczekania na komunikację miejską.

Fot. 3. Projekt *Poczekalnia* zrealizowany na skrzyżowaniu ulic Kazimierza Wielkiego i Ruskiej we Wrocławiu w trakcie festiwalu DOFA’16, fot. Magdalena Sz wajcowska / Studio No

Projekt zrealizowany z tanich płyt drewnopochodnych na drewnianej konstrukcji (bez ingerencji w przylegającą kamienicę), specjalnie zabezpieczony przed warunkami atmosferycznymi i przytwierdzony na stałe do gruntu. Całkowity koszt wykonania instalacji wyniósł 16100 złotych i został pokryty ze środków festiwalu DOFA’16.

Realizacja ta wiązała się jednak z dużo większymi problemami niż opisany wcześniej projekt. Późna data otwarcia instalacji (październik 2016 r. – wymuszona przez datę otwarcia festiwalu), niedocenienie negatywnego wpływu użytkowników (głównie jeśli chodzi o zaśmiecanie terenu), jak również problemy proceduralne (kwestia opłat za użytkowanie terenu, protesty właścicieli kamienicy) spowodowały, że projekt nie sprawdził się w tej przestrzeni, w zakresie w jakim planowali to projektanci i organizatorzy. *Poczekalnia*

²⁰ <https://www.architecturaldigest.com/gallery/6-architectural-installations-that-reimagine-outdoor-spaces> [dostęp: 27-11-2018].

²¹ Dolnośląski Festiwal Architektury 2016 we Wrocławiu.

została zdemontowana w lutym 2017 roku. Koszt demontażu wyniósł w przybliżeniu 2000 zł, a materiały po demontażu zostały ponownie wykorzystane przez firmę, która zajęła się rozmontowaniem instalacji.

Można zauważyć tu kolejny istotny aspekt mikro-architektury. Po demontażu instalacji zajmowany przez nią obszar nie powrócił do pierwotnego stanu zdegradowania, ale go uporządkowano, utwardzono kostką brukową i zlikwidowano niepotrzebną infrastrukturę. Ważnym skutkiem projektu było zwrócenie uwagi władzom zarządzającym przestrzenią na tego typu zapomniane i zaniedbane przestrzenie i wymuszenie interwencji. Jednocześnie, powołując się na wcześniej poruszane zagadnienie, mikro-instalacja, dzięki wcześnie dostrzeżonym błędom na różnych etapach realizacji, zlikwidowała negatywne skutki oddziaływania niskim kosztem, ponosząc przy tym znikome nakłady finansowe. Przestrzeń w bardzo krótkim czasie poprawiła trwale swoją jakość.

Ostatnim projektem pokazującym skutki zrównoważonego podejścia do zagospodarowania przestrzeni jest instalacja zrealizowana przez studio No w Wilnie. Dzielnica Justyniszki, znajdująca się na peryferiach miasta, została wybudowana w latach 80. XX wieku²². W całej dzielnicy został stworzony ciąg przestrzeni publicznych. Elementy wykonane z niskiej jakości betonu straciły swoje pierwotne funkcje i nie były wykorzystywane przez mieszkańców osiedla, niszczały i były demolowane.

Fot. 4 i 5. Projekt zrealizowany w dzielnicy Justyniszki w Wilnie na zlecenie Instytutu Adama Mickiewicza. Realizacja: wrzesień 2017, fot. Magdalena Sz wajcowska / Studio No

W 2017 roku Instytut Adama Mickiewicza wyszedł z inicjatywą rozpoczęcia pilotażowego programu interwencji w przestrzeni zewnętrznej. Pracownicy Instytutu zwrócili się z prośbą o pomoc do studia No. Pierwszy projekt został zrealizowany w Wilnie. Co ważne w kontekście zrównoważonego planowania, cały proces poprzedziły wizyty studyjne, spotkania z mieszkańcami i władzami dzielnicy oraz miasta. Konkretnie decyzje projektowe zostały podjęte na podstawie wielu analiz, wywiadów i obserwacji przestrzeni. Koncepcje projektowe były konsultowane z władzami i mieszkańcami dzielnicy. Cały proces miał na celu zminimalizować wystąpienie negatywnego oddziaływania projektu na przestrzeń. Obiekty w Wilnie, w przeciwieństwie do opisywanych powyżej, zostały zrealizowane na stałe.

²² http://architektura.muratorplus.pl/realizacje/jak-oswoic-wielka-plyte-mikroinstalacje-no-studio-w-wilnie_8317.html [dostęp: 27-11-2018].

Projekt zakładał zagospodarowanie niedziałającej betonowej fontanny i oddalonego o 500 metrów amfiteatru. W obu przestrzeniach zostały stworzone proste formy, dopasowane do przestrzeni, dające możliwość multifunkcjonalnego wykorzystania – zależnie od potrzeb i wieku użytkowników. Całość wykonano z trwałych materiałów – stalowej podkonstrukcji, drewnianych desek tarasowych i boków z blachy ocynkowanej malowanej proszkowo, na stałe przytwierdzone do betonowych konstrukcji.

Inwestycja pochłonęła budżet w wysokości 48000 złotych, a to w przypadku trwałej przebudowy i realizacji projektu w dwóch lokalizacjach jest kosztem niezwykle niskim. Tak projekt opisuje współautorka – Magdalena Szwajcowska: „Naszym projektem chcemy pokazać, że przestrzeń wokół nas można zmieniać małymi krokami i drobnymi interwencjami (co istotne – niskokosztowymi), a osiągnięta poprawa działania danej przestrzeni w stosunku do nakładów może zaskoczyć swoją skalą”²³.

Podsumowanie

Opisane projekty prezentują sprawdzone i przeanalizowane podejścia do projektowania przestrzeni publicznych zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju – racjonalne gospodarowanie środkami finansowymi i materiałowymi, maksymalizacja korzyści społecznych ze zmian w przestrzeni, przy minimalizowaniu negatywnych skutków na dziś i na przyszłość.

Podejście to może być aplikowane w wielu miastach borykających się z deficytem takich przestrzeni i środków finansowych na ich zagospodarowanie. Zestawienie korzyści i jakości w stosunku do kosztów realizacji projektów takich jak *Nawa* i *Archi-box 7: Mikroinstalacje* pokazuje odmienne drogi postępowania z przestrzenią publiczną. Zrównoważone podejście do przestrzeni i środków w kontrze do myślenia kategoriami maksymalizacji korzyści, również wizerunkowych, bez liczenia się z wydatkami finansowymi. Zestawienie to powinno być drogowskazem dla władz miast lub prywatnych, oddolnych inicjatyw.

Podsumowując, należy przede wszystkim podkreślić, że mikro-architektura nie powinna być ograniczona do pojedynczych interwencji, ale być częścią większej strategii urbanistycznej. Wyraźnie podkreślono to w opisie wystawy *Spontaneous Interventions*: „Gdy te małe, ale potężne dzieła rozmnażają się i łączą, rodzi się sprawiedliwe i zrównoważone miasto, miasto wszystkich jego społeczności”²⁴.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

Biegański L., G. Buczek, S. Gzell, A. Kowalewski, T. Markowski, E. Cichy-Pazder, *Karta Przestrzeni Publicznej adresowana do uczestników III Kongresu Urbanistyki Polskiej ZMP i TUP*, Poznań 2009.

Gehl J., *Miasta dla ludzi*, Kraków 2014.

Gladwell M., *Punkt Przetomowy. O małych przyczynach wielkich zmian*, Kraków 2009.

²³ <https://culture.pl/pl/wydarzenie/projekt-miejski-plaster-dla-dzielnicy-justyniszki-w-wilnie> [dostęp: 27-11-2018]

²⁴ *Spontaneous Interventions: design actions for the common good*, „Architect. The Magazine of the American Institute of Architects”, 2012, 04, s. 8.

Jacobs J., *Śmierć i życie wielkich miast Ameryki*, Warszawa 2015.

Ossowski J., *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, Wrocław 2017.

Papanek V., *Dizajn dla realnego świata*, Łódź 2012.

Wydawnictwa ciągłe

„Architect. The Magazine of the American Institute of Architects” 2012, nr 4

„Architektura & Biznes” 166, 2006, nr 5

„Architektura murator” 282, 2018, nr 3

„Detail. Zeitschrift für Architektur + Baudetail”, 2005, nr 12

Strony internetowe

Opis Programu festiwalu DOFA'15, <http://www.wroclaw.sarp.org.pl/pl/dofa/15/category/dofa-festiwale-15-przestrzen/archi-box-7-mikroinstalacje>

Pojęcie zrównoważonego rozwoju <http://urbnews.pl/pojecie-zrownowazonego-rozwoju/>

Raport z realizacji programu operacyjnego przestrzeń publiczna za 2016 rok, <https://www.gdansk.pl/download/2017-12/100436.pdf>

Aleksandra Mirończuk¹

OGRODY ZBIOROWE I DZIAŁALNOŚĆ DIY JAKO ALTERNATYWNE FORMY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie: Głównym celem artykułu jest wskazanie alternatywnych możliwości wdrażania zrównoważonego rozwoju. Wstęp tłumaczy nam, czym jest zrównoważony rozwój i jak jego pojęcie ewoluowało na przestrzeni lat. Podkreśla, dlaczego zewnętrzna ingerencja organizacji międzynarodowych i edukacja w tym zakresie jest tak ważna. Oprócz opisu możliwości rozwoju, jakie za sobą niesie, podkreśla też bariery, które może napotkać. Podaje szereg przykładów, które świadczą o tym, że zrównoważony rozwój jest możliwy bez ingerencji państwa. Bazując na działaniach ruchów DIY, wskazuje jak bezpośrednia styczność ludzi ze zrównoważonym rozwojem może ich edukować.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, ogrody zbiorowe, guerilla gardening, Potager des Lentilleres, DIY

COLLECTIVE GARDEN AND DIY AS ALTERNATIVES SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstrakt: The main goal of the article is indicate alternative possibilities of implementing sustainable development. The introduction explains to us what sustainable development is and how its concept has evolved over the years. He emphasizes why external interference and education in this field is so important. In addition to the description of the development opportunities that it brings, it also highlights the barriers. He gives a number of examples that show that sustainable development is possible without state interference. Based on the actions of the movements DIY ist emphasizes that direct contact between people sustainable development can educate them.

Keywords: collective garden, sustainable development, guerilla gardening, Potager des Lentilleres, DIY

Wstęp

Współcześnie żyjemy w świecie pełnym zmian i przeobrażeń. Technika i technologia ciągle nas zaskakuje tempem swojego rozwoju i wyzwaniem, które za sobą niesie. Globalizacja odpowiedzialna w dużej mierze za nowy porządek świata ma też swoje ciemne stro-

¹ Absolwentka Wydziału Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie. Aktywnie angażuje się w różne projekty i akcje charytatywne. Koordynowała badania sprawdzające stosunek uczniów szkół ponadgimnazjalnych do starości. Zorganizowała konferencje „Starość zaczyna się wtedy, kiedy miejsce marzeń zajmują wspomnienia - młodzież o starości” na której zaprezentowała wyniki badań na ten temat. Pomagała w przygotowaniach do Erasmus Education Week na Wydziale Pedagogiki i Psychologii w Lublinie.

ny. Rodzi się pytanie, jak zachować równowagę pomiędzy środowiskiem naturalnym, a postępowaniem cywilizacyjnym. Zrównoważonym rozwojem (*sustainable development*) zostają określone wszystkie działania, które dążą do znalezienia złotego środka w tym sporze. Samo pojęcie, kojarzone z ekorozwojem, samopodtrzymującym się rozwojem czy trwałym rozwojem, jest dość elastyczne i nie ma jednej stałej, powszechnie przyjętej definicji. Zrównoważony rozwój bada, w jakim stopniu społeczeństwa wywiązują się z zachowania wcześniej wspomnianej równowagi, odpowiedzialnej za sytuację życiową każdego z obywateli świata. Priorytetowym zadaniem zrównoważonego rozwoju jest edukowanie ludzi na temat tego, jak ważna jest ich rola w przeciwdziałaniu kryzysom środowiskowym czy społecznym. Członkowie społeczeństwa obywatelskiego, by działać, muszą znać swoje prawa, obowiązki i możliwości rozwoju.

Wyzwania, które stoją przed zrównoważonym rozwojem

Organizacje międzynarodowe, takie jak: Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty Nauki i Kultury, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci, agendy państwowe dążą do promowania na całym świecie idei zrównoważonego rozwoju². Liczne szczyty, podczas których omawiane są bieżące problemy i prawdopodobne możliwości ich rozwiązania, są zwoływane po to, by uczynić świat lepszym miejscem. Unia Europejska zaangażowana w tego rodzaju przedsięwzięcia, jako priorytety swojej aktualnej *strategii Europa 2020*: przyjmuje inteligentny rozwój, zrównoważony rozwój i rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu³. Nieco innym przykładem takich działań była zorganizowana w Katowicach w grudniu 2018 roku międzynarodowa *Konferencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu*. Podane wyżej przykłady obrazują, że na świecie panuje trend do rozwiązywania problemów w sposób zapobiegawczy, a nie naprawczy. Międzynarodowe organizacje wychodzą naprzeciw problemom związanym z klimatem, dyskryminacją, nierównościami społecznymi czy jakością życia, starając się znaleźć ich rozwiązanie. Działania takie tylko wskazują, że świadomość społeczeństwa na temat czynników degradujących środowisko jest zdecydowanie za mała. Ludzie obniżają jakość swojego życia, zaniedbując środowisko naturalne. Problemy, które powstały na skutek działań obywateli świata, urosły do tego stopnia, że nie da się ich rozwiązać bez ingerencji z zewnątrz. Globalne ocieplenie, katastrofy naturalne, uświadomiły społeczeństwu, że dążą do destrukcji swojego otoczenia i samych siebie. Środowisko akademickie przyjęło, że za ten stan rzeczy odpowiedzialne są przede wszystkim czynniki ekonomiczne, ekologiczne i społeczne. Wyczerpalne zasoby naturalne, są zbyt mocno eksploatowane. Państwa, zamiast opierać się na przestarzałych metodach, powinny finansować rozwój techniki i technologii po to, by znaleźć innowacyjne rozwiązania, jak najkorzystniejsze dla obywateli⁴. Wprowadzenie kilku dni darmowej komunikacji miejskiej w miastach takich, jak Warszawa nie rozwiązuje problemu wysokiego natężenia smogu w powietrzu. Trzeba chronić nasze środowisko przed nami samymi i szeroko rozumianym rozwojem, przy pomocy prawa i sankcji, które mogą nam grozić za jego złamanie. Różnice zdań w tej kwestii nadal są widoczne, gdyż w jednych krajach świata za rzucenia papierka na ziemię można dostać bardzo wysoki mandat, a w drugich całe miasta wyglądają jak wysypiska śmieci. Ludzie muszą nauczyć się współżyć z przyrodą, odebrać należytą edu-

² Szadzińska E., *Zrównoważony rozwój inspiracją dla zmian w edukacji wczesnoszkolnej* [w:] „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” Vol. 36 (2017), nr 1, s. 30.

³ http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.

⁴ Hull Z., 2005, *Filozofie zrównoważonego rozwoju* [w:] A Papuziński (red.) *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka* Bydgoszcz, Oficyna Wydawnicza Branta s. 27.

kacje, by zrozumieć sedno problemu. Polska stopniowo uświadamia obywateli, jak ważna dla ich rozwoju jest zrównoważona gospodarka, czyste powietrze czy ruch. Mimo zaangażowania w tego rodzaju akcje edukacyjne, różnego rodzaju szkół i innych organizacji nadal nie widać efektów tych działań⁵. Brakuje kampanii społecznych czy bloków reklamowych, które skutecznie pozwalałyby przekazać to zagadnienie społeczeństwu.

Edukowanie społeczeństw na temat zrównoważonego rozwoju

Zagadnieniami z zakresu edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju zaczęto zajmować się nieco ponad 50 lat temu. Mimo wprowadzenia elementów edukacji ekologicznej (*ecological education*), edukacji obywatelskiej (*citizenship education*), edukacji międzykulturowej, zrównoważonej edukacji (*sustainable education*), edukacji globalnej (*global learning*) na każdym możliwym szczeblu edukacji, wciąż odczuwalny jest niedosyt. Sposób przekazu wiedzy jest ogólnikowy i obejmuje swoim zakresem zbyt duży obszar. Wejście Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku i ogłoszenie przez nią lat 2005-2014 *dekadą edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju* otworzyło naszemu krajowi drogę do nowych możliwości. Zyskaliśmy sojusznika, który dzielił się z nami swoimi doświadczenia i wspierał nas finansowo po to, by zlikwidować nierówności pomiędzy nami, a pozostałymi państwami członkowskimi. Unia Europejska, dodając nas do swoich struktur i programów, pokazała nam drugą stronę edukacji. Podkreśliła, jak ważne w przekazywaniu treści jest branie pod uwagę opinii odbiorców komunikatów. Najpopularniejszą formą edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju jest edukacja ekologiczna, wzbogacana materiałami z zakresu edukacji środowiskowej i społecznej. Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej (NSEE) ustala program edukacyjny, gdyż obecnie uczniom przekazuje się zbyt dużą ilość wiedzy, przestarzałymi metodami i z pominięciem zajęć praktycznych⁶.

Możliwości, które daje zrównoważony rozwój

Zrównoważony rozwój otwiera przed państwami i jednostkami samorządu terytorialnego nowe możliwości finansowania i planowania strategii rozwoju. Podkreśla się, że świat zaczął wprowadzać zmiany związane ze zrównoważonym rozwojem w czerwcu 2012 roku, tuż po *szczyście ziemi w Rio de Janeiro*. Cała koncepcja byłaby możliwa do realizacji znacznie wcześniej, gdyby nie liczne problemy, które napotkała na swej drodze. Rozważano, jak wspomniane wcześniej pojęcie zinterpretują ludzie odpowiedzialni za nowy porządek świata. Zanim przystąpiono do rozmów na ten temat, postanowiono zbadać grunt. Polska w latach 2010-2012 realizowała projekt badawczy sprawdzający, jak „*System dochodów transferowych jednostek samorządu terytorialnego wpływa na możliwość zapewnienia zrównoważonego rozwoju regionalnego i lokalnego oraz zwiększenia poziomu absorpcji funduszy unijnych?*”. Nagła zmiana kierunku rozwoju wyznaczyła nowe trendy. Państwa poszerzyły zakres swojej działalności i zaczęły dążyć do zmiany mentalności wszystkich swoich mieszkańców. Celem takich działań było uświadomienie ludziom, że ziemia to dobro wspólne i każdy powinien się o nią troszczyć w takim samym stopniu, niezależnie od poglądów politycznych. Finansowanie strategii działania poszczególnych państw czy jednostek samorządu terytorialnego stało się zależne od zrównoważonego rozwoju⁷.

⁵ Papuziński A., 2007, *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych „Problemy Ekorozwoju”*, vol2, nr 2.

⁶ Szadzińska E., *Zrównoważony rozwój inspiracją dla zmian w edukacji wczesnoszkolnej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” Vol. 36 (2017), nr 1, s. 31-33.

⁷ Tylman A., *Zrównoważony rozwój globalny wozwoju państw i jednostek samorządu terytorialnego stare problemy i nowe perspektywy*, „Annales”, 2012 nr46/3, s.31-32.

Bariery uniemożliwiające wdrażanie zrównoważonego rozwoju

Organizacja Narodów Zjednoczonych zajmuje się kwestiami związanymi ze zrównoważonym rozwojem już od lat 80 XX wieku. Termin ten został użyty po raz pierwszy w 1987 roku w raporcie „*Nasza wspólna przyszłość*” sporządzonym przez Światową Komisję Środowiska i Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych. Współcześnie zrównoważony rozwój bazuje na opracowanej w 1992 roku „*Deklaracji w sprawie środowiska i rozwoju*”.

Mimo przyjęcia niniejszej deklaracji jako dokumentu nadrzędnego, w prawie międzynarodowym termin ten jest kwestią sporną. Trudno było znaleźć uniwersalne i skuteczne metody wdrażania zrównoważonego rozwoju, które zachowywałyby równowagę między środowiskiem naturalnym a rozwojem gospodarczym czy społecznym. Definicja zrównoważonego rozwoju, na której kazano bazować, była zbyt ogólna i szeroko rozumiana.

Zakładała bowiem dość mylne twierdzenie, jakoby wzrost gospodarczy miał następować jedynie do momentu, gdy podstawowe potrzeby wszystkich ludzi zostaną zaspokojone. Świat ewoluuje, a potrzeby ludzkie wraz z nim, dlatego nie da się określić, jakie powinny one być. Każdy kraj jest inny i rozwija się w swoim tempie. Wzrost gospodarczy niekoniecznie idzie w parze z ochroną środowiska naturalnego. Niezbędne jest dbanie o ekosystem Ziemi tak, by przyszłe pokolenia również mogły z niego korzystać. Prawo międzynarodowe i krajowe jest pełne niedomówień w tej kwestii⁸. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z 2 kwietnia 1997 roku w Art 5 zawarła zapis, że „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę środowiska kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”⁹. Zapis ten został na siłę dopisany do tego artykułu. Świadczy o tym wymienienie go na samym końcu. *Ustawa Prawa ochrony środowiska* z 27 kwietnia 2001 roku w Art 3 pkt 50 zakłada, że przez „zrównoważony rozwój należy rozumieć taki rozwój gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnych, jak i przyszłych pokoleń”¹⁰. Porównując oba dokumenty, dochodzimy do wniosku, że brakuje między nimi spójności. Jednostki samorządu terytorialnego przez tego typu zapisy mają wątpliwości, jakie działania podejmować, by przestrzegać prawa. Wyniki wspomnianych wcześniej badań zależności pomiędzy systemem badań transferowych jednostek samorządu terytorialnego a możliwościami zapewnienia zrównoważonego rozwoju regionalnego i lokalnego oraz zwiększenia poziomu absorpcji funduszy unijnych wykazały, że jedynie 13,18% ogółu respondentów dostrzegło ten związek. Prawie połowa, bo aż 43% badanych zrównoważony rozwój rozumiało, jako równowagę czynnika gospodarczego, środowiskowego i społecznego. Ciągłe badamy to pojęcie, by dowiadywać się o nim czegoś nowego. Wyniki badań bardzo szybko ulegają przedawnieniu. *Szczyt ziemi zorganizowany w czerwcu 2012 roku w Rio de Janeiro* ustalił priorytety niezbędne przy dążeniu do zrównoważonego rozwoju. Stawiano w nich na: poprawę stopy życiowej wszystkich ludzi, ogólnodostępny rynek pracy, ochronę środowiska, powszechny dostęp do energii, wody i żywności, ulepszenia transportowe, przeciwdziałanie skutkom globalnego ocieplenia czy klęsk naturalnych. Niezbędne przy ich ustalaniu były wyniki badań nad zrównoważonym rozwojem Organizacji Narodów Zjednoczonych, Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Rodzi

⁸ *Ibidem*, s. 32-33.

⁹ Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483.

¹⁰ Dz.U. z 2001 nr 62 poz. 627 z późn. zm.

się potrzeba utworzenia strefy zielonego zatrudnienia (*green jobs*), które miałyby zajmować się zachowaniem ekosystemu w nienaruszonym stanie. Rolnictwo musi przejść reformy, które nie degradując środowiska naturalnego, poprawią jego wydajność. Globalne zmiany nie są możliwe bez udziału samorządów lokalnych. Wykryto zależność pomiędzy wskaźnikiem *HDI (Human Development Index)* a wskaźnikiem ubóstwa. Im jest on wyższy, tym bardziej zanieczyszczone jest środowisko. Polska jest w światowej czołówce tego rankingu. Mimo wprowadzenia w naszym kraju planu redukcji emisji dwutlenku węgla o 80% do 2050 roku, wciąż poświęcamy temu zagadnieniu zbyt mało uwagi. Losy przyszłych pokoleń są zależne od tego, jakie warunki do rozwoju zastaną¹¹.

Alternatywne formy zrównoważonego rozwoju

Nietypową formą zrównoważonego rozwoju są ogródki zbiorowe, które traktuje się jako zespolone w jedną całość ogródki działkowe, uprawiane samodzielnie przez członków jakiejś wspólnoty. Pierwsze tego typu inicjatywy pojawiły się w Stanach Zjednoczonych w latach 60. Głównym celem takich miejsc jest: poprawa wizerunku okolicy, propagowanie ogrodnictwa jako możliwości spędzania czasu wolnego, scalanie ludzi, inwestowanie zgromadzonego w ten sposób kapitału w dalszy rozwój. *Ogrody zbiorowe* tworzą się samoistnie. Każdy z nich wygląda inaczej, ponieważ nie podlega z góry ustalonym schematom. Ludzie działający w takich miejscach gromadzą nasiona z różnych części świata i chętnie korzystają z porad doświadczonych ogrodników po to, by przekształcać betonowe, jałowe pustynie w żyzne ogrody. We Francji *wspólne ogrody*, nazywane także na północy kraju *ogrodami wspólnoty*, zaczęły powstawać w latach 90. Chociaż nie sprecyzowano, ile dokładnie jest takich miejsc, szacuje się, że ich liczba oscyluje wokół kilku tysięcy¹². Jednym z przykładów takich działań jest stworzony przez kolektyw *Potager des Lentilleres* w 2010 roku w Dijon *ogród warzywny*. Wspólnota, mimo iż podkreśla swoją autonomię, chętnie korzysta z dorobku kolektywów takich, jak *Nostre Dame des Lades*. *Pot Col Le (Collective Garden of Lentilleres)* założone przez grupę aktywistów, od początku swojego istnienia starało się przekonać mieszkańców *dzielnicy Les Lentilleres* do udziału w przedsięwzięciu. Zgromadziwszy wystarczającą liczbę zwolenników, główni organizatorzy podjęli pierwsze działania. Przygotowali ziemię pod uprawę i koordynowali pracę ludzi zaangażowanych w przedsięwzięcie. Kolektyw stworzył coś w rodzaju sieci ogródków, która pozwala uprawiać ziemię, dbać o przyrodę i nie wymaga wsparcia od państwa.

Historia tworzenia się wolnej dzielnicy *Los Lentilleres*

Idea ogrodu warzywnego szybko przykuła uwagę środowiska lokalnego. Liczni ogrodnicy przybywali do dzielnicy *Les Lentilleres*, by pomagać jej rozwijać się. Powstaniu kolektywu sprzyjały okoliczności. Właściciele gruntów chcieli wygórować ceny działek w mieście, dlatego rosła liczba nieużytków. Władze lokalne planowały wywłaszczyć ziemię w tym miejscu, aby zrealizować projekt aglomeracyjny, w ramach którego miało powstać 1500 domów, 115000m² biur i sklepów oraz szereg małych prywatnych ogródków. Całą sytuację wykorzystał kolektyw i 28 marca 2010 roku rozpoczął zagospodarowywanie tych terenów. Promocyjna ulotka mówiąca mieszkańcom Dijon, że muszą uwolnić kraj, przeciwstawić się dotychczasowym trendom promującym przemysł zamiast rolnictwa zarówno na terenach wiejskich jak i miejskich, przyciągnęła 200 zainteresowanych. Uzbrojeni we

¹¹ *Op. cit.*, s. 34-37.

¹² Cyrielle den Hartigh, *Jardins Collectifs urbains: leviers vers la transition*, [w:] Mouvements, 2013 nr 3/75, s. 14-15.

własne narzędzia rolnicze, ludzie rozpoczęli uprawę roli. Pracowali pomimo niesprzyjających warunków atmosferycznych. Prasa alternatywna szybko podjęła ten wątek. Jako główną przyczynę organizowania takich akcji podała chęć uwolnienia się spod zewnętrznych nacisków i samodzielnego gospodarowania przestrzenią przez mieszkańców miast. Ogólnodostępny ogród warzywny jest przykładem miejsca, gdzie każdy obywatel może wyprodukować swoje jedzenie, nauczyć się czegoś, zaznać rozrywki, czy znaleźć dla siebie swoje miejsce. Mocno podkreślana jest korelacja pomiędzy rolnikami bez ziemi i miastem bez ogrodów. Kapitalizm uznaje się za główną przyczynę degradacji środowiska naturalnego i nierówności społecznych. Logo wspólnoty, przedstawiające widelec skrzyżowany z marchewką, ma uzmysłowić odbiorcom, jak polityka żywnościowa przyczyniła się do zniknięcia chłopstwa i zależności rolnictwa od konsumentów¹³.

Pot Co Le początkowo było działką o powierzchni 5000 m², na której praktykowano eksperymenty ogrodnicze oraz uczono podstaw ogrodnictwa wszystkich zainteresowanych. Profesjonalni ogrodnicy zaangażowani w przedsięwzięcie organizowali specjalne kursy z zakresu premakultury i siewu. Pola użyźniano naturalnym nawozem tak, by dawały jak najobfitsze plony. Działkę poszerzono o nowe gospodarstwo 26 maja 2012 roku. Nabytek nazwano *Karin des Maraichers* i przydzielono do obsługi tego trzyhektarowego obszaru trzech rolników. Stworzony w ten sposób ogród warzywny opierał się głównie na zasadzie solidarności wszystkich związanych z nim osób. Cotygodniowy, darmowy, ogólnodostępny dla wszystkich mieszkańców rynek produktów ekologicznych przyciągał zwolenników i pokazywał alternatywne możliwości zrównoważonego rozwoju. Mieszkańcom miast, takich jak Dijon, trudno jest uzyskać dostęp do ziemi i być samowystarczalnym. Zdając sobie sprawę z panujących nierówności, przedstawiciele kolektywu postanowili, budując w centrum miasta *ogólnodostępny ogród*, zwrócić uwagę polityków na szerzące się nierówności społeczne. Wspólnota tworzona początkowo przez sąsiadów, studentów, emerytów, działkowców, naukowców, nauczycieli i całe rodziny, w ciągu trzech lat rozprzestrzeniła swoją działalność na całą dzielnicę *Les Lentilleres*. W marcu 2012 roku w obrębie tego obszaru powstało wiele indywidualnych ogrodów, a rok później ich liczba osiągnęła 30. Obecnie sześćohektarową wolną dzielnicę *Los Lentilleres* zamieszkuje około 100 osób. Zagospodarowane zostały opuszczone budynki. Ciągłe dobudowuje się nowe pomieszczenia, aby tworzyć miejsca do zamieszkania, upraw czy przechowywania plonów. Decyzje o tym miejscu podejmuje wszyscy jego mieszkańcy. Informacje o nim są przekazywane przy pomocy strony internetowej, listów, emaili, gazet, ulotek i plakatów. Plan dzielnicy jest stosunkowo dobrze zorganizowany, ścieżki pomiędzy ogrodami idealnie komponują się w krajobraz. Kolektyw bazuje na doświadczeniach ogrodniczych z całego świata, dbając przede wszystkim o to, by pozostać w zgodzie z naturą¹⁴.

Stosunek władz lokalnych Dijon do wolnej dzielnicy Los Lentilleres

Miejsce to rozwijało się dynamicznie, ponieważ burmistrzowi nie udało się go rozwiązać. Jeśli spowolniłby on jego rozwój lub całkowicie go zatrzymał, odbiłoby się to na jego poparciu. Potencjalni wyborcy odebraliby to jako akt agresji względem niezależnej przestrzeni, będącej miejscem spotkań i nauki. Przysłowiowe „kopanie dołków” pod założycielami inicjatywy tylko wzmocniłoby wspólnotę i scaliło jej członków. Mieszkańcy Dijon bardzo chętnie korzystali z oferty kolektywu. Cieszył się on zainteresowaniem mediów

¹³ Yannic Sencebe, *Quand la défense de la terre nourricière s'invite au cœur des villes. Empaysannement de luttes urbaines: l'exemple du Potager Collectif des Lentillères* [w:] „Pour”, 2013 nr 4/220, s. 328-330.

¹⁴ *Ibidem*, s. 331-334.

i środowiska akademickiego. Priorytetem dla urzędników wybranych w małej stolicy regionu Dijon, starającego się osiągnąć 400.000 mieszkańców, stało się ponowne zaludnienie centrum miasta i zwiększenie liczby jego mieszkańców. Aglomeracja Dijon koncentruje już 80% populacji szkockiego Dijon, a PADD opowiada się za bardziej zrównoważonym rozwojem terytorium, opartym na miastach sztafetowych. Wyzwanie dla władz lokalnych stanowiło zaoferowanie atrakcyjnych mieszkań dla gospodarstw domowych zamieszkujących przedmieścia. Ratusz przy tworzeniu projektów urbanizacyjnych nie wziął jednak pod uwagę opinii przedstawicieli *Potager des Lentilleres* i ich zwolenników. Argumenty o zagęszczaniu miast w celu kontrolowania konsumpcji gruntów, wysuwane przez władze miasta, były zbyt łatwe do obalenia przez kolektyw. Różnice między miastem a wsią nadal są widoczne, a prowadzona obecnie polityka nie zwiastuje ich zniwelowania. Rodzi się pytanie: Czy dalej należy zagęszczać centrum miasta, pozostawiając strefę do oddychania dla tych, którzy nie mogą sobie pozwolić na ucieczkę w obszary wiejskie?¹⁵.

Urbanizacja typu *DIY* (zrób to sam)

Urbanizm typu *DIY* (zrób to sam) bywa różnie interpretowany. Może odnosić się do każdej sfery życia człowieka. Przestrzeń publiczna wielkich miast daje duże pole do popisu dla niezależnych twórców. Projekty tworzone w ten sposób nie wymagają nakładów finansowych od gmin czy korporacji. Realizują je dobrowolnie i nieodpłatnie pojedynczy aktywiści bądź całe grupy wolontariuszy, odczuwający potrzebę modernizacji najbliższego otoczenia. Twory tego typu powstają najczęściej, ponieważ sposób zarządzania przestrzenią miejską przez specjalne komisje bądź ruchy obywatelskie nie jest w pełni satysfakcjonujący dla wszystkich mieszkańców dzielnic. Ruchy typu *DIY* wychodzą z założenia, że całościowe lub częściowe finansowanie inicjatyw odbiera autonomię i uzależnia wszystkie osoby, które z niego korzystają, od darczyńców. Infrastruktura miejska może tylko zyskać na tym, że obywatele chcą ją współtworzyć. Mieszkańcy miast, w których takie akcje są prowadzone, posiadają wysoki poziom wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju. *Wspólne ogrody*, które są dostępne dla wszystkich ludzi niezależnie od sytuacji materialnej, są tylko jednym z wielu przykładów takiej działalności. Celem takich miejsc jest dbanie o środowisko naturalne i przeciwdziałanie nierównościom społecznym. Korzystanie z *guarella gardening*, zwanych także wspólnymi ogrodami w przeciwieństwie do *popularnych vendingów*, *food trucków*, *pop up-shopów*, jest w pełni darmowe. Formy działań *DIY* są bardzo różnorodne. Jedne rozśmieszają ludzi, inne ocieplają wizerunek miejskich krajobrazów. Zorganizowany w San Francisco w 2005 roku przez grupę *Rebar PARK (ing) Day* jest tylko jednym z przykładów takich działań. *PARK(Ing) Day* polegał na tym, że koordynatorzy inicjatywy zamienili na dwie godziny parking w mały park miejski. Pomysł ten rozprzestrzenił się tak szybko, że w 2011 roku objął swoim zasięgiem 162 miasta, 35 krajów i 6 kontynentów. Ten kontrowersyjny projekt, realizowany obecnie także w Polsce, zwracał uwagę władz lokalnych na złe zagospodarowanie przestrzeni publicznej i obniżoną jakość życia mieszkańców miast. Interwencje tego typu podkreślają fakt, że decydujący głos w sprawie przebudowy dzielnic powinni mieć jej mieszkańcy, a nie urzędnicy. Podejście typu „zrób to sam” zrodziło się z przekonania, że jeśli czegoś potrzebujesz, a wiesz, że nie możesz tego mieć, musisz znaleźć inny sposób, aby zaspokoić swoją potrzebę. Steve Rasmussen Cancien praktykował *DIY* przez lata, instalując wraz z grupą zwolenników w West Oakland i Los Angeles stworzone przez siebie konstrukcje na przystankach zamiast krzesełek. Majsterkowicze materiały pozyskują najczęściej z odzysku. Wykorzystują

¹⁵ *Ibidem*, s. 334-336.

rzeczy, które zostały wyeksploatowane i zdaniem poprzednich właścicieli nie nadają się już do użytku. Aktywiści nielegalnie tworzą nowe ścieżki rowerowe, poprawiają oznakowania starych, bądź tak jak w Seattleites instalują plastikowe słupy, by zwiększać bezpieczeństwo ludzi, którzy się nimi poruszają. Współpraca miast i mieszkańców jest możliwa. Pokazuje to przykład dzielnicy New Island City, gdzie mieszkańcy wraz z radą miasta wzniesli *The People's Stop Sign* na ruchliwym skrzyżowaniu. Dzięki *guerilla gardening* i innym organizacjom, które zajmowały się zazielenianiem miast, możliwe było zasadzenie w przestrzeni miejskiej dwudziestu ogrodów. Kiedy formalnie nie da się wprowadzić żadnych zmian w przestrzeni publicznej, zaczyna się uprawiać bombardowanie nasionami, które polega na umieszczaniu nasion w skorupie z kompostu i glinki, a następnie zostawianiu ich w miejscu, gdzie pod wpływem deszczu mogą rozkwitnąć¹⁶.

Podsumowanie

Urbanizacja terenów miejskich typu *DIY*, ciesząca się współcześnie dużym zainteresowaniem, zaczęła kształtować się w połowie XX wieku. Paryski kolektyw *The Situationist International*, kierowany przez artystę Guya Deborda, dał początek niezależnym ruchom, które nakłaniały mieszkańców miast do większego angażowania się w zagospodarowywanie przestrzeni miejskiej. Powstałe nieco później kolektywy, takie jak *Ant Farm* i *Archigram*, promowały *pop up* i rozwiązywanie problemów dotyczących wielkich miast bez ingerencji państwa. David Harvey, wzorujący się na pracach filozofa Henriego Lefebvrea, wysnuł w swojej książce tezę, że każdy obywatel świata ma prawo głosu i zmiany wizerunku miast zgodnie z własnymi wizjami. Zdania na ten temat były podzielone. Zwolennicy nowego ruchu społecznego starali się znaleźć luki w prawie, by szerzyć swoją działalność. Przeciwnicy tej koncepcji, tacy jak Douglas, zarzucali im nieformalne działanie i narzucanie swoich racji władzom lokalnym, mieszkańcom miast. Stany Zjednoczone, w których tradycja samopomocy była silnie zakorzeniona, sprzyjały rozwojowi ruchów *DIY*. Aktywiści tacy jak Jane Jacobs i William "Holly" Whyte, mając ciche przyzwolenie władz lokalnych, bardzo chętnie wdrażali swoje innowacyjne projekty w życie. Już w latach siedemdziesiątych *homesteadingowe* działania Karla Linna w Filadelfii i założycielki Green Guerrillas Liz Christy w Nowym Jorku przyczyniły się do rozwoju nielegalnego ogrodnictwa na niezagospodarowanej przestrzeni miejskiej. Dzięki tego typu przeobrażeniom z zakresu zrównoważonego rozwoju stopniowo zwiększała się wiedza mieszkańców miast na ten temat. Zaczęli oni znacznie bardziej angażować się projekty zarządzające przestrzenią miejską i dostrzegać alternatywy w stosunku do narzucanego przez miasto planu zagospodarowania gruntów. Nowatorskie rozwiązania zaczęły budzić zainteresowanie mediów i środowiska akademickiego. Zaczęto podkreślać, że głoszone przez nich poglądy odzwierciedlają stan faktyczny i pełną zależność obywateli od państw. Profesor Paul Davidoff opublikował w *The Journal of American Institute of Planners* artykuł na temat tego, jak współcześnie praktykowane formy rozwoju zwiększają nierówności społeczne. Popularne stało się działanie *pro bono* uczonych i naukowców na rzecz ruchów *DIY*. Architekt krajobrazu Karl Linn koordynował na opuszczonych działkach w Filadelfii budowę sieci sąsiedzkich ogródków. Dzięki pracy jego kolegów po fachu powstał również *Park Ludowy* czy *Tent City*. Projekty te uzmysłowiły rządowi amerykańskiemu czy brytyjskiemu, jak ważna jest rola obywateli w planowaniu przestrzennym miast. Utworzony w 1968 roku *Komitet Społecznego Uczestnictwa w Planowaniu* zaznaczył w swoim raporcie, że cieszy się wzrostem zainteresowania obywateli tym zagadnieniem, ponieważ tylko dzięki

¹⁶ Donovan Finn, *DIY urbanism: Implications for cities*, „Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability”, 2014 nr 7/4, s. 382-385.

niemu, możliwy będzie dalszy skuteczny rozwój. Podkreślano, jak ważna jest współpraca agend państwowych z mieszkańcami miast. Nowe podejście do problemu jest sprzeczne założeniami ruchu *DIY*. Ruch wychodzi z założenia, że jeśli się chce dokonać zmian na własną rękę, bez ubiegania się o zewnętrznych sponsorów, powinno się mieć taką możliwość. Akcje, które prowadzą, nie mają na celu łamania prawa czy dokonywania aktów wandalizmu. Chcą oni wskazać alternatywne rozwiązania, które da się wdrażać z korzyścią dla obu stron. Można, nie realizując wielomilionowych projektów, przekształcać krajobraz miejski i edukować obywateli na temat zrównoważonego rozwoju¹⁷.

Bibliografia:

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483)

Ustawa Prawa ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r. (Dz.U. z 2001 nr 62 poz. 627 z późn. zm.)

Literatura:

Cyrielle den Hartigh, *Jardins Collectifs urbains: leviers vers la transition*, [w:] Mouvements, 2013, Vol 3, No 75.

Donovan Finn, *DIY urbanism: Implications for cities*, „Journal of Urbanism:International Research on Placemaking and Urban Sustainability”, 2014, Vol 7, No 4.

Hull Z. 2005, *Filozofie zrównoważonego rozwoju*, [w:] A Papuziński (red.) *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, Bydgoszcz 2005.

Papuziński A, *Filozofia zrównoważonego rozwoju jako subdyscyplina badań filozoficznych*, „Problemy Ekorozwoju”, 2007, Vol 2, No 2

Szadzińska E., *Zrównoważony rozwój inspiracją dla zmian w edukacji wczesnoszkolnej* [w:] „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, 2017, Vol. 36, No1.

Tylman A., *Zrównoważony rozwój globalny w rozwoju państw i jednostek samorządu terytorialnego stare problemy i nowe perspektywy*, „Annales”, 2012, Vol 46, No 3.

Yannic Sencebe, *Quand la défense de la terre nourricière s'invite au cœur des villes. Empaysannement de luttes urbaines : l'exemple du Potager Collectif des Lentillères*, „Pour”, 2013, Vol 4, No 220.

Źródła internetowe:

http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf

¹⁷ *Ibidem*, s. 385-388.

*Justyna Aleksandra Motyka*¹

PARKI LINEARNE JAKO CZYNNIK SPRZYJAJĄCY ZRÓWNOWAŻONEMU ROZWOJOWI MIAST

Streszczenie: Istnieje wiele powodów, dla których dobrze zaprojektowane parki liniowe przyczyniają się do tworzenia bardziej zrównoważonych miast. Dzięki swojej formie mogą m.in. promować mieszkanie w mieście zamiast na przedmieściach, zachęcać do aktywnej rekreacji, a nawet do zastąpienia samochodu rowerem lub spacerami na krótkich dystansach. Mogą skutecznie kształtować świadomość ekologiczną, a także przyczyniać się do zespalania tkanki miasta poprzez wypełnianie nieużytkowanych przestrzeni.

W artykule dokonano próby przedstawienia cech dobrze funkcjonujących parków liniowych w oparciu o analizę dwóch przykładów założeń z Hiszpanii, jednego z Niemiec oraz jednego z USA. Zwrócono również uwagę na brak jednoznacznego określenia zakresu znaczeniowego parku linearnego w literaturze, mimo coraz częstszego od początku XXI w. powstawania zielonych obszarów o podłużnej formie na terenach przemysłowych oraz na dawnych torowiskach.

Słowa kluczowe: parki liniowe, parki linearne, zrównoważone tereny zieleni, tereny rekreacji, tereny zdegradowane

LINEAR PARKS AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE CITIES

Abstract: There are many reasons why well-designed linear parks can contribute to the creation of more sustainable cities. Thanks to their form, they can promote living in the city instead of moving to the suburbs, they encourage active recreation and may even give an opportunity to replace the car by bike or walks on short distances. They can effectively rise ecological awareness as well as combine the city's tissue by filling unused spaces.

The article attempts to outline features of well-functioning linear parks based on an analysis of two examples from Spain, one from Germany and one from the USA. Attention is also drawn to the lack of a clear determination of the linear park's meaning in literature, despite the increasingly frequent use of this form of greenery on post-industrial areas and former railway tracks since the beginning of the 21st century.

Keywords: linear parks, greenways, sustainable green areas, recreational areas, degraded areas

¹ Studentka architektury na Politechnice Śląskiej. Urodzona w Sosnowcu. Działa w SKN Rokoko. Interesuje się projektowaniem w kontekście historyczno-kulturowym oraz ekologicznymi rozwiązaniami w architekturze.

Wstęp

Fundamentalną zasadą zrównoważonego rozwoju jest poszukiwanie równowagi pomiędzy środowiskiem naturalnym i zmienionym przez człowieka, dlatego kwestia kształtowania przestrzennego różnorodnych terenów zielonych w miastach zgodnie z potrzebami użytkowników ma ogromne znaczenie.

Właściwie zaprojektowane parki linearne, nazywane także liniowymi, posiadają znaczny potencjał w urozmaiceniu tkanki miasta, tworzeniu spójnej struktury ekologicznej oraz rozwijaniu aktywności rekreacyjnej i społecznej mieszkańców miast. W artykule postanowiono omówić cechy istniejących i dobrze funkcjonujących parków liniowych oraz zwrócić uwagę na możliwość wprowadzania ich na terenach zdegradowanych w celu podnoszenia jakości życia w sąsiadujących z nimi osiedlach mieszkaniowych. Starano się pokazać w jaki sposób w parkach liniowych realizowane są wszystkie funkcje zieleni, przy dodatkowych zaletach, takich jak oszczędne dysponowanie terenem oraz możliwość dogęszczania lub rewaloryzacji zabudowy sąsiadującej z parkiem uwarunkowana zwiększoną atrakcyjnością obszaru. Powyższe atuty parków liniowych przyczyniają się do tworzenia harmonijnej relacji między naturą i potrzebami społecznymi. W pracy celowo nie omówiono bulwarów rzecznych, które z natury mają linearną formę i są obecnie z powodzeniem implementowane w wielu miastach.

Znaczenie pojęcia

Klasyfikacji terenów zieleni dokonuje się ze względu na pełnione funkcje lub dostępność użytkowania². Podział ze względu na geometrię założenia jest z reguły pomijany. Terminu „park linearny” używa się zwyczajowo, nie posiada on jednoznacznej prawnej czy naukowej definicji. W 2011 roku Karl Kullmann podjął prawdopodobnie najpełniejszą próbę określenia znaczenia terminu i klasyfikacji parków liniowych³. Występowanie podłużnych terenów zielonych zostało ujęte za to w kontekście bardziej ogólnym struktur ekologicznych krajobrazu (wymienianych m.in. w koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju (MP, Nr 26, poz. 432, 2001). Obok obszarów punktowych lub obejmujących znaczną powierzchnię występują korytarze ekologiczne oraz bariery ekologiczne. Parki liniowe swoją formą odpowiadają korytarzom ekologicznym w skali miasta pod warunkiem odpowiedniego ich zagospodarowania, z uwzględnieniem wykorzystania rodzimej fauny i flory.

W USA od 1959 roku kształtuje się pojęcie *greenway* wymyślone przez Williama White'a⁴, którego znaczenie jest rozszerzane bądź zawężane przez różnych autorów. Dotyczy ono wg Griffina podłużnych terenów otwartych usytuowanych wzdłuż naturalnych lub sztucznych form ukształtowania terenu z uwzględnieniem nieużywanych torów kolejowych, dróg, rzek i kanałów. Jednym z aspektów opisujących *greenway* jest stwierdzenie, że funkcjonuje on jako park liniowy w lokalnej skali. Charles Little w książce „Greenways of America” z 1990 roku dokonuje następującego podziału:

1) miejskie nadrzeczne (na zdewastowanych lub zapomnianych nabrzeżach rzek);

² Chojecka A., *Znaczenie terenów zielonych w przestrzeni publicznej oraz ich wpływ na jakość życia miejskiego*, „Rynek - Społeczeństwo – Kultura”, nr 1 (9), 2014, s. 50-51.

³ Kmicic K., *Współczesny park liniowy jako element zielonej infrastruktury miasta*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, tom XXXVI, , 2013, s. 48-49.

⁴ Pourjafar M., Moradi A., *Explaining Design Dimensions of Ecological Greenways*, „Open Journal of Ecology”, Vol.5 No.3, 2015, s. 66-79.

- 2) rekreacyjne (powstałe na opuszczonych drogach kołowych i kolejowych, powyżej tuneli);
- 3) naturalne korytarze przyrodnicze (przeznaczone do migracji zwierząt i ruchu pieszego);
- 4) szlaki historyczne (z ograniczonym lub niedozwolonym ruchem samochodowym);
- 5) systemy *greenwayów* (oparte o ukształtowanie terenu).

Na podstawie zaprezentowanego podziału należałoby uznać, że przyjmowany w artykule zakres znaczeniowy parku linearnego koresponduje z klasą pierwszą i drugą, a w ograniczonym zakresie może dotyczyć pozostałych trzech klas.

Charakterystyka formy

Występowanie zieleni parkowej jest właściwie od XIX wieku warunkiem koniecznym dla prawidłowego rozwoju miasta⁵. W tym kontekście warto rozważyć jaki wpływ na odbiór społeczny ma kształt planu parku. Należy założyć, że zrównoważone tereny zieleni powinny m. in. zachęcać ludzi do zamieszkiwania w miastach, a nie na przedmieściach, co jest możliwe wtedy, gdy są w zasięgu dojścia jak największej liczby użytkowników. Prawdopodobnie najbardziej wydajną strategią zwiększenia dostępu do zieleni z terenów mieszkaniowych jest zwiększenie obwodu terenu zielonego, czyli nadanie mu linearnej formy. Umożliwienie płynnego przemieszczania się oraz uprawiania sportów w otoczeniu przyrody na możliwie długim odcinku miasta stanowi także istotny atut podłużnych założeń. Skutkuje to promowaniem komunikacji pieszej i rowerowej⁶ jako realnej alternatywy w stosunku do transportu samochodowego.

Ponadto linearna forma daje możliwość tworzenia czytelnej sekwencji przestrzeni o zróżnicowanych zastosowaniach. W poszczególnych segmentach można realizować wszystkie podstawowe funkcje zieleni: rekreacyjno-wypoczynkową, ekologiczno-ochronną (polegającą na obniżaniu zanieczyszczeń w środowisku, ochronie przed hałasem itd.), zdrowotną (poprzez ochronę ludzi przed szkodliwymi czynnikami wytwarzanymi przez miasto, sprzyjanie utrzymywaniu i pogłębianiu więzi społecznych), estetyczną (dzięki nadaniu miastu specyficznego charakteru) i dydaktyczną (wspierają edukację ekologiczną i pozwalają wykształcić szacunek i przywiązanie do środowiska naturalnego)⁷. Wszystkie te funkcje próbuje się obecnie realizować poprzez ideę usług ekosystemów.

Podłużna forma, poza podanymi zaletami, posiada także dwa podstawowe mankamenty: podatność na wpływ hałasu i zanieczyszczeń z dróg oraz zachowanie na terenie całego parku kontaktu wizualnego z zabudowaniami, a przez to niemożność całkowitego zanurzenia się w środowisku naturalnym. Oba problemy można jednak zminimalizować lub nawet usunąć poprzez prawidłowe rozwiązanie funkcjonalno-przestrzenne.

Kontekst historyczny

Linijowe założenia parków mają szczególnie długą tradycję w USA⁸. W 1868 roku Frederic Law Olmsted wraz z Calvertem Vauxem w raporcie do władz Brooklinu użyli po raz

⁵ Zachariasz A., *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Monografia 336, Politechnika Krakowska, Kraków, 2006, s. 30.

⁶ Kmicic K., *Współczesny park liniowy jako element zielonej infrastruktury miasta*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, tom XXXVI, 2013, s. 47-58.

⁷ Chojecka A., *Znaczenie terenów zielonych w przestrzeni publicznej oraz ich wpływ na jakość życia miejskiego*, „Rynek - Społeczeństwo – Kultura”, nr 1 (9), 2014, s. 52-53.

⁸ Zachariasz A., *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Monografia 336, Politechnika Krakowska, Kraków, 2006, s. 36-43.

pierwszy terminu *parkway* w celu nazwania projektu połączenia Prospect Parku z Oceanem i Central Parkiem. Chodziło o odpowiednio zagospodarowane szlaki komunikacyjne dla ruchu kołowego, spacerowania i jazdy konnej. Inspiracją dla Olmsteda były europejskie, a zwłaszcza paryskie bulwary, w swoich projektach stopniowo zwiększył jednak rolę zieleni. Starał się także oddzielać ruch samochodowy od pieszego, sytuując go na innym (niższym) poziomie, co można zaobserwować najwcześniej w projekcie Central Parku z 1858 roku. *Parkweye* zaplanowano wtedy oprócz Brooklinu także w Chicago, Buffalo i Bostonie. Generalną obserwacją dotyczącą ich funkcjonowania była zwiększona atrakcyjność mieszkań znajdujących się na obwodzie. Parki liniowe były kolejnym krokiem na drodze rozwoju. Za najstłynniejsze założenie parkowe tego typu uważa się Emerald Necklace, czyli Szmaragdowy Naszyjnik, zrealizowany w latach 1880-1887 w Bostonie. Powstał na terenie nieatrakcyjnym, a nawet stanowiącym zagrożenie epidemiczne i łączył parki już istniejące w system rozciągający się wzdłuż rzek. Wprowadzono w nim szeroką ofertę rekreacyjną oraz zadbano o kształtowanie widoków. Sukces parku przyczynił się do rozwoju miasta oraz stał się wzorem do naśladowania.

O ile w Stanach Zjednoczonych linearne tereny zielone były planowane bardziej w celu łączenia tkanki miasta, w Europie w zasadzie nadawano im funkcję izolacyjną dostrzegalną w idei *greenbelts* – zielonych pierścieni będących strefą kontroli ekspansji urbanistycznej obecną m.in. w koncepcji miast-ogrodów Ebenzera Howarda (1898)⁹. Dopiero współczesne realizacje wykorzystujące *brownfield sites* (tereny dawniej użytkowane, głównie poprzemysłowe) do tworzenia parków liniowych wydają się mieć wyraźne aspiracje do zespalania, a nie rozdzielania obszarów zabudowy.

Analiza przykładów

W celu dokładnego zobrazowania funkcjonalności istniejących nowoczesnych parków miejskich o linearnej formie wybrano i omówiono przykłady.

Jak wspomniano na początku, zbiorniki wodne oraz wody płynące są niezwykle atrakcyjne dla mieszkańców miast, a nabrzeża rzek stanowią naturalne miejsce powstawania skupisk zieleni o linearnej formie. Występowanie rzeki nie jest jednak warunkiem koniecznym dla dobrego zaprojektowania terenów zielonych sprzyjających rekreacji, a jej brak może być nawet atutem. W Walencji znajdują się ogrody Jardines del Turia, które powstały w wyniku zmiany biegu rzeki Turii po jej wylewie w 1957 r.¹⁰. Początkowo tereny chciano przeznaczyć na autostradę, ale po konsultacjach społecznych zmieniono zamierzenia. Dzięki temu w latach 80. XX w. powstało założenie parkowe o długości 9 km i szerokości średniej ok. 60 m, rozciągające się od Parku de Cabeara aż do Miasta Nauki i Sztuki – kompleksu budynków zaprojektowanego przez Santiago Calatravę w 2005 r., który stał się symbolem Walencji oraz oceanarium i delfinarium projektu Feliksa Candelii z 2002r. Warto nadmienić, że powstanie Jardines del Turia doprowadziło do rozkwitu zaniedbanej wcześniej portowej części miasta.

Ponieważ wykorzystywano osuszone koryto rzeki, do parku schodzi się schodami (lub windami), które towarzyszą wszystkim mostom przechodzącym ponad parkiem. Obniżenie terenu niemal zupełnie niweluje dopływ hałasu z ulic poprowadzonych wzdłuż brzegu parku, ponadto na mostach, na których występują wielopasmowe drogi wprowa-

⁹ Pourjafar M., Moradi A., *Explaining Design Dimensions of Ecological Greenways*, „Open Journal of Ecology”, Vol. 5 No. 3, 2015, s. 67.

¹⁰ Makowska B., *Ogrody i Parki w Miastach Hiszpanii*, „Czasopismo techniczne Technical Transactions”, zeszyt 19, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2012, s. 236-243.

dzono ciągle pasy donic z zielenią oddzielające jezdnie od chodników. Wyraz plastyczny mostów jest różnorodny, a ich kubatury dzielą park na segmenty, które mogą być postrzegane jako osobne wnętrza przybierające różne funkcje. Program ogrodów obejmuje boiska piłkarskie, place zabaw, duże zbiorniki wodne, fontanny i malownicze układy niewielkich zbiorników wodnych, obszary z nawierzchnią utwardzoną oraz rozległe obszary trawiaste stosowne do organizowania imprez plenerowych. Większość parku jest porośnięta przez rośliny naturalnie występujące w Walencji.

Sukces założenia wydaje się wynikać bezpośrednio z charakteru podłużnej formy oraz jej korzystnego usytuowania względem ulic. Linearny charakter parku sprzyja uprawianiu sportów, takich jak bieganie, jazda na rowerze czy rolkach. Dzięki zróżnicowanemu programowi przestrzenie są ciekawe, zmienne i zachęcają do przemieszczania się. Ze względu na bardzo duży obwód założenia wiele wysokich budynków mieszkaniowych posiada widok na park, a dojście do niego zajmuje zaledwie kilka minut.

Kolejnym omawianym, choć kontrowersyjnym w świetle zrównoważonego rozwoju, przykładem liniowego parku jest Parque Atlántico en la Vaguada de las Llamas zrealizowany w latach 2006-7 (faza 1) w Santander – mieście usytuowanym na północy Hiszpanii, w pobliżu wybrzeża Oceanu Atlantyckiego. W tym przypadku wykorzystano zaniedbany teren w osi doliny, prowadzący do Plaży Sardinero. Warta wzmianki jest historia obszaru, na którym projektowano. Jeszcze przed połową XIX wieku bagniste ujście rzeki odznaczało się wysoką jakością naturalnego krajobrazu z wydmami i trzcinami sąsiadującymi z niewielkimi obszarami upraw. Piękno przyrody przyciągnęło jednak burżuazję z Kastylii i Madrytu, której przedstawiciele doprowadzili do budowy miasta-ogrodu poprzez wydzielenie części biegu rzeki w pobliżu plaży, co zaburzyło funkcjonowanie ekosystemu. Ostateczne oddzielenie doliny i wybrzeża nastąpiło w we wczesnych latach XX wieku po wybudowaniu stadionu piłkarskiego Sardinero. Wówczas słabo dostępny teren stał się składowiskiem śmieci. Dopiero budowa autostrady S-20, z której ten obszar był widoczny dla wszystkich przejeżdżających do miasta z północnego zachodu, uświadomiła lokalnym władzom konieczność podjęcia działań zmierzających do poprawy sytuacji.

Obecny park rozpościera się w zagłębieniu po osuszonym korycie rzeki i posiada wysoką wartość krajobrazową z daleko sięgającymi widokami, których zmienności można najlepiej doświadczyć, będąc w ruchu. Gładkie, szerokie nawierzchnie miejscami delikatnie spływające w dół lub wznoszące się niewątpliwie zachęcają do aktywnych form rekreacji. Występują tu także zadaszony i niezadaszony przestrzenie do siedzenia i spotykania się. Na terenie parku panuje latem przyjemny mikroklimat spowodowany występowaniem paru rozległych zbiorników wodnych z wieloma gatunkami ptactwa. Użytkownikami terenu wedle obserwacji są głównie studenci ze znajdującego się w okolicy kampusu oraz mieszkańcy z przylegających relatywnie nowych osiedli usytuowanych zwłaszcza po stronie mniej rozwiniętej i młodszej części miasta. Przy stadionie, który wcześniej przyczynił się do upadku lokalnego ekosystemu, powstała wielofunkcyjna hala sportowa, będąca przykładem udanego wizualnego połączenia przyrody i obiektu architektonicznego.

W Parque Atlántico en la Vaguada de las Llamas zrównoważony rozwój objawia się poprzez rewitalizację zdevastowanego terenu oraz wniesienie waloru społecznego – stworzenie terenu rekreacyjnego, który zachęca do mieszkania w gęściej zabudowanym środowisku na obrzeżu parku. Powyższe cechy uznano za kluczowe przy wyborze przykładu. Niestety w początkowej realizacji niezgodnie z zasadami ekorozwoju zastosowano w większości obce gatunki roślin zamiast rodzimych, co wywołało falę protestów organizacji kulturalnych i proekologicznych. Odpowiedzią było zwiększenie liczby rdzennych drzew z 20% do 54%. Krytyce poddano także mocno zgeometryzowaną formę terenu zie-

lonego, która jednak jest uzasadniona z estetycznego punktu widzenia. Ze względu na specyficzny, oryginalny układ, daje możliwość kreowania niepowtarzalnego i rozpoznawalnego charakteru zieleni w Santander.

W Monachium znajduje się kolejne interesujące linearne założeniem parkowe – Petuelpark¹¹. Powstało w latach 2002-2005 na granicy dwóch dzielnic: Schwabing i Milbertshofen ponad obwodnicą miejską o dużym natężeniu ruchu kołowego. Motywacją do utworzenia parku podobnie jak w pozostałych przypadkach była rewitalizacja zdegradowanego terenu. W otoczeniu występuje głównie zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna oraz obiekty usługowe, takie jak siedziby firm oraz placówki edukacyjne. Teren zielony jest dostępny zarówno poprzez liczne kameralne wejścia z otaczających go osiedli mieszkaniowych, jak i dwa główne znajdujące się na krótszych bokach zapewniające dostęp użytkownikom z bardziej oddalonych obszarów. Przewidziano różnorodne formy wypoczynku dla każdej grupy wiekowej, m. in. jazdę na rowerze, deskorolce i wrotkach, uprawianie sportów na przestrzeniach trawiastych, gry i zabawy sprawnościowe i edukacyjne dla dzieci, spaceru i biegi czy opalanie się. Wprowadzono także obiekt kubaturowy - kawiarnię będącą filią miejskiej galerii sztuki. W rezultacie Petuelpark jest miejscem chętnie odwiedzanym, przyczynia się do promocji zainteresowania przyrodą, a tym samym do wzrostu świadomości ekologicznej.

Poza parkami europejskimi na omówienie zasługuje pionierski przykład parku linearnego Highline w Nowym Jorku otwarty w 2009 r.¹² Stanowi on pas przestrzeni publicznej usytuowanej na wiadukcie, po którym przebiegała dawniej trakcja kolejowa. Zieleń wciśnięto pomiędzy bardzo gęstą zabudowę, kreując nową jakość turystyczną i ożywiająca życie publiczne imprezami kulturalnymi. W celu zachowania pamięci miejsca podkreślono elementy symbolizujące dawne przeznaczenie wiaduktu. Niestety po pewnym czasie atrakcyjność parku spowodowała na tyle duży wzrost cen nieruchomości, że lokalna społeczność została wyparta przez zamożniejszą ludność. Innymi słowy, nastąpił negatywny proces gentryfikacji. Projektanci Diller Scofidio + Renfro i James Corner Field Operations postanowili wyciągnąć z tego wnioski, w wyniku czego założono The High Line Network, zrzeszającą twórców dziesiętnastu podobnych amerykańskich projektów w celu uniknięcia błędów pierwowzoru.

Powstanie Highline było szeroko komentowane i wzbudziło zainteresowanie podobnymi nieużytkowanymi ciągami komunikacji kołowej także poza USA. Przykładowo dużym zrealizowanym w 2017 r. projektem w duchu konceptu Highline jest Seoulo 7017 funkcjonujący także pod nazwą The Skygarden for Seoul w Korei według projektu MVR-DV.

Warto zauważyć, że w Polsce również występują liczne niezagospodarowane tereny przemysłowe oraz dawne torowiska. Często przecinają one miasta w miejscach newralgicznych przestrzennie lub społecznie. Wprowadzenie dobrze zaprojektowanych linearnych założeń zieleni w takich miejscach może przyczynić się do uzdrowienia obszaru. W przypadku przeprowadzenia dogęszczeń i modernizacji w zabudowaniach wokół tworzonych parków należy dążyć do utrzymania zróżnicowania społecznego, a przede wszystkim uniknięcia gentryfikacji, która nastąpiła w przypadku Highline.

¹¹ Kmicic K., *Współczesny park liniowy jako element zielonej infrastruktury miasta*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, tom XXXVI, 2013, s. 54-57.

¹² Hulicka A., *Miasto zielone – miasto zrównoważone. Sposoby kształtowania miejskich terenów zieleni w nawiązaniu do idei Green City*, w: *Prace Geograficzne*, zeszyt 141, s. 73-85.

Na Górnym Śląsku były już zgłaszane propozycje linearnych założeń zieleni¹³. Obecnie rozpoczęto realizację programu budowy sieci parków i innych terenów zielonych, które są łączone ścieżkami rowerowymi w trzech gminach: Chorzowie, Rudzie Śląskiej i Świętochłowicach. Na początku mają zostać zagospodarowane Trakt Rudzki i Hałda Antonia, których infrastrukturę wykonano w 2017 r.¹⁴.,

Cechami decydującymi o znaczącej wartości parków liniowych, zaobserwowanymi w omówionych przykładach, są: powstanie na terenach zdegradowanych lub nieużytkowanych w okolicy obszarów zabudowanych, dostępność w wielu punktach wzdłuż całego obwodu, sąsiedztwo zabudowy mieszkaniowej (rekreacja popołudniowa) lub usługowej (przerwa lunchowa), wielofunkcyjność zapewniająca możliwość rekreacji aktywnej i sportowej, oferta dostosowana do różnych grup wiekowych i potrzeb lokalnej społeczności, oddzielenie od hałasu i bezpośredniego wpływu zanieczyszczeń z ulic poprzez podniesienie bądź obniżenie powierzchni użytkowej parku w stosunku do ruchliwych dróg kołowych. W przypadku braku dowolnej cechy z podanej listy atrakcyjność, a co za tym idzie wartość społeczno-ekologiczna parku linearnego znacznie spada. Można wówczas zaobserwować mniejszą niż oczekiwana liczbę użytkowników. Przykładami takich parków liniowych są (wg. badań K. Kmicic): Mauerpark (poprzez ograniczenie dostępności) oraz Tilla-Durieux-Park (poprzez ograniczenie wielofunkcyjności) w Berlinie.

Podsumowanie

Przestrzenie zieleni w miastach odgrywają niezwykle ważną rolę zarówno ze względu na ich wartość przyrodniczą, klimatyczną, jak i psychologiczną. Dlatego za istotne należy uważać zróżnicowanie rodzajów i form. W artykule starano się zwrócić uwagę na korzyści wynikające z zakładania w miastach parków liniowych o wysokiej jakości. Linearne tereny zielone ze względu na swoje cechy powinny być postrzegane nie tylko jako element dopełniający zieloną infrastrukturę miasta i sposób na zapewnienie zgodnej z przepisami powierzchni biologicznie czynnej, ale przede wszystkim jako istotny przestrzenny czynnik kształtujący zdrowy i ekologiczny tryb życia w mieście, który nie skłania do ucieczki na przedmieścia. Ich przewaga nad innymi formami przestrzeni zielonej polega w dużej mierze na długości obwodu stykającego się z terenami mieszkaniowymi lub usługowymi, co czyni je bardziej dostępnymi i atrakcyjnymi dla potencjalnych użytkowników. Dlatego są potrzebne szczególnie w krajach takich jak Polska, gdzie kultura spędzania wolnego czasu w parkach nie jest tak silnie rozwinięta jak w Hiszpanii, Niemczech, Francji czy USA.

¹³ Rostański K. M., *Efemeryczny Park Górnos Śląski – nowy wymiar nieużytków miejskich*, „Czasopismo Techniczne”, 10/2007, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, s. 77-79.

¹⁴ Rostański K. M., Sierka E., Trocer S., Starzewska-Sikorska A., Gorgoń J., *Plan działań w zakresie wzmocnienia i rozwoju systemu zielonej infrastruktury w Miejskim Obszarze Funkcjonalnym Chorzowa, Rudy Śląskiej i Świętochłowic wraz z analizą i oceną usług ekosystemowych związanych z wdrożeniem tego systemu*, Katowice, Pracownia HORTUS, 2017.

Bibliografia

- Chojecka A., *Znaczenie terenów zielonych w przestrzeni publicznej oraz ich wpływ na jakość życia miejskiego*, „Rynek - Społeczeństwo – Kultura”, nr 1 (9), 2014, s. 48-54.
- Hulicka A., *Miasto zielone – miasto zrównoważone. Sposoby kształtowania miejskich terenów zieleni w nawiązaniu do idei Green City*, w; *Prace Geograficzne*, zeszyt 141, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2015, s.73-85.
- Kmicic K., *Współczesny park liniowy jako element zielonej infrastruktury miasta*, „Problemy Ekologii Krajobrazu”, tom XXXVI, , 2013, s. 47-60.
- Makowska B., *Ogrody i Parki w Miastach Hiszpanii*, „Czasopismo techniczne Technical Transactions”, zeszyt 19, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2012, s. 236-243 (<https://suw.biblos.pk.edu.pl/downloadResource&mId=541029>).
- Pourjafar M., Moradi A., *Explaining Design Dimensions of Ecological Greenways*, „Open Journal of Ecology”, Vol.5 No.3, 2015; (<https://www.scirp.org/journal/PaperInformation.aspx?PaperID=545377>).
- Rostański K. M., *Efemeryczny Park Górnośląski – nowy wymiar nieużytków miejskich*, „Czasopismo Techniczne”, 10/2007, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2007, s.77-79.
- Rostański K. M., Sierka E., Trocer S., Starzewska-Sikorska A., Gorgoń J., *Plan działań w zakresie wzmocnienia i rozwoju systemu zielonej infrastruktury w Miejskim Obszarze Funkcjonalnym Chorzowa, Rudy Śląskiej i Świętochłowic wraz z analizą i oceną usług ekosystemowych związanych z wdrożeniem tego systemu*, Katowice, Pracownia HORTUS, 2017.
- Zachariasz A., *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Monografia 336, Politechnika Krakowska, Kraków, 2006.

Strony internetowe

- <https://www.mvr.dv.nl/projects/seoul-skygarden>.
- <https://www.publicspace.org/works/-/project/e153-parque-atlantico-en-la-vaguada-de-las-llamas-fase-1>.
- <https://www.dezeen.com/2017/06/22/high-line-network-website-launch-offer-advice-avoiding-gentrification/>.

Dokumenty planistyczne

- Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju (MP, Nr 26, poz. 432, 2001).

Janusz Patalas-Poślednicki

REKULTYWACJA BIOLOGICZNA OBSZARÓW ŚRÓDMIEJSKICH NA PODSTAWIE PROJEKTU ZIELONEJ DZIELNICY JEŻYCE

Streszczenie: Praca porusza problem związany z niedoborem obszarów zieleni w zabudowie śródmiejskiej. W pierwszej części autor przedstawił zagrożenia i główne przyczyny degradacji środowiska. Następnie, bazując na pozytywnych przykładach ze świata, własnej pracy magisterskiej oraz informacjach zdobytych podczas pracowni badawczej na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej, przeanalizował możliwości wprowadzenia zmian na poznańskich Jeżycach. Własne propozycje przedstawił w formie projektu rekultywacji biologicznej północnej części dzielnicy. Ostatnią część artykułu zawiera opis modelowego projektu śródmiejskiej zwartej zabudowy, zachowującej znaczną powierzchnię biologicznie czynną.

Słowa kluczowe: Jeżyce, środowisko, architektura, urbanistyka, rekultywacja biologiczna, zieleń

BIOLOGICAL REGENERATION OF MAIN CITY AREAS BASED ON THE GREEN DISTRICT PROJECT - JEŻYCE

Abstract: The work deals with the problem related to the shortage of green areas in downtown buildings. In the first part, the author presented the dangers and main causes of environmental degradation. Then, based on positive examples from the world, his own master's thesis and information obtained during the research studio at the Faculty of Architecture of Poznań Polytechnique, he analysed the possibility of introducing changes in the Poznań Jeżyce region. He presented his own proposals in the form of a project of bio-logical reclamation of the northern part of the district. The last part of the article contains a description of a model project of compact urban development, preserving a significant biologically active surface.

Keywords: Jeżyce, Environment, Architecture, Urban planning, Biological regeneration, Greenery

Wstęp

Zdecydowana większość współczesnych Europejczyków żyje w miastach. Szacuje się, że około 90% populacji naszego kontynentu większość swojego życia spędzi w obszarze silnie zurbanizowanym, korzystając z jego zalet: możliwości pracy, dostępu do kultury, rozrywek, uczelni i szkół. Jednocześnie jakość życia w miastach spada, w dzisiejszym świecie z łatwością można dostrzec negatywne konsekwencje dawnych tendencji społeczno-gospodarczych przyświecających rozwojowi miast. Społeczeństwo ponosi skutki nadmiernych inwestycji XX wieku w przemysł i transport, często czynionych bez poszanowania środowiska naturalnego. Śródmieścia stają się miejscami niechętnie wybieranymi do osiedlenia na stałe. Ludzie uciekają z centrów miast i wyprowadzają się do mniejszych miejscowości, które stoją się tzw. sypialniami, w których z uwagi na długi dojazd spędzają

mało czasu. Wpływ na ich decyzje ma nadmierny ruch samochodowy, zła jakość powietrza i brak środowiska naturalnego. Obszary publiczne zaspokajają często potrzebę parkingową i stają się przestrzeniami nieprzyjawnymi. Miejsca, które mogłyby być przeznaczone pod zakładanie skwerów, kwietników i zadrzewień, zostają celowo utwardzone lub ich grunt jest nadmiernie zbity przez ciągły ruch pojazdów. Dodatkowo ze względu na dużą gęstość zabudowy w śródmieściach brakuje przestrzeni na tworzenie nowych zielonych inwestycji. Wszystkie te czynniki wpływają na wzrost niebezpieczeństwa przy ulicach, nadmiar produkowanych spalin i pyłów w powietrzu, hałas i nieprzyjemny zapach, a także na tworzenie się wysp ciepła.

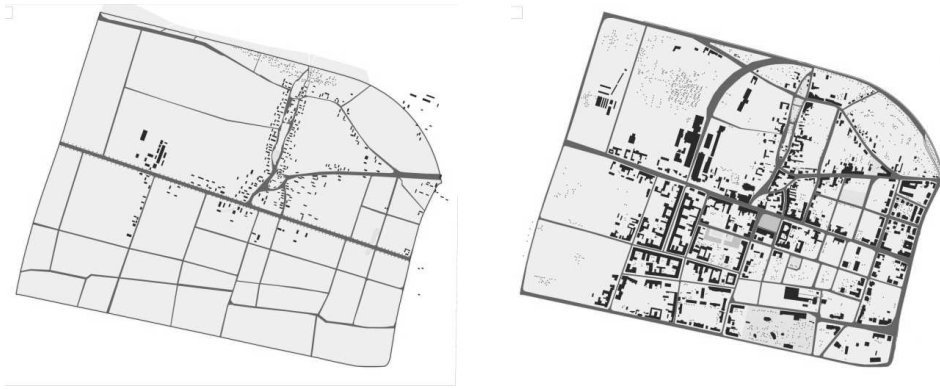
W swojej pracy przeanalizowałem możliwości rekultywacji biologicznej Jeżyc, zaproponowałem rozwiązania możliwe do wprowadzenia, bazując na badaniach przeprowadzonych podczas zajęć w ramach pracowni badawczej, realizacji pracy magisterskiej na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej pod kierunkiem Anny Januchty-Szostak oraz pozytywnych praktykach projektowania terenów zieleni na świecie. W pracy skupię się na rozwiązaniach z zielenią i wodą, która jest kluczowym elementem umożliwiającym przetrwanie zieleni w środowisku miejskim. Dodatkowo przedstawię propozycję sposobu projektowania osiedla, które odpowiadać będzie gęstości zabudowy w środowisku śródmiejskim, ale także pozytywnie wpłynie na rekultywację biologiczną otoczenia.

Analiza dzielnicy

Zieleń w mieście spełnia wiele funkcji: dydaktyczną, izolacyjną, zdrowotną i wypoczynkową. Główną przyczyną jej degradacji jest brak poczucia odpowiedzialności za środowisko i stawianie na pierwszym planie potrzeb wynikających z transportu i gospodarki, podczas gdy te trzy aspekty powinny rozwijać się równomiernie. Na przykład drzewa pełniące dawniej ważną rolę kompozycyjną ustępują nowej zabudowie, otrzymują wyłącznie funkcję towarzyszącą. Z czasem ulegają zniszczeniu, a kolejne pokolenia coraz mniej mogą cieszyć się naturalnym otoczeniem w mieście. Dawna obecność przyrody zachowana została wyłącznie na mapach i na kartach literatury. Nie jest to zgodne z ideą zrównoważonego rozwoju, która zakłada że „potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie” (Brundtland Report 1987). Oznacza to, że współcześnie ludzie nie mają prawa zawłaszczać środowiska dla swoich celów, zapominając o przyszłych pokoleniach. Należy pamiętać, że brak zieleni w mieście nie jest tylko kwestią estetyki, ale skutkuje także spadkiem atrakcyjności dzielnicy, a to z kolei prowadzi do mniejszego zainteresowania ze strony inwestorów i przedsiębiorców, blokując szansę rozwoju.

Wszystkie poruszone powyżej problemy zaobserwować można na przykładzie dzielnicy Poznania. Jeżyce są dzielnicą o wielkiej wartości społecznej i kulturowej. Zostały przyłączone do Poznania na początku XX wieku. Pierwsze 25 lat ich istnienia to okres wielkich zmian zarówno w zabudowie jak i gospodarce. Dawne tereny rolnicze zostały przekształcone w ulice, kamienice i skwery. W dzielnicy planowano założyć fabryki i zbudować budynki czterokondygnacyjne. W 1910 roku tereny biologicznie czynne zajmowały około 75% dzielnicy¹, pozostała część przeznaczona była na infrastrukturę oraz zabudowę.

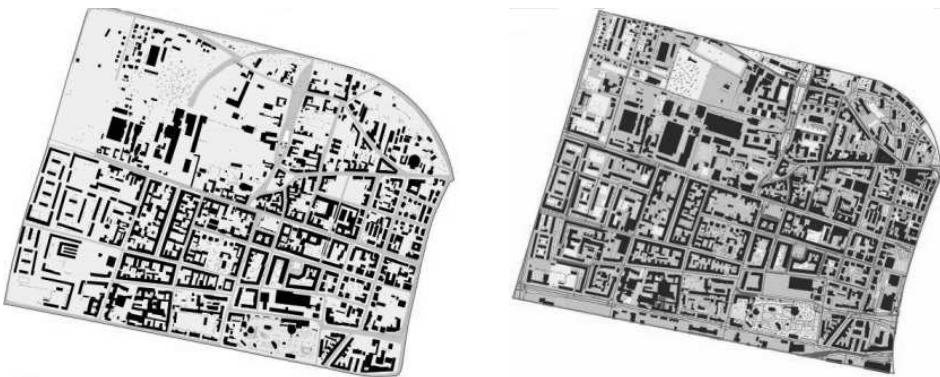
¹ Drapała A., Patalas-Poślednicki J., Zimny M., *Zagospodarowanie wód opadowych w dzielnicy Jeżyce*. Opracowanie semestralne (maszynopis) pod kier. dr hab. A. Januchty-Szostak w ramach przedmiotu Pracownia Badawcza r.a. 2017/2018. Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej, Poznań 2018.

Rys. 1. Uszczelnienie dzielnicy pod koniec XIX wieku i w roku 1910 (Drapała, Patalas-Poślednicki, Zimny, 2018)

W ciągu kolejnych lat Jeżyce rozrastały się i zyskiwały kwartałowy charakter. W otoczeniu budynków zaczęły powstawać wewnętrzne zacienione podwórka, przeznaczone dla mieszkańców. W 1946 roku sama zabudowa zajmowała blisko 25%, wraz z infrastrukturą wynik sięgał prawie 50% dzielnicy². Można więc przyjąć, że rozpoczął się proces uszczelniania dzielnicy.

Okres powojenny to dla tej dzielnicy etap rozwoju motoryzacji i gospodarki. Wzrost liczby ludności zwiększył potrzebę nowych inwestycji, co doprowadziło do eskalacji intensywności zabudowy. Wiele przestrzeni o naturalnych i chłonnych gruntach zamieniono na parkingi i nowe budownictwo. Rozwój gospodarczy i społeczny wyznaczył główny nurt rozwoju dzielnicy. Ekologia i naturalne środowisko ustąpiły miejsca erze przemysłowej. Pomimo niewątpliwych osiągnięć tamtych lat, współcześni mieszkańcy Poznania odczuwają skutki takiego postępowania, między innymi poprzez niską jakość powietrza i nadmiernym uszczelnieniem dzielnicy – wynik szacuje się na około 80%.³

Ryc. 2. Uszczelnienie dzielnicy w 1946 roku i w roku 2018 (Drapała, Patalas-Poślednicki, Zimny, 2018)

² Tamże.

³ Drapała A., Patalas-Poślednicki J., Zimny M., *Zagospodarowanie wód opadowych...* dz. cyt.

Obecnie nieliczne tereny zieleni na Jeźycach związane są przede wszystkim z funkcją rekreacyjną (Stare Zoo, place zabaw) oraz izolacyjną (wysokie drzewa przy liniach kolejowych). Brakuje parku dzielnicowego pozwalającego na wypoczynek wśród zieleni i otaczającej roślinności, która poprawiłaby mikroklimat. Wyniki ankiet przeprowadzonych przez Usługi Ekosystemów – Przyroda w Mieście⁴ prezentują jak słabo śródmiejskie Jeżyce wypadają przy terenach podmiejskich pod względem jakości zieleni. Z pewnością jedną z przyczyn jest kwartałowy charakter dzielnicy, ale nie można pominąć faktu, że na Jeźycach brakuje większych skupisk zieleni lub zielonych korytarzy zapewniających ciągłość przebywania wśród natury.

Bardzo ważnym aspektem w analizie zieleni na Jeźycach jest położenie dzielnicy w pobliżu poznańskiego klina zieleni. Miasto może pochwalić się systemem pierścieniowo-klinowym, który jest jedynym takim rozwiązaniem w Europie. To rozwiązanie zapewnia Poznaniowi bardzo dobre przewietrzanie, ochronę wód i izolacyjność. Zamysłem twórcy systemu zieleni Poznania Władysława Czarneckiego, podczas projektowania było utworzenie szlaków pieszych i rowerowych, w dolinach rzecznych Warty, Bogdanki i Cybiny.

Rys. 3. Położenie Jeżyc (czerwony) w stosunku do klina zieleni w Poznaniu (Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)

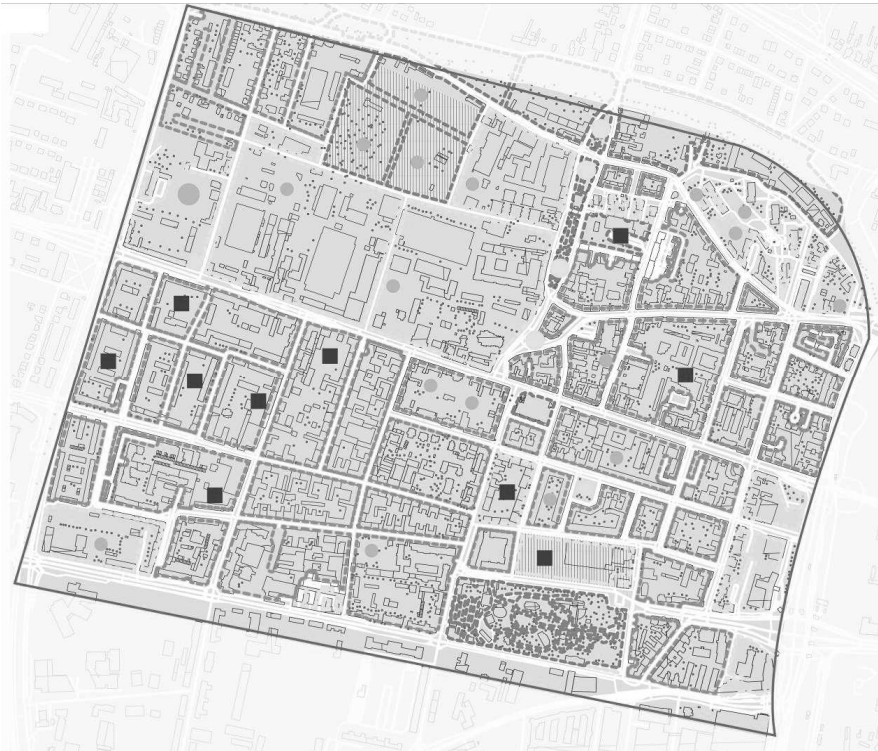
W dzisiejszych czasach dogęszczanie tkanki miasta poprzez nową zabudowę deweloperską powoduje utratę ostatnich pozostałości zieleni w obszarach śródmiejskich. W pobliżu Jeżyc znajduje się zachodni klin, zwany inaczej Golęcińskim. Posiada dobre warunki gruntowe, jest dobrze nasłoneczniony i przewietrzany. Jeżyce, a szczególnie północna część, powinny być zagospodarowane w duchu myśli Czarneckiego. Pozwoliłoby to na rozwój dzielnicy zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, umożliwiając równomierne zaspokajanie potrzeb społecznych, ekonomicznych i ekologicznych.

Zasadniczą kwestią stanie się wybór sposobu wprowadzania nowych terenów zielonych oraz uatrakcyjniania terenów śródmieść, aby znowu stały się miejscem wybieranym do zamieszkania, jak i lokalizacji nowych przedsiębiorstw. Wprowadzanie i zaznajamianie ludzi z ideą zrównoważonego rozwoju jest nie tylko szansą na poprawienie obecnego stanu

⁴ Źródło ankiety: <https://uslugiekosystemow.pl/baza-wiedzy/badania-analazy-i-raporty/licz-na-zielen-mapy-z-wynikami-badan/ocena-zieleni-na-poszczegolnych-osiedlach-poznan/>, dostęp 27-10-2018.

śródmieść, ale i zapewnienie przyszłym pokoleniom przestrzeni, która nie ulegałaby degradacji, tylko wciąż się rozwijała.

Problem zagospodarowania wód opadowych na Jeźycach, podobnie jak w wielu innych obszarach śródmiejskich, wynika ze znacznego stopnia uszczelnienia terenu. Dodatkowo rozwinięty transport wymaga nie tylko budowy nowych dróg i parkingów, ale skutkuje ciągłym ruchem aut, który zbija powierzchnie gruntowe, tracące z czasem właściwości chłonne. Ilość wód opadowych jest zbyt wysoka dla pojemności miejskich systemów kanalizacji. W ostatnich latach zagrożenia wynikające z opadów deszczowych wzrastają nawet do 90% spośród wszystkich niebezpiecznych zjawisk zalania (Januchta-Szostak 2012). Zrównoważone korzystanie z wód w śródmieściu niesie ze sobą zyski zarówno w sferze gospodarczej, społecznej jak i ekologicznej. Poza poprawą atrakcyjności przestrzeni i nadaniu jej nowej rangi poprawa sposobów zagospodarowania wody deszczowej może znacząco wpłynąć na wizerunek całego miasta i polepszyć mikroklimat. Dodatkowo może znacząco zredukować ilość ścieków i poprawić sprawność kanalizacji. Gromadzenie wody deszczowej i jej ponowne wykorzystanie może obniżyć koszty utrzymania zieleni miejskiej i zużycia wody na ścieki szare⁵.

Rys. 4. Potencjalne obszary wprowadzenia placów deszczowych na Jeźycach (Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)

⁵ Grzelak A., Fiałkiewicz-Kozieł B., Perspektywy i potencjalne zagrożenia ponownego wykorzystania szarej wody, „Inżynieria i Ochrona Środowiska” 2017, 20(1), 27-41, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Dla Jeżyc szansą na poprawę mikroklimatu i uniknięcie przeciążeń kanalizacji spływami opadowymi jest możliwość wykorzystania pustych przestrzeni zajmowanych często przez parkingi na publiczne place deszczowe. Przykładowe lokalizacje pokazano kolorem niebieskim na poniższej mapie. Place deszczowe są to obszary przeznaczone na gromadzenie i rozdysonowanie wód opadowych, ochronę przed zalaniem, powodzią i przelewami kanalizacji miejskiej. Mogą przyjąć formę miejsc rekreacji, integracyjnych skwerów lub miejsc dydaktycznych dla młodzieży. Wprowadzenie ich na Jeżycach mogłoby się odbywać zarówno w strefach publicznych (oznaczonych na mapie kolorem zielonym i żółtym) oraz prywatnych (pokazanych kolorem pomarańczowym).

Doskonałym przykładem aranżacji placu deszczowego jest Tasigne Platz w Kopenhadze, projektu GHB Landscape Architects⁶.

Wielu mieszkańców nie zdaje sobie sprawy, że w miejscach ich codziennego życia dawniej przebiegał strumień lub rzeka. Przykładem takiego miejsca może być ulica Kościelna na Jeżycach. Odtworzenie dawnego przebiegu wody pozwoliłoby podnieść rangę ulicy i nadać jej reprezentacyjną funkcję. Współcześnie ulica Kościelna chętnie wybierana jest na obiekty małej gastronomii, ma więc potencjał wdrożeniowy dla nowych inwestycji. Światowym przykładem pozytywnego odwrócenia opisanej sytuacji, tj. początkowej śmierci cieków, a następnie odtworzenia go i podniesienia rangi ulicy, jest projekt Artificial Urban Glaciers w mieście Enschede⁷. Jedną z jego części była przemiana ulicy Roomweg, przekształcająca ją w tętniącą życiem ulicę handlową (aut. biuro projektowe Buro San En Co). Dawniej na ulicy znajdował się strumień wodny, który zniknął podczas ery przemysłowej. Z czasem pobór wód powierzchniowych przez fabryki ustał, przez co poziom wód gruntowych niebezpiecznie wzrósł. Wprowadzenie nowego cieków o nowoczesnej formie miało podnosić estetykę otoczenia. Jego zadaniem do tej pory jest zbieranie, gromadzenie i odprowadzanie nadwyżki wody, a także chłodzenie powietrza i poprawa mikroklimatu. Dodatkowo przetkanie strumienia głazami przyciąga uwagę, zachęca do aktywności. Podobnie prezentuje się sytuacja na ulicy Kościelnej: jej dawny strumień wodny zniknął, a dzięki jego przywróceniu ulica ma szansę stać się miejscem integracyjnym i handlowym. Na potrzebę zmiany wskazują liczne inicjatywy mieszkańców, konkursy na nowy wizerunek ulicy. Analogiczny problem można znaleźć na wielu ulicach śródmieścia.

Główną ulicą Jeżyc jest ulica Dąbrowskiego. Obecnie została zdominowana przez chaos i samochody. Brak wystarczającej ilości zieleni sprawił, że ulica ma charakter ciągu komunikacyjnego, w którym mieszkańcy nie chcą przebywać. Szczególnie dotkliwie jest to odczuwalne w upalne dni, kiedy pojawiają się zjawiska nazywane wyspami ciepła. Ulica ma szansę stać się handlowo-reprezentacyjną, ale aby to osiągnąć, konieczne jest radykalne ograniczenie ruchu samochodowego i miejsc parkingowych. Potrzeba utworzenia tranzytu została już zauważona przez Radę Osiedla Jeżyc, która precyzyjnie określiła miejsca utrudnień w poruszaniu się pieszych⁸ oraz wykonała ankietę przedstawiającą opinię mieszkańców na temat utworzenia tranzytu⁹ odciążającego centrum Jeżyc, wykorzystującego nową ulicę św. Wawrzyńca.

⁶ Szersze omówienie projektu: <https://www.ghb-landskab.dk/en/projects/taasinge-square>, dostęp 29-10-2018.

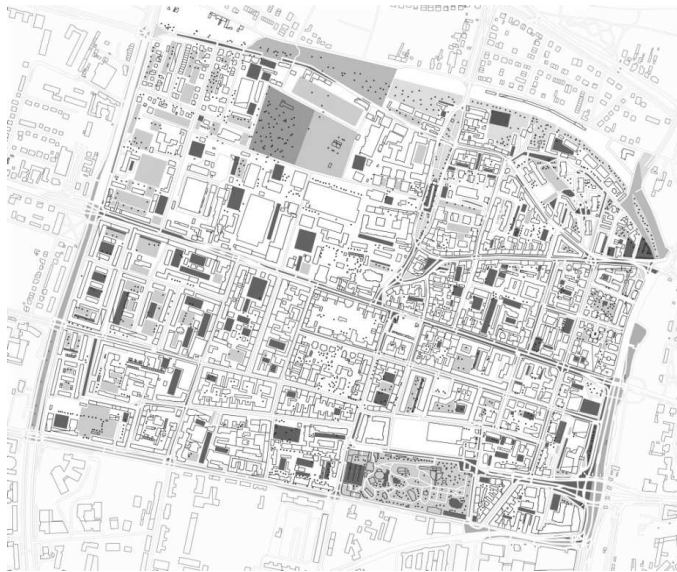
⁷ Szersze omówienie projektu: https://www.santenco.nl/nl/portfolio_page/roombeek-de-beek/, dostęp 29-10-2018.

⁸ Schmidt F, Lamperska M, „*Nasze Jeżycy*” nr 4 (203) 2017, Poznań.

⁹ Źródło ankiety: <http://jezyce.poznan.pl/jezyce/2017/10/12/jak-nam-sie-porusza-po-jezycach-wyniki-badan-geoankietowych>, dostęp 02-11-2018.

Najbardziej problematyczne pod względem komunikacji pieszej okazały się ulice Dąbrowskiego, Poznańska, Kraszewskiego, Kościelna (szczególnie miejsce przy ciasnym wiadukcie kolejowym). Większość ludzi opowiedziała się za utworzeniem tranzytu i pokierowaniem ruchu w taki sposób, żeby przejazd samochodem był możliwy tylko w celu przemieszczenia się do innych dzielnic.

Dla zobrazowania problemu wynikającego z nadmiernego przeznaczenia terenów dzielnicy na potrzeby parkingów i degradacji środowiska naniósłem na mapę tereny przeznaczone dla parkujących samochodów i miejsce zielone. Jak widać zdecydowana większość dzielnicy zdominowana jest przez ruch samochodowy, a mieszkańcom brakuje miejsca do wypoczynku.

Rys. 5. Zestawienie ilości miejsc parkingowych z zielenią na Jeźcach. (Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)
- kolor zielony: obszary środowiska naturalnego
- kolor niebieski: parkingi
- kolor brązowy: pow. gruntowe

Ulica Deaderick w Nashville¹⁰ autorstwa Hawkins Partners Inc. dawniej posiadała podobny problem, jaki można zauważyć na ulicy Dąbrowskiego. Była jednym z głównych ciągów komunikacyjnych, pełniącym funkcję punktu przesiadkowego dla stacji metra. Przyczyną negatywnego odbioru tego miejsca był brak zieleni, ciągły hałas i chaos panujący w przestrzeni. Dodatkowo występował problem z odprowadzaniem wód opadowych i przelewem. Szansą na uratowanie ulicy była decyzja o przeniesieniu węzła komunikacyjnego. Architekci Hawkins Partners stworzyli projekt zgodny z zasadą zrównoważonego rozwoju, ulica zyskała 102 drzewa, ponad cztery tysiące krzewów i bylin, a także została oświetlona światłem ledowym, co podniosło jej bezpieczeństwo. Głównym wyzwaniem dla projektantów okazało się rozwiązanie problemu z przelewem. Według obliczeń wyko-

¹⁰ Szersze omówienie projektu: <https://www.hawkinspartners.com/deaderick-street>, dostęp: 03.11.2018.

nanych przez biuro Hawkins po modernizacji, dzięki uliczce rocznie nawet 1,2 miliona galonów wody będzie usuwanych z systemu CSO. Jest to zasługa między innymi gromadzenia wody przez roślinność niską, która zbiera ją zarówno z chodników (woda transportowana jest w fugach między płytami chodnika), jak i z ulic (za pomocą wykonanych przelewów przy krawężniach ulic).

Współcześnie największym zagrożeniem dla miasta staje się transport. Rosnąca z każdym rokiem potrzeba przemieszczania się samochodem, staje się aspektem priorytetowym dla projektantów z wielu miast. Sporo miejsc na świecie, które w ostatnich latach zostały odnowione, w celu polepszenia jakości życia, usunęło całkowicie lub zorganizowało na nowo system transportu miejskiego. Miasto jako poprawnie działająca struktura ma zachęcać ludzi do odkrywania własnej przestrzeni poprzez ruch pieszy i rowerowy. Żeby budować w mieszkańcach poczucie bezpieczeństwa, ruch samochodowy powinien być w znacznej mierze zredukowany, a nawet trwale usunięty z obszarów śródmieść i najatrakcyjniejszych terenów. Do poruszania się wewnątrz dużych miast, a w szczególności ich centrum, powinna służyć komunikacja miejska. Jednak, jak pisze Jan Gehl, „atrakcyjność systemów transportu publicznego zwiększa się znacząco, jeśli jego użytkownicy czują się bezpiecznie i komfortowo - idąc lub jadąc rowerem - w drodze do autobusu, tramwaju czy pociągu. Dobra przestrzeń publiczna i sprawny system transportu publicznego są nierozłączane ze sobą związane.”¹¹ Współcześni mieszkańcy miast często nie wyobrażają sobie codziennego życia bez samochodu, uważając, że dojazd od pracy za pomocą transportu publicznego będzie czasochłonny i niekomfortowy. Nie zdają sobie sprawy, że usunięcie aut lub radykalne zmniejszenie ich ilości pozwoliłoby usprawnić transport miejski. Przykład miast: Kopenhagi, Londynu, Seulu wskazują, że usunięcie, ograniczenie wjazdu do miast lub pobieranie opłat znacznie poprawiają bezpieczeństwo i zadowolenie mieszkańców. Kolejną zaletą wyeliminowania ruchu samochodów jest zmuszenie ludzi do aktywności fizycznej i poprawa ich stanu zdrowia, zagrożonego ze względu na siedzący tryb życia. Jan Gehl zwraca również uwagę na potrzebę „życia między budynkami”¹², czyli aktywności w przestrzeniach publicznych miasta, dla której punktem wyjściowym ma być chodzenie. Człowiek, przebywający przez większość czasu w otoczeniu miejsca zamieszkania i pracy, zaczyna czuć się odpowiedzialny za przestrzeń, nawiązuje nowe kontakty, efektem takiego działania będzie powstanie małych, lokalnych społeczności dbających o wspólną przestrzeń. Jeśli ulice stają się nieprzyjemne i zatłoczone, ludzie zamykają się wewnątrz budynków, a przestrzeń ulega degradacji.

Ważnym aspektem (w projektowaniu zmiany w śródmieściach) jest skala człowieka w stosunku do skali miasta. Jak pisał Jan Gehl, „tradycyjna wiedza o skali i proporcjach została w dużej mierze zatracona, dając w efekcie ogromne obszary miejskie zbudowane w skali dalekiej od tego, co człowiek uważa za wartościowe i przyjazne. (...) Zrozumienie skali ciała człowieka jest ważne, jeśli chcemy świadomie i odpowiednio z nią pracować, a także rozwiązywać wzajemne relacje pomiędzy małą, powolną skalą i innymi pojawiającym się w mieście skalami. Pojawienie się ruchu samochodowego miało decydujący wpływ na powstanie zaburzeń w skali i rozmiarach w miastach”¹³. Człowiek jest głównym użytkownikiem przestrzeni, dlatego powinien stać się punktem wyjścia dla nowo powstających projektów urbanistycznych. Niestety, współczesne miasto podporządkowuje się innym zasadom. Głównymi czynnikami kształtującymi przestrzeń są ulice dostosowane do

¹¹ Gehl J., *Miasta dla ludzi*, Kraków 2014, Wydawnictwo RAM, s. 7.

¹² Tamże, s. 19.

¹³ Tamże, s. 55.

samochodów, stale poszerzane i uzupełniane o mniejsze drogi objazdowe. Ludzka skala została zatracona, przestrzeń dominuje nad odbiorcą, a ten czuje się zagubiony.

Projekt odnowy dzielnicy

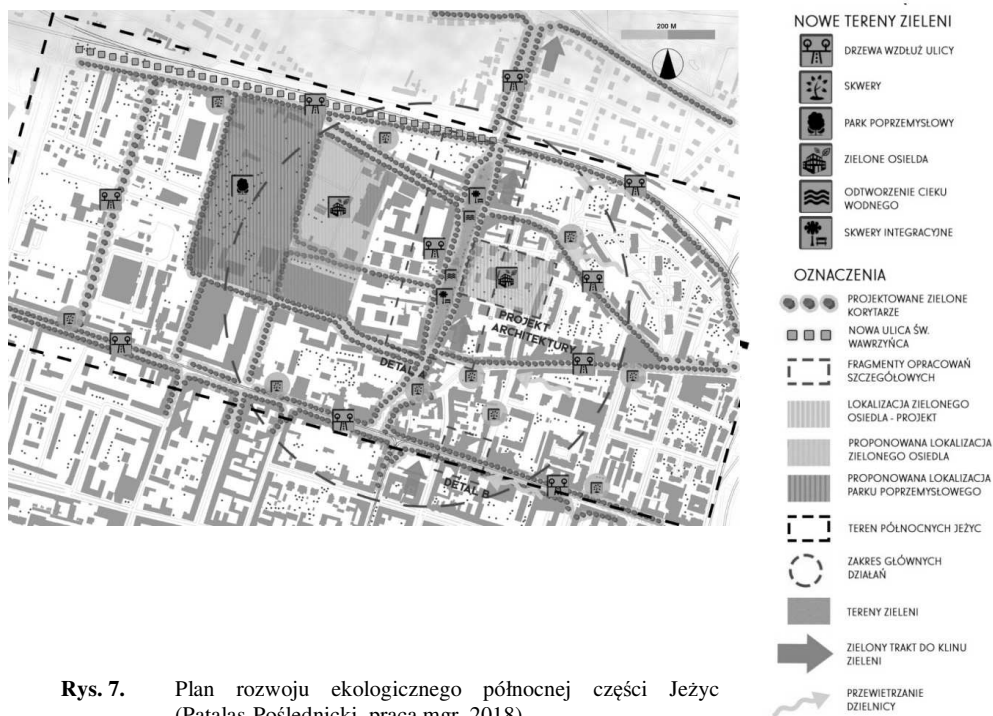
Uważam, że rozwiązaniem problemów wynikających z zatłoczonych ulic jest koncentracja miejsc parkingowych w wybranych rejonach podmiejskich i dzielnicowych, co pozwoli na odzyskiwanie pasów przyulicznych dla zieleni miejskiej. Da to wiele nowych terenów, które można przeznaczyć na zieleni i nowe miejsca rekreacji. Dla Jeżyc szansą na utworzenie takiej struktury jest wcześniej wspomniana nowo powstająca ulica św. Wawrzyńca oraz puste tereny poprzemysłowe na północy Jeżyc. Pozwoliłyby one odciążać ulice Dąbrowskiego, Kościelną, Kraszewskiego od ruchu samochodowego. Według obliczeń wykonanych przeze mnie na potrzeby pracy magisterskiej „Ogród Jeżyce”¹⁴ na ulicy Dąbrowskiego parkuje około 650 samochodów, na Kościelnej 250, Poznańskiej 300. Przyjmując dodatkowo 300 miejsc przy ulicach, w sumie daje to 1500 miejsc, które można przenieść do nowej struktury. Bazując na kalkulatorach parkingowych, przyjmując miejsca parkingowe o gabarytach 2,3m x 5m i uwzględniając konieczne trasy przejazdu dla samochodów osobowych, dla 3-kondygnacyjnego budynku należałoby wyznaczyć: 4780 m² dla samochodów z ulicy Dąbrowskiego, 1980 m² z ulicy Kościelnej, 2250 m² z Poznańskiej i 2250 m² dla pozostałych miejsc. W sumie 11260 m². Zwiększając strukturę do czterech kondygnacji wymagane miejsca zmniejszyłoby się do 8500 m² (3600 m² dla Dąbrowskiego, 1500 m² dla Kościelnej, 1700 m² dla Poznańskiej i 1700 m² dla pozostałych). Jak przedstawiono na ilustracji poniżej wygospodarowany w ten sposób parking stanowiłby jedynie niewielką część obecnych terenów poprzemysłowych.

Rys. 6. Miejsce potrzebne na wprowadzenie parkingu dzielnicowego (pomarańczowy) dla północnych Jeżyc., przy skali terenu na nowe inwestycje (czerwony prostokąt) (Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)

¹⁴ Patalas-Poślednicki J. „Ogród Jeżyce”. Dyplomowa praca magisterska (maszynopis) wykonana na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej pod kier. dr hab. A. Januchty-Szostak. Poznań 2018

W miejscu starych miejsc parkingowych stałoby się możliwe poszerzenie chodników, lepiej przystosowanych do ludzkiej skali, a także utworzenie szpalerów drzew, zapewniających ciągłe zielone korytarze wzdłuż całej dzielnicy. Te mogłyby znaleźć się na nowo projektowanych ulicach (nowe osiedle na północy Jeżyc), a także na ulicach Janickiego, Kościelnej, Dąbrowskiego, Poznańskiej i Jeżyckiej. Według obliczeń autora taka inwestycja umożliwiłaby zasadzenie nawet 5000 drzew na północnych Jeżycach. Nowe nasadzenia zwiększyłyby bezpieczeństwo pieszych i rowerzystów, poprawiły mikroklimat dzielnicy, chroniły mieszkańców przed pyłami, usunęły zjawisko wysp ciepła i przede wszystkim zwiększyły atrakcyjność całej dzielnicy. Dodatkowo kontynuowałyby myśl Czarneckiego, poprawiły przewietrzanie i izolacyjność miasta. Nowe szerokie chodniki umożliwiałyby rozwój małej gastronomii, poprzez możliwość wprowadzenia ogródków i większych przestrzeni wystawienniczych. To działanie miałoby pozytywny wpływ na zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych i zainteresowanie lokalami. Wzrost cen za mieszkania miałby pozytywny wpływ na ekonomiczny aspekt dzielnicy.

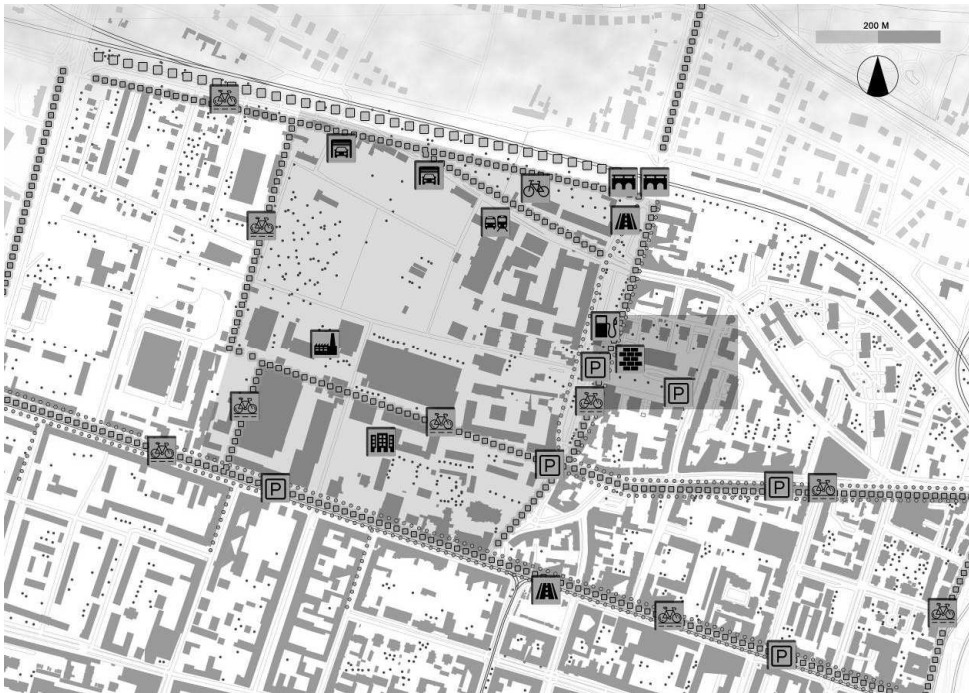
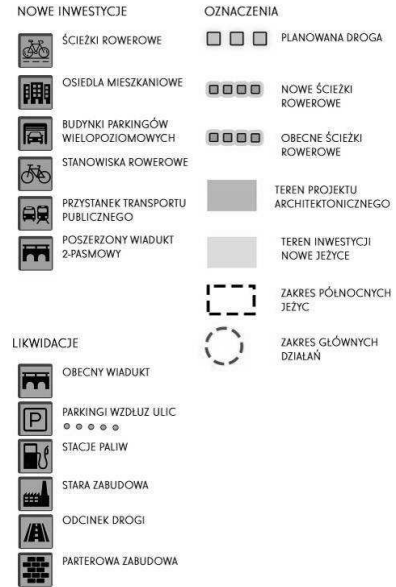

Rys. 7. Plan rozwoju ekologicznego północnej części Jeżyc (Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)

Na Jeżycach, tak jak i wielu innych terenach śródmiejskich, brakuje większych skłupisk zieleni. Grunty po dawnej Goplanie mogą naprawić błędy projektowania z poprzednich lat. Naturalnym rozwiązaniem jest przeznaczenie nowych terenów pod inwestycje budowlane, w szczególności zabudowę mieszkaniową i usługową. Tereny jednak są na tyle rozległe, że założyć się powinno przekształcenie nawet 25 000 m² na nowy park dla mieszkańców dzielnicy. Takie działanie przyniesie wielopłaszczyznowy zysk. Nowe i istniejące nieruchomości wokół nowo powstałego parku zyskają na wartości, Jeżyce będą chętniej odwiedzane przez mieszkańców Poznania. Nowy park w Jeżycach zwiększy bioróżnorodność okolicy, stanie się miejscem dla lęgów ptaków, które utraciły swoje gniazda

w skutek termomodernizacji zabudowy. Dodatkowo znacznie poprawi się jakość powietrza i mikroklimat dzielnicy. Zielień znacznie polepszyłyby retencje wody w dzielnicy. Ponadto zwiększy się świadomość ekologiczna mieszkańców, którzy poprzez liczne akcje (np. zielone ogródki) udowodnili, że zielień jest ważnym elementem w ich najbliższej przestrzeni.

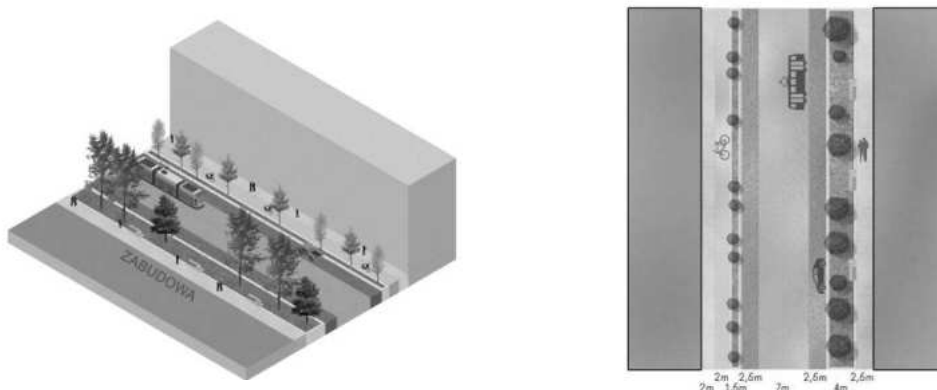
Nowe, szersze chodniki miałyby miejsce na wydzielenie dróg rowerowych, które mogłyby zachować ciągłość przez całą dzielnicę. Powinny zostać poprowadzone wzdłuż nasadzonej zieleni, która zapewni im bezpieczeństwo. Wprowadzenie dróg dla rowerzystów pozwoli uniknąć wielu konfliktów ze strony uczestników ruchu, jak i będzie propagowało zdrowy tryb życia. Inne wolne przestrzenie przeznaczyć można na wypożyczalnie i fitness na świeżym powietrzu.

Rys. 8. Plan rozwoju dróg rowerowych północnej części Jeżyce (Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)

Przykładowo szerokość ulicy Dąbrowskiego sięga nawet 24 metrów. Pozostawiając 7 m na ruch komunikacji miejskiej (tramwaje i autobusy) i przeznaczając 5 m na ewentualny ruch samochodowy (który należy bardzo ograniczyć), otrzymujemy 12 metrów na

zagospodarowanie chodników i zieleni. Bazując na moim projekcie magisterskim, możliwe stałoby się wprowadzenie ścieżki rowerowej po jednej stronie ulicy (szerokość 2 m) i pozostawienie 4,5 metra na ruch pieszy po obu stronach. Pozostałe miejsca można przeznaczyć na zieleni niską i wysoką. Podlewanie jej może odbywać się tak, jak na przytoczonym przykładzie ulicy Daederick, poprzez zbieranie wody deszczowej. Wzdłuż szerszych ulic powstałyby małe place deszczowe odciążające kanalizację miejską.

Rys. 9. Możliwość zmiany ulicy Dąbrowskiego

Stworzenie z ulicy Kościelnej miejsca reprezentacyjnego i rekreacyjnego wymaga całkowitej zmiany jej dotychczasowego charakteru. Najważniejsze jest odtworzenie dawnego przebiegu strumienia i wprowadzenie nowego elementu wodnego. Sprzyjałoby to poprawie mikroklimatu, odciążeniu systemu kanalizacji miejskiej i przyciągało ludzi do aktywności publicznej. Warto pamiętać o ważnej funkcji łączącej Jeżyce z klinem zieleni – Parkiem Sołackim. Poprzez zastąpienie miejsc parkingowych nową zielenią: średnią i wysoką oddzielony zostanie ruch aut od ruchu pieszych i utworzona zostanie zielona aleja. Należy usunąć stację benzynową, która dzieli na pół historyczną ulicę, tworzy chaos przestrzenny oraz zwiększa ruch aut w centrum dzielnicy. Pozwoli to na utworzenie otwartych przestrzeni publicznych.

Rewitalizacja dzielnicy Jeżyce zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju współgra z jej rekultywacją biologiczną. Celem takiego przedsięwzięcia jest poprawa jakości życia mieszkańców, stworzenie dzielnicy przyjaznej ludziom i odwrócenie się od tendencji projektowania dla usprawnienia transportu. Tworzenie zielonej dzielnicy ma zapewnić ochronę przed nadmiernym hałasem, stężeniem pyłów w powietrzu, zalaniem i powodzią. Brak proekologicznych rozwiązań odczuwa się w komforcie życia. Ponadto niewprowadzanie ich grozi w przyszłości wieloma niebezpieczeństwami. Może oznaczać nie tylko degradację dzielnicy pod względem estetycznym, ale i społecznym (niska jakość życia może powodować choroby, izolować ludzi od życia we wspólnocie), a także gospodarczym. Współcześnie ekologiczna, zielona dzielnica oznacza dzielnicę atrakcyjną i chętnie wybieraną przez inwestorów i mieszkańców. Osiedla w otoczeniu wysokiej zieleni są chętniej wybierane i wyżej opłacane. Dzięki wprowadzaniu nowych rozwiązań zgodnych z ideą zrównoważonego rozwoju, Jeżyce zyskałyby miejsca rekreacyjno-wypoczynkowe, ulice reprezentacyjne i integracyjne. Rozwiązany zostałby problem z brakiem miejsc parkingowych. Tworzenie miast ekologicznych może zatrzymać ucieczkę ludności z miast.

Tworząc przyjazne ekologicznie przestrzenie można wpłynąć pozytywnie na jakość życia mieszkańców i stworzyć alternatywę dla małego domu z ogrodem pod miastem.

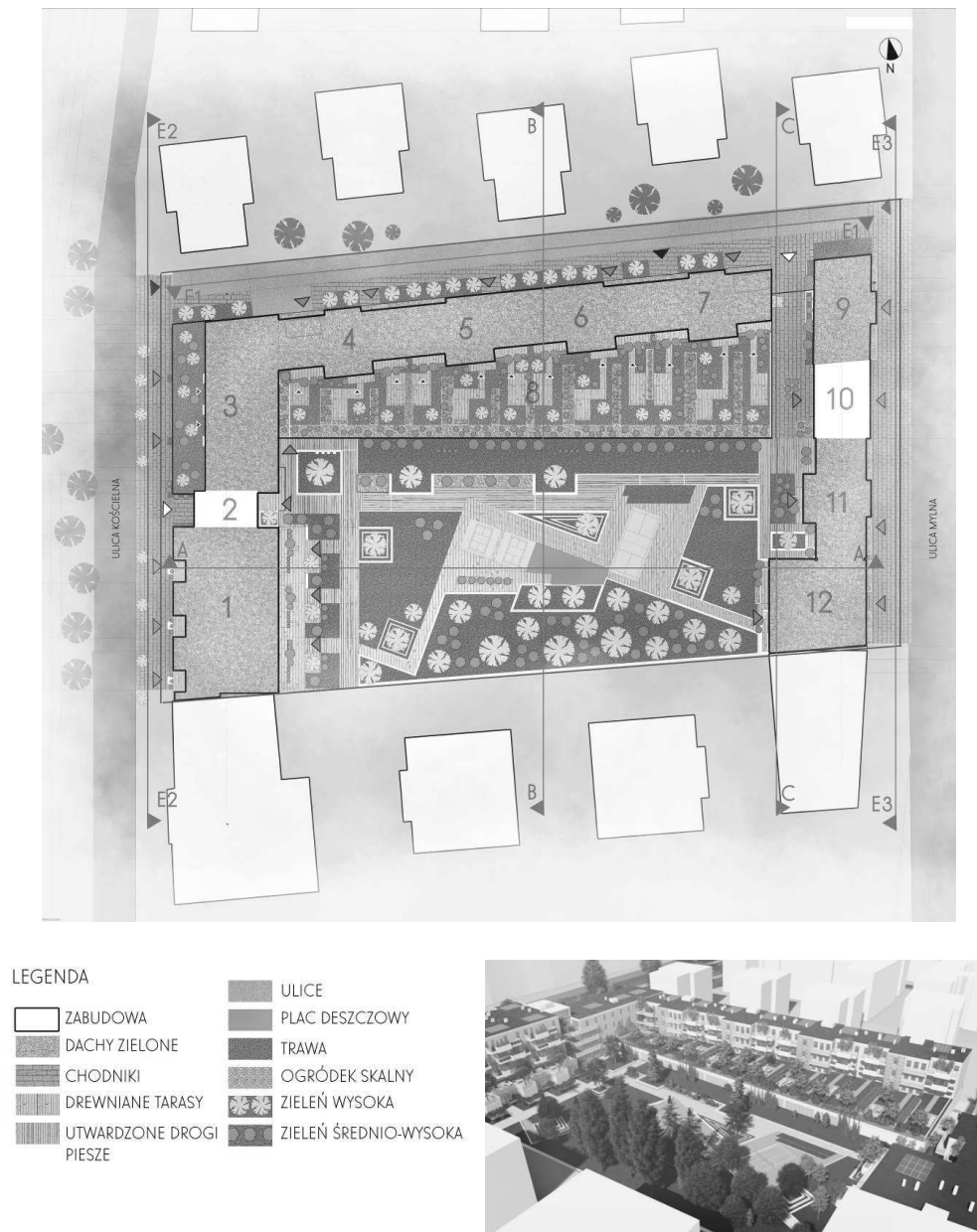
Rys. 10. Koncepcja odtworzenia elementu wodnego na ulicy Kościelnej (Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)

Sukces urbanistyczny, projekty zaprojektowane zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, wymagają sporządzania globalnych planów i strategii rozwoju. Należy unikać projektowania miast małymi partiami, rozbijając strukturę miejską na mniejsze części. Miasto, żeby działać jako jeden organizm, potrzebuje równomiernego wzrostu w każdej dziedzinie. Dzielnice śródmiejskie stały się ofiarami nadmiernej pogoni za rozwojem gospodarczym, z pominięciem potrzeb społecznych i ekologii. Wdrożenie koncepcji zrównoważonego rozwoju, uszanowanie istniejącej struktury i znakomitych idei, takich jak kliny Czarneckiego oraz odnowa biologiczna stanowi szansę dla dzielnic śródmiejskich. Te miejsca mogą stać się na powrót przestrzeniami atrakcyjnymi nie tylko jako miejsca pracy, ale także jako przestrzeń do życia i codziennych aktywności.

Projekt proekologicznej zabudowy

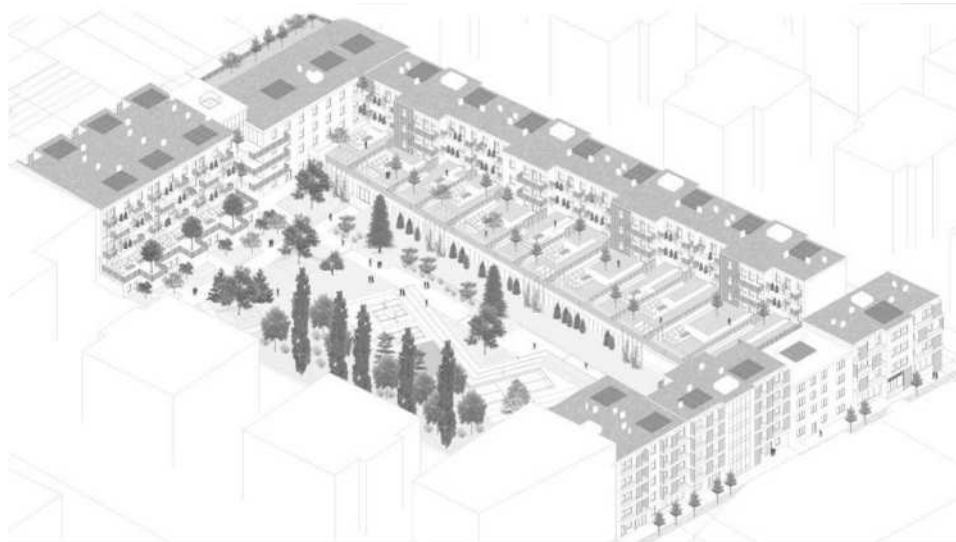
W każdym mieście za rozwój ekologiczny odpowiadają architekci, ekolodzy i urbaniści zarówno poprzez odpowiedni plan urbanistyczny jak i kształtowanie architektury. Wybrana przeze mnie działka na projekt przykładowej proekologicznej zabudowy kwartałowej mieści się pomiędzy ulicami Mylna i Kościelna¹⁵. Zaproponowana struktura tworzona jest zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju i staje się częścią środowiska w mieście. Aby osiągnąć zamierzony cel, konieczne jest pogodzenie architektury proekologicznej oraz 4 i 5-kondygnacyjnej zabudowy kwartałowej, tworzącej całą dzielnicę. Głównym założeniem jest więc maksymalny udział przestrzeni chłonnych przy jednoczesnym pozostawieniu odpowiedniej gęstości zabudowy.

¹⁵ Całość pracy: Patalas-Poślednicki J., *Ogród Jeżyce*. Dyplomowa praca magisterska (maszynopis) wykonana na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej pod kier. dr hab. A. Januchty-Szostak. Poznań 2018.

Rys. 11. Plan zagospodarowania terenu „Ogród Jeżyce” (Patalas-Pośrednicki, praca mgr, 2018) Zachowując kwartałowy charakter dzielnicy, wewnątrz działki zostały całkowicie uwolnione od ruchu samochodów. Wolne przestrzenie zostały zaprojektowane jako biologicznie czynne, a miejsca parkingowe dla mieszkańców zlokalizowane są pod ziemią. Dla poprawy mikroklimatu i zwiększenia udziału środowiska przykrycia przybrały formę płaskich, zielonych dachów ekstensywnych. Do zasilania budynków przewiduje się energię słoneczną w postaci paneli fotowoltaicznych, a użyte na elewacjach materiały są naturalne i nie oddziałują negatywnie na środowisko.

Całość założenia mieści się na 12200. metrach kwadratowych, spośród których zabudowa zajmuje 41% i jest zgodna z gęstością zabudowy sąsiedniej. Dzięki uwolnieniu przestrzeni od ruchu samochodowego, aż 45% działki udało się zaprojektować jako biologicznie czynną. Zieleń została zaprojektowana jako publiczny skwer, ostoja dla ptaków z ciągłą bazę pokarmową, prywatne ogrody i zielone tarasy. Dobór gatunków zadrzewień charakteryzuje się różnymi okresami kwitnienia oraz odpornością na czynniki miejskie. Roślinność została również na stałe połączona z architekturą w formie donic, zielonych dachów i roślinności pnącej.

WYBÓR GATUNKÓW DRZEW IGLASTYCH

JODLA POSPOLITA ŚWIEK ZWYCZAJNY MODRZEW EUROPEJSKI

WYBÓR GATUNKÓW DRZEW LIŚCIASTYCH

TOPOLA WŁOSKA LIPA DROBNOLIŚTNA BRZOZA BROADKOWATA

BUK ATROPONICEA JESIŃ ZWYCZAJNY KLON POLNY I POSPOLITY

WYBÓR GATUNKÓW KRZEWÓW

BEZ CZARNY BLUSZCZ ZWYCZAJNY GŁÓG DWUSZYJOWY

DEREŃ ŚWIDWA ŚLIWA TARNINA KOSODRZEWINA

JARZĘBINA LAWENDA KOCIMIĘTKA

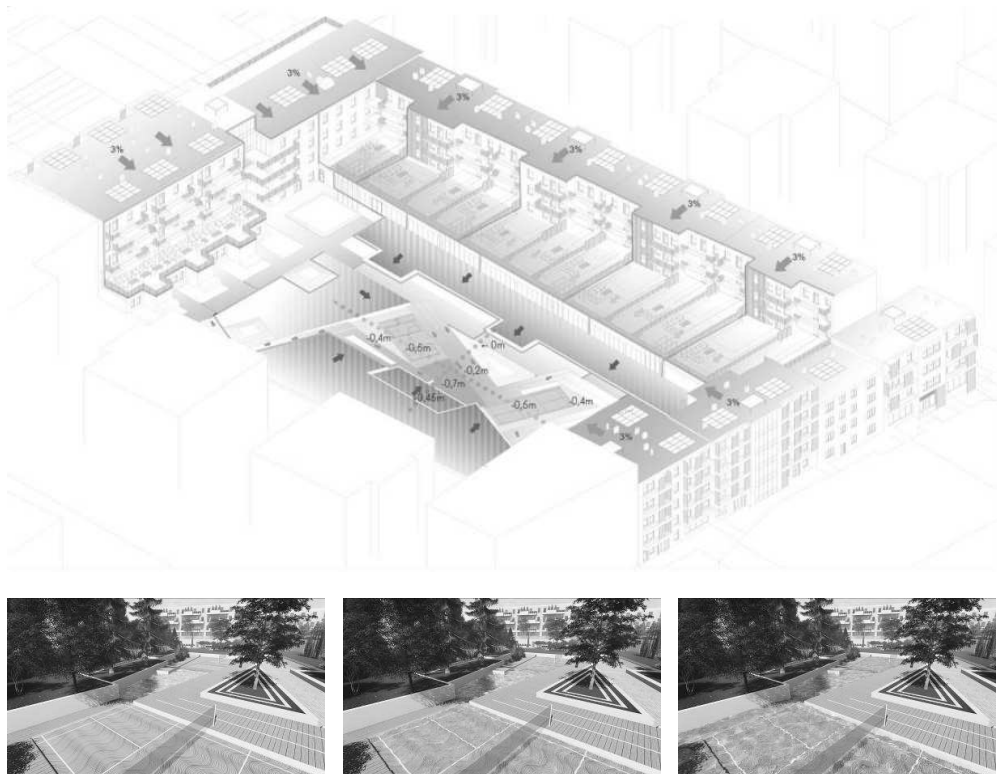
JALOWIEC CIS POSPOLITY LIGUSTR POSPOLITY

Rys. 12. Projekt zieleni dla pracy „Ogród Jeżyce”
(Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)

Spory udział zieleni wymaga dużego zużycia wody na jej utrzymanie. Rozwiązaniem tego problemu jest zaprojektowanie wewnętrznego dziedzińca jako przestrzeni półprywatnej z placem deszczowym. Gromadzi on wodę z okolicznych dachów, ogrodów prywat-

nych i wewnętrznego placu za pomocą rynien dodatkowo zabezpieczonych siatką. Przestrzeń placu wodnego zajmuje 340 m^2 i gromadzi wodę z około 5200 m^2 . Fazy napełnienia placu podzielono na 3 strefy: pierwsza o objętości 15 m^3 gromadzi wodę w samej niecce, druga powiększona o 48 m^3 zajmuje przestrzeń boisk sportowych i trzecia ma za zadanie chronić zabudowę przed powodzią oraz podtopieniami i utworzona jest przez drewniane tarasy.

Rys. 13. Projekt placu deszczowego dla pracy „Ogród Jeżyce” (Patalas-Poślednicki, praca mgr, 2018)

Dla obliczeń przyjęto, że w gorące dni roślinność wymaga zużycia 5. litrów na m^2 w ciągu doby, a podlewanie powinno odbywać się minimum trzy razy w tygodniu. Zielen wewnątrz skweru, do której ma zostać doprowadzona woda zajmuje 2720 m^2 . Należy więc do niej doprowadzić $13,6 \text{ m}^3$ wody, co sprawia, że przestrzeń pierwszej fazy staje się wystarczająca. Gdy dni nie są upalne, szacuje się, że do podlania roślinności potrzeba 3. litrów na m^2 na dobę, a czynność powtarza się dwa razy w tygodniu. Zużywa się więc $8,2 \text{ m}^3$ wody. Oprócz funkcji podlewania roślin, plac deszczowy pełni funkcję integracyjną i rekreacyjną, dbając o rozwój małej społeczności i poczucie wspólnoty. Dodatkowo poprawia mikroklimat otoczenia i odświeża powietrze.

Podsumowanie

Dynamiczny rozwój miast, napływ ludzi do obszarów silnie zurbanizowanych stawia przed planistami i projektantami wiele wymagań, zarówno w sferze gospodarczej, ekonomicznej, społecznej, jak i ekologicznej. Środowisko, dotąd często pomijane, jest bardzo ważną częścią każdego miasta. Wiele obszarów śródmiejskich wymaga rekultywacji biologicznej, prowadzonej w sposób przemyślany na podstawie planu rozwoju. Opisanie przez mnie Jeżyce są bardzo dobrym przykładem dzielnicy śródmiejskiej o niskiej jakości środowiska. Przedstawione analizy i dobre praktyki wskazują możliwości i metody zmian możliwe do podjęcia w Jeżycach. Współczesne społeczeństwo koncentruje w miastach swoje życie zawodowe i prywatne. Podniesienie jakości środowiska to jednocześnie poprawa estetyki otoczenia, jego rangi i atrakcyjności.

Zintegrowanie Jeżyc z istniejącym klinem zieleni pozwoliłoby kontynuować wspinałą myśl Władysława Czarneckiego. Czasy współczesne stają się pełne wyzwań, ludzie oczekują przestrzeni przyjaznych do codziennego życia, jednocześnie pozwalających im na rozwój zawodowy. Poprawa jakości środowiska, zwiększanie świadomości ekologicznej mieszkańców, zastępowanie zdegradowanych przestrzeni elementami zieleni, to elementy które w przyszłości mogą sprawić, że miasto stanie się przyjazne dla ludzi. Warto pamiętać, że gwarancją sukcesu i lepszego życia jest świadomość, że zmiany powinny dotyczyć projektów i przestrzeni na każdą skalę – od wielkich miast po małą architekturę.

Bibliografia

Literatura

- Bzymek B., Jarośnińska E.: *Wpływ uszczelnienia powierzchni zlewni na odpływ wód deszczowych*, Czasopismo Techniczne, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, I-Ś/2012 zeszyt 4, rok 109.
- Drapała A., Patalas-Poślednicki J., Zimny M., *Zagospodarowanie wód opadowych w dzielnicy Jeżyce*, Opracowanie semestralne (maszynopis) pod kier. dr hab. A. Januchty-Szostak w ramach przedmiotu Pracownia Badawcza r.a. 2017/2018. Wydział Architektury Politechniki Poznańskiej. Poznań 2018.
- Gehl J. *Miasta dla ludzi*, Wyd. 1, Kraków 2014, Wydawnictwo RAM.
- Grzelak A., Fiałkiewicz-Kozieł B., *Perspektywy i potencjalne zagrożenia ponownego wykorzystania szarej wody* Inżynieria i Ochrona Środowiska 2017, 20(1), 27-41, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Januchta-Szostak A., *Usługi ekosystemów wodnych w miastach*, (w:) T. Bergier, J.Kronenberg (red.) *Zrównoważony Rozwój — Zastosowania*. Tom 3. *Przyroda w mieście*. Wyd. Fundacja Sendzimir, Kraków 2012, s. 91-110.
- Patalas-Poślednicki J., *Ogród Jeżyce*. Dyplomowa praca magisterska (maszynopis) wykonana na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej pod kier. dr hab. A. Januchty-Szostak. Poznań 2018.
- Płachciak A., *Geneza idei rozwoju zrównoważonego* Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, nr 5(17), 2011.
- Schmidt F, Lamperska M, "Nasze Jeżyce" nr 4 (203) 2017, Poznań.
- Sobczyńska K., *Zieleń w mieście jako element współtworzący jego przestrzeń*, Wydział Architektury, Politechnika Poznańska, Zeszyty naukowe Politechniki Śląskiej 2006, Seria Architektura z. 44, Nr kol. 1744.

Źródła internetowe

ADAPTCITY: <http://adaptcity.pl>,

CONTEMPORIS: <http://www.contemporist.com/>.

GHB LANDSCAPE ARCHITECTS: <https://www.ghb-landskab.dk/>.

HAWKINS PARTNERS: <https://www.hawkinspartners.com/deaderick-street,>

JEZYCE - POZNAŃ: <http://jezyce.poznan.pl/jezyce/nasze-jezyce/>,

LANDEZINE: <http://www.landezine.com/>.

MIASTO 2077: <http://www.miesto2077.pl>.

URBANITY: <https://www.urbanity.pl>.

URBNEWS: <http://urbnews.pl>.

USŁUGI EKOSYSTEMÓW: <https://uslugiekosystemow.pl>.

SENTENCO: <http://www.santenco.nl/nl>.

ROZDZIAŁ VI

СТАЛИЙ РОЗВИТОК – ПРОБЛЕМА ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНА

Валерія Вовк¹

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація статті У сучасних умовах досягнення пріоритетів сталого розвитку постає як одне із головних завдань, обумовлене систематичним впливом кризових явищ як в економіці в цілому, так і на рівні окремих регіонів країни. У статті проаналізовано теоретичні аспекти поняття «сталий розвиток». Визначено основні складові сталого розвитку, досліджено їх взаємозв'язок та обґрунтовано необхідність формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, яка сприятиме досягненню пріоритетів сталого розвитку. Досліджено тенденції розвитку економіки України та місце країни в міжнародних рейтингах за індексом сталого розвитку та глобальним індексом інновацій. Виявлено взаємозв'язок ефективної інноваційно-інвестиційної діяльності для досягнення пріоритетів сталого розвитку. Розроблено інноваційно-інвестиційну структурну модель, яка сприятиме досягненню пріоритетів сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, інновації, інвестиції, інноваційно-інвестиційна модель

INNOWACYJNO-INWESTYCYJNY MODEL ROZWOJU UKRAINY W KONTEKŚCIE REALIZACJI PRIORYTETÓW ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie: We współczesnych warunkach Ukrainy realizacja priorytetów zrównoważonego rozwoju jest jednym z głównych zadań, ze względu na systematyczne zjawiska kryzysowe, zarówno w gospodarce jako całości, jak i na poziomie poszczególnych regionów kraju. W artykule dokonano analizy teoretycznych aspektów koncepcji "zrównoważonego rozwoju". Określono główne elementy zrównoważonego rozwoju, zbadano ich wzajemne powiązania i uzasadniono potrzebę stworzenia modelu rozwoju innowacji i inwestycji, który przyczyniłby się do osiągnięcia priorytetów w zakresie zrównoważonego rozwoju. Analizowane są tendencje rozwoju ukraińskiej gospodarki i miejsca kraju w międzynarodowych rankingach według indeksu zrównoważonego rozwoju i globalnego indeksu innowacyjności. Stwierdzono związek skutecznych innowacji i działań inwestycyjnych z priorytetami zrównoważonego rozwoju. Opracowano innowacyjny i inwestycyjny model strukturalny, który przyczyni się do osiągnięcia priorytetów w zakresie zrównoważonego rozwoju.

¹ Вовк Валерія народилася у с. Велика Кісниця, Ямпільського р-ну, Вінницької обл., у 2014 році закінчила школу з золотою медаллю. 2014-2018 навчалась у Вінницькому національному аграрному університеті, здобула освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр за спеціальністю «Міжнародна економіка», отримала диплом з відзнакою. У 2018 р. вступила до магістратури Вінницького національного аграрного університету на спеціальність 051 «Економіка» спеціалізація «Економічна кібернетика». Маю 3 фахові статті, 2 тези, брала участь у конференціях. У грудні 2017 року нагороджена стипендією мера міста як найкращого студента університету.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, innowacje, inwestycje, innowacje i model inwestycyjny

INNOVATION AND INVESTMENT MODEL OF DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT PRIORITIES

Abstract: In today's Ukraine, achieving the priorities of sustainable development is one of the main tasks, due to the systematic impact of crisis phenomena in both the economy as a whole and at the level of individual regions of the country, the article analyzes the theoretical aspects of the concept of sustainable development. The main components of sustainable development are determined, their interrelation is investigated and the necessity of forming an innovation-investment model of development that will contribute to the achievement of sustainable development priorities is substantiated. The tendencies of the development of the Ukrainian economy and the place of the country in the international ratings on the index of sustainable development and the global index of innovations are studied. The relationship of effective innovation and investment activity to achieve sustainable development priorities is revealed. An innovation-investment structural model is developed that will contribute to the achievement of sustainable development priorities.

Keywords: sustainable development, innovation, investment, innovation and investment model.

Постановка завдання. Невід'ємною умовою сталого розвитку країни є впровадження нових технологій у всіх сферах соціально-економічного розвитку. Саме через це вихід України на траєкторію сталого розвитку найчастіше пов'язують із проведенням інноваційно-інвестиційної діяльності. В сьогоденних умовах інновації є локомотивом розвитку вітчизняної економічної системи. Але їх впровадження та реалізації неможливі без вкладення матеріальних, фінансових, інтелектуальних ресурсів чи капіталу, тобто інноваційна діяльність нерозривно поєднана з інвестиційними процесами у країні. Для сталого розвитку та подальшого процвітання Україна потребує створення досконалої інноваційно-інвестиційної моделі розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесів сталого розвитку присвячено праці таких вчених, як Добикіна О.К.[1], Калетнік Г.М. [2], Кирич Н.Б. [3], Кіреєва Е.А. [4], Ковальчук С.Я. [6], Ханова О.В. [14], Шапар А.Г. [17] та інших. Так, Смирнова І.І. [9] досліджує теоретичні аспекти сталого розвитку в Україні, Смержанюк Т.П. [10] розглядає сталий розвиток в умовах глобалізації та виокремлює його складові. Різні аспекти інноваційно-інвестиційної діяльності України висвітлено у працях таких вітчизняних вчених, як Максименко А.Я.[8], Левківський О.В. [7], Цибульов П.М. [17] та інших. Зокрема, Кічук Н.В. [5] розглядає інноваційно-інвестиційну діяльність як складову розвитку економіки України, Ульяниченко О.В.[15] аналізує вплив інноваційно-інвестиційної діяльності на сталий розвиток економіки держави.

Враховуючи наявність низки робіт та публікацій, на сьогодні питання удосконалення інноваційно-інвестиційної діяльності потребує подальшого дослідження. Зарубіжний досвід із кожним днем все більше доводить, що активна інноваційно-інвестиційна політика прискорює темпи зростання економіки та

забезпечує швидше досягнення цілей сталого розвитку. Тому вивчення факторів, що пришвидшують перехід України на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку є надзвичайно актуальним питанням в умовах сьогодення.

Метою статті є розробка інноваційно-інвестиційної моделі розвитку України як основи досягнення пріоритетів сталого розвитку.

Для досягнення поставленої мети робота виконувалась із використанням широкого спектру наукових методів, зокрема загальнонаукових серед яких індукція, дедукція, системний аналіз, синтез, які стали основою для визначення основних факторів, які впливають на сталий розвиток України. Статистичні методи використовувалися для дослідження кількісних показників оцінки рівня сталого розвитку та показників рівня інноваційності економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загострення екологічних проблем та розуміння необхідності впровадження нових підходів до виробничих процесів зумовлюють зростання актуальності концепції сталого розвитку як базової складової будови сучасної народногосподарської системи.

В умовах соціально-економічних трансформацій в Україні необхідним стало ретельне дослідження поняття сталого розвитку, аналіз факторів, що його формують та чинників, що на нього впливають. Першочергово під поняттям сталого розвитку розуміли «такий розвиток, який повністю задовольняє потреби теперішнього часу і, одночасно, ні в якому разі не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [11, с.17].

Поняття «сталий розвиток» розглядається та інтерпретується різними науковцями у відповідності до досліджуваної проблеми. У той же час, більшість науковців схилиються до базового трактування сталого розвитку як концепції взаємодоповнюючого функціонування екологічної, економічної та соціальної складових.

Так, Смирнова І. визначає, що сталий розвиток – це економічне зростання, що не призводить до погіршення навколишнього середовища, та при цьому, супроводжується вирішенням соціальних проблем і забезпеченням соціальної справедливості [11, с. 11].

На думку Сморганюк Т.П. сталий розвиток – складна категорія, що включає, крім визначених раніше економічної, екологічної та соціальної складових, ще три не менш важливих – правову, політичну та духовну складові, оскільки без нормативно-правового регулювання процесу сталого розвитку, без політичних програм та спрямувань, без свідомого сприйняття дійсності є неможливим і сам сталий розвиток [12, с. 256].

Подібної думки притримуються і вітчизняні науковці Ханова О.В. та Скібіна С.О. які вважають, що сталий розвиток – це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності [16, с. 21].

Також можна погодитись із висловленням Кирич Н.Б., яка визначає, що сталий розвиток найповніше можна охарактеризувати як процес постійних, безперервних (закономірних), незворотних (що надійно забезпечують існування) та чітко визначених (цілеспрямованих) змін об'єкта [3, с. 151].

У колективній монографії «Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі» автори погоджуються із першочерговим визначенням сталого розвитку і, відповідно до цього, висловлюють цікаву думку про те, що «людство в теперішній час повинно жити на відсотки від капіталу не використовуючи сам капітал» [13, с.17].

Узагальнивши всі наведені трактування, на нашу думку, сталий розвиток – це складна категорія, яка поєднує у собі низку взаємопов'язаних елементів, а також забезпечує ефективне вирішення соціально-економічних, екологічних та інших проблем сучасного світового господарства в цілому.

Доповнюючи думку Смержанюк Т.П. про те, що сталий розвиток поєднує у собі 6 складових: економічну, екологічну, соціальну, правову, політичну та духовну [12, с. 256], варто акцентувати увагу на тому, що дане поняття є надзвичайно широко плановим та багатокomпонентним, проте можливо виділити інноваційну та інвестиційну сфери окремо (рис.1).

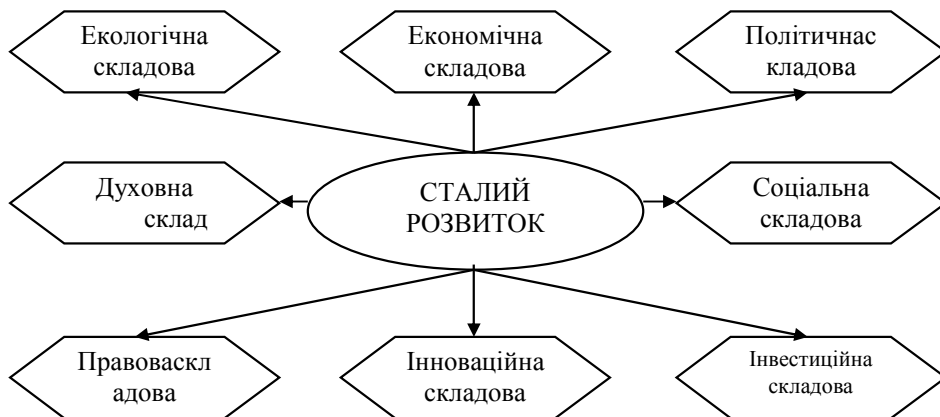

Рис. 1. Складові сталого розвитку України

Джерело: сформовано автором на основі [12, с.256]

Завдяки інноваційній діяльності створюються інноваційні продукти як результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки та інноваційна продукція у вигляді нових конкурентоздатних товарів чи послуг.

Для України, яка за останні роки значною мірою розгубила свій науковий і інноваційний потенціал, активізація інноваційної діяльності набуває особливого значення. Законодавчо затвердивши 1,7 % ВВП як норматив бюджетного фінансування науки, держава вже багато років виділяє на науку лише 0,3 % ВВП [2, с. 8].

З метою ранжування країн за рівнем сталого розвитку та аналізу рівня досягнутого сталого розвитку в Україні використовують індекс сталого розвитку. Даний показник розраховується на основі системи індикаторів, які відображають стан економічної, екологічної та соціальної сфер розвитку суспільства у їх нерозривному взаємозв'язку (рис. 2).

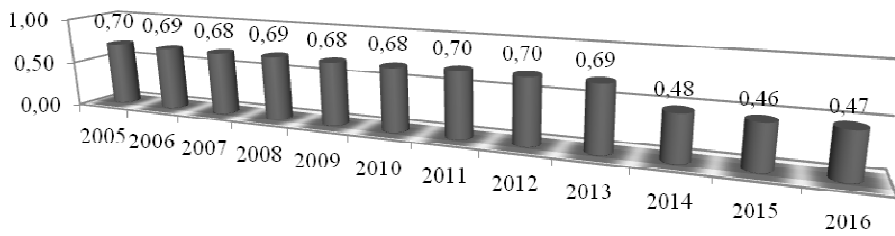

Рис. 2. Індекс сталого розвитку України у 2005-2016 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [10]

Таким чином, порівняння значень індексу сталого розвитку країни за 2005-2016 рр. для України показує, що протягом 2005-2013 року даний показник змінювався незначно, залишався практично на одному рівні і коливався у межах 0,68-0,70, проте у 2014-2016 рр. індекс сталого розвитку для України знизився до 0,46-0,48. Факторами, які найперше вплинули на таку негативну зміну є нестійка політична ситуація в країні, зниження рівня економічної та соціальної безпеки, погіршення рівня життя населення, інфляційні процеси тощо. До 10-ки лідерів у рейтингу країн за рівнем сталого розвитку входять держави, які мають зовсім різну орієнтацію національного виробництва. Наприклад, Німеччина, Фінляндія та Норвегія є промисловими країнами, тоді як Канада та Австралія є найбільш розвиненими сільськогосподарськими країнами, а Швейцарія є найпотужнішим світовим осередком фінансового капіталу (табл. 1)

Таблиця 1. Рейтинг країн за індексом сталого розвитку в 2016 році

№ у рейтингу	Країна	ІСР
1	Австралія	1,11902
2	Канада	1,115098
3	Німеччина	1,109586
4	Швейцарія	1,101507
5	Фінляндія	1,095571
6	Данія	1,094969
7	Японія	1,07967
8	Норвегія	1,076544
9	Сінгапур	1,076224
10	Нідерланди	1,074719
...
131	Центральна африканська республіка	0,473952
132	Україна	0,469587
133	Ефіопія	0,468952

Джерело: складено автором на основі даних [10]

Головною детермінантою, яка об'єднує країн – лідерів у рейтингу, є інноваційний розвиток та залучення інвестованого капіталу в їхній розвиток.

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [9].

Підсумковий глобальний індекс інновацій – співвідношення витрат до ефекту, який сприяє об'єктивності оцінювання ефективності зусиль в напрямку розвитку інновацій кожної країни. Так, за останні роки для України підсумковий Глобальний індекс інновацій лишився на досить низькому рівні, про що свідчать дані табл.2.

Таблиця 2. Рейтинг країн за глобальним індексом інновацій у 2017-2018

2017			2018		
№ у рейтингу	Країна	ГП	№ у рейтингу	Країна	ГП
1	Швейцарія	67,69	1	Швейцарія	68,4
2	Швеція	63,82	2	Нідерланди	63,3
3	Нідерланди	63,36	3	Швеція	63,1
4	США	61,40	4	Великобританія	60,1
5	Великобританія	60,89	5	Сінгапур	59,8
6	Данія	58,70	6	США	59,8
7	Сінгапур	58,69	7	Фінляндія	59,6
8	Фінляндія	58,49	8	Данія	58,4
9	Німеччина	58,39	9	Німеччина	58,0
10	Ірландія	58,13	10	Ірландія	57,2
...		
49	Катар	37,90	42	Греція	38,9
50	Україна	37,62	43	Україна	38,5
51	Таїланд	37,57	44	Таїланд	38,0

Джерело: узагальнено автором за даними [20]

Отже, серед країн-лідерів у сфері інновацій знаходяться Швейцарія, Нідерланди, Швеція, Великобританія, Сінгапур, США, Фінляндія, Данія, Німеччина, Ірландія. Україна у 2018 році зайняла 43 місце із 127, зміцнивши свої позиції порівняно з минулим 2017 роком на 7 пунктів. Глобальний індекс інновацій вираховують на основі більше ніж 80 параметрів.

Інноваційно-інвестиційна модель сталого розвитку економіки держави передбачає модернізацію економіки, яка ґрунтується на впровадженні принципово нових технологій і застосуванні нових знань. Проведене дослідження дає можливість визначити пріоритетні напрями реалізації сучасної інноваційної політики. Однак, в умовах кризового стану економіки України проблемою є інвестиційна підтримка інноваційних рішень. Шляхами розв'язання проблеми фінансування є: покращання інвестиційного клімату; розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури; створення дієвих механізмів державного-приватного партнерства

в інфраструктурному інвестуванні; розбудова системи підготовки програм і проєктів для державного інвестування.[15, с. 74].

Опираючись на досвід країн, які перейшли до моделі інноваційного розвитку, державна інноваційно-інвестиційна політика на сучасному етапі повинна передбачати низку дій та заходів, які стануть ефективним інструментарієм у становленні України на траєкторію сталого розвитку та зміцнення позицій країни у світових рейтингах (рис. 2).

Рис. 2. Інноваційно-інвестиційна модель розвитку України для досягнення пріоритетів сталого розвитку

Джерело: розроблено автором на основі опрацьованих джерел

Для того, аби знайти дієвий механізм залучення іноземних інвестицій в Україну, збільшення обсягів іноземних інвестицій, підтримки пріоритетних

інвестиційних проєктів, поліпшення інвестиційного клімату в державі, забезпечення захисту прав інвесторів, сприяння ефективній взаємодії інвесторів з державними органами здійснюються заходи щодо створення Офісу із залучення інвестицій і супроводження інвесторів. Офіс буде створено при Кабінетові Міністрів України, він буде працювати як координаційний механізм. Організаційну та фінансову підтримку створення та функціонування Офісу із залучення інвестицій забезпечить організація Western NIS Enterprise Fund [5, с. 82].

Таким чином, державну інноваційно-інвестиційну політику необхідно спрямувати на розроблення дієвого впровадження інновацій в економіку країни, обов'язково потрібно залучати до співпраці сектори освіти, науки та бізнесу, залучати малий бізнес до впровадження у виробництво інновацій, розширення міжнародного співробітництва, тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, дослідження інвестиційних та інноваційних процесів в рамках розробки єдиної інноваційно-інвестиційної моделі розвитку дозволяє виокремити шляхи розв'язання проблем залучення інвестицій та активізації інноваційної діяльності в економіці країни. Україна у 2018 році значно зміцнила свої позиції у рейтингу глобального індексу інновацій країн. У той же час, досить низькою залишається позиція України у рейтингу сталого розвитку, в якому Україна посідає лише 132 місце.

Наведені дослідження відображають нагальну потребу переходу економіки України на інноваційно-інвестиційну модель розвитку, яка здатна сприяти досягненню пріоритетів сталого розвитку. Для формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку нашої держави необхідно проводити політику оновлення інноваційного середовища та залучати іноземні інвестиції для сприяння виробництву принципово нових продуктів з використанням ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Література:

- Добикіна О.К. Дослідження зарубіжного досвіду формування концепції сталого розвитку, її реалізації та можливості адаптації до вітчизняних умов / О.К. Добикіна, Є.В. Єршова // Економічний вісник Донбасу. — 2018. — № 1 (51). — С. 45-48.
- Калетнік Г.М. Інвестиційно-інноваційне забезпечення вирощування біоенергетичних культур та виробництва біопалив / Г.М. Калетнік, Г.С. Гончарук, Ю.В. Довгань // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. — 2017. — №1. — С. 7-18.
- Кирич Н.Б. Сталий розвиток суб'єктів господарювання: сутність та фактори впливу (Європейські акценти) / Н.Б. Кирич, Л.М. Мельник, О.Б. Погайдак // Вісник економічної науки України. — 2015. — № 2 (29). — С. 151-155.
- Кіреєва Е.А. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору: досвід аграрної політики США / Е.А. Кіреєва, William P. Spencer // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. — 2016. — №9(13). — С.20-29.
- Кічук Н.В. Інноваційно-інвестиційна складова розвитку економіки України / Н.В. Кічук, Н.Є. Сілічєва // Науковий вісник Ужгородського університету. — 2017. — Т.2, №1(49). — С. 77-83.
- Ковальчук С.Я. Сталий розвиток світової економіки: роль органічного виробництва / С.Я. Ковальчук, Л.В. Муляр // Агросвіт. — 2014. — №23. — С.61-66.

- Левківський О.В. Міжнародні індикатори оцінки інноваційного потенціалу України та його реалізації / О.В. Левківський // Інтелект ХХІ. – 2017. – №4. – С. 78-82.
- Максименко А.Я. Інноваційна діяльність в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / А.Я. Максименко // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – 2018. – №1. – С. 230-237.
- Про інноваційну діяльність: Закон України №40-IV від 4.07.2002 { Із змінами, внесеними згідно із Законами від 16.10.2012, ВВР, 2014} // Урядовий кур'єр. – 2002. – №143. – 7 серпня. – С. 17–24.
- Профілі країн [Електронний ресурс] // Український підрозділ Світового центру геоінформатики та сталого розвитку (СЦД-Україна) [веб-сайт]. — Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/services/countryprofiles-visualization>.
- Смирнова І.І. Сталий розвиток в Україні: теоретичні аспекти / І.І. Смирнова, Є.І. Михайлюта // Економічний вісник Донбасу. — 2018. — № 1 (51). — С. 10-14.
- Сморжанюк Т.П. Сталий розвиток в умовах глобалізації та його складові / Т.П. Сморганюк // Економічні інновації: Зб. наук. пр. — Одеса: ППРЕД НАН України, 2013. — Вип. 53. — С. 253-260.
- Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі: колективна монографія [Аверкіна М.Ф., Андреева Н. М., Балджи М. Д., Веклич О. О. та ін.] / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»; НТУУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук.ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А, 2014. – 540 с.
- Указ Президента України «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.
- Ульяниченко О.В. Інноваційно-інвестиційна діяльність як основа сталого розвитку економіки держави / О.В. Ульяниченко // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2015. – Ч.1, № 2(4). – С. 70-76.
- Ханова О.В. Сталий розвиток країн ЄС: методика та індикатори оцінювання / О.В. Ханова, С.О. Скібіна // Проблеми економіки. – 2017. – №3. – С. 20-32.
- Цибульов П.М. Трирівнева модель національної інноваційної системи України / П.М. Цибульов // Наука та інновації. — 2018. — Т. 14, № 3. — С. 5-14.
- Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку та торгівлі України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
- Шапар А.Г. Проблеми запровадження засад сталого розвитку в Україні / А.Г. Шапар, М.А. Ємець, Б.В. Буркинський, С.К. Харічков, Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський, П.М. Чернінко // Екологія і природокористування. — 2013. — Вип. 16. — С. 18-26.
- The Global Innovation Index. Retrieved from <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193&plang=EN>.

